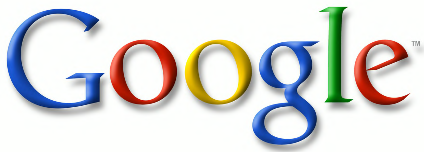
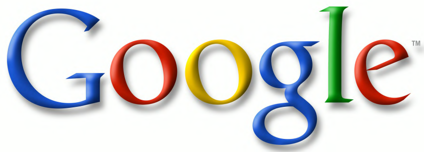
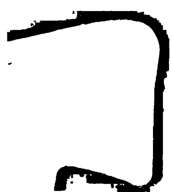

Google

Beijer

[illegible]

J. C. BEIJER.

HANDLEIDING

tot den

NEDERLANDSCHEN STIJL.

Tweede druk.

J. C. BEIJ

HANDLEIDIN

tot den

NEDERLANDSCHEN

Tweede dru

HANDLEIDING

TOT DEN

NEDERLANDSCHEN STIJL,

OF

VOLLEDIGE AANWIJZING

TER

VERVAARDIGING

VAN

SCHRIFTELIJKE OPSTELLEN

VOOR

NEDERLANDERS,

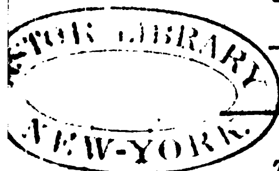
ZOO IN HET ALGEMEEN ALS IN BEROEPS-BETREKKINGEN, EN GEGROND OP DE REDENEERKUNDE;

DOOR

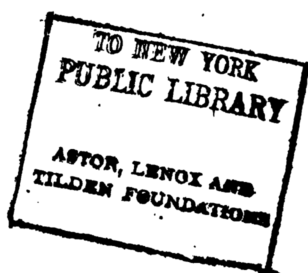
J. C. BEIJER,

ONDERWIJZER AAN DE ARTILLERIE- EN GENIESCHOOL TE DELFT.

Tweede druk.

Te ROTTERDAM,
BIJ MENSING EN VAN WESTREENEN.
1824.

Onze taal maakt ons zoo zeer als iets anders tot eene bijzondere natie, en bevordert ongemeen onzen eigen' publieken geest.

G. K. Grave van Hogendorp.

VOORBERIGT.

De onderyinding heeft de bruikbaarheid en het nut van dit handboek ter aanleering van eenen goeden nederlandschen stijl voldingend bewezen; daar een tweede druk van dit wèrk veel spoediger dan ik gedacht had noodig is geweest.

Slechts weinige veranderingen en verbeteringen hebben dit werk kunnen ondergaan; niet, omdat ik hetzelve voor geene meerdere verbeteringen vatbaar acht, en ik niet door eenige verstandige beoordeelingen opmerkzaam op dezelve gemaakt ben; maar omdat omstandigheden, van mij geheel onafhanke-

lijk, mij belet hebben deze tweede uitgave zoodanig te bezorgen, als ik gewenscht had. Door eene lijst van verkortingen in onze taal gebruikelijk, en de verbetering van eenige kleine onnaauwkeurigheden is deze druk ſlechts van den vorigen onderſcheiden.

Dat dit handboek moge blijve dienen ter beoefening en uitbreiding der nederlandſche taal- en letterkunde is mijn hartelijke wensch.

INHOUD.

Derde hoofdstuk.

Spelling.

DERDE DEEL.

VIERDE DEEL.

De ontleding en het uittrekfel der redevoering van Cicero voor Cluentius, in de noot op bladz. 499 ten voorbeelde opgegeven, vindt men in den tweeden druk van BLAIR's Lesfen. II. D op bl. 169 volgg. en niet op bl. 205.

HANDLEIDING

TOT DEN

NEDERLANDSCHEN STIJL.

INLEIDING.

§ 1. De mensch bezit het vermogen om te gevoelen, te begeeren en te denken. Alle veranderingen, welke door de werkzaamheid van dit vermogen in hem plaats hebben, zijn of gewaarwordingen of voorstellingen.

§ 2. Beiden zijn iets, wat in den mensch zelven omgaat, en waarvan ieder buiten hem onkundig is. De behoefte nu, van aan een ander redelijk wezen zijne gedachten, wenschen en begeerten kenbaar te maken, deed reeds vroegtij-

dig den onbeſchaafden mensch naar een middel daartoe uitzien.

§ 3. Het middel, waarvan hij zich te dezen einde bediende, beſtond in zekere zigtbare en hoorbare, en bij gevolg uiterlijke teekenen. Deze uiterlijke aanduiding der gedachten was de taal.

§ 4. Zeer onderſcheiden echter was deze uiterlijke aanduiding, namelijk, door geluiden, oogwenken, gebaren, of ook door woorden. De eerſte ſoort van mededeeling der gedachten, de taal des ongeregelden geluids en der gebaren, was zeer gebrekkig; de andere, de woordentaal, bevond men geſchikter en bezigde dezelve bij voorkeur.

§ 5. Daar de mensch in den beginne ruw en zinnelijk was, en hij de taal ſlechts ter bevrediging zijner behoeften gebruikte, zoo was ook de eerſte taal arm, onvolkomen en wanluidend. Naar mate echter de menſchelijke beſchaving toenam, naar die mate werd de taal woordenrijker, krachtiger en bevalliger.

§ 6. De taal is thans tot die hoogte van beſchaving geklommen, dat zij een werktuig der

verstgebragte verfijning geworden is. Niet alleen toch hebben alle voorwerpen, welke ons omringen, benamingen verkregen, waardoor wij ons op de gemakkelijkste en spoedigste wijze verstaanbaar kunnen uitdrukken, en in de menigvuldige behoeften des levens voorzien; maar ook weet men alle overeenkomsten en verscheidenheden tusschen de voorwerpen op het naauwkeurigste voor te stellen, de onzigtbaarste innerlijke gewaarwordingen te schilderen, de afgetrokkenste begrippen bevattelijk te maken, en de denkbeelden, welke alleen door opmerkzame beschouwing ontdekt, of door verbeelding kunnen voortgebragt worden, met eigene bewoordingen aan te duiden. Wij zijn niet meer te vreden met bloote verstaanbaarheid; maar vorderen eene niet geringe mate van sierlijkheid in de uitdrukking.

§ 7. Het schrift, eene afbeelding en uitbreiding der taal en daarom later uitgevonden, was het middel, om zich bij afwezigheid, door zigtbare teekens, van anderen te doen verstaan. Deze waren van tweederlei soort, teekens van zaken en van woorden. Tot de eerste soort be-

hoorden de teekeningen en hieroglyphen of beeldspraak; van de laatste soort zijn de algemeen bekende letters,* of schriftteekens, gewoonlijk letterschrift, of eenvoudig schrift, genoemd.

§ 8. Het schrift is eene der nuttigste uitvindingen van den menschelijken geest, en bij den trap van beschaving, welke onze eeuw bereikt heeft, is het van ieder te verwachten, dat hij niet alleen het geschrevene lezen kunne, maar ook zich in geschrifte, zoo wel als bij monde, verstaanbaar, gepast en bevallig wete uit te drukken.

§ 9. Dan behalve de verpligting, welke op ieder denkend mensch rust, om gebruik te maken van de gelegenheid, welke de tijd, waarin hij leeft, hem aanbiedt, ten einde den hoogsten trap van beschaving te bereiken, zoo is het ook thans in elken stand, in elke betrekking, tot eene onontbeerlijke behoefte geworden, zijne gedachten op eene gepaste wijze mondeling en schriftelijk te kunnen uitdrukken.

§ 10. In elke mondelinge of schriftelijke voordragt onderscheiden wij de gedachten en de

uitdrukking derzelve. Door het eerste verstaat men de zaken of den wezenlijken inhoud, door het laatste de omkleeding met woorden.

Van daar dat de voordragt twee hoofdzaken bevat, namelijk: naauwkeurigen zamenhang der gedachten, en juiste uitdrukking in woorden. Het eerste is het onderwerp der redeneerkunde of leer van juist te denken (logica), het tweede het onderwerp der redekunst of de leer van zich wel uit te drukken.

§ 11. Gedachten en uitdrukking oefenen eene wederkeerige werking op elkander. Wanneer wij ons kwalijk uitdrukken, wordt zulks, behalve door gebrek aan taalkennis, meestal door een gebrek in de wijze, waarop wij het onderwerp begrijpen, veroorzaakt, en verwarde, duistere en zwakke uitdrukkingen zijn niet zelden het gevolg van verwarde, duistere en zwakke denkbeelden. Wanneer wij daarentegen onze gedachten met orde en naauwkeurigheid leeren mededeelen, leeren wij tevens naauwkeurig en met orde denken. Redeneerkunde en redekunst staan derhalve in een zeer naauw verband; door de eerste leeren wij de

wetten van het denken, door de laatste de wetten der taal kennen.

§ 10. Daar het denken natuurlijk voor het spreken en schrijven komt, zoo zal het niet ongepast zijn, de leer van de wetten der taal te doen voorafgaan door die van de regelen voor het denken. Deze handleiding, ter vorming van eenen goeden nederlandschen stijl, zal derhalve behelzen

1°. *eene korte, maar zakelijke en bevattelijke schets der regelen van het denken of der redenerkunde;*

2°. *de vereischten van voormelden stijl;*

3°. *de hulpmiddelen om tot denzelven te geraken;*

4°. *en eindelijk de verschillende karakters van den stijl en de soorten van ongebonden opstel.*

HANDLEIDING
TOT DEN
NEDERLANDSCHEN STIJL.

EERSTE DEEL.

KORTE SCHETS DER REDENEERKUNDE.

De werkzaamheden van den geest.

§ 13. Wanneer men denkt, vormt men denkbeelden of men verbindt dezelve tot een geheel. Bij dit een en ander werkt slechts een en hetzelfde vermogen van den geest, te weten: het kenvermogen, ook wel verstand in eenen uitgestrekten zin genoemd. Dit vermogen toont zich werkzaam op eene dubbele wijze: door aanschouwen en denken.

§ 14. Het vermogen om te aanschouwen, en het denkvermogen oefenen bijzondere werkingen uit. Het denkvermogen is datgene, wat eigenlijk zich bezig houdt met de vorming der denkbeelden en derzelver verbinding; het vermogen om te aanschouwen levert de stof daartoe en uit de vereeniging van beide ontstaat kennis. Volgens de bijzondere wijzigingen van het denkvermogen bestaat de kunst van denken: 1. in de leer der denkbeelden; en 2. in de leer van de verbinding derzelve tot eenheid.

EERSTE AFDEELING.

De denkbeelden.

1. *Aard der denkbeelden.*

§ 15. Door uitwendige zintuigelijke aanschouwing, verkrijgen wij kennis van de tegenwoordigheid der voorwerpen buiten ons in tijd en ruimte. Deze zintuigelijke aanschouwing wordt verschaft door de zintuigen, welke zekere indrukken van de voorwerpen ontvangen en dezelve verder voortplanten. Wij hebben door den inwendigen zin bewustheid van deze indrukken, alsmede van de indrukken der veranderingen, welke in ons zelven plaats hebben, en dit noemt men voorstelling, gewaarwording. Wanneer ons denkvermogen de afzonderlijke gewaarwordingen van enkele deelen tot een geheel vereenigt, ontstaat datgene, wat wij denkbeeld noemen. Zoo bekomen wij b. v. het denkbeeld van *boom*, als wij de bijzondere voorstellingen van wortels, stam, takken, bladen enz. tot eene voorstelling verbinden.

§ 16. Wanneer ons denkvermogen aldus werkzaam is om denkbeelden van zaken te scheppen, dan noemt men hetzelve verstand, in eenen beperkten zin. Het verstand kweekt derhalve begrippen aan, terwijl het door de zintuigelijke aanschouwing de enkele kenteekenen aan een voorwerp waarneemt, en in eene voorstelling verbindt.

§ 17. Men kan de denkbeelden beschouwen

met betrekking tot derzelver stof en vorm. De stof der denkbeelden is derzelver voorwerp, de vorm is de wijze, waarop de denkbeelden ons bekend zijn en betreft voornamelijk derzelver oorsprong, algemeenheid, en volkomenheid. De stof der denkbeelden is buiten ons, maar de vorm in ons zelven gelegen.

2. *Voorwerp der denkbeelden.*

§ 18. Het voorwerp van een denkbeeld is alles, wat hetzelve voorstelt. Dit is of zelfstandigheid, dat is, iets dat op zich zelve bestaat, als: *huis*, *ziel*, enz., of eene hoedanigheid, dat is, eene eigenschap der zelfstandigheid, als: *groot*, *dapper*, enz.

3. *Denkbeelden der ervaring en zuivere denkbeelden.*

§ 19. Ziet men op den oorsprong der denkbeelden, zoo verdeelt men dezelve in denkbeelden der ervaring (empirische) en zuivere denkbeelden. De eerste zijn denkbeelden van zaken, welke door de zintuigen kunnen waargenomen worden, b. v. *huis*, *groen*; de laatste zijn dezulke, welke niet door de zintuigen worden waargenomen, b. v. *god*, *onsterfelijkheid*, *noodlot*, enz.

4. *Inhoud en omvang der denkbeelden.*

§ 20. De denkbeelden kunnen ook beschouwd

worden, in hunne betrekking tot elkander en tot het denkend onderwerp. In de eerste betrekking of die der algemeenheid, kunnen zij ten aanzien van inhoud en omvang onderscheiden zijn. Er kunnen namelijk verscheidene voorstellingen in het denkbeeld of onder hetzelve begrepen zijn. Het denkbeeld *huis* bevat de kenteekens *muren*, *deuren*, *vensters*, *dak*, *hout*, *steenen* in zich, en dit is de inhoud van het denkbeeld *huis*. Hetzelfde denkbeeld *huis* bevat ook de voorstellingen *lusthuis*, *woonhuis*, *tuinhuis*, *zomerhuis*, enz. onder zich, en dit is deszelfs omvang.

§ 21. Hoe meer voorstellingen een denkbeeld onder zich bevat, des te grooter is deszelfs omvang. Onder het denkbeeld *dier* zijn *paarden*, *schapen*, *honden*, enz. begrepen; onder het denkbeeld *paard* zijn de *arabische*, *engelsche*, *spaansche*, *vriesche paarden* en meer andere rassen bevat. Het denkbeeld *dier* heeft alzoo eenen grooteren omvang dan het denkbeeld *paard*.

§ 22. Hoe meer kenmerken een denkbeeld in zich bevat, des te grooter is deszelfs inhoud. Het denkbeeld *boom* bevat slechts de kenmerken *wortels*, *stam*, *takken*, enz.; maar het denkbeeld *notenboom* bevat, behalve de opgenoemde kenteekens, ook nog dezulke in zich, welke denzelven van alle overige vruchtboomen onderscheiden.

§ 23. Als men aan een denkbeeld eenige ken-

merken toevoegt, zoo vergroot men deszelfs inhoud, en vermindert deszelfs omvang. Inhoud en omvang van een denkbeeld zijn derhalve in eene omgekeerde verhouding.

§ 24. Het denkbeeld, dat een ander denkbeeld onder zich bevat, wordt met betrekking tot dit laatste het hoogere; het denkbeeld, dat onder een ander begrepen is, het lagere genoemd. *Huis* is met betrekking tot *woonhuis* een hooger, daarentegen het laatste met betrekking tot het eerste een lager denkbeeld.

§ 25. Het hoogere denkbeeld noemt men met betrekking tot het lagere het geslacht, het laatste met betrekking tot het eerste de soort. Bij het afdeelen in geslachten en soorten, rigt men zich naar de ondeeligen (individuen), wordende een denkbeeld, dat alle zulke enkele dingen bevat, welke onderling met elkander overeenkomen, eene soort, en dat, hetwelk alle soorten, die overeenkomst met elkander hebben, in zich vereenigt, een geslacht genoemd. Wijders noemt men het geslacht, waarin eenig ander geslacht ondergeschikt is, naastaangelegen geslacht; terwijl het verafgelegen geslacht datgene is, waartusschen nog andere gelegen zijn.

5. *Afgetrokkene en zamenvattende denkbeelden.*

§ 26. De handelwijze om uit een denkbeeld

een of meer kenteekenen weg te laten en een nieuw denkbeeld te vormen, waardoor men den inhoud der denkbeelden verkleint, derzelver omvang integendeel vergroot en dus het denkbeeld algemeener maakt, noemt men afzondering (abstractie). De tegengestelde handeling, dat is, om aan een denkbeeld een kenteeken toe te voegen, heet bepaling (determinatie). Wanneer ik b. v. aan het denkbeeld *ligchaam* willekeurige beweging en gevoel toevoege, zoo verkrijg ik het denkbeeld *dier*; voeg ik hierbij het kenteeken *viervoetig*, zoo bekom ik het denkbeeld *viervoetig dier*, enz.

§ 27. Door afzondering ontstaan denkbeelden, welke men afgetrokkene (abstracte) denkbeelden noemt. Elk woord, geen eigen naam zijnde, en geene bepalingen als, *die*, *mijn* enz. bij zich hebbende, stelt zulk een afgetrokken denkbeeld voor, als: *huis*, *boom*. Denkbeelden van eene enkele bepaalde zaak worden, in deze betrekking, zamenvattende (concrete) denkbeelden genoemd. Bij het zamenvattend denkbeeld wordt het voorwerp met zijne hoedanigheden zamengenomen, b. v. *een dapper krijgsman*, *die boom*, *mijn hoed*; maar wanneer men zich *dapper* voorstelt, zonder aan eenig voorwerp, waarin deze hoedanigheid gevonden kan worden, te denken, zoo is dit een afgetrokken denkbeeld.

6. Klare en duistere, duidelijke en verwarde denkbeelden.

§ 28. Met betrekking tot de hoedanigheid (qualiteit) der denkbeelden, komt het aan op den graad van bewustheid, waarmede de ziel, het denkende onderwerp, zich dezelven voorstelt. Er zijn klare en duistere, duidelijke en verwarde denkbeelden. Klaar zijn onze denkbeelden, wanneer wij ons dezelve, afzonderlijk voorgesteld, bewust zijn. Van een *paard* heb ik een klaar denkbeeld, als ik het van andere voorwerpen onderscheiden kan, zonder mij eerst met het onderzoek van de bijzondere kenteekenen in te laten. Duister zijn onze denkbeelden, wanneer wij ons dezelve afzonderlijk niet bewust zijn. Zoo zijn de denkbeelden der menschen over de luchtverschijnselen duister, als zij die van andere denkbeelden niet behoorlijk onderscheiden kunnen. Een denkbeeld, hetwelk ik mij door middel van bijzondere kenteekenen denke, is duidelijk. Zoo heb ik een duidelijk denkbeeld van den mensch, als ik de kenmerken *dier* en *rede*, welke aan hetzelve toekomen, onderscheiden kan. Verward is een denkbeeld, wanneer men geene kenteekenen van een denkbeeld kan opgeven en er ook geene orde in het denken hierbij plaats heeft. Zoo kunnen sommige menschen geene kenteekenen van de denkbeelden *regt* en *onregt* opgeven, ofschoon zij datgene, wat regt is, zeer wel kennen,

TWEEDE AFDEELING.

VERBINDING DER DENKBEELDEN.

§ 29. De verbinding der denkbeelden geschiedt of onmiddellijk of middellijk. Het eerste wordt oordeelen, het laatste besluiten genoemd.

Zoo is b. v. een oordeel: *de redeneerkunde is nuttig.*

Een besluit: *eene wetenschap is nuttig; de redeneerkunde is eene wetenschap: dus is de redeneerkunde nuttig.*

Eerste hoofdstuk.

Het oordeel.

1. *Bestanddeelen van het oordeel.*

§ 30. Oordeelen is het onmiddellijk verbinden van twee denkbeelden in eene gedachte, dat is, zonder tusschenkomst van eenig ander denkbeeld, b. v. *de mensch is sterfelijk*, waarin men het denkbeeld *sterfelijk* met dat van *mensch* verbindt. *Hendrik is niet dapper* zegt, dat de denkbeelden van *Hendrik* en *dapper* zoo in eene gedachte verbonden zijn, dat *dapper* aan *Hendrik* ontzegd wordt.

§ 31. Elk oordeel heeft twee denkbeelden en eene verbinding derzelve, b. v. *de mensch is sterfelijk.* Het eerste denkbeeld (hier *mensch*) wordt onderwerp (subject) genoemd, en is datgene, waarvan iets geoordeeld wordt. Het

andere (*ſterfelijk*) heet g e z e g d e (predicaat, attribuut), en is datgene, wat men van het ſ u b- j e c t oordeelt. De verbinding dezer twee denkbeelden in eene gedachte noemt men k o p p e l i n g (copula).

§ 32. De verbinding of koppeling wordt uitgedrukt door het koppelwoordje *is*; echter niet altijd, daar dikwijls, door eene bijzondere wending in de taal, het koppelwoord *is* met het gezegde door e e n w o o r d uitgedrukt wordt, b. v. *het boek b e h a a g t* voor *het boek i s b e h a g e l i j k*, zoo als hierna bij de beſchouwing van de taal nader zal gezien worden. Dit verſchil in uitdrukking wordt in geenen deele veroorzaakt door onderſcheidene verbinding der denkbeelden; want het oordeel verbindt de denkbeelden *behagelijk* en *boek* op dezelfde wijze, als die van *ſterfelijk* en *mensch* hier boven. Het oordeel, door woorden uitgedrukt, noemt men v o o r ſ t e l.

2. *Enkelvoudige, veelvoudige en zamengeſtelde oordeelen.*

§ 33. De oordeelen zijn e n k e l v o u d i g, wanneer derzelver onderwerp en gezegde elk ſlechts een denkbeeld bevatten, b. v. *de l e n t e is a a n g e n a a m*; v e e l v o u d i g, wanneer in het onderwerp of gezegde of in beide, meer dan een denkbeeld begrepen is, b. v. *de z o n en m a a n zijn h e m e l l i g c h a m e n*; *de krijgsman is b e ſ c h a a f d, kundig en dapper.*

Zamengesteld is een oordeel, wanneer het uit de verbinding van verscheidene oordeelen bestaat, als: *de winter is voorbij en de zomer is aanstaande.*

3. *Algemeene, bijzondere en eenvoudige oordeelen.*

§ 34. De oordeelen zijn algemeen, wanneer zij zich tot alle voorwerpen uitstrekken, welke tot den omvang van een denkbeeld behooren, b. v. *alle paarden zijn viervoetig; geene menschen zijn onsterfelijk;* bijzonder, wanneer zij slechts tot eenige deelen van den omvang eens denkbeelds betrekking hebben: *eenige honden zijn zwart; vele boomen dragen vruchten; sommige dieren zijn groot;* eenvoudig, wanneer zij zich slechts tot een voorwerp van den omvang eens denkbeelds uitstrekken: *Hendrik is moedig; deze koopman is rijk.*

4. *Bevestigende en ontkennende; stellige, voorwaardelijke en scheidende oordeelen.*

§ 35. Bevestigend zijn de oordeelen, welke het predicaat aan het subject toekennen: *Willem is rijk;* ontkennend die, bij welke het eerste aan het laatste ontkend wordt; *de tafel is niet rond.*

§ 36. De oordeelen zijn stellig (kathegorisch), als het gezegde enkel bevestigd of ontkend wordt: *goud is zwaarder dan zilver; Karel is niet verstandig.* Een oordeel is voorwaardelijk

(hypothetisch), wanneer door hetzelve iets voorwaardelijk bevestigd of ontkend wordt, b. v. *wanneer men met nadenken leest, heeft men van zijn lezen nut.* Het gedeelte, dat de voorwaarde bevat, noemt men het voorgaande en het andere het volgende lid.

§ 37. Een oordeel is ſcheidend, wanneer tot het onderwerp onderſcheidene mogelijke, maar elkander uitſluitende gezegden behooren, b. v. *Hendrik is geleerd of ongeleerd.*

5. Twijfelachtige, verzekerende en ontegenſprekelijke oordeelen.

§ 38. Twijfelachtig (problematisch) zijn de oordeelen, in welke het opgegevene verband der kenteekens bloot als mogelijk voorgeſteld wordt, b. v. *eer kan gelukkig maken.* In een verzekerend (asſertorisch) oordeel, wordt het verband als werkelijk voltrokken gedacht, b. v. *Willem is geleerd.* Een oordeel is ontegenſprekelijk (apodictisch), wanneer elk verband als noodzakelijk voorgeſteld wordt, b. v. *de menschen moeten ſterven.*

6. Omkeering der oordeelen.

§ 39. Daar het gezegde in de meeſte gevallen van grootere, doch noodzakelijk ten minſte van gelijke uitgeſtrektheid is als het onderwerp, zoo volgt daaruit, dat men de oordeelen niet altijd

kan omkeeren, dat is, het onderwerp met het gezegde verwisselen, b. v. *een paard is een dier*, omgekeerd *een dier is een paard*. Dit zal men niet toegeven; dewijl het denkbeeld *dier* eenen grooteren omvang heeft dan het denkbeeld *paard*. Die oordeelen kunnen alleen omgekeerd worden, in welke het gezegde zich niet verder uitstrekt dan het onderwerp, b. v. *eene lijn is eene lengte-uitgebreidheid*, omgekeerd, *eene lengte-uitgebreidheid is eene lijn*. De beide denkbeelden zijn hier van gelijken omvang, of liever hetzelfde denkbeeld, eens ontwikkeld en eens niet ontwikkeld. Ontkennende oordeelen kunnen altijd omgekeerd worden, b. v. *geen mensch is almagtig*, omgekeerd, *geen almagtige is een mensch*.

Tweede hoofdstuk.

De sluitrede.

1. *Bestanddeelen van een besluit.*

§ 40. Besluiten of redeneren is het verbinden van twee denkbeelden, door middel van een derde, volgens de wetten van het denken. Een besluit is derhalve zulk een oordeel, dat men niet door aanschouwing van een voorwerp velt, maar hetwelk uit andere oordeelen wordt afgeleid. Wanneer het denkvermogen werkzaam is om besluiten te maken, dan noemt men deze wijziging rede.

§ [illegible]. In een geregeld besluit kunnen slechts drie hoofddenkbeelden, termen genoemd, bestaan: een minderterm (terminus minor), een meerderterm (terminus major) en een middelterm (terminus medius), b. v.

alle menschen zijn sterfelijk;
Karel is een mensch;
dus is Karel sterfelijk.

Karel is hier de minderterm, omdat in het afgeleide oordeel het subject *Karel* kleiner is dan het predicaat *sterfelijk*, hetwelk de meerderterm genoemd wordt; dewijl dit van meerder dingen gezegd kan worden, en dus van grooteren omvang is. *Mensch* is de middelterm, welke dient als middel, om de overeenkomst der andere denkbeelden te bepalen. Deze drie denkbeelden, welke in elk welingerigt redebesluit of sluitrede (syllogismus) vervat zijn, vormen drie oordeelen of voorstellen: het meerdere voorstel, het mindere voorstel, en het besluit. De beide eerste heeten voorafgaande voorstellen (premissen); het laatste is het eigenlijke besluit (conclusie). In het bovenstaande voorbeeld bevat het meerdere voorstel twee termen, *mensch* en *sterfelijk*; het mindere voorstel bekomt eenen nieuwen term, namelijk *Karel*. Het besluit bevat in het geheel geenen nieuwen term, het bevat niets, dat niet in de premissen begrepen is, te weten:

het gezegde van het meerdere voorstel, en het onderwerp van het mindere voorstel.

2. *Figuren der sluitrede.*

§ 42. De sluitredenen laten zich onder vier vormen of figuren brengen, welke door de plaatsing van den middelterm bepaald worden, die in de voorafgaande voorstellen tweemaal voorkomt.

a.) Eerste figuur, wanneer de middelterm in het meerdere voorstel het onderwerp, en in het mindere voorstel het gezegde is b. v.

alle deugden maken den mensch beminnelijk;
de weldadigheid is eene deugd:
derhalve maakt de weldadigheid den mensch beminnelijk.

b.) Tweede figuur, wanneer de middelterm in beide premissen het gezegde is, bi v.

alle deugdzamen zijn matig;
een dronkaard is niet matig:
gevolgelijk is een dronkaard niet deugdzaam.

c.) Derde figuur, wanneer de middelterm in beide premissen het onderwerp is, b. v.

alle goddeloozen zijn verachtelijk;
eenige goddeloozen zijn rijk:
dienvolgens zijn eenige rijken verachtelijk.

d.) Vierde figuur, wanneer de middelterm in het meerdere voorstel het gezegde en in het mindere voorstel het onderwerp is, b. v.

eenige rijken zijn goddeloos;
ieder goddelooze is verachtelijk:
dus zijn eenige rijken verachtelijk.

§ 43. Daar de eerste figuur de natuurlijkste en gebruikelijkste is, en ook de sluitredenen der drie overige zich ligt in die der eerste laten veranderen; zoo kan men de laatste wel ontberen.

3. *Stof en vorm der sluitredenen.*

§ 44. Eene sluitrede, waarin eenige afwijking van de waarheid verborgen ligt, noemt men eene drogrede (sophisme), b. v. *wat ik niet verloren heb, bezit ik nog; eenen juweelen ring heb ik niet verloren: dus bezit ik dien nog.*

Het bedrog kan in de stof of in den vorm gelegen zijn; weshalve tot eene deugdelijke sluitrede de vereischt wordt, dat deze beide goed zijn.

§ 45. De stof eener sluitrede is vervat in de premissen, welke waar moeten zijn, om een waar besluit uit dezelve te kunnen afleiden. De kennis der zaken zelven, over welke wij oordeelen, levert ons de stof tot eene sluitrede.

Die kennis moet ons leeren of de voorgaande voorstellen waar zijn, b. v.

geen dier, dat in het water leeft, is een zoogdier;
de olifant is een dier, dat in het water leeft:
derhalve is de olifant geen zoogdier.

De natuurlijke geschiedenis leert ons, dat de premissen hier valsch zijn.

§ 46. De vorm eener sluitrede is gelegen in de wijze, waarop het besluit uit de voorgaande voorstellen wordt afgeleid. Deze moeten ook goed zijn, opdat men niet uit voorstellen, welke volkomen waar zijn, misschien iets besluite, hetwelk geheel valsch is.

4. *Grondregels der sluitrede.*

§ 47. Tot eenen behoorlijken vorm der sluitredenen zijn de volgende regels in acht te nemen.

a.) In eene sluitrede moeten niet meer noch minder dan drie termen begrepen zijn, en daar elke term tweemaal voorkomt, zoo moet die de eene en andere maal in dezelfde beteekenis staan, b. v.

de vaste sterren zijn voor ons onmeetbaar;
de zon is eene vaste ster:
dus is de zon voor ons onmeetbaar.

In de twee voorafgaande voorstellen komt het denkbeeld vaste ster in onderscheidene beteekenis voor. In het eerste, in tegenoverstelling van zon, maan, dwaal- en staartsterren; in het tweede voorstel in eenen sterrekundigen zin. Zulk eene sluitrede noemt men eene sluitrede van vier termen.

b.) Wat van een geheel geslacht bevestigd of ontkend wordt, moet ook van iedere soort of van ieder enkel ding dezes geslachts bevestigd of

ontkend worden. Wat b. v. van den mensch in het algemeen waar is, dat is ook waar van mannen, vrouwen, kinderen, Europeërs, Negers, en in het kort van elk mensch in het bijzonder.

c.) Het meerdere voorstel moet volstrekt een algemeen voorstel zijn; want wilde men een bijzonder voorstel daartoe gebruiken, dan moest men kunnen besluiten: wat van eenige soorten des onderwerps geldt, dit geldt ook van allen. Zoo zou het ongerijmd zijn uit de premissen:

eenige kooplieden zijn rijk;
Willem is een koopman,

het besluit te trekken: *dus is Willem rijk.*

d.) Beide voorafgaande voorstellen mogen niet ontkennend zijn, offchoon zij beide bevestigend zijn kunnen, en alsdan noodzakelijk een bevestigend besluit geven, b. v.

een mensch is geen redeloos schepsel;
een hond is geen mensch,

wat moet nu hieruit volgen?

e.) Wanneer van de premissen de eene ontkennend is, zoo is het besluit ook ontkennend. B. v. het meerdere voorstel ontkennend zijnde: *geen mensch is vrij van dwaling, Hendrik is een mensch: bijgevolg is Hendrik niet vrij van dwaling.* Het mindere voorstel ontkennend zijnde, b. v. *wie beschaafd is, moet ten minste zijne moedertaal kennen; Willem verstaat zijne moedertaal niet: derhalve is Willem niet beschaafd.*

f.) In het besluit moet niet meer en ook niet minder vervat zijn dan in de premissen, b. v. *alle deugden maken gelukkig; de werkzaamheid is eene deugd: dus maakt de werkzaamheid eeuwig gelukkig.* Hier is uit de voorafgaande voorstellen meer afgeleid dan daarin vervat is.

5. *Verborgene sluitredenen.*

§ 48. De vorm der sluitredenen, volgens meerder voorstel, minder voorstel en besluit, ligt in al onze redeneringen ten gronde; maar dezen vorm nemen wij slechts zelden in acht. Wij zijn gewoon dien te veranderen, door het besluit vooraan te plaatsen, en de premissen te laten volgen; de voorstellen zamen te trekken; er een uit te laten en dergelijke schijnbare onregelmatigheden meer te begaan. Zulke vormen noemt men verborgene sluitredenen.

6. *Ingekorte sluitrede.*

§ 49. Wanneer men een voorstel uitlaat, heet de sluitrede eene ingekorte sluitrede (enthymema.) b. v. *de redenekunde verligt de beoefening der wetenschappen: derhalve is zij nuttig.* Hier is het meerdere voorstel uitgelaten, namelijk: *alles, wat de beoefening der wetenschappen verligt, is nuttig.* In de volgende ingekorte sluitrede, *alle menschen zijn sterfelijk: bijgevolg is Karel ook sterfelijk*, ontbreekt het mindere voorstel, *Karel is een mensch.*

Het beſluit kan ook uitgelaten worden, ofſchoon hetzelve het hoofdvoorſtel uitmaakt; want de premiſſen geleiden er zoo regelregt op toe, dat hetzelve gemakkelijk kan aangevuld worden, indien het weggelaten is, b. v. *wij zijn menſchen en de mensch is een zwak ſchepſel.* Hier kan niemand verlegen zijn, om het beſluit te raden, te weten, *wij zijn zwakke ſchepſels.*

7. *Met redenen bekleede ſluitrede.*

§ 50. De met redenen bekleede ſluitrede (epicherema) is zulk eene, waarin men een of beide voorafgaande voorſtellen met eene bijgevoegde reden bevestigt, b. v. *hetgeen de beoefening der wetenſchappen verligt is nuttig, dewijl er veel aangelegen is, om zich dezelve ſpoedig en gemakkelijk eigen te maken; de redeneerkunde verligt de beoefening der wetenſchappen, dewijl zij juist leert denken: derhalve is zij nuttig.*

8. *Voorwaardelijke ſluitrede.*

§ 51. De voorwaardelijke (hypothetiſche) ſluitrede is die, welke in plaats van den middelterm eene voorwaarde heeft, b. v. *het is een vermaak met menſchen om te gaan, wanneer zij verſtandig en goed zijn; Willem is verſtandig en goed: dus is het een vermaak met Willem om te gaan.*

9. *Scheidende sluitrede.*

§ 52. De scheidende (disjunctive) sluitrede is die, welke de waarheid van een lid des meerderen voorstels, hetwelk altijd een scheidend voorstel is, uit de valschheid aller overige, of de valschheid van al de overige leden der scheiding uit de waarheid van het eene aantoont. Tot een voorbeeld van het eerste kan dienen: *ieder mensch is of een Europeër, of een Aziaat; of een Afrikaan, of een Amerikaan, of een Australiër; — Karel is geen Aziaat, — Karel is geen Afrikaan, — Karel is geen Amerikaan, — Karel is geen Australiër: — dus is Karel een Europeër.*

De mindere voorstellen worden gewoonlijk zamengetrokken: *Karel is geen Aziaat, geen Afrikaan, geen Amerikaan, geen Australiër.*

Tot een voorbeeld op het tweede geval kan strekken: *ieder mensch is of een Europeër, of een Aziaat, of een Afrikaan, of een Amerikaan, of een Australiër;*

Karel is een Europeër:

dus geen Aziaat, geen Afrikaan, enz.

10. *Sluitrede door optelling.*

§ 53. De sluitrede door optelling (inductie) wordt genoemd zulk eene bewijsrede, waarmede men besluit tot de bevestiging van iets, door

stuksgewijze van elk van deszelfs deelen te bevestigen, b. v.

Europa is in oorlog; Afrika is in oorlog; Azië is in oorlog; Amerika is in oorlog; Australië is in oorlog: bij gevolg is de geheele aarde in oorlog.

11. *Dubbelbewijs.*

§ 53. Wordt het meerder voorstel van eene voorwaardelijke sluitrede door een scheidend oordeel gevolgd, zoo heet zulk eene sluitrede een dubbelbewijs (dilemma). Gewoonlijk bedient men zich van dezelve om aan te toonen, dat er iets ongerijmds beweerd wordt, b. v.

Zoo het waar is, dat God zich niet om zijne schepsels bekommert, zoo moet hij of niet kunnen, of niet willen;

zoo God het niet doen konde, zoo zoude hij niet almagtig zijn;

zoo God het niet doen wilde, zoo zoude hij niet algoed zijn jegens zijne schepsels:

een en ander strijdt tegen zijne volmaaktheid, der halve is de stelling valsch, dat God zich niet om zijne schepsels bekommert.

12. *Ketting-sluitrede.*

§ 54. De ketting-sluitrede (sorites) is eene aaneenschakeling van meer dan twee vooraf-

gaande voorstellen, waaruit het besluit afgeleid wordt, b. v.

Wie zich aan angstige zorg en knagend verdriet overgeeft, verzwakt zijne ziels- en ligchaamskrachten;

wie zijne ziels- en ligchaamskrachten verzwakt, verwoest zijne gezondheid;

wie zijne gezondheid verwoest, maakt zich onbekwaam tot vervulling zijner beroepspligten, en verkort zijn leven;

wie zich onbekwaam maakt tot vervulling zijner beroepspligten en zijn leven verkort, overtreedt de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelven;

wie de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelven overtreedt, zondigt:

wie zich dus aan angstige zorgen en knagend verdriet overgeeft, zondigt.

Hier zijn de vorafgaande voorstellen op zulk eene wijze zamengevoegd, dat de meerderterm van het voorgaande de minderterm van het volgende voorstel wordt; dan men kan dezelve ook zoo zamenstellen, dat de minderterm van het voorgaande de meerderterm van het volgende voorstel wordt, b. v.

Wie de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelven overtreedt, zondigt;

wie zich onbekwaam maakt tot vervulling zijner beroepspligten en zijn leven verkort, over-

treeds: de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelven, enz.

DERDE AFDEELING.

MIDDELEN TER OPHELDERING EN UITBREIDING ONZER KENNIS.

Eerste hoofdstuk.

Het verklaren en verdeelen.

1. Beschrijving, verklaring, bepaling.

§ 55. Wij geraken tot duidelijke kennis van een voorwerp door beschrijving, verklaring en bepaling.

§ 56. Door beschrijving van een voorwerp verstaat men de opgave van zoo vele kenteekens, als toereikend zijn, om hetzelve tot zeker doel, in zekere tijden en omstandigheden, van andere dingen gemakkelijk te onderscheiden. De beschrijving maakt dus geene aanspraak op volkomenheid der kenmerken. Beschrijft men een *schaap* als een viervoetig huisdier, dat wol draagt, zoo heeft men wel onderscheidende, maar op verre na niet alle kenmerken van hetzelve opgegeven. Zoo beschrijft men de gesteldheid eener voorhanden zijnde of geschiede zaak, een oord, eenen veldslag, enz. Beschrijvingen heeten dikwijls tafereelen, schilderingen, enz.

§ 57. Door verklaring van een denkbeeld verstaat men de voorstelling van deszelfs ken-

merken, waarbij men wel het oogmerk heeft, om alle kenmerken op te geven; maar het steeds nog mogelijk blijft, dat de opgave niet volkomen zij. De verklaring onderscheidt zich van de beschrijving daardoor, dat in de eerste slechts inwendige, in de beschrijving uitwendige en ook inwendige kenteekenen opgenomen worden.

§ 58. Eene bepaling (definitie) is de volkomene en juiste voorstelling der wezenlijke kenmerken eens denkbeelds. Men onderscheidt woordelijke en zakelijke bepalingen. De woordelijke bepaling bevat alleen uitwendige kenteekens, welke uit de vergelijking van het denkbeeld met andere voortvloeijen, en drukt dus de verhouding van het denkbeeld tot andere denkbeelden uit, b. v. *eene balans is een werktuig, dienende om het gewigt van een ligchaam met het gewigt van een ander te vergelijken.* — Eene zakelijke bepaling toont de mogelijkheid van een voorwerp uit inwendige kenteekenen aan. Zij leert den aard, de gesteldheid en eigenschappen van hetzelve kennen; b. v. *eene balans is een tweearmige hefboom, wiens steunpunt juist in het midden geplaatst is.*

2. *Eigenschappen der bepalingen.*

§ 59. De bepalingen moeten de volgende algemeene eigenschappen hebben.

a.) Iedere bepaling moet verstaanbaar zijn.

Bij dezen regel komt het er op aan, in welk verband de bepaling gegeven wordt. Zoo kan men b. v. in de meetkunst, zonder tegen dezen regel te zondigen, van het *vierkant* de bepaling geven, dat het een *gelijkzijdige regthoek* is, daar te voren bepaald wordt, wat men door *regthoek* te verstaan hebbe.

b.) In eene bepaling moeten de **wezenlijke** kenteekens beknopt opgegeven worden. Verwerpelijk is derhalve van den *menschelijken geest* de volgende bepaling: *hij is het in ons denkende en opgeklaarde wezen*; want *opgeklaardheid* is eene toevallige eigenschap van den geest.

c.) Eene bepaling moet geene **ontkennende** kenmerken bevatten. Wanneer ik zeg: *groen is niet blaauw, niet geel*, enz., zoo zoude men toch nimmer weten, wat groen ware. Zoo ontbreken aan de bepaling: *de cirkel is een plat vlak, besloten binnen eene kromme lijn, die geen begin en geen einde heeft*, niet slechts wezenlijke kenmerken, maar zij bevat ook ontkenningen.

d.) Het woord, dat bepaald moet worden, of eenig van hetzelve afgeleid woord mag niet in de bepaling voorkomen, b. v. *de beweegbaarheid is die algemeene eigenschap der ligchamen, dat zij van de eene plaats naar de andere bewogen kunnen worden.* Het moet zijn: *dat zij van plaats veranderen kunnen.* Door het herhalen van het te bepalen woord ontstaat een **cirkel**. Zoo ont-

ſtaat, b. v. een cirkel, wanneer men *optellen* aldus verklaart: *het is de ſom te vinden van eenige getallen, en de ſom is het getal, dat men door optelling* vindt.

e.) De bepaling moet noch te naauw beperkt, noch te uitgebreid zijn. Zoo is de bepaling te zeer beperkt: *een driehoek is eene platte vlakteruimte, welke door drie regte lijnen bepaald is*; dewijl er ook *kromlijnige* (bolvormige) driehoeken zijn. De bepaling: *een vierkant is eene, door vier gelijke regte lijnen bepaalde, platte vlakteruimte*, is te uitgeſtrekt; dewijl zij ook op de *ruit* (rhombus) toepasſelijk is. Eene bepaling kan te zelfden tijde in zeker opzigt te naauw beperkt en in een ander te uitgebreid zijn, b. v. wanneer men van eenen *driehoek* zegt, dat dezelve *eene, door regte lijnen bepaalde, platte vlakteruimte* is.

§ 60. Men kan zich in bepalingen niet te veel oefenen, om zijn verſtand te vormen en de dagelijkſche behoefte in het gemeene leven te gemoet te komen. Goede bepalingen zijn de volgende:

Beweging is de gedurige plaatsverandering eens ligchaams.

Een werktuig is een middel, om iets op eene geſchikte wijze te verrigten.

Een regt is de bevoegdheid tot zekere daden.

Pligt is die handeling, waartoe iemand verbonden is.

Openhartigheid is de gewoonte, om alles, wat men denkt, te zeggen.

Opregtheid is de overeenstemming van de uitdrukkingen met de inwendige overtuiging.

Karakter is eigenaardige gesteldheid van den wil.

Nijd is de neiging, om het welzijn van anderen met leedwezen waar te nemen.

Hoop is de aangename voorstelling van eene gunstige toekomst.

Vernuft is het vermogen, om overeenkomst tusschen zaken te ontdekken, die op het eerste oogenblik geene overeenkomst schijnen te hebben.

Scherpzinnigheid is het vermogen, om het kleinste verschil aan onderscheidene voorwerpen te ontdekken.

Verstandig is hij, die gepaste middelen aanwendt, om zeker doel te bereiken.

Wijs is hij, die alleen de beste bedoeling kiest en dezelve tracht te bereiken.

List bestaat daarin, dat men door misleiding van anderen in zijne oogmerken zoekt te slagen.

Arglistigheid is de boosaardige list, die de schade en het verderf van anderen beoogt.

3. *Verdeeling.*

§ 61. Gelijk door bepalingen onze kennis opgehelderd wordt, zoo wordt dezelve door verdeelingen uitgebreid. Een denkbeeld verdeelen is; de verschillende denkbeelden, welke onder hetzelve begrepen zijn, volkomen op-

geven. De omvang van het geheel, dat verdeeld moet worden, heet het *verdeelde*, de deelen zelve worden *leden der verdeeling*, en het kenteeken, volgens hetwelk de verdeeling geschiedt, *grond der verdeeling* genoemd, b. v. *de menschen zijn mannen of vrouwen*. Het geslacht is hier de grond der verdeeling. Verdeelingen, welke meer dan twee leden bevatten, worden met den naam van *drie-*, *vier-* en, in het algemeen, *veelledige* verdeelingen bestempeld.

§ 62. Verdeelt men een en hetzelfde denkbeeld [volgens] onderscheidene gronden van verdeeling, zoo ontstaan er *nevenafdeelingen*, b. v. wanneer men de *driehoeken*, met betrekking tot derzelver zijden, in *gelijkzijdige*, *gelijkbeenige* en *ongelijkzijdige*, en ook, met betrekking tot derzelver hoeken, in *regt- stomp-* en *scherphoekige* verdeelt.

§ 63. Verdeelt men de verkregene leden der verdeeling op nieuw, dan verkrijgt men eene *onderafdeeling*, b. v. *de natuurlijke ligchamen zijn of bewerktuigde of onbewerktuigde; de bewerktuigde zijn of planten of dieren*. Het laatste is hier eene *onderafdeeling*.

§ 64. Het *overzigt* (systema) van verdeelingen en onderverdeelingen noemt men eene *tafel* (tabelle), welke of met haakjes of met inspringing vervaardigd wordt. Van beide soorten volgt hier een voorbeeld.

Tafel met haakjes.

Straffen.

Natuurlijke straffen.				Zielkundige straffen.		Vrijheids-straffen.	
Doodstraffen.		Ligchamelijke straffen.		Eerloosmakende straffen.	Vermogen of geldstraffen.	Altijd durende straffen.	Straffen voor eenen bepaalden tijd.
Eenvoudige straffen.	Gemengde straffen.	Verminkende.	Ligchaams straffen, in een' beperkten zin. (tuchtiging).				

Tafel met inspringing.

Pligten.

A. Jegens God.
  I. Regte kennis van Hem te verkrijgen.
  II. Het voeden van godsdienstige aandoeningen.
  III. Het vertoonen dezer aandoeningen naar buiten.

B. Jegens ons zelven.
  I. Omtrent ons ligchaam.
    a.) Voorzigtigheid.
    b.) Matigheid.

c.) Naarſtigheid.

d.) Betamelijke uitſpanningen.

e.) Zindelijkheid.

II. Omtrent onze ziel.

a.) Verrijking met nuttige kundigheden.

b.) Zich wachten voor alle ondeugd.

III. Betrekkelijk onzen uiterlijken welſtand.

a.) Zuinigheid, in tegenſtelling van verkwisting en gierigheid.

C. Jegens onzen naasten.

I. Algemeene, jegens alle menſchen.

II. Bijzondere pligten.

a.) Omtrent ouders en leeraars.

b.) Omtrent onze bloedverwanten en vrienden.

c.) Omtrent vaderland en overheden.

III. Van het gezellig leven.

a.) Dienstvaardigheid.

b.) Nederigheid.

c.) Vriendelijkheid.

d.) Vergevensgezindheid.

e.) Stilzwijgendheid.

f.) Dankbaarheid.

g.) Weldadigheid.

h.) Waken tegen nijd, toorn, enz.

4. *Regelen voor de verdeeling.*

§ 65. Bij de verdeeling der denkbeelden moet men de volgende regelen in acht nemen:

a). Elk lid der verdeeling is een denkbeeld, dat aan het verdeelde ondergeschikt is, en heeft dus kleiner omvang. B. v. *natuurlijke straf* heeft eenen kleineren omvang dan *straf*.

b.) De verdeeling moet volkomen zijn, dat is, de leden der verdeeling moeten den omvang van het verdeelde denkbeeld geheel vervullen. In: *de straffen zijn of ligchaams- of geldstraffen*, ontbreken de *eerstraffen*. Er mag ook geen lid overtollig zijn: *straffen zijn ligchaamsstraffen, geldstraffen, eerstraffen of verwijtingen*.

c.) De leden der verdeeling moeten zoo onderscheiden zijn, dat zij elkander wederkeerig uitsluiten, en mogen dus niet in elkander begrepen zijn. *De straffen zijn of geldstraffen of onregtvaardige straffen*, is met dezen regel strijdig; want *geldstraffen* kunnen ook *onregtvaardige straffen* zijn.

5. *Ontbinding en onderscheiding.*

§ 66. Van de verdeeling verschilt de ontbinding en onderscheiding. De ontbinding is de voorstelling van een zamengesteld geheel, herleid in zijne bestanddeelen, als: *het menschelijk ligchaam bestaat uit vaste en vloeibare deelen.*

§ 67. Men onderscheidt, wanneer men de verschillende beteekenissen van een en hetzelfde woord bepaalt; b. v. *door het woord band verstaat*

men of den band der vriendschap, of den band eens boeks, of eenen zijden-band. Ook onderscheidt men, wanneer men het verschil opgeeft van denkbeelden, welke, schijnbaar gelijk zijnde, slechts in de hoofdgedachte overeenkomen, b. v. van *kommer*, *bezorgdheid*, *hartzeer*, *zwaarmoedigheid*. *Kommer is het onaangename gevoel van een tegenwoordig kwaad in de voorziene gevolgen. Bezorgdheid is het onaangename gevoel bij de voorstelling van toekomstige, ligt mogelijke kwalen, met de poging om dezelven aftewenden. Hartzeer is diepe, aanhoudende droefheid over een kwaad, waaraan wij niets meer veranderen kunnen. De hoogste trap van droefheid is zwaarmoedigheid.*

Tweede hoofdstuk.

Het bewijzen.

1. *Wat bewijzen is. Stof der bewijzen.*

§ 68. Om te bewijzen moet men van juiste denkbeelden uitgaan. Bewijzen (betoogen) is de waarheid eens oordeels uit de waarheid van andere oordeelen, dat is, uit algemeen geldige gronden aantoonen. Algemeen ware of voorwerpelijke (objective) gronden zijn dezulke, welke door alle redelijke wezens, en uit de rede zelve, als waar en juist erkend worden. Door bijzonder ware of onderwerpelijke (subjective) gron-

den verſtaat men dezulke, welke alleen voor ons zelven genoegzaam zijn.

§ 69. Wat wij uit ſubjective en objective toereikende gronden voor waar houden, dat w e t e n wij; wat ik voor waar houd uit gronden, die voor mij, maar niet voor ieder voldoende zijn, dat g e l o o f ik; wannneer ik iets voor waar houde, maar daarbij weet, dat mijne gronden noch voor mij (ſubjectief) noch voor ieder (objectief) voldoende zijn, zoo m e e n ik. Wat meer gronden voor dan tegen zich heeft, noemen wij w a a r ſ c h ij n l ij k.

§ 70. Een oordeel, dat geen bewijs behoeft, en waarvan men de waarheid inziet, zoodra men hetzelve verſtaat, heet men g r o n d ſ t e l l i n g (axioma).

§ 71. Die oordeelen, uit welke de waarheid van een ander oordeel ingezien wordt, heeten b e w ij s g r o n d e n (argumenten). Die bewijsgrond, op welke alle overige berusten, noemt men h o o f d g r o n d.

§ 72. Alle bewijzen zijn ſluitredenen of kunnen in dezelve ontbonden worden. De juistheid van een bewijs berust op de waarheid en juistheid der bewijsgronden en derzelver juist verband met het gevolg.

2. *Vorm der bewijzen.*

§ 73. Met betrekking tot den vorm onderscheidt men den opklimmenden (progresſiven) bewijstrant van den afdalenden (regresſiven).

§ 74. Begint men met het beſluit of het oordeel, dat men bewijzen wil, en lost hetzelve in twee voorafgaande oordeelen op, zoo lang tot de voorafgaande oordeelen geene verdere oplosſing behoeven, zoo bedient men zich van de afdalende of analytiſche manier, b. v.

Alle vrije wezens zijn vatbaar voor toerekening; alle redemagtige wezens zijn vrije wezens; alle menſchen zijn redemagtige wezens; Pieter is een mensch: dus is Pieter vatbaar voor toerekening.

§ 75. Begint men bij de voorafgaande oordeelen, en laat men het beſluit het laatſte volgen, zoo maakt men een opklimmend of ſynthetisch bewijs, b. v.

Pieter is een mensch;
alle menſchen zijn redemagtige wezens;
alle redemagtige wezens zijn vrije wezens;
alle vrije wezens zijn vatbaar voor toerekening:
dus is Pieter vatbaar voor toerekening.

§ 76. De opklimmende bewijstrant gaat van de voorwaarden tot de gevolgen, van de gronden tot de uitkomſten (reſultaten) over; de afdalende betreedt eenen tegengeſtelden weg.

8. *Soorten van bewijzen. Vooronderstellingen.*

§ 77. Het regtstreeksche (directe) bewijs toont de waarheid eener stelling onmiddellijk aan, dat is, uit inzigt der gronden, b. v. *vrije wezens zijn vatbaar voor toerekening; de mensch is een vrij wezen: dus is hij vatbaar voor toerekening.*

§ 78. Het omgekeerde (indirecte) bewijs toont de waarheid eener stelling middellijk, door de valschheid of dwaling van het tegengestelde te doen blijken. Men bewijst, b. v. de stelling: *de mensch is een vrij wezen*, wanneer men voor een oogenblik het tegendeel aanneemt: *gesteld dat de mensch niet vrij ware, zoo zoude men hem noch eene deugdzame daad als verdienste, noch eene booze daad als misdaad kunnen toerekenen: de belooning van de eerste zoude eene dwaasheid, de straf der laatste eene wreedheid zijn.* Deze bewijzen toonen, dat uit het aannemen van het tegendeel gevolgen voortvloeijen, welke met erkende waarheden strijden, en waardoor men derhalve tot ongerijmdheden (in absurdum) vervallen zoude.

§ 79. De sterkste en overtuigendste kracht ligt in de verbinding van beide leerwijzen, als men van de indirecte tot de directe overgaat.

§ 80. Wordt een bewijs zoo gemaakt, dat men aan het tegendeel van de bewezene stelling

niet behoeft te denken, dan noemt men het een ontegenſprekelijk (apodictisch) bewijs.

§ 81. Daar zulk een bewijs niet altijd mogelijk is, moeten wij ons dikwijls, in plaats van met ontwijfelbare grondſtellingen, met vooronderſtellingen (hypotheſen) behelpen, dat is, zulke ſtellingen, welke eenen grond zonder bewijs aannemen, dewijl die daarna door de waarheid zijner gevolgen bewezen zal worden, of ſtellingen, waarvan men de waarſchijnlijkheid aanneemt, om iets anders, waarvan de wezenlijkheid niet te bewijzen is, daaruit te verklaren.

§ 82. Om deugdelijk te zijn, moet eene vooronderſtelling niets tegenſtrijdigs in zich bevatten; tegen geene erkende waarheden aandruiſchen; met de omſtandigheden overeenſtemmen, die zich bij de zaak, welke men daaruit verklaren wil, opdoen; onder alle andere veronderſtellingen, die van eene zaak voorhanden zijn konden, de rijkſte en eenvoudigſte zijn, en geene nieuwe hulponderſtelling behoeven, om daardoor hare waarſchijnlijkheid zelve eerst te bewijzen.

§ 83. Ziet men op de ſtof der bewijzen, zoo hebben zij ten doel onze rede te overtuigen, of door de inzage in den zamenhang van algemeene denkbeelden en grondſtellingen, of door het gevoel, dat is, door zintuigelijke waarneming, waartoe de ondervinding de gronden oplevert. De eerſte worden bewijzen a priori of door de

rede, de andere bewijzen a posteriori of door de ondervinding genoemd.

§ 84. Onder de bewijzen der ondervinding verdienen deze eene bijzondere opmerking, welke van het bijzondere tot het algemeene besluiten. In dit geval besluit men of van vele dingen eener soort tot alle dingen derzelve, hetwelk men bewijs door optelling (inductie) noemt, b. v. *de zoogdieren, visschen, vogelen, enz. hebben eene willekeurige beweging: derhalve zullen alle dieren eene willekeurige beweging hebben*; of men besluit van de bijzondere overeenstemming eeniger dingen tot derzelver geheele overeenkomst, hetwelk men bewijs door overeenstemming (analogie) noemt.

§ 85. Geschiedkundige bewijzen berusten op de getuigenis of uitspraak van anderen. Hunne waarde hangt van de meerdere of mindere geloofwaardigheid der getuigen af. Met de bewijzen moet men de voorbeelden ter opheldering niet verwarren.

§ 86. Voor alle dingen moet men onderzoeken, of de stelling die men bewijzen zal, op algemeen ware (objective) gronden berust, en aldus voor een bewijs vatbaar zij.

4. *Regelen voor de bewijzen.*

§ 87. Voor de bewijzen heeft men de volgende regelen:

1.) In een deugdelijk bewijs mag geene gaping, geen ſprong gevonden worden.

2.) Men mag niets anders bewijzen, dan hetgeen bewezen moet worden; ook niet meer of minder.

3.) Men mag niets als uitgemaakt onderſtellen, dat zelf nog bewezen moet worden.

4.) Er mag in het bewijs geen cirkel bevat zijn.

5.) In elk bewijs moet het beſluit wettig zijn.

§ 88. Met betrekking tot de ſchikking der bewijzen is het volgende op te merken:

1.) Om overtuigend te zijn, moeten de bewijzen met juistheid en volledigheid in een behoorlijk verband voorgedragen worden.

2.) Men moet niet met gronden willen beſtormen, maar langzamerhand de bewijzen ontwikkelen, en tijd tot nadenken en onderzoek laten.

3.) Men moet eene zaak van verſcheidene zijden voorſtellen, tot men die treft, van welke zij het beste voorkomt.

4.) Men moet op ware overtuiging, en niet op overreding werken.

5.) Eerst moeten de waarſchijnlijke punten of de bewijzen a priori aangevoerd worden, vervolgens de getuigenisſen en beſlisſende gronden a posteriori.

6.) Eene andere wijze is, eerst de algemeene bewijzen voor te ſtellen, en dan de bewijzen uit enkele deelen der zaak te laten volgen.

7.) Dikwijls vordert de aard der zaak, dat men omgekeerd te werk ga, door eerst de bewijzen der ondervinding op te geven, en vervolgens het verschijnsel uit algemeene gronden te verklaren.

8.) In vele opstellen vordert het beleid, dat men met de bewijsgronden (data) aanvange, om alzoo daaruit het besluit af te leiden; dikwijls evenwel is het raadzamer met het besluit of de stelling, die men bewijzen wil, aan te vangen, dezelve in twee voorafgaande oordeelen op te losfen, en elk van dezelve weder in voorafgaande, tot zoo lang deze laatste geene verdere oplossing behoeven.

9.) Wat de plaatsing van gelijksoortige bewijzen betreft, zoo leert de natuur van het menschelijke denken en gevoel, dat zij opklimmen, dat is, van het minder tot het meer gewigtige voortgaan moeten.

10.) Er zijn ondertusschen ook gevallen, waarin het raadzamer is, met de sterkste gronden en bewijzen te beginnen, dezelve in hunne geheele sterkte te ontwikkelen, de zwakkere als toegift te doen volgen en zoo te verbinden, dat zij elkander wederkeerig ondersteunen.

11.) Het kan ook voordeelig zijn, eenige gewigtige gronden tot aan het einde van het bewijs terug te houden. In het algemeen komt het hierbij veel op den aard der zaak, op het oor-

deel en de menſchenkennis aan van hem, die bewijst.

§. 89. Beſtaat het bewijs in het wederleggen van het tegendeel, zoo moet men de wederleggende bewijzen volgens de orde in het bewijs van het tegendeel inrigten.

§. 90. De voorgaande regelen of het redeneerkundige gebouw, door welks hulp het geheel een grondig en welgeordend aanzien krijgt, moet men onder eenen vrijen en ongedwongenen vorm der voordragt verbergen.

§ 91. Hiertoe verdient vooral vermeld te worden de uitbreiding (amplificatie), dat is, die uitdrukking van een voorſtel, welke zich niet blootelijk met de wezenlijke en tot volkomenheid volſtrekt onontbeerlijke gedachten vergenoegt, maar ook andere begrippen en ſtellingen daarmede weet te verbinden, welke nu eens tot opheldering of verzinnelijking, dan tot de overtuigende of overredende kracht van hetgene men beweert, bijdragen.

Derde hoofdſtuk.

De kunst van te wederleggen en te overtuigen.

§ 92. Met de bewijzen gaat de kunst van te wederleggen en te overtuigen hand aan hand.

§ 93. Iemand bestrijdt eene stelling, wanneer hij gronden tegen dezelve zoekt op te geven; hij wederlegt dezelve, wanneer hij de valschheid der stelling werkelijk aantoont. Hij, die zich moeite geeft om de gronden tegen eene stelling krachteloos te maken, verdedigt de stelling.

§ 94. Men onderscheidt geschil voeren en redetwisten (disputeren). Beide komen daarin overeen, dat zij door wederkeerige tegenstelling der oordeelen eenparigheid zoeken voort te brengen; maar zijn daarin onderscheiden, dat men bij het redetwisten deze eenparigheid naar bepaalde, dat is, objective begrippen als bewijsgronden heeft te bewerken; terwijl daarentegen bij het geschil voeren zulke bepaalde begrippen geene plaats vinden.

1. *Algemeene regelen voor het wederleggen en overtuigen.*

§ 95. Bij ieder twistgeding moeten de volgende algemeene regelen worden in acht genomen:

1.) Van beide zijden moet een goede wil, om elkander te begrijpen, bestaan.

2.) Men trachte zich naauwkeurig in het spraakgebruik en de voorstellingswijze zijner tegenpartij te verplaatsen.

3.) Men make deze voorloopig op logische

gebreken en onbepaalde uitdrukkingen in derzelver taal opmerkzaam, en late dezelve verbeteren.

4.) Dan zal de gronddwaling of in eene onwetendheid, of in een vooroordeel ten opzigte van eenig gedeelte beſtaan.

5.) Met opzigt tot deze gronddwaling is het dan niet genoeg dezelve te wederleggen, maar de hoofdzaak is den ſchijn bloot te leggen, die dezelve deed geboren worden.

2. *Nadere ontwikkeling dezer regelen.*

§ 96. Bij twistvragen komt alles daarop aan, dat men het geſchilpunt (ſtatum controverſiæ) eerst juist bepale, op dat er geen misverſtand en woordenſtrijd (logomachie) ontſtaan.

§ 97. Men moet het met zijne partij over de grondſtellingen eens zijn; want zonder dat is het niet mogelijk den twist te eindigen.

§ 98. Is de twistvraag verward, zoo moet men dezelve uit elkander zetten.

§ 99. Wie lachverwekkende en gevaarlijke gevolgen uit de ſtelling van een ander trekt, waardoor de waarheid eener ſtelling niet wederlegd, maar de partij ſlechts belagchelijk of gehaat gemaakt wordt, doet eenen vijandelijken of hatelijken en altijd onredelijken aanval.

§ 100. Wie gevolgen uit eene ſtelling afleidt, tot een ander einde dan om dezelve te wederleggen, wordt een gevolgtrekkingmaker genoemd.

§ 101. Tegen eenen onwetenden verdedigt men zich, wanneer men deszelfs onwetendheid doet kennen. Eenen gevolgtrekkingmaker verwaardigt men met geene verdediging, maar bewijst alleen, dat hij een gevolgtrekkingmaker is.

§ 102. Men tast of de ſtelling of het bewijs eener ſtelling aan. In het laatſte geval laat men de waarheid of valschheid van eene ſtelling onaangeroerd; want al worden er verſcheidene bewijzen eener ſtelling wederlegd, zoo kan er toch nog een ander mogelijk zijn; maar hij, die eene ſtelling wederlegt, wederlegt ook al derzelver bewijzen.

§ 103. Al worden ook alle bekende bewijzen voor eene ſtelling wederlegd, zoo volgt derzelver valschheid nog niet; want eene onderwerpelijk ongegronde ſtelling is nog geene valſche ſtelling; ſlechts het beweren, dat men derzelver waarheid inziet, is valsch.

§ 104. Wederlegt men iemand met onderwerpelijke gronden (ex concesſis), zoo overreedt men hem (en de wederlegging heet ad hominem); wederlegt men hem daarentegen met voorwerpelijke gronden, zoo overtuigt men hem (en de wederlegging heet ad veritatem).

§ 105. Ieder geding kan op tweederlei wijze gevoerd worden: of men bewijst zijne ſtelling, of men wederlegt de gronden der partij. Wederleggen wij alleen de gronden, wel-

ke tegen onze ſtelling aangevoerd worden, zoo hebben wij wel de partij tot zwijgen gebragt, maar nog niet overtuigd. Overtuigd kan hij dan eerst worden, wanneer de voorgedragene ſtelling zoo bewezen wordt, dat de partij de waarheid en bondigheid van het bewijs moet erkennen.

§ 106. Men wederlegt zijne partij op driederlei wijze: men toont, *a.*) dat derzelver bewijs of in den vorm valsch is, als men gebreken in de ſluitredenen aanwijst; *b.*) of in de ſtof onnaauwkeurig, wanneer men de valschheid der gronden aantoont; *c.*) of men trekt uit derzelver ſtelling gevolgen, welke tegen erkende waarheden aandruiſchen.

§ 107. Nog volkomener is de wederlegging, als men, behalve de valschheid der aangevoerde bewijzen, nog doet blijken, hoe de partij in deze dwaling vervallen is, door aan te wijzen, welke uiterlijke omſtandigheden de partij verhinderden de zaak juist te beoordeelen, of welke valſche grondſtellingen dezen tot de ſtelling verleid hebben.

3. *Orde in de wederlegging te houden.*

§ 108. Om eene zaak op eene overtuigende wijze voor te ſtellen, is het dikwijls raadzaam alle vooroordeelen, twijfelingen en tegenwerpingen, welke men tegen dezelve zou kunnen aan-

voeren, vooraf te verdrijven. Men zoekt eerst de sterkste tegenwerpingen op, en daalt tot de zwakste af; heeft men dezelve alle doen verdwijnen, zoo gaat men tot de bewijzen voor de zaak over, waarbij men in eene omgekeerde orde te werk gaat, namelijk, van de zwakkere tot de sterkere. Hierdoor heeft men het gewigtige voordeel, van de volgorde zijner bewijzen onafgebroken te kunnen doen doorgaan.

§ 109. Dat men de bewijzen aanvoert na de wederlegging steunt op eenen dubbelen grond.

a.) De wederlegging bewerkt in de meeste gevallen slechts de overtuiging, dat aan het beweerde gevoelen niets van belang in den weg staat; van deszelfs waarheid en noodzakelijkheid moeten ons eerst de bewijzen overtuigen.

b.) Dikwijls kan eene tegenwerping zulk eenen aanmerkelijken invloed hebben, dat men eene nadeelige meening opvat, en de voordragt niet met die opmerkzaamheid volgt, als men zou gedaan hebben, wanneer tot zulk eene meening geene aanleiding gegeven ware, of de twijfelingen en tegenwerpingen, welke bij dezelve ten gronde liggen, dadelijk opgeheven en wederlegd waren.

§ 110. Het is een gewigtig voordeel, wanneer men kan aantoonen, dat de tegenwerpingen tegen eene zaak juist tot haar voordeel strekken, of dat de bewijzen voor eene zaak juist tot het tegendeel geleiden. Men wordt

door zulk eene wending verrast en op eene zeer gunstige wijze gewonnen.

4. *Wederlegging van onderstellingen en gevolgtrekkingen.*

§ 111. Bij willekeurige onderstellingen is de geheele redenering wederlegd, als de grond der onderstelling wederlegd is.

§ 112. Noodzakelijk is elke gevolgtrekking valsch, welke, als regel aangenomen, eene ongerijmdheid zoude bevestigen. Zulke gevolgtrekkingen worden in hare naaktheid voorgesteld, wanneer in enkele voorbeelden, die onder den regel begrepen zijn, de onmogelijkheid van den regel klaarblijkelijk gemaakt wordt.

§ 113. Dergelijke betoogen van de onmogelijkheid eener bepaalde gevolgtrekking uit enkele voorbeelden heeten instancen. Uit derzelver begrip volgt, dat zij niet regtstreeks tegen de stelling zelve, maar tegen de wijze van besluiten gerigt zijn.

§ 114. De valschheid van eenen regel laat zich derhalve op het kortste aantoonen door eene instance, dat is, een geval, hetwelk mede onder den regel behooren moest, en toch niet onder denzelven begrepen is.

5. *Bijzaken dienende ter bevordering der wederlegging.*

§ 115. Daadzaken en omstandigheden,

waarop men zijn voornaamste bewijs niet genegen is te gronden, worden dikwijls met zeer veel voordeel gebruikt, wanneer men van dezelve slechts vlugtig en als bij toeval gewag maakt. Door deze kunstgreep geeft men te verstaan, dat men het in zijne magt heeft, veel meer voor eene zaak te zeggen, dan men werkelijk doet, en terwijl men uit eenen overvloed van bewijzen blootelijk eenige weinige van de gewigtigste schijnt te kiezen, zal de hoorder of lezer ligt in verzoeking gebragt worden, om aan die, welke met stilzwijgen voorbijgegaan worden, meerder gewigt te hechten dan denzelven toekomt.

§ 116. Ook is er een zeker gewigtig punt, waaruit daadzaken of omstandigheden beschouwd, slechts eenen enkelen oogenblik een gunstig voorkomen hebben. Bepaalt men nu de opmerkzaamheid langer daarbij, zoo wordt het voordeelige licht, in hetwelk zij aanvankelijk verscheneh, altijd weder verzwakt.

§ 117. Tot den vorigen regel behoort ook het geval, wanneer men van zich zelven spreekt. Het vermelden in het voorbijgaan of het voorbedachtelijk overslaan van vele enkele omstandigheden, met betrekking tot zich zelven, heeft nog een ander voordeel, namelijk, het voorkomen van bescheidenheid, en in dit opzigt wordt een gunstig denkbeeld omtrent den persoon opgewekt.

§ 118. Dikwijls zijn enkele omstandigheden, op zich zelven beschouwd, onbelangrijk, ja kunnen zelfs, wanneer men ze alle uitvoerig ontleedt, een denkbeeld van de armoede der zaak doen geboren worden; brengt men dezelve integendeel onder een algemeen gezigtpunt zamen, en stelt ze slechts eenen oogenblik voor oogen, zoo zullen zij tot den gunstigen uitslag van het geheel medewerken.

§ 119. In zekere omstandigheden is het raadzaam niet alles te zeggen, of ten minste niet schijnen te zeggen, wat zich over eene zaak laat bijbrengen, maar een gedeelte daarvan over te laten, ten einde den geest en de verbeeldingskracht stof tot werkzaamheid te geven.

§ 120. Het moet zich evenwel ook werkelijk laten aanzien, dat men nog meer zou kunnen zeggen. Onze toestand moet het waarschijnlijk maken, dat wij toereikende gronden hebben, om het bewijs niet verder voort te zetten dan wij werkelijk doen.

§ 121. Zien wij iemand, van wien wij reeds eene gunstige meening hebben opgevat, in eenen toestand, die hem verpligt om de waarheid te verhelen, deze of gene omstandigheden te onderdrukken, en geschiedt dit alles uit gematigdheid, zoo maakt het veel meer indruk dan iets anders, dat men over de zaak, al ware het ook nog zoo overtuigend en voldingend, had kunnen zeggen.

§ 122. Ondertusschen moet men, bij het bezigen van deze kunstgreep, niet vergeten dat stilzwijgen, als men er geenen grond toe heeft, belagchelijk wordt, en dat alsdan de onderdrukking van den vrijen loop der gedachten eene tegenovergestelde uitwerking moet voortbrengen.

6. Braafheid van hem, die bewijst.

§ 123 Niets draagt zoo zeer bij om overtuiging te weeg te brengen, dan het voorkomen van opregtheid en onpartijdigheid, gepaard met bereidwilligheid om zich te laten overtuigen, wanneer men in dwaling verkeert. Wie zijn gevoelen met zulke bescheidenheid voortdraagt, zijn eigen oordeel mistrouwt, geene reden, geen belang schijnt te hebben, dat hij ten behoeve der onwaarheid spreken zoude, dien zal men gewis zonder vooroordeel aanhooren.

§ 124. Wij toonen deze opregtheid, wanneer wij schijnen in twijfel te zijn, en onze eigene twijfelingen openhartig onderzoeken, wanneer wij de tegenwerpingen zoo veel gewigt als mogelijk toekennen, en in het bijzonder als wij dat terug nemen, wat wij al te voorbarig hebben beweerd, in het kort, wanneer wij onze onpartijdigheid in het opzoeken en erkennen der waarheid van alle verdenking trachten te zuiveren.

§ 125. Velen gelooven verkeerdelijk, dat

men zijne partij niets moet toegeven, en onderdrukken, verminken of verdraaijen derzelver bewijzen. In plaats van haar daarmede te benadeelen, benadeelen zij veeleer zich zelven; want daardoor wordt tot de meening grond gegeven, dat men zich te zwak gevoelt, om aan de tegenbewijzen, in hunne ware kracht, met hoop op een goed gevolg het hoofd te bieden.

§ 126. Wanneer daarentegen de hoorder of lezer gevoelt, dat men de gronden zijner partij alle in derzelver volle kracht opgeeft, eer men tot de wederlegging overgaat, zoo doet dit een zeer gunstig gevoelen ontstaan, hetwelk den hoorder of lezer overhaalt, om het overwigt der gronden op onze zijde te willen vinden.

§ 127. Hij, die zich aldus tevens als eerlijk en schrander vertoont, zal ons zeer genegen vinden, om zijne eigene overtuiging als de onze aan te nemen.

§ 128. Somtijds is het raadzaam iets van de tegengestelde gronden over te slaan. In het bijzonder kan dit geval plaats hebben bij dingen, welke met zekere teedere betrekkingen in aanraking komen, zoodat men niet meer durft zeggen, zonder aanstootelijk te worden, of den weg te banen tot het geven van onbehagelijke of nadeelige ophelderingen, hetwelk mogelijk juist het boosaardig oogmerk van de tegenpartij was.

§ 129. Men moet veeltijds trachten, voor de

zaak *welwillendheid in te boezemen.* Ten einde het gevoelen, dat der zaak nadeelig is, uit te wisschen, of om een gunstig denkbeeld voor dezelve op te wekken, tracht men de toegerekende gebreken als ongegrond voor te stellen of te verontschuldigen, en het goede in een helder licht te plaatsen.

§ 130. Het is een hoofdregel, van de *gronden tot de overreding over te gaan.* Men moet eerst het verstand overtuigen alvorens men het hart winnen wil.

§ 131. Met het wenden van de rede tot de verbeeldingskracht, of, naar gelang der omstandigheden, tot het gevoel, vertoont zich de *levendigheid*, en deze zal dan onfeilbaar, als het verstand beslist heeft, de zegepraal voltooijen.

§ 132. De voordragt moet zoo eindigen, dat men de levendigste en voor de zaak voordeeligste indrukken te weeg brenge. Dit doel kan in sommige gevallen het best bereikt worden, door eene beknopte herhaling der hoofdzaken van de gansche voordragt, in andere, door de voorstelling der gedachten, welke de laatste afdeeling van de bewijsrede zelve aan de hand heeft gegeven, of ook door het aanknoopen van verwantschapte denkbeelden, welke met den geest van het geheel in een ongezocht verband staan. De herhaling van het bewijs moet evenwel niet in een nieuw bewijs ontaarden.

§ 133. Wat eindelijk de waardigheid van den kamp voor waarheid en regt betreft, het zij dezelve mondeling of schriftelijk plaats hebbe, zoo zijn rustige bedachtzaamheid, zuivere waarheidsliefde en het edele bewust zijn van onregt te lijden, de schutsengelen, onder wier bescherming wetenschap en waarheid door geschil voeren winnen.

Vierde hoofdstuk.

Drogredenen.

§ 134. Er komen niet zelden gevallen voor, dat men mondeling of schriftelijk, in plaats van bewijsgronden, zich van enkele overredingskunstgrepen bedient. Dit kan b. v. het geval zijn, wanneer men zulke menschen iets voor te dragen heeft, die strenge bewijzen niet kunnen bevatten, of drooge bewijzen niet achten; wil men hen des te zekerder en ligter voor de waarheid winnen, zoo zijn zulke middelen wel geoorloofd, die den algemeenen menschenpligt niet kwetsen. Ongeoorloofd echter zijn die verblindende kunstgrepen, waarmede men alleen tracht te misleiden en zwakke hoofden in te nemen. Men moet dezelve ten minste kennen, om tegen dezelve op zijne hoede te zijn.

1. *Handelwijze der drogredenaars.*

§ 135. De drogredenaar (sophist) zoekt hem,

wien hij overreden wil, voor eene stelling in, te nemen, en in hem den wensch voort te brengen, dat dezelve waar zij.

§ 136. Hij zoekt de woorden der partij te verdraaijen, en aan dezelve ongemerkt eenen anderen zin te geven, waarvan de dwaling zich gemakkelijk laat bewijzen.

§ 137. Hij grijpt dat aan, wat der tegenpartij onvoorziens ontvalt en waarop deze niet gevat is; hij zoekt zijne partij van de hoofdzaak af te brengen en te verleiden tot het beweren van iets, waarvoor deze niet is opgewassen.

§ 138. De sophist zoekt de partij met velerlei listige vragen te verwarren, en het oogmerk, om deze tot ongerijmde stellingen te brengen, te verbergen onder den dekmantel, dat men de beantwoording tot verklaring der stelling noodig heeft. Verder zoekt hij zich het aanzien eens naauwgezetten geschilvoerders te geven, laat zijne partij altijd meer bepalen, tot dat hij dezelve tot spitsvindigheden verleidt.

§ 139. De sophist zoekt de partij in drift te brengen, opdat deze daardoor verhinderd worde bedaard te denken en te onderzoeken. Dit geschiedt het volkomenst: 1.) door in de rede te vallen en door uitroepingen; 2.) daardoor, dat men de partij belagchelijk en verachtelijk maakt, met aan derzelver bewijzen alle kracht en doelmatigheid te ontzeggen, of deze voor ligt en onbe-

duidend uit te krijten, of belagchelijke voorbeelden tot instanceen te gebruiken; 3.) door verkeerde gevolgtrekkingen en hatelijke aanvallen, als men het gevoelen van de partij als voor staat en zeden gevaarlijk voorstelt; 4.) daardoor, dat men de sterkte van doorzigt aangrijpt of twijfelachtig maakt, door te zeggen, dat de stelling niets nieuws behelst, dat dezelve reeds vele honderdmalen beweerd is geworden, dat de partij altijd hetzelfde herhaalt, zich in eenen cirkel draait, enz.; 5.) dat men het op het geweten drukt en staande houdt, dat hij, die zoo iets zeggen kan, van alle regtschapendheid ontbloot moet zijn.

§ 140. De sophistische verdediger eener zaak draagt slechts bedriegelijke en dubbelzinnige stellingen voor, welke zich naar alle wijzen laten wenden en keeren; hij verklaart zich nooit behoorlijk, maar houdt altijd iets achter; hij ontkent alle stellingen, en vordert van alle bewijs.

§ 141. Eene stelling wordt op eene sophistische wijze aangetast als volgt: 1.) zoekt men de partij door ingewikkelde sluitredenen, door zijdelingsche aanvallen, in verwarring te brengen; 2.) dwingt men de partij altijd om te bewijzen, door te ontkennen, dat de aangevoerde gronden gronden zijn; 3.) in het bijzonder zoekt men schielijk te spreken, vele sluitredenen achter elkander, zonder ophouden, met een zegepralend ge-

laat uit te galmen, en zich van den opklimmenden (synthetischen) bewijstrant te bedienen, opdat de partij aanvankelijk in het geheel niet wete, waar het heen wil, op de premissen niet behoorlijk acht geve, en daardoor in het antwoord tot valsche premissen verleid worde, welke de overwinning gemakkelijk maken; 4) den hoofdgrond vermeldt men niet opzettelijk, maar slechts in het voorbijgaan, opdat de partij er niet toe kome, om denzelven te onderzoeken.

§ 142. De sophist zoekt zorgvuldig achteloosheden en toevallige onvolkomenheden in de voordragt der tegenpartij op, en behandelt dezelve als zaken van gewigt, op welke het uitzigt en de beslissing van de hoofdzaak berust. Hij geeft zich met voordacht schijnbaar bloot, opdat de partij hem daar aangrijpe, waar hij door wederlegging zijne overmagt zoude kunnen toonen.

§ 143. Hij brengt dikwijls stellingen in verband met algemeen bekende dingen, aan welke niemand twijfelt, bij welke echter de vele bepalingen en de verwarde schijn gemakkelijk eene zijde openlaten, alwaar het valsche aan het ware grenzende mede insluipt.

§ 144. Hij houdt zich op eene aangename en fijne wijze met nevenbegrippen bezig, en mengt er onnaauwkeurigheden onder, zonder dat men het gewaar wordt. Hij zoekt voordeel daarmede te doen, dat hij alle zijne grondstellingen

terug brengt op de heerschende zeden en gevoelens van den tijd, met welke de lezer of hoorder bekend is, en die aantrekkelijk voor hem zijn.

§ 145. De sophist komt met verblindende stellingen, voorbeelden en proeven te voorschijn, waaraan de partij zijne goedkeuring niet weigeren kan: hij laat dezelve eerst erkennen en wendt ze dan terstond op het onderwerp in geschil aan. Hij heeft ook dikwijls de looze bescheidenheid, den toehoorder zelven de uitspraak over de waarheid van de voorgedragene zaak over te laten, maar heeft reeds alles in het werk gesteld, om hem voor te bereiden en voor de zaak ongemerkt te winnen.

§ 146. Het is eene sophistische kunstgreep, liever de zwarigheden van eene stelling aan te toonen, dan dezelve regelregt te wederleggen.

§ 147. Eene gewone kunstgreep is het, een gevoelen belagchelijk te maken, in plaats van hetzelve te wederleggen, of het tegengestelde te bewijzen.

§ 148. Dikwijls hoort men den sophist groote mannen tot gezag in de te bewijzen stelling aanvoeren, en het als belagchelijk voorstellen, dat men wijzer wil zijn dan deze mannen; of men beroept zich op het gezond verstand, op de oudheid en algemeenheid van het beweerde, en laat niet na daarbij aan te merken, hoe wel

men zich tot hier toe bij dit gevoelen bevonden hebbe.

§ 149. De sophist beproeft dikwijls stellingen, die men niet bewijzen kan, als bewezene waarheden op eenen beslissenden toon voor te dragen, en het belagchelijk te maken aan derzelver juistheid te twijfelen.

§ 150. Even zoo dikwijls behelpt hij zich met geestige wendingen, en verbergt daardoor de zwakheid van het bewijs.

§ 151. De sophist brengt dikwijls voor zijne stelling alle mogelijke gronden te zamen, ten einde derzelver zwakheid door de menigte te vergoeden.

§ 152. Wij hooren den sophist het algemeen belang des menschdoms en van den godsdienst; het welzijn van den staat, van de maatschappelijke orde, nu eens voor dan weder tegen eene zaak, aanvoeren. Hij zoekt alsdan door eenen schitterenden woordensleep (tiraden) voorin te nemen, door woordpralerij en eene opgesierde voordragt te verblinden, en daaronder het gebrek aan zamenhang der sluitredenen en gevolgtrekkingen te verbergen.

VIERDE AFDEELING.

VEREISCHTEN EN HULPMIDDELEN TOT DENKEN, EN BEHOEDMIDDELEN TEGEN DWALING.

Eerste hoofdstuk.

Vereischten en hulpmiddelen tot denken.

§ 153. De vereischten tot denken zijn verbeeldingskracht, geheugen en verstand in eenen uitgebreiden zin.

1. *Verbeeldingskracht.*

§ 154. De verbeeldingskracht is het vermogen, om eenig beeld in zich zelve te vernieuwen of te scheppen. Zij is het voorname vermogen, zonder hetwelk geen vergelijken, geen onderscheiden, geene zamenstelling van dat, wat te zamen gedacht moet worden, mogelijk is; zonder verbeeldingskracht zouden geene bedoelde uitvindingen plaats hebben.

§ 155. Gebrek aan eene gemakkelijke, levendige en veel omvattende verbeeldingskracht kan dikwijls uit natuurlijke gebreken van ligchaam en geest ontstaan; maar zeer dikwijls ligt de grond daartoe in het gebrek aan opwekking en oefening. Hiertoe behoort:

a,) Dat men zich gewenne, om de voorwerpen

buiten ons scherp op te nemen, en der ziel er volkomene beelden van toe te voeren; daardoor worden wij bekwaam, om in het vervolg deze beelden met naauwkeurigheid te vernieuwen en regelmatig te verbinden.

b.) Men wekke die neiging voor het zinnebeeldige op, door ook in het levenlooze en redelooze iets beduidends op te zoeken, waardoor aan het doode, leven, en aan de stof, geest toegekend wordt.

c.) Men make zich gemeenzaam met werken der verbeelding en dichtkunst, als daar zijn: de beeldende kunsten, gedichten, fabelen en gelijkenissen.

d.) De verbeeldingskracht moet evenwel slechts ten dienste van het verstand werkzaam zijn, zal dezelve niet in wilde verbeelding en dweeperij ontaarden.

2. *Geheugen.*

§ 156. Geheugen is het vermogen, om de voorstellingen, welke wij gehad hebben, te bewaren. De volkomenheid van het geheugen hangt grootendeels af van de natuurlijke bewerktuiging des ligchaams, maar kan ook veel door vroegtijdige en doelmatige oefening bevorderd worden.

§ 157. Het geheugen onderscheidt zich daarin van het herinneringsvermogen, dat het eerste de verkregene voorstellingen behoudt, terwijl

het laatste enkel zegt, dat ik zekere voorstellingen reeds eenmaal gehad heb. Ik kan mij daarom zekere indrukken, welke ik gehad heb, herinneren, zonder dat ik dezelve volkomen kan terug roepen. Ik herinner mij, b. v. eene schoone redevoering gehoord te hebben, maar inhoud en woorden heb ik vergeten.

§. 158. De eigenschappen van een volkomen geheugen bestaan daarin: dat het eenen grooten omvang hebbe; dat het lang behoude; dat het gemakkelijk en snel opneme; dat het juist en gemakkelijk weder te voorschijn roepe. Er is een woordelijk-, zakelijk-, plaatselijk-, getallen- en namen geheugen.

§ 159. Ten einde het geheugen te versterken, neme men de volgende regels in acht.

a.) Men leere dagelijks iets van buiten, en zegge het aan zich zelven of aan anderen op. Het wederverhalen van het gelezene of gehoorde, het vervolgen van den draad eens gespreks ruggewaarts tot aan het eerste denkbeeld zijn zeer nuttige oefeningen.

b.) Men geve zich voornamelijk moeite, om datgene, wat men van buiten wil leeren, volkomen te verstaan, en stelle zich den zamenhang daarvan regt duidelijk voor. Door het verbinden van begrippen maakt men het verstand tot een' steun voor het geheugen, tot eenen medehelper in de zaken het geheugen betreffende.

c.) Bij woorden en getallen is het overluid doorlezen zeer aan te prijzen; dewijl het zintuig van het gehoor het geheugen even zoo zeer ondersteunt, als het zintuig van het gezigt, wanneer men naauwkeurig op de regels en derzelver stand, of op enkele merkteekens, welke men met potlood maakt zijne aandacht vestigt.

3. *Verstand in eenen uitgebreiden zin.*

§ 160. Het verstand in uitgebreiden zin is het vermogen, om begrippen, oordeelen en besluiten te vormen. Tot gebruikmaking van het verstand geraken wij door opmerken en nadenken. De opmerkzaamheid is het pogen onzer ziel, om de voorstellingen duidelijk te bevatten; zij bestaat derhalve daarin: dat men zijne gedachten uitsluitend, vast en met volharding op een onderwerp vestigt. Gebrek aan opmerkzaamheid heet verstrooijing.

§ 161. Om de opmerkzaamheid te oefenen betrachte men de volgende regelen.

a.) Men houde het gewigt en de groote waarde der opmerkzaamheid altijd levendig voor oogen, en houde het voor onmogelijk, zonder opmerkzaamheid tot duidelijke, juiste en zekere begrippen te geraken.

b.) Men vestige zijne gedachten niet te gelijker tijd op te veel voorwerpen; dewijl deze de opmerkzaamheid verdeelen.

c.) Men make elke gelegenheid, welke zich tot bevordering van duidelijker kennis aanbiedt, te nutte.

d.) Men ſchrijve dagelijks, zoo veel mogelijk, zijne waarnemingen op, en onderzoeke, of men aan duidelijke en juiſte inzigten toegenomen hebbe.

§ 162. Men bevordere het zelfdenken bij het gebruik van het verſtand; hiertoe dient:

a.) Dat men zich gewenne zelf te onderzoeken, wat en hoe iets zij. Om te begrijpen moet men eerst vergelijken, dat is, de overeenkomst van voorſtellingen opſporen; onderſcheiden, dat is, het verſchil van dezelve ontdekken; men moet het wezenlijke van het toevallige onderſcheiden. Uit het niet behoorlijk onderſcheiden vloeit bij vele menſchen wijdloopigheid in hunne verhalen voort. Het vermogen, om ook het kleinſte verſchil aan de voorwerpen te ontdekken, heet ſcherpzinnigheid, en dat om de meest verborgene overeenkomst ſpoedig op te ſporen ſchranderheid. Beide vereenigd noemt men vernuft, hetwelk ontſtaat uit de verbinding des verſtands met de verbeeldingskracht.

b.) Nog gewigtiger is het, van alle dingen oorzaak, werking en grond op te ſporen, bijgevolg niet ligtgeloovig te zijn. Oorzaak is dat, waardoor iets voortgebragt wordt; grond dat, waarom iets is of geſchiedt; werking

is datgene, wat geschiedt of door eene oorzaak voortgebragt wordt.

c.) Even zoo belangrijk is het nadenken over d o e l en m i d d e l. Wie iets tot stand brengen of verkrijgen wil, heeft een o o g m e r k, datgene, wat hij verkrijgen of bewerken wil, is zijn d o e l, en dat, waardoor hij zijn doel tracht te bereiken, heet m i d d e l.

§ 163. Ter v e r l i g t i n g v a n h e t n a d e n k e n (mediteren) neme men de volgende regelen in acht:

a.) Men beijvere zich eene bedaarde gemoedsgesteldheid te verkrijgen.

b.) Men brengt datgene, wat men zoekt, in den vorm eener vraag, bepale dezelve zoo naauwkeurig mogelijk en drukke dezelve op verschillende wijzen uit.

c.) Men onderzoeke of het onderwerp, waarover men nadenkt, in het algemeen te kennen zij; door welken weg men tot de kennis er van komen kan en of men voorafgaande kundigheden genoeg bezit, om dezen weg te betreden.

d.) Men ontlede de vraag, scheide het bekende van datgene, wat men zoekt, en zoeke het vereenigingspunt van het onbekende met iets bekends te vinden.

e.) Men onderscheide het hoofdonderwerp van het onderzoek en de bijzaken, en vestige op het eerste zijne aandacht.

f.) Men hebbe ſteeds voor oogen, waar men is en waar men heen wil, opdat men gedurende den loop der gedachten zich altijd weder teregt kan vinden.

g.) Bij onderwerpen der ervaring lette men op betrekkingen van ruimte en tijd.

h.) Men zoeke het naast hoogere denkbeeld, onder hetwelke het voorwerp, waarover men nadenkt, ſtaat, en zie, wat men van hetzelve kent; alsdan vergelijke met het voorwerp met deszelfs gelijkſoortige voorwerpen.

i.) Men verzinnelijke, waar men kan, het voorwerp van het nadenken, met behulp van de verbeeldingskracht, door middel van beelden, gelijkenisſen en overeenſtemming.

k.) Men beproeve eerst de analytische methode, totdat men op bekende voorwerpen komt.

l.) Men ſchrijve dat, wat men door nadenken verkregen heeft, kortelijk neder.

m.) Men zie, bij nalezing, of er niets bij te voegen zij, of zich niet veel laat vereenvoudigen of onder algemeene denkbeelden brengen.

n.) Men zoeke het verkregen geheel door verdeeling, als leden der verdeeling te verkrijgen, en zie of men geene gapingen ontdekt, welke aangevuld moeten worden.

o.) Men zoeke de deelen in een gemakkelijk onderling verband te brengen, zoodat het volgende door het voorgaande, het te verklarene door het verklaarde bepaald wordt.

p.) Men vorsche de gronden der stellingen en de oorzaken der verschijnselen na.

q.) Wat men op de analytische wijze gevonden heeft, stelle men synthetisch voor.

Tweede hoofdstuk.

Behoedmiddelen tegen dwaling.

1. *Wat dwaling is. Soorten van dwaling.*

§ 164. Wie iets, dat valsch is, voor waar houdt, dwaalt. Ontstaat het dwalen uit eene onnaauwkeurige aanwending van de wetten voor het denken, zoo is het eene logische (formele) dwaling, ten opzigte van den vorm; ontstaat het dwalen uit eene onnaauwkeurige kennis der voorwerpen, zoo is het eene stoffelijke (materiele) dwaling. Datgene, wat het verstand tot dwaling verleidt, noemen wij schijn; er is derhalve een logische en een materiele schijn.

2. *Waardoor wij tot dwaling vervallen.*

§ 165. Wij kunnen tot dwalingen verleid worden op velerlei wijzen, als: door de zintuigen, verbeeldingskracht, geheugen, neigingen en hartstogten, teekenen van onze gedachten, enz.

3. *Behoedmiddelen tegen dwaling.*

§ 166. Om ons tegen het bedrog der zin-

tuigen te beschermen, moeten wij onze zintuigen oefenen en verbeteren; wij moeten de voorwerpen, welke men door de zintuigen waarneemt, van alle zijden, in hunne enkele deelen, herhaalde malen, uit een behoorlijk standpunt, zoo veel mogelijk door verschillende zintuigen waarnemen en onderzoeken; ook moeten wij onze waarnemingen met de waarnemingen van anderen vergelijken.

§ 167. Om de misleiding te verhoeden, welke uit verbeeldingskracht, geheugen, enz. ontspringen, moet men op de volgende regelen acht geven:

a.) Opdat de verbeeldingskracht ons niet bij het scheppen van voorstellingen tot dwaling verleide, moet men de strengste opmerkzaamheid oefenen; wij moeten b. v. het belang nagaan, dat wij bij voorstellingen hebben, ons oordeel met het oordeel van anderen vergelijken, en daardoor deszelfs eenzijdigheid voorkomen; wij moeten in het algemeen de verbeeldingskracht aan het verstand en aan den wil onderwerpen, opdat dezelve niet uitspatte.

b.) Het geheugen is zelden zeer getrouw, en verliest de voorstellingen geheel of ten deele; men moet hierom zijn geheugen oefenen.

c.) Dikwijls beheerschen ons neigingen en hartstogten; wij hebben b. v. vooringenomenheid met het oude of nieuwe, met zekere gebrui-

ken door opvoeding, levenswijze, verkeering, enz.; wij oordeelen anders in den hartstogtelijken toestand en sterke aandoeningen dan bij eene bedaarde gemoedsgesteldheid; zoodanigen invloed moet men streng onderzoeken, en zijn eigen oordeel met dat van anderen vergelijken.

d) Ten einde de dwalingen af te weren, waarin wij door de teekenen onzer denkbeelden of de taal, kunnen vervallen, trachte men niet alleen eene naauwkeurige kennis van de taal in het algemeen en van zijne moedertaal in het bijzonder te verkrijgen, maar men bevlijtige zich ook, om de denkbeelden zorgvuldig en naauwkeurig te bepalen, alvorens men zijn oordeel daarop bouwt.

§ 168. Even zoo veelvuldig zijn de dwalingen, welke uit het verstand zelf ontstaan. Om zich tegen dezelve te beveiligen, neme men de volgende regels in acht:

a.) Men oordeele niet voorbarig, maar na rijp overleg.

b.) Men oordeele niet over eene zaak, zonder de vereischte voorloopige kundigheden. Zoo oordeelt men, b. v. zeer dikwijls verkeerd over natuurverschijnsels; dewijl men derzelver oorzaken niet kent. Onwetendheid is eene der meest gewone bronnen van dwaling.

c.) Men onderwerpe zijn oordeel niet blindelings aan het oordeel, aanzien en de gezegden van anderen, maar behoude steeds die vrijheid

van denken, welke aan het verstand zijne eigene overtuiging laat volgen. — De neiging, om het gezag van anderen zonder onderzoek, te volgen is de bron van vele vooroordeelen. Een vooroordeel is eene dwaling, welke als grondstelling wordt aangenomen. Bevrijding van vooroordeelen heet verlichting.

d.) Men vrage nooit bij het zoeken naar waarheid: waartoe zal ons dat brengen? De waarheid moet voor ons het heiligste zijn.

e.) Men leere zich zelven, zijne neigingen en hartstogten kennen, om op den invloed derzelve te kunnen rekenen.

f. Men mistrouwe de uitkomsten, welke met onze wenschen overeenstemmen.

g.) Men stelle zijner begeerte tot veelweterij palen; want zij verleidt ons dikwijls tot overijlde oordeelen.

h.) Men wachte zich voor de zucht tot wonderspreuken (paradoxen); menigeen wil door dezelve opzien baren en eenen naam maken.

VIJFDE AFDEELING.

DE KUNST VAN UITLEGGEN.

§ 169. Door kunst van uitleggen (hermeneutica, interpretatie) verstaat men de bekwaamheid, om den zin van eene mondelinge of schriftelijke voordragt, of van een geheel ge-

schrift uit te vinden, en wel dezen zin uit de woorden en begrippen van het gesprokene en geschrevene zoo te ontwikkelen, als dezelve, immers wanneer de redenaar of schrijver zich duidelijk en overeenkomstig den aard der taal uitgedrukt heeft, door hem gedacht is geworden.

§ 170. Hij, die zich gewent om alles, wat hij hoort en leest, met naauwkeurigheid uit te leggen, oefent zijn verstand in het denken, verwerft zich een oordeelkundig gevoel, en beveiligt zich tegen dwaling. De hoofdregels der kunst van uitlegging zijn de volgende:

a.) Wie naauwkeurig wil uitleggen, moet de taal, in welke hetgene uitgelegd moet worden gesproken of geschreven is, ten volle magtig zijn.

b.) De uitlegger moet het geheele onderwerp, waarover gehandeld wordt, kennen.

c.) Hij moet de hoofdgedachte opzoeken, welke bij het geheel ten grondslag ligt en die verhandeld moet worden.

d.) Hij moet met de denkwijze des schrijvers en met alles, wat invloed op dezelve heeft, bekend zijn.

e.) Hij moet de eigendommelijkheid des schrijvers ook uit andere voorbeelden van hem kennen, met dezelve vergelijken en volgens dezelve beoordeelen.

f.) Men kan tot regel aannemen, dat ieder zij-

ne gedachten zoo duidelijk, als hem flechts mogelijk geweest is, hebbe willen uitdrukken; van daar is het te vermoeden, dat de gemakkelijkfte zin de juifte is, en men moet alzoo van de eigenlijke beteekenis niet eer afgaan, voor dat men toereikende gronden daartoe heeft. Tot deze gronden behoort onder anderen de bedoeling van den fchrijver, om zijne meening te verbergen.

g.) Men moet zich wel wachten, den fchrijver, eenig gevoelen aan te wrijven.

h.) Het is te vermoeden, dat de fchrijver zijne uitdrukkingen in de gewone beteekenis genomen hebbe, of wanneer hij daarvan afgaat, dat hij toch zijn eigen fpraakgebruik getrouw blijve.

i.) Donkere en twijfelachtige plaatfen worden deels uit den logifchen en fpraakkunftigen zamenhang, deels uit het oogmerk des fchrijvers, deels uit overeenkomftige (parallele) plaatfen verklaard.

k.) Men moet genegen zijn, allerwege eenen verftandigen zin te vinden, en zonder onloochenbare bewijzen niets voor ijdele woorden, onzin, tegenftrijdig of gevaarlijk verklaren.

l.) Ter beoordeeling van het geheel moet men ook daarop zien, of de fchrijver zich verdienften verworven hebbe door de ftof, de zaak zelve, die hij voorftelde, of door den vorm, hoe hij dezelve voorftelde, of wegens beide tegelijk; ook daarop, hoe hij zich gelijk gebleven zij.

HANDLEIDING
TOT DEN
NEDERLANDSCHEN STIJL.

TWEEDE DEEL.

VEREISCHTEN VAN DEN STIJL.

Verband tusschen de redeneerkunde en de taal.

§. 171. De voorgedragene wetten van het denken moeten bij ieder opstel tot grondslag liggen, zal de voordragt met naauwkeurigheid bepaald zijn; met dien verstande echter, dat derzelver stelselmatige vorm in zekere opstellen niet te veel doorstrale. Het is veeltijds bevallig, dat, bij eene oorspronkelijk stelselmatige aaneenschakeling van gedachten, de schijn er van vermeden wordt, en de denkbeelden zich natuurlijk en ongedwongen voordoen. Dit ongedwongene zal des te volkomener zijn, hoe naauwkeuriger en hoe meer gegrond op het wezen der zaak, het oorspronkelijk ontwerp is. Uit de vereeniging van een ten uiterste grondig doordacht ontwerp en eenen zeer ongedwongen' vorm in de uitvoering, zal alzoo de schoonheid van eenig opstel ontstaan.

§ 172. De redeneerkunde kan dus als ontkennend grondbeginsel hare regten niet opgeven. Niet dat men zich angstig behoeve te maken, wanneer verschillende dingen onder eenen algemeenen titel gebragt zijn, welke daartoe op het

allerstrengste niet behooren; wanneer de leden eener verdeeling niet allen met de stipste naauwkeurigheid gescheiden zijn; als somtijds volgt, wat naar de regels had moeten voorafgaan, en omgekeerd, vooral wanneer de vorm zich bovendien als vrij vertoont. Dan zij duldt volstrekt niet, dat hare grondwet, aan welke zelfs het onbeschaafdste verstand gehoorzaamt, geschonden worde; dat men vermenge, wat wezenlijk onderscheiden is; dat men het tegenstrijdige vereenige; dat men valsche gevolgtrekkingen make, en dat alle mogelijkheid, om de menigte van zaken onder een gezigtpunt te vereenigen, benomen worde, waardoor ongetwijfeld de geheele zamenhang van gedachten verbroken en ons gemoed in eene pijnlijke onzekerheid gebragt wordt.

§ 173. Het hoofddoel van elke voordragt, welke ook de inhoud zij, is in het algemeen juist en gemakkelijk verstaan te worden. Dan behalve dit algemeene doel hebben de opstellen naar gelang van derzelver inhoud en eindoogmerk, vele bijzonderheden, waarin zij van elkander verschillen. Alle opstellen echter, hoe verscheiden ook van aard en bedoeling, hebben zekere algemeene eigenschappen, welke in alle soorten van opstel bestendig in meer of mindere mate gevonden moeten worden. Hierom zullen wij eerst de algemeene vereischten van eenen goeden nederlandschen stijl, met opzigt

tot allerlei soort van opstellen, opgeven, en naderhand, bij de behandeling der onderscheidene soorten van opstellen, tevens gevoegelijk derzelver **bijzondere** vereischten ontvouwen.

§ 174. Men kan de hoofdvereischten van den stijl gevoegelijk brengen tot de volgende vier: 1, **grondige kennis der taal**; 2. **duidelijkheid en juistheid van uitdrukking**; 3. **nadruk en gepastheid van zeggen** en eindelijk, 4. **schoonheid of sierlijkheid der rede.**

EERSTE AFDEELING.

GRONDIGE TAALKENNIS.

Algemeene beschouwing der taal.

§ 175. De **spraak** is het vermogen van den mensch, om zijne gedachten door middel van onderscheidenlijk gevormde klanken uit te drukken, en **spreken** derhalve, zijne gedachten uitdrukken door middel van de stem.

§ 176. De **taal** is de verzameling van al de klanken, bij een bijzonder volk, ter uitdrukking der gedachten in gebruik.

§ 177. De taal is niet bij alle volken dezelfde. Ieder volk heeft de zijne, welke met betrekking tot dit volk **moedertaal** heet, zoo als het neerlandsch te onzen opzigte.

§ 178. De veranderingen, welke bij volken plaats hebben, veroorzaken ook **veranderin-**

gen in derzelver talen. Hierdoor zijn verschillende talen, als volkstalen verloren geraakt; andere worden nog door geheele volkeren gesproken. De eerste noemt men doode talen, ook wel talen der geleerden, zoo als: het grieksch, latijn, enz.; de laatste heeten levende talen, zoo als: het neerlandsch, duitsch, fransch, enz.

§ 179. Oorspronkelijke talen zijn die, waaruit andere talen ontstaan zijn, gelijk het latijn met betrekking tot het italiaansch, fransch, spaansch, enz. Afgeleide talen zijn zulke, welke haren oorsprong uit eene andere taal hebben, als: het neerlandsch, duitsch, (*) fransch, enz.

§ 180. Een tongval is de taal van een volk met eene verscheidenheid in de uitspraak

(*) Dengenen, welke door onkunde nog in den waan verkeeren, of, door vooringenomenheid met de duitsche taal, laatdunkend staande houden, dat onze nederlandsche taal eene dochter en niet eene zuster van de tegenwoordige duitsche taal zij, bevelen wij ter lezing aan de bekroonde *Verhandeling over den rijkdom en de voortreffelijkheid der Ned. Taal*, van den Hoogleeraar M. SIEGENBEEK, te vinden in het V. Deel van de *Werken der Bat. Maatschappij van Taal- en Dichtkunde*, alwaar men op bl. 124 en verv. onder anderen aangetoond vindt, dat zelfs onpartijdige Duitschers de zusterschap der nederlandsche en duitsche talen volmondig erkennen. —

en met zekere uitdrukkingen, aan eenig gewest des lands bijzonder eigen; zoo als het vlaamsch, geldersch, zeeuwsch, enz. met betrekking tot het neerlandsch.

§ 181. De talen zijn gegrond op beginselen van de redeneerkunde ontleend, en dienende om de woorden, welke onze gedachten uitdrukken, te bepalen en te rangschikken. Zij zijn alle aan zekere algemeene regelen onderworpen, welke den grondslag van de bijzondere regels voor elke taal uitmaken.

§ 182. De kennis van die bijzondere regels der taal, in welke men zijne gedachten uitdrukt, noemt men taalkennis of taalkunde.

§ 183. De nederlandsche taal is het geheel der uitdrukkingen, welke bij de Nederlanders in gebruik zijn, om hunne gedachten elkander mede te deelen.

De regels der taal worden onderscheiden in:

1. regelen van woordgronding.
2. regelen van woordvoeging.
en 3. regelen van spelling.

Eerste hoofdstuk.

Woordgronding.

Voorloopige beschouwing der woorden, voorstellen, volzinnen en perioden.

§ 184. Woordgronding is de kennis van

den aard, de eigenschappen, de afleiding en de beteekenis der woorden, met de veranderingen, waarvoor zij vatbaar zijn. De woorden, waaruit eene taal zamengesteld is, zijn vereenigde klanken, welke hunne bijzondere beteekenis hebben. De bestanddeelen der woorden zijn lettergrepen, dat is, een of meer bijzondere enkele of gewijzigde geluiden.

§ 185. Elke rede is eene verzameling van volzinnen, alle ter uitdrukking van eene en dezelfde hoofdgedachte zamen werkende, en elk uit een of meer voorstellen bestaande.

§ 186. Een voorstel is elk door woorden uitgedrukt oordeel, als: *de mensch is sterfelijk*. De twee denkbeelden en de verbinding of koppeling derzelve, in het oordeel voorkomende, worden door drie woorden in het voorstel uitgedrukt, als:

1. het woord voor het onderwerp (*de mensch*);
2. het woord voor het gezegde (*sterfelijk*); en
3. het koppelwoord (*is*).

Dikwijls is het koppelwoord verborgen, b. v. *het paard loopt*, alwaar het koppelwoord in het gezegde wegsmelt. Bij de oplossing van het voorstel vindt men dit koppelwoord altijd weder, als: *het paard is loopende*.

§ 187. Sommige gezegden, welke zekere handeling of werking aanduiden, zijn niet vol-

komen, zoo lang daarbij niet wordt uitgedrukt wat eigenlijk door de opgegevene handeling of werking bewerkt wordt. Het bewerkt wordende, dat, onderſcheiden van het onderwerp, in een voorſtel voorkomt, noemt men het voorwerp. Zoo wordt het voorſtel *de onderwijzer beloont* eerst volkomen, wanneer men hetgene beloond wordt er bijvoegt, als: *de onderwijzer beloont den leerling.*

§ 188. Menigmaal wordt het onderwerp, gezegde of voorwerp door een of meer woorden nader bepaald. Het woord of de woorden, welke men te dien einde gebruikt, en waardoor het voorſtel de vereischte duidelijkheid verkrijgt, dragen den naam van bepaling des voorſtels. B. v. in: *de daden van brave menſchen ondergaan dikwijls de onverdiende berisping der boozen*, dient *van brave menſchen* tot bepaling van het onderwerp, *dikwijls* tot bepaling van het gezegde, en *der boozen* tot bepaling van het voorwerp.

§ 189. De meeste bepalingen nemen een der volgende woordjes voor zich, welke om die reden voorzetſels genoemd, en aan dat kenmerk gemakkelijk onderkend worden, als: *aan*, *van*, *voor*, *achter*, *beneden*, *binnen*, *boven*, *bij*, *buiten*, *in*, *na*, *naar*, *om*, *onder*, *op*, *over*, *tegen*, *tot*, *tusſchen*, *door*, *met*, *uit*, *te*, *ten*, *ter*, enz.

§ 190. Daar de voorſtellen niet anders zijn

dan oordeelen in woorden uitgedrukt, zoo heeft men, als bij deze laatste: enkelvoudige, veelvoudige en zamengestelde; algemeene, bijzondere en eenvoudige; bevestigende en ontkennende; stellige, voorwaardelijke en scheidende; als mede de mogelijkheid aanduidende, verzekerende en ontegenspreekelijke voorstellen.

§ 191. De voormelde onderscheiding der voorstellen heeft plaats ten aanzien van de stof; dan ook met opzigt tot den vorm zijn de voorstellen onderscheiden, en wel voornamelijk in verhalende, verzoekende, bevelende wenschende of uitroepende. Al deze vormen kunnen met elkander in een en hetzelfde voorstel afwisselen, als: *ik heb hem gezien, maar, helaas! in welk eenen toestand!* waar de verhalende met den uitroependen vorm verbonden is.

§ 192. Uit een spraakkunstig oogpunt beschouwd komt de onderscheiding, met betrekking tot de stof der voorstellen, in enkelvoudige, veelvoudige en zamengestelde bijzonder in aanmerking.

193. Enkelvoudig is een voorstel, wanneer het onderwerp en gezegde benevens het voorwerp en de bepaling, als deze tot het voorstel vereischt worden, enkelvoudig zijn, en het

voorſtel dus in geene andere voorſtellen te ontbinden is, als: *het boek is goed; de jongeling leert de wiskunde.*

§ 194. Een veelvoudig voorſtel is datgene, waarvan het onderwerp, gezegde, voorwerp of bepaling veelvoudig zijn, als: *deugd, vriendſchap, vrijheid en gezondheid zijn de kostbaarſte goederen. Karel is oplettend, vlijtig en deugdzaam. De onderwijzer beſtraft den jongen en het meisje.*

§ 195. Een zamengeſteld voorſtel beſtaat uit de verbinding van verſcheidene voorſtellen, als: *Hendrik leert de wiskunde en Maria maakt eene vertaling.*

§ 196. Deze voorſtellen zijn:

1. of zonder verſiering, wanneer onderwerp, gezegde, voorwerp en bepaling zonder verdere omſchrijving uitgedrukt zijn, als: *de hitte is groot. Willem ſlaat den hond met eenen ſtok* (enkelvoudige voorſtellen zonder verſiering). *Zwakheid, ouderdom en ziekten kwellen hem onophoudelijk*, (veelvoudig voorſtel zonder verſiering). *De hitte vermoeit den reiziger en geen koeltje verkwikt hem. De jeugd verdwijnt en de ſchoonheid verwelkt* (zamengeſtelde voorſtellen zonder verſiering).

2. Of verſierd, wanneer onderwerp, gezegde, voorwerp of bepaling, door middel van enkele rededeelen, zoo als bijvoegelijke naamwoorden, bijwoorden, enz. nader omſchreven zijn,

als: *de brandende middagzon vermoeit den wandelaar* (enkelvoudig voorſtel met verſiering). *De groote zwakheid, de hooge ouderdom en de pijnlijke ziekten kwellen en vermageren hem grootelijks* (veelvoudig voorſtel met verſiering). *De brandende middagzon vermoeit den reiziger en geen aangenaam koeltje verkwikt hem. De teedere jaren der kindsheid verdwijnen, en de bloeijendſte ſchoonheid verwelkt ſpoedig* (zamengeſtelde voorſtellen met opſiering).

3. Of eindelijk uitgebreide voorſtellen, wanneer in de voorſtellen andere als bepalingen ingevlochten of ingeſchoven worden, welke bepalingen doorgaans den naam van tusſchenzinnen dragen, als: *het kind, dat ik geſproken heb, is geſtorven. De wis- en teekenkunde, op welke gij verzuimt u toe te leggen, zijn onontbeerlijk in het beroep, dat gij gekozen hebt. De ſchoone natuur, die ons hier omringt, opent ons de vrolijkſte uitzigten in een beter land, aan gene zijde des grafs.*

§ 197. Een volzin is de uitdrukking van eenen volkomen verſtaanbaren en geëindigden zin. Men onderſcheidt de volzinnen in enkelvoudige en zamengeſtelde.

§ 198. Een enkelvoudige volzin is die, waarin de eenheid van zin ontſtaat uit de eenheid van onderwerp en gezegde en uit de vol-

ſtrekte onderlinge afhankelijkheid der zamenstellende deelen. Zoo zijn enkelvoudige voorſtellen: *het regeren is eene moeijelijke kunst. Groot en klein zijn betrekkelijke denkbeelden. De regtvaardigheid, dat groot geſchenk des Hemels, moet ons allen dierbaar zijn. Overheden en onderdanen, aanzienlijken en geringen, mannen en vrouwen, grijsaards en kinderen treuren om zijn afſterven. Ceſar kwam, zag en overwon. Het gezigt verſchaft aan de ziel de rijkſte verſcheidenheid van gewaarwordingen, houdt zich met de voorwerpen op den verſten afſtand bezig, en blijft den langſten tijd werkzaam, zonder van zijn eigen genot vermoeid of verzadigd te worden.*

§ 199. De enkelvoudige volzinnen kunnen, niettegenſtaande er geene voorafgaande of volgende voorſtellen in gevonden worden, echter door de menigte van opgenomene bepalingen zoo uitgebreid worden, dat zij zamengeſtelde volzinnen in grootte overtreffen. Ter bevestiging zullen wij den zeer eenvoudigen volzin, *ik ſchrijf u eenen brief*, tot eenen meer uitgebreiden verlengen. *Om vele gewigtige redenen, die ik wegens beperktheid in tijd nu niet ontwikkelen kan, ſchrijve ik u eenen welligt niet zeer aangenamen brief, voor welken gij in het vervolg, door eene langere ervaring de voorwerpen rondom u in derzelver waar licht aanſchouwende, mij nog danken zult.*

§ 200. Een zamengestelde volzin is die, waarin de eenheid van zin geboren wordt door verbinding van voorstellen, welke, zonder eene volstrekte afhankelijkheid van elkander, echter zoo naauw verbonden zijn, dat het eene tot volkomenheid van zin het andere vereischt. *Wie op deze wereld zijnen pligt vervult, (die) kan eens gerust sterven. De mensch moet vlijtig zijn, wil hij nuttig worden; daarom spoor ik u tot eenen rusteloozen ijver aan. Wanneer ik deze wereld, die zoo vele volkomenheden bezit, en die de Schepper met zoo vele schoonheden versierde, eens verlaat; zoo verwacht ik in eenen beteren toestand, welke aan mijne op aarde verkregene vorming geëvenredigd zijn zal, over te gaan. Ware beschaafdheid is het zout der zamenleving, de liefelijkste gezellin der deugd, en strekt dikwijls ten besten behoedmiddel tegen vele ondeugden; omdat zij den geest eene kieschheid bijzet, waarbij alle ruwe vermaken smakeloos zijn.*

§ 20 . De meeste zamengestelde volzinnen bevatten twee voorname voorstellen of deelen, waarvan het eene deel het voorzindeel en het anderen het nazindeel genoemd wordt. De nazindeelen zijn tweederlei: volstrekt en betrekkelijk. Een volstrekt nazindeel is datgene, waarbij het voorzindeel onvolkomen blijft, en geenen zin en zamenhang oplevert wan-

neer het nazindeel wegvalt, als: *konde onze deugd reeds hier geheel haar doel bereiken; zoo zoude de leer der onsterfelijkheid een groot deel van hare kracht verliezen. Hoe meer de opmerkzaamheid van onzen geest opgewekt wordt; destemeer wordt het voor denzelven behoefte om in den inhoud der gedachten dieper in te dringen.* Een betrekkelijk nazindeel is datgene, waarbij wel het voorzindeel op zich zelf bestaan en begrepen kan worden, al valt ook dat nazindeel weg, maar waarbij het nazindeel, dat gewoonlijk den grond des voorzindeels behelst, niet op zich zelf bestaan en geen eigen voorstel worden kan; dewijl het, om regt, begrepen te worden, van het voorzindeel afhangt. als: *gij kunt in allen gevalle op mij rekenen; want ik houd het voor pligt, u te ondersteunen. Dikwijls ergeren zich de menschen over den hoogmoed van anderen; dewijl zij zelven hoogmoedig zijn en te groote gedachten van hun' eigen' persoon koesteren.*

§ 202. Ter verbinding van de deelen in zamengestelde volzinnen gebruikt men, even als in voorstellen te zelfden einde geschiedt, woordjes, waaraan men uit dien hoofde den naam van voegwoorden geeft, als: *en*, *want*, *dewijl*, *omdat*, *vermits*, *als*, *daarom*, *omdat*, *doch*, *maar*, *dat*, *opdat*, *indien*, *zoo*, *of*, enz. Zoo vele onderscheidene soorten van voegwoorden er nu in de taal zijn, door welke de betrekkingen

tusſchen twee of meer volzinnen worden aangeduid, even zoo vele onderſcheidene ſoorten van zamengeſtelde volzinnen treft men aan. Hierdoor heeft men redegevende volzinnen, als: *ik beloon hem, omdat hij het verdient;* verbindende, als: *de zon is in de kimmen gedaald, en de ſterren worden zigtbaar*, en meer dergelijken. —

§ 203. Perioden worden genoemd die bijzondere enkelvoudige volzinnen, waarin de uitdrukking der hoofdgedachte, door eenigen tusſchenzin, wordt van een geſcheiden, zoodat men als door eenen omweg (*) tot het einde van den hoofdzin wordt gebragt, als: *mijn vriend heeft mij de bezorging eener zaak, waaraan hem veel gelegen was, opgedragen. Ik ſchrijf u, om vele gewigtige redenen, die ik, wegens gebrek aan tijd, nu niet ontwikkelen kan, eenen, mogelijk niet zeer aangenamen, brief. Ondeugd en zedebederf zijn, wanneer zij het hart hebben aangeſtoken, in ſtaat de grootſte bekwaamheden te onderdrukken. Zelfs de verloſſer van zijn land vreesde, door eene daad van geweld, ſchoon inderdaad roemwaardig, der godheid, wier groote eigenſchappen en bijzondere ſchikkingen voor hem verbor-*

(*) Het grieksche woord *periodos* in het neerlandsch voor boven omschrevene volzinnen algemeen en uitsluitend overgenomen, is uit *peri* (om) en *odos* (weg) zamengesteld, en beteekent dus letterlijk eenen *omweg*.

gen lagen, deze geduchte teekenen te hebben afgeperst.

§ 204. Door eene kleine verschikking van de leden der periode, welke ten minste twee in getal zijn, gaat dezelve heel verloren, als voor de bovenstaande voorbeelden: *ik schrijf u eenen mogelijk niet zeer aangenamen brief, om vele gewigtige redenen, die ik wegens gebrek aan tijd, nu niet ontwikkelen kan.* Het tweede voorbeeld verandert op deze wijze in eenen gewonen volzin; *wanneer ondeugd en zedebederf het hart hebben aangestoken, zijn zij in staat de grootste bekwaamheden te onderdrukken.*

§ 205. Het is allezins nuttig zich in het o n t l e d e n (analyseren) der volzinnen te oefenen, om de voorstellen, welke in de volzinnen vervat zijn, en de deelen dezer voorstellen behoorlijk te kunnen onderscheiden; ten einde daarop de veranderingen, welke sommige woorden ondergaan, te kunnen gronden.

§ 206. Nemen wij ter ontbinding het volgend voorbeeld: *wij leven in eene wereld, die ons alles, wat wij zijn en worden, door werkzaamheid laat verdienen, eer wij ons aan het genot mogen overgeven. Willen wij derhalve het genot der gelukzaligheid smaken, zoo moeten wij ons daartoe door werkzaamheid voorbereiden. Deze werkzaamheid moet echter, wanneer zij waarlijk nuttig zijn zal, een bepaald doel hebben; want anders verspillen*

wij onze krachten nutteloos, en leiden een planten-leven, dat ons ten laatste walgt.

§ 207. Dit geheel bestaat uit drie volzinnen, wegens de drie hoofdgedachten, welke in hetzelve voorkomen, als: 1.) *werkzaamheid* [algemeene stelling]; 2.) *genot door werkzaamheid* [aan het eerste deel ondergeschikt]; 3.) *genot door doelmatige werkzaamheid* [aan het tweede onmiddellijk, aan het eerste middellijk, namelijk door middel van het eerste, ondergeschikt].

§ 208. De eerste volzin is in de volgende voorstellen te ontbinden:

1. *Wij leven in eene wereld* (hoofdvoorstel).
2. *De wereld laat ons alles door werkzaamheid verdienen* (voorstel ter bepaling van wereld).
3. *Wij zijn en worden* (tusschenvoorstel).
4. *Wij mogen ons aan het genot overgeven* (voorstel, uitmakende het nazindeel van den volzin, en dienende ter bepaling van het 2e voorstel).

De tweede volzin, welke tevens een voorwaardelijk voorstel is, bevat de volgende voorstellen:

1. *Wij willen het genot der gelukzaligheid smaken* (voorstel, uitmakende het voorzindeel, en bevattende de voorwaarde in zich).
2. *Wij moeten ons tot het genot door werkzaamheid voorbereiden* (voorstel, uitmakende het volstrekt nazindeel).

De derde volzin bevat:

1. *Deze werkzaamheid moet een bepaald doel hebben* (hoofdvoorstel van het voorzindeel).

2. *Zij zal nuttig zijn* (tusschenvoorstel van het voorzindeel).

3. *Wij verspillen onze krachten nutteloos* (eerste gedeelte van het betrekkelijk nazindeel).

4. *Wij leiden een plantenleven* (ander gedeelte van het betrekkelijk nazindeel).

5. *Het leven walgt ons* (voorstel ter bepaling van *leven* dienende).

§ 209. De ontleding der gezamenlijke voorgaande voorstellen in derzelver afzonderlijke deelen kan aldus geschieden:

1. *wij (de menschen)*, onderwerp,
2. *leven*, gezegde,
3. *in eene wereld*, bepaling van het gezegde,
4. *die*, onderwerp,
5. *ons*, bepaling van het gezegde,
6. *alles*, voorwerp,
7. *wat*, gezegde,
8. *wij*, onderwerp,
9. *zijn*, koppelwoord,
10. *en*, voegwoord,
11. *worden*, koppelwoord,
12. *door werkzaamheid*, bepaling van het gezegde,
13. *laat verdienen*, gezegde,
14. *eer*, voegwoord,

gehelderd en bewezen. *b.*) *c.*) en *d.*) zijn alzoo aan *a.*) ondergeſchikt.

2° voorb. *a.*) *Het verdienſtelijke der menſchelijke daden moet niet naar derzelver gevolgen maar naar derzelver gronden berekend worden. b.*) *Immers wanneer wij de waarde der menſchelijke daden naar de gevolgen, die zij hebben, beoordeelen konden; zoo zouden wij ook de daden, welke de eergierigheid, het eigenbelang en ſomwijlen de eenvoudigheid verrigten, als goede daden moeten aanmerken, zoodra hare gevolgen zich ſlechts ver uitſtrekken en toevallig tot het algemeen welzijn bijdragen. c.*) *Wanneer echter de menſchelijke handelingen inderdaad, bij derzelver dikwijls geheel onverwachte gevolgen en onberekende uitkomſten, ſlechts volgens hare gronden in onze magt ſtaan, wanneer deze gronden alleen over de goedheid of verwerpelijkheid onzes karakters beſlisſen; zoo bepalen deze gronden alleen de wezenlijke waarde en verdienſten onzer daden, al waren ook de gevolgen anders dan wij vermoed hadden. d.*) *De menſchelijke daden kunnen derhalve blootelijk naar derzelver gronden juist beoordeeld worden; want al derzelver gevolgen zijn zeer dikwerf van betrekkingen afhankelijk, die een beperkt verſtand, welks werkzaamheid aan de eenmaal beſtaande orde der dingen gebonden is, niet overzien kan.*

Dit geheel beſtaat uit vier volzinnen, als: *a.*)

Hoofdgedachte: *de verdienste der menschelijke daden is gelegen in derzelver gronden en geenszins in derzelver gevolgen.* *b.*) Ondergeschikt, het bewijs is uit het ongerijmde van het tegendeel genomen. *c.*) Ondergeschikt (en met *b.* gelijkgeordend), het stellige (positive) bewijs. *d.*) Het slot, aan het tweede en derde deel onmiddellijk ondergeschikt. De volzinnen hangen door voegwoorden aan elkander. In den tweeden is een volstrekt nazindeel, en in den derden desgelijks; maar hetzelve volgt op twee voorzindeelen. In den vierden wordt een betrekkelijk nazindeel gevonden.

3. voorb. *a.*) *Onder alle goederen, die het leven van den mensch kunnen versieren, staat de vriendschap boven aan.* *b.*) *Dit kan echter die vriendschap niet zijn, welke op eigenbelang gegrond is; want het eigenbelang kan even min eenen vasten knoop strengelen, als trotschheid en koelheid, achterhoudendheid jegens den vriend en snapachtigheid bij toevertrouwde geheimen de eigenschappen kunnen zijn, welke ons voor de vriendschap geschikt maken.* *c.*) *Wilt gij, o jongeling, u aan de zaligheid der vriendschap overgeven; zoo wees rondborstig en opregt, geniet de genoegens van den vertrouwelijken omgang, en verg nooit meer warmte en verkleefdheid aan u dan gij zelf kunt en wilt geven.*

Dit stuk bevat drie volzinnen.

a.) Hoofdgedachte: *de vriendschap is het grootste goed des levens.*

b.) Ondergeschikt: *kenteekens der ware vriendschap.*

c.) Slot: *toepassing op eenen enkelen persoon.*

Op het woordje *die*, dat met andere letters gedrukt is, valt de nadruk. Het nazindeel in den tweeden volzin is betrekkelijk, de nazindeelen in den derden zijn volstrekt.

§ 211. De rede, waardoor wij onze gewaarwordingen en voorstellingen uitdrukken, is dus zamengesteld uit volzinnen, de volzinnen uit voorstellen, en deze uit woorden, welke men in verschillende soorten verdeelt.

§ 212. In elk voorstel treft men twee voorname soorten van woorden aan:

1.) de namen der dingen, en 2.) de gezegden; waarom men ook al de woorden, waaruit de nederlandsche taal is zamengesteld, in twee hoofdsoorten kan onderscheiden. De eerste hoofdsoort, de namen der dingen, noemt men in het algemeen naamwoorden. De tweede hoofdsoort, de gezegden, wanneer deze het bestaan der dingen wijzigen, noemt men werkwoorden.

§ 213. Door eene nadere verdeeling dezer hoofdsoorten verkrijgt men tien bijzondere soorten van woorden, die men taaldeelen of rededeelen noemt. Deze tien soorten zijn:

1.) de zelfstandige naamwoorden,

2.) de lidwoorden, 3.) de bijvoegelijke naamwoorden, 4.) de voornaamwoorden, 5.) de werkwoorden, 6.) de deelwoorden, 7.) de bijwoorden, 8.) de voorzetsels, 9.) de voegwoorden en 10.) de tusschenwerpsels. De zeven eerste soorten ondergaan, de eene meer de andere minder, veranderingen; de overige soorten zijn onveranderlijk.

A. Zelfstandige naamwoorden.

1. *Derzelver aard en soorten.*

§ 214. Zelfstandige naamwoorden zijn woorden, welke zelfstandigheden uitdrukken, het zij wezenlijk bestaande of als bestaande aangemerkt wordende, als: 1.) *krijgsman*, *schip*, *Amsterdam*, 2.) *deugd*, *moed*, *dapperheid*, enz. Men onderscheidt dezelve in eigene en gemeene.

§ 215. Eigene zelfstandige naamwoorden zijn die, welke bepaaldelijk een enkel voorwerp uitdrukken, als: *Willem*, *Rotterdam*, *Nederland*, enz.

§ 216. Gemeene zelfstandige naamwoorden zijn dezulke, welke op een geheel geslacht of eene geheele soort toepasselijk zijn, als: *paard*, *held*, enz.

§ 217. Een zelfstandig naamwoord, voorstellende een voorwerp, dat men door de achtervoe-

ging van *je*, *tje*, *pje* als verkleind voorstelt, wordt verkleinwoord genoemd, als: *huisje*, *boompje*, *zoontje*, enz.

2. *Geslachten der zelfstandige naamwoorden.*

§ 218. Het geslacht is eene onderscheiding van hetgene mannelijk of vrouwelijk is, of tot geen van beide behoort. Men heeft dus in de nederlandsche taal drie geslachten: het mannelijke, vrouwelijke en onzijdige.

§ 219. Tot het mannelijke geslacht behooren: alle namen van mannen, mannelijke eigenschappen en verrigtingen, als: *Willem*, *koning*, *schilder*; ook de woorden in *er* uitgaande en eene werking op een werktuig overgebragt voorstellende, als: *snuiter*, *passer*; — verder de woorden in *dom* uitgaande en eene gesteldheid of eenen staat aanduidende, als: *eigendom*, *adeldom*; — eindelijk die op *em*, *sem*, *lm* en *rm* eindigen, als: *adem*, *alsem*, *galm*, *arm*, enz.

§ 220. Van het vrouwelijke geslacht zijn: alle namen van vrouwen, vrouwelijke hoedanigheden, waardigheden en verrigtingen, als: *Maria*, *koningin*, *voedster*, uitgezonderd *wijf*, dat onz. is; insgelijks vele op *ij* uitgaande, van naamwoorden afgeleid, en eenen staat of eene werking beteekenende, als: *waardij*, *abtdij*, *maatschappij*, enz.; — verder die, op *schap* uitgaande, eene hoedanigheid of verzameling uitdrukken,

als: *blijdschap*, *vriendschap*, *priesterschap*, enz.; de woorden op *ing* uitgaande, en van eenig werkwoord afgeleid, als: *belooning*, enz.; — die den uitgang *nis* hebben, en eene daad of gesteldheid beteekenen, als: *behoudenis*, enz., uitgezonderd *vonnis*, dat onz. is, en *getuigenis*, dat vrouwel. en onz. gebruikt wordt; — die op *heid* uitgaan, als: *gelegenheid*, enz.; — die, van bijvoegelijke naamwoorden afgeleid, in *te* uitgaan, als: *hoogte*, enz.; — alsmede die met verlenging in *e* eindigen, als: *schaduwe*, enz.; — eindelijk de woorden op *st* uitgaande, als: *gunst*, *winst*, enz., uitgezonderd het mannelijke *dienst*.

§ 221. Van het onzijdige geslacht zijn: de namen van landen en steden, als: *het oude Delft*, enz.; — de onbepaalde wijzen der werkwoorden en de bijvoegelijke naamwoorden, zelfstandiger wijze genomen, als: *het leven*, *strijden*, *groen*, *ruim*, enz.; — woorden in het algemeen de stoffen aanduidende, als: *het goud*, *graan*, enz.; — de woorden, die, van werkwoorden afgeleid, de voorzetsels *be*, *ge* of eenig ander voor zich hebben, als: *het beleg*, *gerij*, *geval*, *gejammer*, *toeval*, *ontslag*, enz.; — woorden op *te*, van een zelfstandig naamwoord afgeleid, met het voorvoegsel *ge*, als: *het gebergte*, *geboomte*, enz.; — de woorden in *sel* uitgaande, als: *het dekfel*, *schepsel*, enz.; — de woorden op *schap* eindigende, en eene waardigheid of gesteldheid eener zaak

uitdrukkende, als: *het priesterschap*, *meesterschap*, enz.; — die, in *dom* eindigende, een ambt, staat of gezelschap van personen aanduiden, als: *het pausdom*, *vorstendom*, *menschdom*; — alle verkleinwoordjes, als: *het meisje*, *boompje*, enz.

§ 222. Zulke woorden, welke mannelijk of vrouwelijk zijn, naarmate zij van mannen of vrouwen gebezigd worden, noemt men gemeenslachtig, b. v. *erfgenaam*, *boeteling*, enz.; terwijl dezulke, welke beide de seksen onder een en hetzelfde geslacht bevatten, gelijk- of zelfslachtig genoemd worden, b. v. *arend*, *uil*, enz., mannelijk, *muis*, *tortel*, enz., vrouwelijk; en *paard*, *schaap*, *kind*, enz, onzijdig. — Alle zamengestelde zelfstandige naamwoorden volgen het geslacht van het laatste, als: *het stadhuis*, schoon *stad* vrouwel. is. *Houtstapel* is mannel., offchoon *hout* onz. is.

3. *Getallen der zelfstandige naamwoorden.*

§ 223. Door getal verstaat men de voorstelling van eene eenheid of veelheid in de zelfstandige naamwoorden, als: *tafel*, *tafels*. Het eerste noemt men enkelvoud, het andere meervoud.

§ 224. De aanwijzing van het meervoud geschiedt door achter het enkelvoud *s*, *n*, *en*, *ers* of *eren* te voegen, somtijds met verdubbeling tevens van de laatste letter, of met verwisseling

van *f* in *v*, en van *s* in *z*, als: *vader*, *vaders*; *genoegen*, *genoegens*: *behoefte*, *behoeften*; *boom*, *boomen*; *ſtal*, *ſtallen*; *hof*, *hoven*; *huis*, *huizen*; *boekje*, *boekjes*; *kind*, *kinders* of *kinderen*; *lied*, *liederen*; *rund*, *runders* of *runderen*; *volk*, *volken* of *volkeren*; *been*, *beenen* of *beenderen*; *kalf*, *kalven*, *kalvers* of *kalveren*; *rad*, *raden*, *raders* of *raderen*. — *Lid* heeft in het meervoud *leden*; *ſchip*, *ſchepen*; *ſtad*, *ſteden*; *ſmid*, *ſmeden*; *ſpit*, *ſpeten*, enz. De woorden op *heid* hebben in het meervoud *heden*, als: *bevalligheid*, *bevalligheden*, enz.

§ 225. Eenige woorden zijn niet in het meervoud gebruikelijk, als: *goud*, *zwavel*, *tarw*, *adem*, *armoede*, *eer*, *nijd*, *rouw*, *vrede*, enz.; andere niet in het enkelvoud, als: *herſenen*, *inkomſten*, *gebaren*, *lieden*, enz.

4. *Gevallen der zelfſtandige naamwoorden.*

§ 226. De onderſcheidene betrekkingen, waarin een perſoon of eene zaak, door het zelfſtandig naamwoord uitgedrukt, kan voorkomen, noemt men g e v a l l e n.

§ 227. Men kan deze gevoegelijk tot drie brengen, welke zijn: Het iſte geval, of de betrekking, waarin het o n d e r w e r p, waarvan men iets getuigt, of dat aangesproken wordt, zich bevindt, als: *W i l l e m is vlijtig; d e m a n ſlaat den hond: h e t b o e k wordt gelezen; j o n g e-*

ling, besteed uwen tijd wel. Ook het gezegde kan men aanmerken in dezelfde betrekking, en dus in hetzelfde geval te staan, als: *mijn huis is schoon; het goud is een metaal; de Ruiter was een deugdzaam held.* Het 2de geval, of de betrekking van het voorwerp eens voorstels, als: *Ik zie Hendrik; het kind slaat den hond.* Het 3de geval, of de betrekking van een naamwoord, als bepaling van een voorstel voorkomende, b. v. *de vlijt van Willem* of *Willems vlijt is groot; Karel geeft het boek aan Pieter; de held sterft voor het vaderland; hij is weldadig jegens de armen.*

B. Lidwoorden.

§ 228. De lidwoorden zijn woordjes, die men voor de zelfstandige naamwoorden stelt, om de meerdere of mindere bepaaldheid van derzelver beteekenis aan te wijzen. Zij worden verdeeld in bepalende, *de* en *het*, en in nietbepalende, *een*, *eene*. De eerste dienen, om bepaaldelijk den persoon of de zaak, die men bedoelt, aan te wijzen; de laatste dienen, om eenen persoon of eene zaak meer algemeen aan te duiden.

§ 229. De lidwoorden schikken zich in geslacht, getal en geval naar de zelfstandige naamwoorden, welke zij meer of min bepalen.

C. Bijvoegelijke naamwoorden.

1. *Derzelver aard.*

§ 230. De bijvoegelijke naamwoorden duiden aan de hoedanigheden of eigenschappen der dingen, alsmede de stof, waaruit iets is zamengesteld, en het getal der dingen, b. v. *een groot leger; een dapper held; een koperen ketel; alle menschen; veel goed; twee huizen; de eerste mensch.* Zij zijn of oorspronkelijk, als: *klein*, *wit*, enz.; of afgeleid en zamengesteld, als: *eerlijk*, *weldadig*, *deugdzaam*, enz.

§ 231. De afgeleide of zamengestelde bijvoeggelijke naamwoorden hebben verschillende uitgangen. De voornaamste zijn: *baar*, *ig*, *lijk*, *loos*, *zaam*, *achtig*, *haftig*, *sch.*

§ 232. De uitgang *baar*, afkomstig van het oude *baren*, *dragen*, *voortbrengen*, heeft, achter zelfstandige naamwoorden gevoegd, altijd die beteekenis, b. v. *vruchtbaar*, dat vruchten voortbrengt; *dienstbaar*, dat diensten bewijst; zoo ook *wonderbaar*, *blijkbaar.* Achter werkwoorden drukt deze uitgang zeker vermogen om te doen of te lijden uit, als: *strijdbaar*, bekwaam om te strijden; *weerbaar*, in staat om te weren, verweren; *leesbaar*, dat gelezen kan worden; zoo ook *eetbaar*, *kenbaar.*

§ 233. De uitgang *ig* geeft den aard van,

of eene geneigdheid tot iets te kennen, als: *levendig*, *haastig*, *willig*, enz., onderscheiden van *levende*, *haastende*, *willende*, enz., welke de dadelijke werking aanduiden. Gelijke kracht heeft *ig* in *hoofdig*, *lijvig*, *moedig*, *gebrekkig*.

§ 234. De uitgang *lijk*, van *lijken*, *gelijken* duidt, bij zelfstandige of bijvoegelijke naamwoorden geplaatst, het wezen of den aard der zaken aan, als: *goddelijk*, *mannelijk*, *eerlijk*, *ziekelijk*, *armelijk*, enz. — Bij het zakelijke deel van werkwoorden gevoegd, drukt het de daad dier werkwoorden uit, als: *behagelijk*, *bedriegelijk*, enz., of de mogelijkheid van dezelve, als: *sterfelijk*, enz.

§ 235. De uitgang *loos* beteekent gemis, als: *geldeloos*, zonder geld; *reddeloos*, zonder redding, zoo ook *storeloos*, enz.

§ 236. De uitgang *zaam*, achter zelfstandige naamwoorden voorkomende, heeft de beteekenis van gelijkheid, ook van geneigdheid tot iets, als: *deugdzaam*, enz.; achter het zakelijke deel eens werkwoords duidt het de geschiktheid of het vermogen aan om iets te doen, als: *leerzaam*, enz.

§ 237. De uitgang *achtig* drukt eenige gelijkheid of overeenkomst uit, en dient om aan te wijzen, dat iets daarvoor gehouden moet worden, als: *leugenachtig*, *aardachtig*, *witachtig*, enz., welke den klemtoon op het naamwoord hebben; *deelachtig*, *waarachtig*, *woonachtig* daarentegen

zijn voor *deelhaftig*, *waarhaftig*, *woonhaftig*, en beteekenen eigenlijk *deel hebbende*, *het ware hebbende*, *woon hebbende*, en ontvangen den klemtoon op den uitgang. De uitgang *haftig*, van *haven*, *hebben*, duidt aan, dat iets waarlijk de eigenschap eener zaak heeft, als: *ernsthaftig*, *heldhaftig*, *krijgshaftig*, enz.

§ 238. De uitgang *sch*, bij zamentrekking uit *isch*, is zeer gemeenzaam in bijvoegelijke naamwoorden, het zij van andere bijvoegelijke, het zij van zelfstandige naamwoorden afkomstig, als: *grootsch* van *groot*, *trotsch* van *trots*, *daagsch* van *dag*, *Delftsch* van *Delft*. Eenige weinige bijvoegelijke naamwoorden hebben eene enkele *s*, als: *dwars*, enz.

§ 239. De namen, die bepaald of onbepaald zekere eenheid of veelheid aanduiden, en die men uit dien hoofde telwoorden noemt, behooren ook meerendeels tot de bijvoegelijke naamwoorden, b. v. *twee menschen*; *de eerste koning*; *veel goed*; *alle menschen*.

2. *Veranderingen der bijvoegelijke naamwoorden.*

§ 240. De bijvoegelijke naamwoorden schikken zich in geslacht, getal en geval naar de zelfstandige naamwoorden, tot welke zij behooren, en worden gemeenlijk voor dezelve geplaatst; welk alles uit de voor-

beelden van verbuiging zal blijken. Sommige echter blijven altijd onveranderd, en wel: 1.) die op *lei* en *hande* uitgaan, als: *allerlei menschen*, *velerhande geld*, enz.; 2.) alle stoffelijke bijvoegelijke naamwoorden, als: *gouden*, *zilveren* en *steenen beelden*; 3.) die van een land of eene stad ontleend zijn, en op *er* uitgaan, als: *Straatsburger snuif*; *Amsterdammer schipper*, enz.; 4.) die, welke tot gezegden in een voorstel gebezigd worden, als: *de helden zijn dapper*.

§ 241. In het mannelijke en vrouwelijke geslacht, als ook in het onzijdige met *het*, *dit* of *dat*, ontvangen zij eene *e*, als: *groote dienst*, *waarde dochter*, *dit rijke land*, *het sterke paard*, enz.; daarentegen zegt men zonder *e*: *wit papier*, *een hoog huis*, *zeker schoon gebouw*, enz.

§ 242. Persoonlijke naamwoorden van het mannelijke geslacht, welke eenen ambtenaar, bestuurder of dienaar aanduiden, en op *er*, *aar*, *ier* of *ling* uitgaan, als: *arbeider*, *leeraar*, *hovenier*, *hoveling*, alsmede de woorden *koning*, *vorst*, *admiraal*, *leermeester*, *knecht*, *onderdaan*, *vriend*, *vijand*, *man* en *mensch* vereischen, dat hunne bijvoegelijke naamwoorden, wanneer die op de werking, en niet op de personen zelven zien, met het lidwoord *een*, zonder *e* onverbuigelijk gebezigd worden, als: *een groot krijgsman*, die als krijgsman groot is; daarentegen *een groote krijgsman*, die groot van gestalte is.

§ 243. De bijvoegelijke naamwoorden nemen meermalen de beteekenis, en alsdan ook de veranderingen aan van zelfstandige, als: *het goed*, *het kwaad*, *de zieke*, *de blinde*, *de goeden*, *de blinden*, *sommigen*, *anderen*, enz.

§ 244. Wanneer echter zelfstandige naamwoorden alleenlijk weggelaten zijn, om de lastige herhaling te vermijden, dan veranderen de bijvoegelijke naamwoorden, als of zij zelfstandige achter zich hebben, als: *alle menschen moeten sterven, rijke zoo wel als arme. De geleerden zijn het niet altijd eens, sommige zijn van dit, andere van een tegengesteld gevoelen.*

3. *Trappen van vergelijking.*

§ 245. Er zijn twee trappen van vergelijking, of wijzen om de meerdere of mindere uitgebreidheid der beteekenis van bijvoegelijke naamwoorden, alsmede van sommige deelwoorden en bijwoorden, uit te drukken, namelijk: de vergrootende en de overtreffende trap.

§ 246. De eerste drukt eene meerderheid uit, en wordt door bijvoeging van *er* gemaakt, de laatste stelt eene *verhevenheid* boven al de overige van eene zekere soort voor, en wordt door achtervoeging van *st* gevormd, als: *hoog*, *hooger*, *hoogst*, enz. Zoo ook de deelwoorden, *drukkend*, *drukkender*, *drukkendst*; *gedrukt*, *gedrukter*,

gedrukst. Eenige echter, als: *beminnend*, *hatend*, enz., lijden deze vergrooting niet. In sommige gevallen worden *meer* en *meest* gebezigd, als: *meer*, *meest gedachtig*, enz. Dikwerf wordt *aller* voor den overtreffenden trap gevoegd, als: *allergrootst.* Eenige zijn onregelmatig, als: *goed*, *beter*, *best; kwaad*, *erger*, *ergst; weinig*, *minder*, *minst;* bij andere is slechts de overtreffende trap in gebruik, als: *uiterst*, *achterst*, *bovenst*, enz.

§ 247. Eenige bijwoorden van hoedanigheid en plaats nemen insgelijks de trappen van vergelijking aan, en volgen dezelfde regels als die voor de bijvoegelijke naamwoorden, als: *hij schrijft fraai*, *fraaijer*, *het fraaist; hij woont ver*, *verder*, *het verst*, enz.

§ 248. Zulke zamengestelde woorden, bij welker eerste gedeelte geene vergrooting kan gedacht worden, lijden geene vergrooting, als: *beendroog*, *ijskoud*, *sneeuwwit*, enz. Zoo ook zijn *de eerste*, *schriftelijk*, *vierkant*, *vijfjarig*, enz., uit hoofde hunner beteekenis, voor geene vergrooting vatbaar.

4. *Verbuiging in het algemeen, en regels voor de buiging der lidwoorden, zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden in het bijzonder.*

§ 249. Verbuigen is het veranderen van

de naamwoorden, volgens de onderscheidene betrekkingen, waarin zij voorkomen. De lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, voornaamwoorden en deelwoorden staan in eene naauwe betrekking tot de zelfstandige naamwoorden; en volgen deswegens de regelen der verbuiging.

§ 250. In de nederlandsche taal wordt de verbuiging aangewezen door verandering van de lidwoorden, of van de laatste letters der woorden, of door het plaatsen van voorzetsels voor dezelve.

§ 251. Het lidwoord *de* verandert in *den*, en het lidwoord *een* in *eenen*, wanneer het voor een enkelvoudig mannelijk voorwerp of voor eene dergelijke bepaling staat, b. v. *Ik zie den, eenen boom. Hij vertrouwt op den broeder.*

§ 252. In de bepalingen, welke ter opheldering of omschrijving van eenigen naam dienen, wordt het voorzetsel *van* zeer dikwijls weggelaten, maar dan heeft men voor het enkelvoud van mannelijke en onzijdige woorden *des* of *eens*, met eene *s* achter den naam, b. v. *des, eens broeders;* ook welluidendheidshalve wel eens *es* of *en* in plaats van *s*, als: *des huizes, des heeren.* In het vrouwelijke geslacht heeft men *der* of *eener*, en in het meervoud van alle drie geslachten *der;* in beide laatste gevallen zonder *s* achter den naam, b. v. *der vrouw, der menschen*, enz.

§ 253. Het voorzetsel *aan* wordt in de bepalingen dikwijls weggelaten, doch dan worden de lidwoorden voor het mannelijke en onzijdige geslacht in beide getallen in *den*, en voor vrouwelijke woorden in beide getallen in *der* veranderd; terwijl men alsdan welluidendheidshalve somtijds in het enkelvoud eene *e* achter den naam stelt, b. v. *den heere*, *der vrouwe*, *den lande*, enz. Het weglaten van het voorzetsel *aan* is slechts bij de gezegden *geven*, *gelijken*, *behagen*, *toebehooren*, en weinige andere geoorloofd. Wanneer het onderwerp aangesproken wordt, gebruikt men geen lidwoord.

§ 254. De bijvoegelijke naamwoorden, nemen eene *e* aan: 1.) voor enkelvoudige vrouwelijke naamwoorden; 2.) voor het meervoud van alle geslachten; en 3.) wanneer het bepalend lidwoord of een aanwijzend voornaamwoord vooraf gaat.

§ 255. Zij nemen den uitgang *en* of *n* aan in alle gevallen, waarin het lidwoord in *n*, *en* of *s* verbogen wordt.

§ 256. Ter toepassing dezer regels dienen de volgende voorbeelden van verbuiging, waarin, zoo veel mogelijk, bekort is, door het zelfstandig naamwoord, dat tot het bepalend en niet bepalend lidwoord beide betrekkelijk is, slechts eens uit te drukken. — Dergelijke bekortingen zijn in het vervolg doorgaans in acht genomen.

1. Verbuiging van een mannelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord, met het bepalend en niet bepalend lidwoord.

Enkelvoudig.

1.	*een hooge*	en	*de hooge berg;*
2.	*eenen hoogen*	en	*den hoogen berg;*
3.	*van eenen hoogen* of *eens hoogen* / *aan eenen hoogen* of *eenen hoogen*	en	*van den hoogen berg* of *des hoogen bergs;* / *aan den hoogen berg* of *den hoogen berg.*

2. Verbuiging van een dergelijk vrouwelijk naamwoord.

Enkelvoudig.

1. en 2.	*eene hooge*	en	*de hooge kust;*
3.	*van eene hooge* of *eener hooge* / *aan eene hooge* of *eener hooge*	en	*van de hooge kust* of *der hooge kust;* / *aan de hooge kust* of *der hooge kust.*

3. Verbuiging van een dergelijk onzijdig naamwoord.

Enkelvoudig.

1. en 2.	*een hoog*	en	*het hooge huis;*
3.	*van een hoog* of *eens hoogen* / *aan een hoog* of *eenen hoogen*	en	*van het hooge huis* of *des hoogen huizes;* / *aan het hooge huis* of *den hoogen huize.*

4. **Verbuiging van een dergelijk meervoudig naamwoord in alle geslachten.**

1. en 2. *hooge* en *de hooge bergen, kusten, huizen;*

3. { *van hooge* / *aan hooge* } en { *van de* (*der*) *hooge bergen, kusten, huizen;* *aan de hooge bergen, kusten, huizen,* of *den hoogen bergen, huizen,* en *der hooge kusten.* }

§ 257. Op gelijke wijze als met de voorzetsels *van* en *aan*, worden in dit geval de bepalingen met de overige voorzetsels *door*, *met*, *tusschen*, enz. verborgen, b. v. *op*, *met*, *tusschen den hoogen berg*, enz. Ter bekorting is echter, in de bovenstaande voorbeelden, slechts van de bepalingen met *van* en *aan* gebruik gemaakt.

§ 258. Alle eigennamen worden verbogen door middel van de voorzetsels *van*, *aan*, enz. als:

1. en 2. *Pieter;*	*Maria;*	*Amsterdam;*
3. *van Pieter* (*Pieters*); *aan Pieter* (*Pieter*).	*van Maria* (*Maria's*); *aan Maria* (*Maria*).	*van Amsterdam* (*Amsterdam's*); *aan Amsterdam* (*Amsterdam*).

§ 259. Wanneer een eigennaam een bijvoegelijk naamwoord voor zich heeft, wordt hetzel-

ve met het bepalend lidwoord op de gewone wijs verbogen, als:

Enkelvoudig.

1. *de goede Pieter;*	*de brave Maria;*	*het groote Amsterdam;*
2. *den goeden Pieter;*	*de brave Maria;*	*het groote Amsterdam;*
3. *van den goeden Pieter.*	*van de brave Maria*	*van het groote Amsterdam*
(des goeden Pieters);	*(der brave Maria);*	*(des grooten Amsterdams);*
aan den goeden Pieter	*aan de brave Maria*	*aan het groote Amsterdam*
(den goeden Pieter).	*(der brave Maria).*	*(het groote Amsterdam).*

D. Voornaamwoorden.

1. *Derzelver aard en hoofdsoorten.*

§ 260. De voornaamwoorden worden in de plaats van de naamwoorden gesteld, om eene lastige herhaling te vermijden, of dienen ter aanwijzing van personen en zaken, onderscheiden van alle andere. Zij worden in twee hoofdsoorten onderscheiden: zelfstandige of persoonlijke, en bijvoegelijke voornaamwoorden.

2. *Persoonlijke voornaamwoorden.*

§ 261. De persoonlijke voornaamwoor-

den vervangen de namen van perſonen zelven, of van zaken als perſonen voorgeſteld.

§ 262. Men onderſcheidt in de taal drie perſonen. De eerſte perſoon of de ſprekende noemt zich *ik*, in het meervoud *wij*; de tweede, tot wien men ſpreekt, heet *gij*, enkel- en meervoud; en den derden perſoon, of elk ding, waarvan geſproken wordt, drukt men uit door *hij*, *zij*, *het* en *men*.

§ 263. Bij de twee eerſte perſonen wordt van geen geſlacht melding gemaakt, omdat dit altijd kenbaar is. Bij den derden perſoon komen de drie geſlachten in aanmerking. *Men* wordt alleen in het enkelvoud gebruikt en ſtelt den perſoon onbepaaldelijk en zonder geſlacht voor.

§ 264. De perſoonlijke voornaamwoorden nemen ſomtijds de woordjes *zelf* en *alleen* achter zich, om daardoor alle andere perſonen uit te ſluiten. Deze voornaamwoorden worden verbogen, en het woordje *zelf* ſchikt zich in getal, geſlacht en geval naar die voornaamwoorden, waarbij het voorkomt, alsmede naar de zelfſtandige naamwoorden, achter welke het ſomtijds op gelijke wijze geplaatst wordt, als: *de vader zelf heeft het gezegd. Ik heb het den broeder zelven gegeven.* Het woordje *alleen* blijft onverbogen, als: *ik alleen ben er geweest. Wij alleen ſpraken er over.*

Verbuiging van de persoonlijke voornaamwoorden, met het woordje *zelf*.

Eerste persoon.

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	**Vrouwelijk.**	**Mannelijk en Vr.**
1. *ik zelf;*	1. *ik zelve;*	1. *wij zelven;*
2. *mij zelven;*	2. *mij zelve;*	2. *ons zelven;*
3. *van mij zelven; aan mij zelven*, enz.	3. *van mij zelven; aan mij zelve*, enz.	3. *van ons zelven; aan ons zelven*, enz.

Tweede persoon.

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	**Vrouwelijk.**	**Mannelijk en Vr.**
1. *gij zelf;*	1. *gij zelve;*	1. *gij zelven;*
2. *u zelven;*	2. *u zelve;*	2. *u zelven;*
3. *van u zelven; aan u zelven*, enz.	3. *van u zelve; aan u zelve;* enz.	3. *van u zelven; aan u zelven*, enz.

Derde persoon.

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	**Onzijdig.**	**Mannel. en Onz.**
1. *hij zelf;*	1 en 2. *het zelf;*	1. *zij zelven;*
2. *hem zelven;*		2. *hen zelven;*
3. *van hem zelven; aan hem zelven (hem zelven)*, enz.	3. *van, aan, het zelve*, enz.	3. *van, aan hen zelven*, enz.

Vrouwelijk.

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *zij zelve;*	1. *zij zelven;*
2. *haar zelve;*	2. *haar zelven;*
3. *van, aan haar zelve,* enz.	3. *van, aan haar zelven,* enz.

Wanneer de voorzetsels *van* of *aan* weggelaten worden, volgt het woordje *zelf* de verbuiging, die te dezen aanzien voor de lidwoorden voorgeschreven is.

§ 265. Het woordje *zich* wordt gebruikt in de plaats van alle andere voornaamwoorden in den derden persoon, wanneer dezelve het voorwerp of de bepaling uitmaken bij een onderwerp, waarvan de werking tot den werker terug keert. Het ondergaat in de verbuiging geene verandering, als: *hij bedriegt zich. De man spreekt van zich. De vrouw kleedt zich. De menschen vergisfen zich.*

3. *Bijvoegelijke voornaamwoorden.*

§ 266. De bijvoegelijke voornaamwoorden, dus genoemd omdat zij meerendeels als bijvoegelijke naamwoorden gebruikt, dienen, even als de doopnamen onder de menschen, om eene enkele zaak van alle andere van dezelfde soort te onderscheiden, als: *deze hoed, uw boek, welke man?* Men verdeelt dezelve in vier soorten, namelijk, in 1) bezittelijke, 2.) aanwijzende, 3.) vragende en 4.) betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 267. De bezittelijke voornaamwoorden wijzen dingen aan, onderscheiden van alle andere, tevens met betrekking tot den bezitter, en zijn de volgende: *mijn*, *ons*, *uw*, *zijn*, *haar* en *hun*.

§ 268. De bezittelijke voornaamwoorden van den derden persoon schikken zich in geslacht naar den eigenaar, doch alle volgen in de verbuiging het geslacht van het woord, waarvoor zij geplaatst zijn.

§ 269. Deze voornaamwoorden, door een naamwoord gevolgd, verbuigt men als de lidwoorden.

Verbuiging van het woord *mijn*, ten voorbeelde voor de andere bezittelijke voornaamwoorden.

Enkelvoud.			Meervoud.
Mannel.	Vrouwel.	Onzijdig.	In alle gesl.
1. *mijn broeder*; 2. *mijnen broeder*;	1. en 2. *mijne zuster*;	1. en 2. *mijn kind*;	1. en 2. *mijne broeders*, *zusters*, *kinderen*;
3. *van mijnen broeder* (*mijns broeders*); *aan mijnen broeder*, (*mijnen broeder*), enz.	3. *van mijne* (*mijner*) *zuster*; *aan mijne* (*mijner*) *zuster*, enz.	3. *van mijn kind* (*mijns kinds*); *aan mijn kind*, enz.	3. *van mijne* (*mijner*) *br.*, *z.*, *k.*; *aan mijne* (*mijnen*) *br.*, *z.*, *k.*, enz.

Ons neemt voor het mannelijk geslacht ook de *e* aan, en wordt dus *onze*, b. v. *onze vader*, enz.

§ 270. De bezittelijke voornaamwoorden, die, met het bepalend lidwoord voor zich, zonder zelfstandig naamwoord gebruikt worden, verbuigt men alsof een naamwoord volgde, uitgezonderd in het meervoud, dat bij deze woorden ook de *n* aanneemt voor het mannelijk, b. v. 1. *de mijne*; 2. *den mijnen*; 3. *van den mijnen* (*des mijnen*); *aan den mijnen* (*den mijnen*), enz. *Het mijne*, *het onze*; *het uwe*, *het zijne*, *het hare*, en *het hunne* worden niet verbogen.

§ 271. De aanwijzende voornaamwoorden wijzen zeer bepaald personen of zaken aan, en zijn: *deze*, *die*, *gene*, *dat*, *dezelve*, *hetzelve*, *dezelve*, *hetzelfde*, *degene*, *hetgene*, *zulk*, *zeker*, *dergelijk*, *dusdanig*, *zoodanig*, *elk*, enz.

§ 272. Eenige dezer voornaamwoorden nemen ook het woordje *een* voor of achter zich, als: *een ieder*, *ieder een*, enz.

§ 273. Sommige dezer voornaamwoorden zijn met het lidwoord zamengesteld, als: *degene*, *dezelve*, enz. Van de niet zamengestelde aanwijzende voornaamwoorden worden *deze*, *gene* en *die* als de lidwoorden, en de overige als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen.

Verbuiging van het aanwijzend voornaamwoord *deze*.

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	In alle gesl.
1. *deze*;	1. en 2. *deze*;	1. en 2. *deze*;
2. *dezen*;		
3. *van dezen* (*dezes*); *aan dezen* (*dezen*), enz.	3. *van deze* (*dezer*); *aan deze* (*dezer*), enz.	3. *van deze* (*dezer*); *aan deze* (M. en O. *dezen* Vr. *dezer*).

§ 274. De bepaling van *die*, met weglating van het voorzetsel *van*, is in het mannelijke geslacht niet *dies* maar *diens*.

Verbuiging van het woord *zeker*.

Enkelvoud.			Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	In alle gesl.
1. *zeker*;	1. en 2. *zekere*;	1. en 2. *zeker*;	1. en 2. *zekere*;
2. *zekeren*;			
3. *van zekeren*, enz.	3. *van zekere*, enz.	3. *van zeker*, enz.	3. *van zekere*, enz.

§ 275. Van de aanwijzende voornaamwoorden, die met de lidwoorden *de* of *het*, of het voornaamwoord *die* zamengesteld zijn, wordt het eerste deel als de lidwoorden, en het laatste als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen.

Verbuiging van het woord *dezelfde*.

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	In alle gesl.
1. *dezelfde*;	1 en 2. *dezelfde*;	1 en 2. *dezelfde*;
2. *denzelfden*;		
3. *van denzelfden* (*denzelfden*), *aan denzelfden*, enz.	3. *van dezelfde* (*derzelfde*), *aan dezelfde*, enz.	3. *van dezelfde* (*derzelfde*), *aan dezelfde*, enz.

§ 276. De aanwijzende voornaamwoorden, die zonder zelfstandig naamwoord gebruikt worden, verbuigt men alsof er een zelfstandig naamwoord volgde, b. v. *dezelve*, *denzelven*, *deszelven*, *derzelve*, enz. — *Degene* en *diegene* nemen in het meervoud eene *n* aan.

§ 277. Wanneer de aanwijzende voornaamwoorden het woordje *een* bij zich nemen, dan wordt alleen dit woordje en niet het voornaamwoord verbogen, als: *zoodanig een*, *zoodanig eenen*, enz.

§ 278. De vragende voornaamwoorden dienen om te vragen naar personen of zaken, onderscheiden van alle andere, en zijn: *wie*, *welke*, *wat* en *hoedanig*. Met *wie* vraagt men algemeen naar personen of zaken, met *wat* naar dingen in het algemeen, met *hoedanig* naar de hoedanigheid der dingen.

§ 279. *Wie* en *welke* worden verbogen als

die en *deze*, b. v. 1. *wie*; 2. *wien*; 3. *van wien* (*wiens*), *aan wien*, enz. *Wat* wordt niet verbogen, en *hoedanig* volgt de verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden.

§ 280. Wanneer *welke* en *hoedanig* het woordje *een* achter zich nemen, dan wordt alleen dit laatste verbogen, b. v. 1. *welk een man*; 2. *welk eenen man*; 3. *van welk eenen man*, enz.

§ 281. De betrekkelijke voornaamwoorden wijzen bepaaldelijk op reeds genoemde personen of zaken, en zijn: *die*, *wie*, *welke*, *wat*, *dat* en *hetwelk*. De drie eerste zijn mannelijk en vrouwelijk; de drie laatste onzijdig. Tot deze soort van voornaamwoorden brengt men ook *waarmede*, *waaraan*, *waardoor*, *waarvan*, *waarin*, enz., welke tot alle geslachten behooren.

§ 282. Van deze voornaamwoorden worden *die* en *wie* als het vragend voornaamwoord *welk* verbogen; alle overige ondergaan geene veranderingen, uitgezonderd *hetwelk*, dat in de bepaling, met weglating van het voorzetsel *van*, in *welks* verandert.

E. Werkwoorden.

1. *Derzelver aard en hoofdsoorten.*

§ 283. De werkwoorden drukken het bestaan der dingen uit, of zij zijn eene wijziging van dit bestaan.

Er is flechts één werkwoord, dat het beftaan der dingen aanduidt, het woordje *wezen* of *zijn*, dat men reeds als koppelwoord heeft leeren kennen, alle overige werkwoorden zijn eene uitdrukking van het gewijzigd beftaan der dingen, b. v. *de man werkt*, zoo veel beteekenende als: *de man is werkende.*

§ 284. Naardien deze laatfte werkwoorden zekere hoedanigheid infiuiten, zoo kunnen zij in bijvoegelijke naamwoorden vervormd worden, welke alsdan deelwoorden heeten en in tegenwoordige en verledene onderfcheiden worden, zoo heeft men b. v. van *lezen*, *lezende*, tegenwoordig, en *gelezen* verleden deelwoord.

§ 285. De wijziging van het beftaan van eenig wezen, door het werkwoord uitgedrukt, vordert iets, waarop de werking overgaat, en dat dus lijdend is, of de handeling bepaalt zich bij het wezen, dat dezelve verrigt. Hierdoor verkrijgt men twee hoofdfoorten van werkwoorden: bedrijvende en onzijdige.

§ 286. Een bedrijvend werkwoord drukt de wijziging van het beftaan zoodanig uit, dat daarbij een voorwerp vereischt wordt, b. v. *de vorst regeert het land*, dat is, *de vorst is regerende*, en het voorwerp, dat geregeerd wordt, is *het land.*

§ 287. Een onzijdig werkwoord drukt de wijziging van het beftaan uit, zonder eenig

voorwerp van dat gewijzigd bestaan te vereischen, b. v. *het paard loopt*, enz. Hier gaat de daad op geen voorwerp over, maar kan alleen ten aanzien van *plaats*, *middel*, enz. nader bepaald worden, als: *het paard loopt voor den wagen.*

§ 288. De werkwoorden zijn aan zeer vele veranderingen, welke men vervoeging of tijdvoeging noemt, onderworpen. Bij de vervoeging der werkwoorden moet men drie zaken in acht nemen: 1. de wijzen 2. de tijden en 3. de personen.

2. *Wijzen der werkwoorden.*

§ 289. Het bestaan van eenig wezen, of de wijziging van dit bestaan, kan op vierderlei wijzen voorgesteld worden, te weten:

a) Onbepaald of algemeen, alleen met aanwijzing van tijd, als: *leeren*, *geleerd hebben*, *zullen leeren*; dit noemt men de onbepaalde wijze.

b) Bepaald, dit is, regtstreeks en onafhankelijk van eenige voorafgaande woorden, als: *ik heb geleerd*, *ik zal leeren*; dit heet de aantoonende wijze.

c) Voorwaardelijk of van iets anders afhangende, als: *ik wenschte, dat hij vlijtig ware*; hetwelk men de bijvoegende wijze noemt.

d) Gebiedend, vermanend of verzoe-

kend, wanneer het gezegde als een bevel, vermaning of verzoek bij het onderwerp gevoegd wordt, b. v. *jongelingen, weest vlijtig!* Men noemt dit de gebiedende wijze.

3. *Tijden der werkwoorden.*

§ 290. Onze voorstelling van het bestaan, of van de wijze dezes bestaans, omvat het tegenwoordige, verledene en toekomende; van daar drie tijden, welke deze benaming hebben. Dan behalve deze drie tijden, zijn er nog drie andere, welke op de eerstgenoemde betrekking hebben. In de vervoeging der werkwoorden heeft men van die zes tijden deze opeenvolging aangenomen:

1.) De tegenwoordige tijd, voorstellende het bestaan of deszelfs wijziging in den oogenblik, waarin men spreekt, als: *ik schrijf eenen brief.*

2.) De eerste betrekkelijk verledene tijd, voorstellende het bestaan of de wijziging als tegenwoordig in eenen tijd, die voorbij is, als: *wij wandelden toen men ons de tijding bragt.*

3.) De volstrekt verledene tijd, voorstellende het bestaan of de wijziging van hetzelve als geheel geeindigd in den tijd, waarin men spreekt, als: *ik heb bemind; wij hebben dezen zomer veel gewandeld.*

4.) De **tweede betrekkelijk verledene** tijd, uitdrukkende het bestaan of de wijziging als geheel geeindigd in eenen verledenen tijd, als: *ik had reeds gewandeld, toen zij mij kwamen bezoeken.*

5.) De **toekomende** tijd, het bestaan of de wijziging voorstellende in eenen tijd, die nog niet is, als: *ik zal morgen eene wandeling doen.*

6.) De **betrekkelijk toekomende** tijd, het bestaan of de wijziging aanduidende als reeds geschied in eenen tijd, die nog komen moet, als: *mijn broeder zal ons reeds verlaten hebben, wanneer uw vriend aankomen zal.*

4. *Personen der werkwoorden.*

§ 291. Door **personen** bij de werkwoorden verstaat men de onderwerpen, waarvan het bestaan door de werkwoorden aangeduid of gewijzigd wordt. Deze onderwerpen worden of door zelfstandige naamwoorden of door persoonlijke voornaamwoorden, uitgedrukt. (zie over deze hier boven § 262 en verv.)

5. *Hulpwoorden.*

§ 292. Om de werkwoorden te vervoegen, bedient men zich van vier hulpwoorden, te weten: *zullen, hebben, zijn* en *worden.*

Vervoeging van de hulpwoorden *zullen, hebben, zijn* **en** *worden.*

I. *Zullen.*

Onbepaalde wijze *zullen.*	Deelwoord *zullende.*
Aantoonende wijze.	**Bijvoegende wijze.**
Enkelv.	Enkelv.
ik zal,	*ik zoude,*
gij zult,	*gij zoudet,*
hij, zij, men zal.	*hij, zij, men zoude.*
Meerv.	Meerv.
wij zullen,	*wij zouden,*
gij zult,	*gij zoudt,*
zij zullen.	*zij zouden.*

II. *Hebben.*

Onbepaalde wijze.	Deelwoorden.
Teg. tijd, *hebben,*	Tegenw., *hebbende,*
Verl. tijd, *gehad hebben,*	Verleden, *gehad.*
Toek. tijd, *zullen hebben.*	

Aantoonende wijze.	Bijvoegende wijze.

Tegenwoordige tijd.

Enkelv.	Enkelv.
ik heb,	*dat ik hebbe,*
gij hebt,	— *gij hebbet,*
hij, zij, men heeft.	— *hij, zij, men hebbe.*

Meerv.	Meerv.
wij hebben,	*dat wij hebben,*
gij hebt,	*— gij hebbet,*
zij hebben.	*— zij hebben.*

Eerste betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.	Enkelv.
ik had,	*dat ik hadde,*
gij hadt,	*— gij haddet,*
hij, zij, men had.	*— hij, zij, men hadde.*
Enkelv.	**Enkelv.**
wij hadden,	*dat wij hadden,*
gij hadt,	*— gij haddet,*
zij hadden.	*— zij hadden.*

Volstrekt verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik heb	*gehad.*	*dat ik hebbe*	*gehad.*
gij hebt		*— gij hebbet*	
hij, zij, men heeft		*— hij, zij, men hebbe*	
Meerv.		**Meerv.**	
wij hebben		*dat wij hebben*	
gij hebt		*— gij hebbet*	
zij hebben		*— zij hebben*	

Tweede betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik had	*gehad.*	*dat ik hadde*	*gehad.*
gij hadt		*— gij haddet*	
hij, zij, men had		*— hij, zij, men hadde*	
Meerv.		**Meerv.**	
wij hadden		*dat wij hadden*	
gij hadt		*— gij haddet*	
zij hadden		*— zij hadden*	

Toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik zal	*hebben.*	*dat ik zoude*	*hebben.*
gij zult		*— gij zoudet*	
hij, zij, men zal		*— hij, zij, men zoude*	
Meerv.		**Meerv.**	
wij zullen		*dat wij zouden*	
gij zult		*— gij zoudet*	
zij zullen		*— zij zoude.*	

Betrekkelijk toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik zal	*hebben.*	*dat ik zoude*	*gehad hebben.*
gij zult		*— gij zoudet*	
hij, zij, men zal		*— hij, zij, men zoude*	
Meerv.		**Meerv.**	
wij zullen		*dat wij zouden*	
gij zult		*— gij zoudet*	
zij zullen		*— zij zouden*	

Gebiedende wijze.

Enkelv.	Meerv.
heb.	*hebt.*

III. *Zijn.*

Onbepaalde wijze.	Deelwoorden.
Teg. tijd. *zijn.*	Tegenwoordig. *zijnde.*
Verl. tijd. *geweest zijn.*	Verleden. *geweest.*
Toek. tijd. *zullen zijn.*	

Aantoonende wijze.	Bijvoegelijke wijze.
Tegenwoordige tijd.	
Enkelv.	Enkelv.
ik ben,	*dat ik zij,*
gij zijt,	*— gij zijt,*
hij, zij, men is.	*— hij, zij, men zij.*
Meerv.	Meerv.
wij zijn,	*dat wij zijn,*
gij zijt,	*— gij zijt,*
zij zijn.	*— zij zijn.*
Eerste betrekkelijk verledene tijd.	
Enkelv.	Enkelv.
ik was,	*dat ik ware,*
gij waart,	*— gij ware,*
hij, zij, men was.	*— hij, zij, men ware.*
Meerv.	Meerv.
wij waren,	*dat wij waren,*
gij waart,	*— gij waret,*
zij waren.	*— zij waren.*
Volstrekt verledene tijd.	
Enkelv.	Enkelv.
ik ben } *geweest.*	*dat ik zij* } *geweest.*
gij zijt	*— gij zijt*
hij, zij, men is	*— hij, zij, men zij*
Meerv.	Meerv.
wij zijn	*dat wij zijn*
wij zijn	*— gij zijt*
zij zijn	*— zij zijn*

Tweede betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik was		*dat ik ware*	
gij waart		*— gij waret*	
hij, zij, men was	*geweest.*	*— hij, zij, men ware*	*geweest.*
Meerv.		**Meerv.**	
wij waren,		*dat wij waren*	
gij waart		*— gij waret*	
zij waren		*— zij waren*	

Toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik zal		*dat ik zoude*	
gij zult		*— gij zoudet*	
hij, zij, men zal	*zijn.*	*— hij, zij, men zoude*	*zijn.*
Meerv.		**Meerv.**	
wij zullen		*dat wij zouden*	
gij zult		*— gij zoudet*	
zij zullen		*— zij zouden*	

Betrekkelijk toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik zal		*dat ik zoude*	
gij zult		*— gij zoudet*	
hij zij, men zal	*geweest zijn.*	*— hij, zij. men zoude*	*geweest zijn.*
Meerv.		**Meerv.**	
wij zullen		*dat wij zouden*	
gij zult		*— gij zoudet*	
zij zullen		*— zij zouden*	

Gebiedende wijze.

Enkelv. *zij* of *wees.*

Meerv. *zij* of *weest.*

IV. *Worden.*

Onbepaalde wijze.	**Deelwoorden.**
Teg. tijd, *worden.*	Tegenw., *wordende.*
Verl. tijd, *geworden zijn.*	Verleden, *geworden.*
Toek. tijd, *zullen worden.*	

Aantoonende wijze.	**Bijvoegende wijze.**

Tegenwoordige tijd.

Enkelv.	**Enkelv.**
ik word,	*dat ik worde,*
gij wordt,	*— gij wordet,*
hij, zij, men wordt.	*— hij, zij, men worde.*
Meerv.	**Meerv.**
wij worden,	*dat wij worden,*
gij wordt,	*— gij wordet,*
zij worden.	*— zij worden.*

Eerste betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.	**Enkelv.**
ik werd,	*dat ik wierde,*
gij werdt,	*— gij wierdet,*
hij, zij, men werd.	*— hij, zij, men wierde.*
Meerv.	**Meerv.**
wij werden,	*dat wij wierden,*
gij werdt,	*— gij wierdet,*
zij werden.	*— zij wierden.*

Volstrekt verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik ben	*geworden.*	*dat ik zij*	*geworden.*
gij zijt		*— gij zijt*	
hij, zij, men is		*hij, zij, men zij*	
Meerv.		Meerv.	
wij zijn		*dat wij zijn*	
gij zijt		*— gij zijt*	
zij zijn		*— zij zijn*	

Tweede betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik was	*geworden.*	*dat ik ware*	*geworden.*
gij waart		*— gij waret*	
hij, zij, men was		*— hij, zij, men ware*	
Meerv.		Meerv.	
wij waren		*dat wij waren*	
gij waart		*— gij waret*	
zij waren		*— zij waren*	

Toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik zal	*worden.*	*dat ik zoude*	*worden.*
gij zult		*— gij zoudet*	
hij, zij, men zal		*— hij, zij, men zoude*	
Meerv.		Meerv.	
wij zullen		*dat wij zouden*	
gij zult		*— gij zoudet*	
zij zullen		*— zij zouden*	

Betrekkelijk toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.	
ik zal	*geworden zijn.*	*dat ik zoude*	*geworden zijn.*
gij zult		*— gij zoudet*	
hij, zij, men zal		*— hij, zij, men zoude*	
Meerv.		Meerv.	
wij zullen		*dat wij zouden*	
gij zult		*— gij zoudet*	
zij zullen		*— zij zouden*	

Gebiedende wijze.

Enkelv. *word.*
Meerv. *wordt.*

6. *Gelijkvloeijende, ongelijkvloeijende en onregelmatige werkwoorden.*

§ 293. Bij de vervoeging der werkwoorden moet men in aanmerking nemen, of dezelve gelijkvloeijend, ongelijkvloeijend of onregelmatig zijn.

§ 294. De gelijkvloeijende werkwoorden zijn zulke, wier wortelklinker niet verandert, en waarvan de verl. deelwoorden op *d* of *t* eindigen, b. v. *leeren*, *leer*, *leerde*, *geleerd*; *straffen*, *straf*, *strafte*, *gestraft*.

§ 295. De ongelijkvloeijende veranderen den wortelklinker en nemen in het verl. deelwoord *en* aan, b. v. *slapen*, *sliep*, *geslapen*; *bevelen*, *beval*, *bevolen*.

§ 296. De onregelmatige zijn zulke, die in een of ander opzigt van de regelmatige vervoeging der twee opgenoemde soorten afwijken, als: *gaan*, *ging*, *gegaan*; *doen*, *deed*, *gedaan*.

7. *Algemeene regels voor de vervoeging der werkwoorden.*

§ 297. Ter vervoeging hebbe men te letten op de volgende regelen:

Onbepaalde wijze.

De tegenwoordige tijd is het werkwoord zelf, als: *leéren*, *straffen*, *slapen*, *gaan*. De verl. tijd wordt gemaakt van het verleden deelwoord met het hulpwoord *hebben* of *zijn*, als: *geleerd*, *gestraft*, *geslapen*, *geslaan hebben*. De toek. tijd wordt gemaakt van het werkwoord met het hulpwoord *zullen*, als: *zullen leeren*, *zullen slapen*, enz.

Het tegenw. deelwoord wordt gevormd van het werkwoord, door achtervoeging van *de*, als: *leerende*, *gaande*, enz. Het verl. deelwoord wordt gemaakt, bij de gelijkvloeijende werkwoorden, van den wortel of het zakelijke deel des werkwoords, door voorvoeging van *ge*, wanneer het niet reeds een voorzetsel voor zich heeft, en met achtervoeging van *d*, als de eerste betrekkelijk verl. tijd met *de*, of door achtervoeging van *t*, als die tijd met *te* ge-

maakt wordt, b. v. *geleerd*, *gestraft*, enz. Bij de ongelijkvloeijende werkwoorden wordt hetzelve gemaakt van het werkwoord, met of zonder verandering van wortelklinker; terwijl *ge* al of niet voorgevoegd wordt, even als bij de gelijkvloeijende werkwoorden, b. v. *gegeven*, *bevolen*, enz.

Aantoonende wijze.

Tegenw. tijd.

Enkelvoud.

De 1e persoon is de wortel van het werkwoord, als: *ik leer*, *straf*, *slaap*, enz.

De 2e pers. wordt gemaakt van den 1sten, met achtervoeging van *t*, b. v. *gij leert*, *straft*, *slaapt*, enz.

De 3e pers. is gelijk aan den 2den, als: *hij leert*, *straft*, *slaapt*, enz.

Meervoud.

De 1e pers. is gelijk aan het werkwoord, als: *wij leeren*, *straffen*, *slapen*, enz.

De 2e pers. is gelijk aan den 2den pers. des enkelvouds en de 3e pers. is gelijk aan den 1sten pers. des meervouds, als: *zij leeren*, *slapen*, enz.

Eerste betrekkelijk verl. tijd.

Enkelvoud.

De 1e pers. wordt gemaakt, bij de gelijkvloeijende werkwoorden, van den wortel, met achtervoeging van *de*, als dezelve op *b*, *d*, *g*,

i, *l*, *m*, *n*, *r*, *u*, *v*, *w* of *z* eindigt, als: *ik leerde*, *antwoordde*, enz., of met achtervoeging van *te*, als de wortel op *f*, *k*, *p*, *s*, *t*, of *ch* uitgaat, als: *ik ſtrafte*, *zuchtte*, enz.; en, bij de ongelijkvloeijende werkwoorden, van den wortel des werkwoords, door verandering van wortelklinker, als: *ik liep*, *zong*, enz. De verandering van wortelklinker leert men het best door het gebruik.

De 2e perſ. wordt gemaakt van den 1sten, door achtervoeging van *t*, als: *gij leerdet*, *zongt*, enz.

De 3e perſ. is gelijk aan den 1sten, als: *hij leerde*, *ging*, enz.

Meervoud.

De 1e perſ. wordt gemaakt, bij de gelijkvloeijende werkwoorden, van den 1sten perſ. des enkelvouds, door achtervoeging van *n*, als: *wij leerden*, *ſtraften*, enz.; bij de ongelijkvloeijende werkwoorden door achtervoeging van *en*, als: *wij zongen*, *liepen*, enz.

De 2e perſ. is gelijk aan 2den perſ. des enkelvouds, en de 3e perſ. is gelijk aan den 1sten des meervouds, als: *zij leerden*, enz. Wanneer de gelijkvloeijende werkwoorden in de onbepaalde wijze eenen dubbelen medeklinker hebben, zoo zijn velen gewoon dezen tijd met eene lettergreep te verlengen, als: *redden*, *ik reddede*, *zij reddeden*; *zetten*, *ik zettede*, *wij zette-*

den, enz. Zulks is echter niet navolgenswaardig, als strijdig met de regelmaat der taal en te gemaakt; ook is dit weinig bevorderlijk aan de duidelijkheid, daar de zin altijd genoegzaam uit den zamenhang is op te maken.

Volstrekt verl. tijd.

Deze tijd wordt gemaakt van den tegenw. tijd des hulpwoords *hebben* of *zijn*, met het verl. deelwoord des werkwoords, als: *ik heb geleerd*, *ben gevallen*, enz.

Tweede betrekkelijk verl. tijd.

Deze tijd wordt gemaakt van den 1sten betrekkelijk verl. tijd des hulpwoords *hebben* of *zijn*, met het verl. deelwoord van het werkwoord, als: *ik had geleerd*, *was gevallen*, enz.

Toekomende tijd.

Deze tijd wordt gemaakt van het hulpwoord *zullen*, en den tegenw. tijd van de onbepaalde wijze des werkwoords, als: *ik zal antwoorden*, enz.

Betrekkelijk toek. tijd.

Deze tijd wordt gevormd van het hulpwoord *zullen*, en den verl. tijd van de onbepaalde wijze des werkwoords, als, *ik zal geantwoord hebben*, *zal gevallen zijn*,

Bijvoegende wijze.

Tegenw. tijd.

Enkelv.

De 1e persoon wordt gemaakt van den wortel des werkwoords, door achtervoeging van *e*, somtijds met verdubbeling van den laatsten medeklinker, als: *dat ik leere*, *straffe*, *slape*, enz.

De 2de perf. is gelijk aan den 1sten, met achtervoeging van *t*, als: *dat gij leeret*, *slapet*, enz.

De 3e perf. is gelijk aan den 1sten persoon, als: *dat hij leere*, *slape*, enz.

Meerv.

De 1ste perf. is gelijk aan het werkwoord, als: *dat wij leeren*, *slapen*, enz.

De 2e perf. is gelijk aan den 2den des enkelvouds en de 3de perf. is gelijk aan den 1sten des meervouds, als: *dat zij leeren*, *slapen*, enz.

Eerste betrekkelijk verl. tijd.

Bij de gelijkvloeijende werkwoorden is deze tijd gelijk aan denzelfden van de aantoonende wijze, als: *dat ik leerde*, *antwoordde*, *zuchtte*, *redde*, *zette*; — *dat wij leerden*, *antwoordden*, *zuchtten*, *redden*, *zetten*, enz.; ook bij de ongelijkvloeijende werkwoorden, uitgenomen de 1e en 3e personen des enkelvouds, achter welke eene *e* gevoegd wordt en de *t* op het einde in *et* veranderd wordt, als: *dat ik* of *hij sliepe*, *dat gij slie-*

pet. De overige tijden der bijvoegende wijze worden even als die der aantoonende wijze gevormd, slechts zorg dragende, dat men de hulpwoorden in de bijvoegende wijze bezige.

Gebiedende wijze.

Van de gebiedende wijze, welke niet dan in den tweeden persoon gebruikt wordt, is het enkelvoud gelijk aan den wortel des werkwoords, en het meervoud wordt van het enkelvoud door achtervoeging van *t* gemaakt, als: enkelv. *spreek*; meerv. *spreekt*.

De afwijkingen der onregelmatige werkwoorden moet men door het gebruik leeren.

8. *Bijzondere soorten van werkwoorden.*

§ 298. Onder beide te voren genoemde hoofdsoorten van werkwoorden, bedrijvende en onzijdige, vindt men, uit hoofde van verschillende wijziging, nog drie bijzondere soorten, te weten: lijdende, wederkeerige en onpersoonlijke werkwoorden.

§ 299. De lijdende werkwoorden bestaan uit zulke gezegden, die men bij een lijdend onderwerp voegt, als: *hij wordt bemind*, enz. Zij worden gevormd van het verl. deelwoord eens bedrijvenden werkwoords, met het hulpwoord *worden*, welk laatste ook maar alleen vervoegd wordt.

§ 300. Wederkeerige werkwoorden zijn bedrijvende werkwoorden, die de persoonlijke voornaamwoorden als voorwerp achter zich hebben, b. v. *ik bezeer mij; hij wondt zich*, enz. De vervoeging is als die der bedrijvende werkwoorden.

§ 301. De zoogenaamde onpersoonlijke werkwoorden, worden alleen in den 3den persoon vervoegd, met het onzijdig voornaamwoord *het* voor zich. De verbuiging is als die van andere werkwoorden in den 3den persoon.

§ 302. Men onderscheidt deze soort van werkwoorden in:

1° dezulke, welke alleen in den 3den persoon kunnen vervoegd, en zondere verdere bijvoeging van woorden verstaan worden, als: *het sneeuwt; het regent*, enz.

2° die, welke in derzelver vervoeging een voorwerp achter zich hebben, als: *het smart mijnen vader; het berouwt hem.*

§ 303. Sommige dezer werkwoorden zijn ook onzijdig, als: *moeten*, *lusten*, enz.; want men kan zeggen, *ik moet*, *ik lust*, enz. Deze laatste worden alleen dan als onpersoonlijk beschouwd, wanneer het woordje *het* geene personen of zaken aanwijst.

9. *Bijzonderheden, de werkwoorden betreffende.*

§ 304. De werkwoorden *hebben* en *wezen* of *zijn* komen dan alleen als hulpwoorden voor, wanneer zij dienen, om de zamengestelde tijden der andere werkwoorden te helpen maken.

§ 305. *Hebben* wordt dikwijls gebezigd in de beteekenis van *bezitten* of *genieten*, en kan dan als een bedrijvend werkwoord aangemerkt worden, b. v. *ik heb vele vrienden, zij hebben veel vermaak gehad.* Zoo ook beteekent *wezen* of *zijn*, op zich zelve genomen, *bestaan* of *aanwezig zijn.*

§ 306. Alle bedrijvende, wederkeerige, en bijna alle onzijdige werkwoorden maken derzelver verledenen, tweeden betrekkelijk verledenen, en betrekkelijk toekomenden tijd, met behulp van het hulpwerkwoord *hebben.* — Sommige onzijdige werkwoorden worden in die tijden vervoegd met *hebben* en met *wezen* of *zijn*, als: *ik heb gegaan, ik ben gegaan; ik heb geloopen, ik ben geloopen.* Hieromtrent is aan te merken, dat die onzijdige werkwoorden, welke eene beweging uitdrukken, in het algemeen het hulpwoord *hebben* aannemen, wanneer zij bepaaldelijk op de beweging zien, en het hulpwoord *wezen* of *zijn*, wanneer zij meer bepaaldelijk op de plaats *van waar*, en *waar heen* betrekking hebben,

als: *ik heb mij moede gegaan; ik ben van de school naar huis gegaan;* dit zelfde heeft plaats met *loopen, varen, klimmen, kruipen.*

§ 307. Sommige werkwoorden worden als gelijkvloeijend, en ook als ongelijkvloeijend vervoegd, als:

bewegen	*bewoog, beweegde,*	*bewogen, beweegd,*
jagen	*joeg, jaagde,*	*gejaagd.*

Dus ook *schenden, vragen, lagchen, waaijen,* enz.

§ 308. De werkwoorden *zijn, worden* en *blijven* hebben een onderwerp voor en achter zich, als: *ik ben uw vijand; hij wordt een man; ik blijf uw vriend.*

F. Deelwoorden.

§ 309. De deelwoorden worden, gelijk reeds (§ 284) gezegd is, van de werkwoorden gevormd, en in tegenw. en verl. onderscheiden. — De hoedanigheid van personen of zaken uitdrukkende, worden zij aangemerkt en behandeld als bijvoegelijke naamwoorden.

§ 310. Wanneer het voorzetsel *al* voor een tegenwoordig deelwoord geplaatst wordt, dan ondergaat deszelfs beteekenis eene groote verandering, b. v. *ik zag hem al wandelende,* betee-

kent, dat ik den bedoelden perſoon zag, terwijl ik wandelde. — *Ik zag hem wandelende*, beteekent, dat de bedoelde perſoon wandelde, toen ik hem zag.

§ 311. De welluidendheid vordert doorgaans, dat men in de trappen van vergelijking de vergrooting, niet door verandering van uitgang, maar door *meer* en *meest* uitdrukke, als: *een gelezen boek; het meest gelezene boek*, enz.

G. Bijwoorden.

§ 312. De bijwoorden zijn zulke woorden, die ter bepaling van eenig werkwoord of bijvoegelijk naamwoord dienen: *hij ſpreekt wel; hij teekent fraai.*

§ 313. Bijna alle bijvoegelijke naamwoorden kunnen als bijwoorden gebruikt worden, b. v.

Bijv. naamwoord.	Bijwoord.
Een fraai huis,	*Hij ſchrijft fraai,*
Het dagelijkſche werk.	*Hij vordert dagelijks.*

§ 314. *Ooit* en *nooit*, *immer* en *nimmer* mogen niet onverſchillig gebruikt worden; de twee eerſte worden toegepast op het verledene, de twee laatſte op het toekomende, als: *indien ik het ooit gedaan had! Men zou het nooit gezegd hebben. Indien gij u immer daaraan ſchuldig maakt. Ik zal nimmer vergeten, hetgene gij mij zegt*, enz.

§ 315. *Altijd* en *altoos* zijn ook onder-

ſcheiden; het eerſte ſlaat altijd op *t ij d*, het tweede kan dikwijls verwisſeld worden met *immers* of *ten minſte*, als: *de mensch behoorde altijd* (te allen tijde) *zijne pligten te betrachten.* — *Ik altoos* (immers, ten minſte) *heb het niet gezegd.*

§ 316. Sommige bijwoorden hebben de trappen van vergelijking, als: *beſtendig*, *beſtendiger*, *beſtendigst*; *wel*, *beter*, *best*, enz.

H. Voorzetſels.

§ 317. De voorzetſels hebben op zich zelven geene bepaalde beteekenis: maar drukken zekere betrekkingen en omſtandigheden der dingen en derzelver wederkeerigen invloed uit, als: *voor*, *achter*, enz.

§ 318. De voorzetſels hebben bijna altijd een naamwoord achter zich, waarmede zij zekere bepaling uitdrukken. De voornaamſte voorzetſels zijn te voren (§ 189.) reeds opgegeven; dan behalve die zijn er nog eenige, welke, bij zelfſtandige naamwoorden of bij werkwoorden gevoegd, aan deze woorden eene andere beteekenis geven, als: *kundig*, *onkundig*; *gaan*, *begaan*, *uitgaan*, enz.

§ 319. De voorzetſels zijn onafſcheidbaar of afſcheidbaar; bij de eerſte valt de klemtoon op het werkwoord, en bij de tweede op het voorzetſel. De onafscheidbare voorzetſels zijn *be*, *ge*, *her*, *mis*, *on*, *ont*, *ver*, *wan*, als: *ik ont-*

vang, enz. De overige zijn afscheidbaar en worden dikwijls achter de woorden geplaatst, als: *hij ging de ſtad door.* — *Hij nam het geschenk aan.*

§ 320. Somtijds is het voorzetſel bij hetzelfde werkwoord afscheidbaar en onafscheidbaar; doch alsdan ligt het verschil in de beteekenis, als:

onafscheidbaar.	afscheidbaar.
onderhouden (onderſteunen),	*onder houden* (beletten om boven te komen),
overwegen (overdenken),	*over wegen* (zwaarder zijn),
voldoen (betalen),	*vol doen* (vullen), enz.

§ 321. De voorzetſels, met de daarbij gevoegde naamwoorden, kunnen als bijwoorden aangemerkt worden, als: *hij ſpreekt op eene overtuigende wijze.* *Op*, het voorzetsel, met de naamwoorden *eene overtuigende wijze*, toont aan hoe er geſproken wordt.

I. Voegwoorden.

§ 322. De voegwoorden dienen om de deelen van een voorſtel en om de voorſtellen zelven zamen te verbinden, en zijn: *en*, *ook*, *want*, *alhoewel*, *doch*, *opdat*, *hoe*, *noch*, *gelijk*, *als*, enz. (zie overigens § 202).

K. Tusschenwerpſels.

§ 323. De tusschenwerpſels worden ge-

bezigd, om eene gemoedsbeweging uit te drukken, als: *o*, *ach*, *och*, *foei*, enz.

§ 324. Sommige zelfstandige naamwoorden worden ook als tusschenwerpsels gebezigd, met weglating van *zij*, als: *geluk*, *mijn vriend!* *vloek*, *over dien booswicht!* enz.

§ 325. Men bepaalt de soort, waartoe een tusschenwerpsel behoort, door den toon, waarop het uitgesproken, of door den zamenhang, waarin het gevonden wordt.

Tweede hoofdstuk.

Woordvoeging.

Algemeen overzigt.

§ 326. De woordvoeging of woordschikking (syntaxis) is de kennis der regelen, waarnaar wij de woorden der taal moeten rangschikken en wijzigen, om overeenkomstig den aard dier taal onze gedachten uit te drukken.

§ 327. De algemeene grondslag, waarop de woordvoeging rust, is de natuurlijke opvolging der denkbeelden in onzen geest, waardoor datgene, wat in de rij der voorstellingen het eerst gedacht wordt, ook het eerst wordt uitgedrukt.

§ 328. Dit grondbeginsel, in zekere mate voor alle talen gemeen, wordt gewijzigd naar den bijzonderen aard der talen, en uit dit oogpunt beschouwd heeft de nederlandsche taal, even als

andere, eene eigene woordvoeging. Ter geregelde behandeling dezer laatste zal hier eerst gesproken worden, over de verbinding van enkele woorden; daarna, over de orde, waarin de woorden in eene rede op elkander volgen; en eindelijk, over de juiste zamenstelling der volzinnen.

I. VERBINDING VAN ENKELE WOORDEN.

A. Lidwoorden en derzelver verbinding met zelfstandige naamwoorden.

§ 329. De lidwoorden staan voor de zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, en komen met de eerste in geslacht, getal en geval overeen, als: *wij gaan naar den fraaijen tuin. Ik geef hem eene goede pen.* Wanneer verscheidene zelfstandige naamwoorden zamengevoegd worden, zoo kan men, in geval het lidwoord voor alle naamwoorden hetzelfde is, volstaan met het bepalend lidwoord alleen voor het eerste te plaatsen, als: *de gierigheid, hoogmoed en argwaan van dezen man. De vrijheidsliefde, heldenmoed en standvastigheid der Nederlanders hebben dit land meer dan eens vrij gemaakt. Ik heb de boekerij en kunstvertrekken van mijnen vriend bezigtigd.* In andere gevallen is de herhaling noodzakelijk, als: *voor den vorst en het vader-*

land. Nadrukshalve worden de lidwoorden echter somtijds herhaald, vooral in tegenstellingen, als: *de vorst en de onderdaan, de rijke en de arme, de aanzienlijke en de geringe zijn aan den dood onderworpen.* Het onbepalend lidwoord *een* moet in de meeste gevallen herhaald worden, als: *eene roos en eene tulp zijn twee schoone bloemen.*

§ 330. Het bepalend lidwoord kan alleen in het onzijdige zonder zelfstandig naamwoord gebezigd worden, wanneer het in plaats van *dat* of *hetzelve* gebruikt wordt, als: *ik heb een dichtstuk gelezen. Hier is het.* Ook wordt dit *het* voor onpersoonlijke werkwoorden gebruikt, als: *het regent. Het verdriet mij. Het zijn nuttige boeken.*

§ 331. Het niet bepalend lidwoord wordt in het tweede geval dikwerf zonder verbuiging geschreven, als: *hij gebruikt altijd een' langen omhaal van woorden*, voor *eenen langen.*

§ 332. Ook het bepalend lidwoord ondergaat in den dichterlijken stijl dikwerf verkorting, als: *d'ondergang* voor *de* of *den ondergang; 's levens steile baan* voor *des levens; 't genoegen* voor *het genoegen.* In den gewonen schrijfstijl moet men zich van dergelijke verkortingen spaarzaam bedienen; echter zijn er eenige algemeen aangenomen, als: *buiten 's lands; onder 's hands; binnen 's monds; van 's konings wege; 's menschen lot.* Ook wordt *het* somwijlen tot *'t* verkort, voor-

al wanneer hetzelve meermalen achtereen in de rede voorkomt, en de daarop volgende woorden met eenen klinker aanvangen.

B. Zelfstandige naamwoorden.

§ 333. De verbinding van twee of meer zelfstandige naamwoorden is voornamelijk tweederlei, voor zoo verre zij namelijk in eene gelijke of ongelijke betrekking tot elkander staan.

§ 324. De eerste soort van verbinding heeft plaats, wanneer twee of meer zelfstandige naamwoorden dezelfde zaak uitdrukken, als: *Koning Willem;* of het eene, bij wijze van toezetsel (appositie), ter verklaring en nadere bepaling van het andere moet dienen, als: *De Ruiter, de grootste zeeheld zijner eeuw. De letteroefeningen, de beste troost in het ongeluk.* Eindelijk ook, wanneer zij benamingen zijn van verscheidene nevens elkander geplaatste zaken, als: *hij stelt zijne bezittingen, zijne eer en zijn leven in de waagschaal.* In al deze gevallen komen de naamwoorden in geval overeen.

§ 335. De verbinding der naamwoorden in ongelijke betrekking geschiedt of door het laatste woord onveranderd te laten, als: *hoop op betere tijden. De bevelen des konings. Een stapel boeken,* in welk laatste geval eene uitlating van het voorzetsel *van* plaats heeft.

§ 336. Wanneer twee naamwoorden derwijze met elkander verbonden worden, dat zij slechts een denkbeeld uitmaken, dan wordt de *s* als het teeken der verbuiging alleen achter het laatste gevoegd, als: *Koning Willems regering*. Veroorzaken twee of meer zulke verbogene woorden een wangeluid, dan wordt in plaats van een derzelve *van* gebezigd, als: *de weldadige vruchten van de beoefening der wetenschappen*, niet *der beoefening der wetenschappen*, enz.

C. Bijvoegelijke naamwoorden.

§ 337. De bijvoegelijke naamwoorden staan voor de zelfstandige naamwoorden en komen met dezelve in getal, geslacht en geval overeen. Zij worden achter de eigennamen geplaatst ter onderscheiding van anderen van denzelfden naam, en met vooropneming tevens van het lidwoord *de*, als: *Karel de twaalfde*. Somtijds komen de bijvoegelijke naamwoorden zonder lidwoord achter de zelfstandige en blijven alsdan onveranderd, als: *wij bewonderen in De Ruiter éenen held, even menschlievend als dapper*; ook achter de werkwoorden *zijn*, *worden*, *blijven*, als: *die krijgslieden zijn dapper. De kinderen worden verstandig. De wijzen blijven deugdzaam*.

§ 338. De bijvoegelijke naamwoorden hebben altijd betrekking op het laatste deel van een zamengesteld zelfstandig naamwoord, als: *de kun-*

stige uurwerkmaker. Intusschen heeft het gebruik hiervan in sommige gevallen eene uitzondering gemaakt, als: *een zijden kousenweyer*, *oudevrouwenhuis*, *hoogduitsche taalmeester*, *dolle hondsbeet*, *nederlandsche spraakkunst*, *latijnsch woordenboek*, enz., alwaar *zijden* tot *kousen* en niet tot *wever* behoort, en als ware het een lid der zamenstelling uitmaakt; weshalve men dezelve niet ongevoegelijk door een dwarsstreepje met hunne zelfstandige naamwoorden verbinden kan, als: *zijden - kousenwever*, *oude - vrouwenhuis*, enz. Zulk een dwarsstreepje wordt ook gebezigd bij twee of meer met *en* verbondene bijvoegelijke naamwoorden, welke denzelfden uitgang hebben, als wanneer het de weglating van den eenen uitgang aanduidt, als: *eene goud- en vischrijke rivier. Een uit- en inwendig gevoel.* Dit is om dezelfde reden ook bij zelfstandige naamwoorden het geval, als: *tijds- en plaatsbepaling. Geboorte-, trouw- en sterflijsten.*

§ 339. De bijvoegelijke naamwoorden hebben ook somtijds zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden bij zich, nu met voorzetsels dan met verbuiging, als: *rijk in deugd; arm van geest; gelijk aan zijnen vader; vijf pond zwaar; aan het verbond, en aan hem gedachtig;* ook *des verbonds, zijner gedachtig; van zijne onschuld* of *zijner onschuld bewust; der zake kundig.* Even zoo is het met *moede*, *zat*, *schuldig*, *onschuldig*, *waardig*, enz.

§ 340. Achter den vergrootenden trap wordt *dan* gebezigd, b. v. *hij weet dit beter dan gij*, en niet *als*, gelijk zulks bij het uitdrukken eener gelijkheid plaats heeft. b. v. *ik weet dit zoo goed als gij; hij is niet zoo rijk als zijn broeder.* De overtreffende trap heeft eene bepaling met een der voorzetsels *van*, *uit*, *onder* bij zich, als: *de rijkste uit het dorp (des dorps); de aanzienlijkste onder zijne (zijner) medeburgers; de braafste van allen; de beste onder de (der) menschen.*

§ 341. Somwijlen nemen de bijvoegelijke naamwoorden de natuur van bijwoorden aan, als: *eene zacht ruischende beek; een onbekend reizende vorst*, onderscheiden van *een onbekende reizende vorst; eene buitengewoon groote som*, onderscheiden van *eene buitengewone groote som.* Hier komen *zacht*, *onbekend* en *buitengewoon* als bijwoorden voor en blijven dus onveranderd. *Gansch*, *geheel*, *half*, *vol*, *enkel*, *louter* worden ook dikwijls als bijwoorden gebezigd, als: *zij was enkel vreugd*, niet *enkele; wij waren geheel aandacht*, enz.

§ 342. Gemeenlijk worden de telwoorden vóór hunne zelfstandige naamwoorden geplaatst, als: *vier weken*, *de derde dag*; enz. Echter komen zij somwijlen achteraan, als: *in het jaar vijftien honderd twee en zeventig*; zoo ook, maar liefst met cijfers: *Boek* I. *Hoofdstuk* 4. *Vers* 6. enz.

§ 343. Ten aanzien van de uurgetallen is het volgende in aanmerking te nemen: het meervoudige *uren* heeft een werkwoord in het enkelvoud bij zich, als: *het is drie, twaalf uren*; ook wordt het woord *uur* somtijds weggelaten, als: *de klok ſlaat een, vijf; hij kwam na half twaalf.* In dit geval wordt het telwoord niet zelden verbogen, als: *ik ben voor zesſen opgeſtaan.*

§ 344. Bij een meervoudig telwoord ſtaat een meervoudig zelfſtandig naamwoord, als: *honderd dorpen*, enz.; doch wanneer het getal eene eenheid meer dan een of meer honderd- of duizendtallen is, dan ſtaat het zelfſtandig naamwoord in het enkelvoud, als: *vier duizend en eene pen; zeven honderd en een paard.* Desgelijks hebben de telwoorden, met *half* zamengeſteld, een zelfſtandig naamwoord in het enkelvoud bij zich, als: *derdehalf brood; zevendehalve ſtuiver.*

§ 345. Wanneer maten, geldwaarden en gewigten als vereenigd voorkomen, ſtaan zij benevens het werkwoord in het enkelvoud, als: *daar is vier last tarw, vijf en twintig gulden*; wanneer de vergaderde hoeveelheid tarwe uitgedrukt niet op de geldſoort gezien wordt. Komen deze dingen daarentegen als verdeeld voor, zoo ſtaan zij in het meerv. als: *daar zijn vier lasten tarw, vijf en twintig guldens*, als ieder last op zich zelve is en afzonderlijk wordt aangewezen, en vijf en

twintig enkele guldens bedoeld worden. Zoo ook: *tien ponden thee*, wanneer de ponden afzonderlijk gewogen en gepakt zijn; maar *een ſuikerbrood van tien pond*, enz.

§ 346. Omtrent het woord *beide* moet aangemerkt worden, dat het werkwoord bij hetzelve in het enkelvoud geplaatst wordt, wanneer dit telwoord niet tot twee afzonderlijke voorwerpen, maar tot twee zaken betrekking heeft, welke als een geheel beſchouwd kunnen worden, als: *hij is gewoon veel te eten en lang te ſlapen; beide is ſchadelijk voor de gezondheid.*

§ 347. Ten opzigte van de onbepaalde telwoorden *al*, *alle*, is insgelijks het een en ander aan te merken. *Al* wordt onverbuigelijk gebruikt, wanneer het voor een lidwoord of bezittelijk voornaamwoord komt, als: *hij deed al den arbeid; al mijne vreugde is vervlogen.* In het meervoud echter kan het ook verbogen worden, als: *alle uwe pogingen zijn vruchteloos; alle mijne bezittingen zijn verloren. Alle* in eenen verzamelenden zin genomen, en zoo veel als *gansch*, *geheel* beteekenende, blijft onverbogen, als: *door achteloosheid berooft men zich van alle voorſpoed. Hij ziet alle kommer geweken. De weelde verdooft alle gevoel van deugd.* Desgelijks blijft het onverbogen, wanneer de daarbij gevoegde zelfſtandige naamwoorden, ſchoon in het enkelvoud ſtaande, eenen verzamelenden zin hebben, als: *ik ken alle*

man van die plaats; men komt er alle dag; deze gewoonte heerscht onder alle volk. Daarentegen wordt *alle* verbogen, wanneer het de beteekenis van *elk*, *ieder*, *allerlei* heeft, als: *hij is afkeerig van allen arbeid. Hij geeft zich aan allen wellust over.* Eindelijk zij nog gezegd, dat *alle* dikwerf dient om de beteekenis van het woord, waarbij het gevoegd is, te versterken, als: *ik leg mij daarop met allen ijver toe, hij spoorde hem daartoe met allen ernst aan.*

D. Voornaamwoorden.

§ 348. Ten aanzien van de persoonlijke voornaamwoorden is op te merken, dat in het algemeen het gebruik van *gij lieden*, *u lieden* in het meervoud is af te keuren. Het zelfstandig naamwoord komt met het persoonlijke voornaamwoord in getal en geval overeen, als: *het afsterven van hem, den roem van zijn geslacht, wordt door allen gevoeld.*

§ 349. Het voornaamwoord des derden persoons volgt gemeenlijk het geslacht der voorwerpen waarop het betrekking heeft, maar niet dat der woorden, waardoor die voorwerpen worden aangeduid, als: *zijne majesteit gaf te kennen, dat hij verlangde* enz. *Hare majesteit vertrok twee uren na dat zij aangekomen was. Het meisje liet het kind vallen, dat zij op den arm droeg. De min* (Cupido) *lachte, toen hij zijnen pijl had*

afgeschoten. De woorden zelve intusschen behouden altijd het hun eigene geslacht, als: *de pijlen der min*, niet *van den min* of *des mins*; *de wagen van de (der) zon*, naar de heidensche fabelleer als een god voorgesteld, zegt: *hij ment*, *beklimt zijnen wagen*, enz.

§ 350. Men verwart dikwijls het wederkeerig voornaamwoord *zich* met *hem*, *hen*, en *haar*. Men moet *zich* gebruiken, als de werking tot den werker terug keert, en *hem*, *hen* en *haar*, wanneer de werking overgaat op een ander, als: *hij gaat zich* of *zich zelven te buiten* en niet *hem*. *Hij eigende het zich niet toe*, *maar wenschte dat het hem gegeven wierde. Zij was op hem verliefd en waande hem op zich verliefd te zijn*; hier moet *haar* staan als zij zich zelve bedoelt. *Zich* voor *elkanderen* is geheel verkeerd; als: *zij omhelsden zich.*

§ 351. Wanneer het voornaamwoord van den derden persoon niet tot den persoon, die het hoofdonderwerp der rede is, maar tot eenig anderen voorafgaanden persoon betrekkelijk is, zoo moet hetzelve duidelijkheidshalve met de voornaamwoorden *deze*, *die*, of *dezelve* verwisseld worden, als: *de veldheer was in den slag gewond*, *en toen hij door den wondheeler verbonden zou worden*, *kreeg deze (dezelve) eenen kogel door het hoofd.* — *Naauwelijks had men den generaal N dezen post toevertrouwd*, *of de maarschalk ver-*

nam, dat de vijand hem wilde aangrijpen, beter met eenige verandering: *de maarschalk vernam, dat de vijand den post, dien men slechts even den generaal N aanvertrouwd had, wilde aangrijpen.*

§ 352. Dit is ook toepasselijk op de bezittelijke voornaamwoorden *zijn, haar* en de bepaling van *dezelve* met *van*, als: *mijn vriend schrijft aan zijnen broeder, dat hij deszelfs zoon (de zoon des broeders) heeft gesproken. Zijnen zoon* zou beteekenen *de zoon mijns vriends. De goedheid, welke de vorst dezen man bewees, strekte tot deszelfs (des mans) ongeluk.* Gaat met het opvolgen van dezen regel hardheid en eentoonigheid, en met het niet opvolgen van denzelven geene dubbelzinnigheid gepaard, zoo moet men aan het laatste de voorkeur geven, als: *Willem meldt zijnen vriend, dat hij aan zijn verzoek voldaan heeft.*

§ 353. Als in een voorstel, behalve het onderwerp, nog twee zelfstandige naamwoorden gevonden worden, en deze beide door voornaamwoorden uitgedrukt zijn, zoo neemt men voor datgene, hetwelk als nieuw onderwerp voorkomt *deze*, en voor het andere *dezelve*, als: *de heer nam zijnen knecht het geld weder af; dewijl deze hem hetzelve ontstolen had*, of, *dewijl dit hem door denzelven ontstolen was.*

§ 354. In plaats van de bepaling met *van* voor zich, een bezittelijk voornaamwoord te bezi-

gen, is ſtrijdig met den aard der taal, b. v. *mijn vader zijn broeder; mijne moeder hare zuster*, voor *mijns vaders broeder*, *mijner moeder zuster*, voor welk laatſte meestal de mannelijke uitgang gebruikt wordt, als: *mijns moeders zuster*, *zijns zusters zoon*.

§ 355. Achter de werkwoorden *zijn*, *blijven*, enz. worden de bezittelijke voornaamwoorden ook, even als de bijvoegelijke naamwoorden, onverbogen gebruikt, als, *de bezitting is mijn; het goed blijft uw*. Ook vooraan: *zijn is de erfenis; uw is het rijk*.

§ 356. Omtrent de vragende voornaamwoorden is aan te merken, dat in hetzelfde geval en met dezelfde voorzetſels moet geantwoord worden, waarin en waarmede gevraagd wordt, als: *wien behoort dit boek? Mij. Wie heeft dit gezegd? Ik. Van wien ſpreekt men? Van hem.* Wijders dat, in plaats van de vragende voornaamwoorden, van zaken dikwijls *waar* gebezigd wordt, als: *waarvan* (van welke zaak) *ſpreekt gij? Waarover* (over welke zaak) *hebt gij geſchil?*

§ 357. Bij de aanwijzende voornaamwoorden wachte men zich voor het overtollige gebruik van het voornaamwoord *die*, *dat*, als: *mijn broeder*, *die heeft het gezegd*, voor *mijn broeder heeft het gezegd*. Somwijlen echter; wanneer op den genoemden perſoon eene breedere omſchrijving volgt, is het gebruik van het voornaam-

woord tot bevordering van den nadruk dienstig, als: *de onwaardige, wien ik het leven gered, wien ik zoo vele weldaden bewezen heb, die is mijn verrader geworden.*

§ 358. Door *deze* duidt men iets dat nabij en tegenwoordig is, door *gene* iets dat meer afgelegen is aan, als: *aan deze en gene zijde der rivier.* Ook met betrekking tot een zelfstandig naamwoord als: *leg u op deugd en kloekmoedigheid toe; want deze* (de kloekmoedigheid) *leert de ongevallen bestrijden, gene* (de deugd) *dezelve overwinnen.* Van drie zaken sprekende, welke van elkander afliggen, zegt men van de naaste *deze*, van de middelste *die*, en van de verst afgelegene *gene*, als: *ik zat in deze kamer, zij in die en hij in gene.* Voor *deze* en *die* kan men, doch alleen van zaken, ook *hier* en *daar* gebruiken, als: *er is hiervan* (van deze zaak) *veel gesproken. Ik sla daaraan* (aan die zaak) *geen geloof.*

§ 359. Het onzijdige *dit* wordt voor het werkwoord *zijn* gebruikt, ook wanneer daarop een zelfstandig naamwoord van het mannelijk of vrouwelijk geslacht, of in het meervoud volgt, als: *dit* (niet deze) *is zijne geliefdste bezigheid; dit* niet deze) *zijn de nuttigste oefeningen.* Het voornaamwoord moet ook niet achter het werkwoord geplaatst worden; als: *de zaak is deze; mijn vermaak is dit*, voor, *dit is de zaak; dit is mijn vermaak.*

§ 360. *Degene*, *hetgene* beteekenen hetzelfde als *die*, *dat*. Men gebruikt nimmer *hetgene*, wanneer men de perfonen of zaken, op welke het betrekking heeft, herhalen en noemen kan, in dat geval gebruikt men *hetwelk*, als: *het besluit*, *hetwelk* (welk besluit) *ik zal nemen*, en niet *het besluit*, *hetgene*, enz. Intusfchen is *hetgene* of *hetgeen*, voor *hetgene*, *dat* reeds door het gebruik gewettigd, als: *hetgeen ik u zeg is waarheid.*

§ 361. *Dezelve*, *hetzelve* bezigt men, wanneer men in derzelver plaats *die* of *dat* kan ftellen; *dezelfde*, *hetzelfde*, wanneer men in derzelver plaats *eigen* of *gelijk* kan gebruiken; *hetzelfde* kan ook niet onverfchillig worden verwisfeld, als: *de fom is groot*, *hoe zal ik dezelve* (die) *betalen? Het is mij hetzelfde* (onverfchillig), *of gij mij met dezelfde* (de eigene) *munt betaalt*. Tot meerder nadruk voegt men fomtijds *even* of *juist* bij *dezelfde* of *hetzelfde*, als: *het is even* (*juist*) *dezelfde man*, *dien wij gisteren fpraken.*

§ 362. De betrekkelijke voornaamwoorden komen met het voorwerp, waarop zij betrekking hebben, in geflacht en getal overeen, maar hangen met opzigt tot hun geval van de beheerfching af, als: *het boek*, *dat ik gekocht heb*, *is fraai. Hij is een man*, *wiens goed karakter aan elk bekend is. Het is de vrouw*, *van welke ik u gefproken heb.* Heeft het voornaamwoord

op twee of meer zelfstandige naamwoorden betrekking, dan staat het in het meervoudig getal, als: *de achting en het genoegen, welke hij daar genoot,* niet *hetwelk.* Wordt eene uitdrukking naar eene geheele rede terug gevoerd, dan wordt het betrekkelijk voornaamwoord in het onzijdige geslacht gebezigd, als: *hij heeft mij nog niet betaald, hetwelk ik wel verwacht had.* In een enkel geval wordt het zelfstandig naamwoord herhaald; wanneer namelijk dit laatste te verre van het eerste verwijderd is, om de betrekking duidelijk te maken, als: *de onderwijzer had den leerlingen eene taak opgegeven, die zij gedurende den tijd, dat de school zoude stilstaan, moesten afwerken; welke taak zij bij hunne terugkomst allen afgemaakt medebragten.*

§ 863. *Die* wordt in den eersten naamval gemeenlijk achter de persoonlijke voornaamwoorden gebruikt, als: *ik, die u bemin. Hem, die mijn vriend wil zijn, zij dit bekend.* In de overige naamvallen bezige men liefst *wie* of *welke*, als: *hij, wien ik mijn geluk te danken heb. Zij, welke de fortuin gunstig geweest is, kennen mij.*

§ 864. *Wie, die, wat, dat* en *hetwelk* hebben dikwijls betrekking, niet op het voorgaande, maar op het volgende: *wie* of *die* (hij, wie of die) *gelukkig wil leven, betrachte de deugd. Wat* of *dat* (al het welk, het stuk dat) *gij doet, doe het wel. Hetwelk* (het woord, hetwelk) *gij zegt, is waar.*

§ 365. Men gebruike in de bepaling van het onzijdige, met weglating van het voorzetsel *van*, nimmer *wiens* of *wier* in plaats van *welks*, ten zij het naamwoord, waarop het betrekking heeft kenbaar eenen mannelijken of vrouwelijken persoon aanduide. Zoo zegge men: *het gebouw, welks* (niet *wiens*) *grondvesten noch sterk zijn. Het kind, welks* (niet *wiens* of *wier*) *naarstigheid* enz.; maar men zegt: *het meisje, wier deugden gij bewondert.* Even als bij de vragende voornaamwoorden, wordt voor *welke* ook dikwerf *waar* gebezigd, wanneer men namelijk van zaken spreekt, als: *de pen, waarmede ik schrijf*, enz.

E. Werkwoorden.

1. *Wijzen der werkwoorden.*

§ 366. De onbepaalde wijzen der werkwoorden, als zelfstandige naamwoorden met of zonder lidwoord gebezigd, zijn gewoonlijk nadrukkelijker, en aan het denkbeeld van werking meer verknocht, dan de zelfstandige naamwoorden, die met dezelve overeenkomen, als: *ik ben moede van het wandelen*, krachtiger dan *van de wandeling*, enz. De tegenwoordige deelwoorden kunnen hetzelfde geval bij zich hebben als de werkwoorden, waarvan zij afgeleid zijn, als: *de zich zelven behagende dwaas.*

§ 367. De verledene deelwoorden worden somwijlen in eenen bedrijvenden zin gebezigd,

als: *de ingebeelde zieke*, dat is, die zich inbeeldt ziek te zijn; desgelijks: *een eer- en pligtvergeten mensch; een bediende; uitgediende soldaten*, enz.

§ 368. Somtijds wordt een deelwoord met een zelfstandig naamwoord of een voornaamwoord vereenigd, en staat op zich zelf, als buiten verband tot de verdere rede, b. v. *de oorlog verklaard zijnde, trok het leger over de grenzen.* Men vermijde echter deze spreekwijze zoo veel mogelijk, en bediene zich liever van eene omschrijving, als: *na dat de oorlog verklaard was*, enz.

§ 369. De aantoonende wijze wordt gebruikt om iets stelligs en zekers, de bijvoegende daarentegen, om iets twijfelachtigs en onzekers, als een wensch, of oogmerk, eenige hoop, vreeze of iets dergelijks uit te drukken. Alzoo zegt men: *ik geloof, dat hij vertrokken is. Wanneer hij wist, dat ik van hem spreek. Ik wenschtte te weten, wat hij mij te zeggen heeft. Dat hij leve. Ik twijfel of hij mijn vriend zij. Ik vrees, dat hij zich vergisse. Ik vrees, dat hij van die ziekte niet opkome.* Hieruit ziet men dat het niet op de voegwoorden *dat*, enz.; maar op de zekerheid of onzekerheid der gedachten aankomt. Uit dien hoofde zijn er voegwoorden, die altijd de aantoonende wijze achter zich hebben, terwijl andere altijd de bijvoegende vereischen. Tot de eerste behooren *want*, *omdat*,

dewijl, *naardien*, *zoodat* en vele andere, welke bij geene onzekere voorſtellen pasſen; als: *omdat Willem een naarſtig leerling is*, *wordt hij beloond*. Tot de laatſte ſoort behooren *opdat*, *ten einde*, *mits*, *ten zij*, waarvan de twee eerſte een oogmerk, de beide laatſte eene voorwaarde aanduiden, en die dus allen een voorſtel meer of min onzeker laten, als: *ik zal hem vergiffenis ſchenken*, *mits hij zich betere.*

§ 370. De gebiedende wijze wordt ook gebezigd om op te wekken, te vermanen en te verzoeken of te ſmeeken, als: *volg den raad uwer ouderen*, *en gij zult gelukkig worden*, enz. Ook bedient men zich van deze wijze om een mogelijk geval verkort uit te drukken, als: *wees zonder vriend*, *hoeveel verliest uw leven.*

2. *Tijden der werkwoorden.*

§ 371. Dikwerf worden om aan de voorſtelling meer levendigheid te geven de tijden met elkander verwisſeld, b. v. de verledene en toekomende met den tegenwoordigen tijd, als: *volgt mij! roept de veldheer. Ik ga vooraan en geleid u zeker. God is met ons en wij behalen de overwinning.*

§ 372. In den hoogeren ſtijl mag men den eerſten betrekkelijk verledenen tijd ook voor den volſtrekt verledenen tijd plaatſen, als: *daar is het prachtige gedenkteeken*, *hetwelk dankbare tijdge-*

nooten voor den edelen man oprigtten, in plaats van *opgerigt hebben.*

§ 373. Nog is aan te merken, dat eene rede in denzelfden tijd moet worden voortgezet, waarin zij begonnen is, als: *ik gaf den ongelukkigen alles wat ik bij mij had.* Om die reden moet ook het antwoord op eene vraag in denzelfden tijd van de vraag ſtaan, als: *hebt gij uwen vriend binnen kort ook gezien? Ja, ik heb hem gisteren bezocht.*

3. *Perſonen.*

§ 374. Het is ſtrijdig met den aard onzer taal, het persoonlijk voornaamwoord weg te laten, als: *hebbe uwen brief wel ontvangen; verklaar bij dezen*, enz. voor *ik heb*, *ik verklaar*, enz. In de gebiedende wijze nogtans, waar de aangeſprokene of tweede perſoon reeds genoeg bepaald is, wordt het voornaamwoord weggelaten, ten zij deszelfs plaatſing nadrukshalve noodzakelijk worde, als: *zoo uw broeder mij niet kan bijſtaan, help gij mij dan.*

§ 375. Wanneer twee of meer werkwoorden tot dezelfden perſoon behooren, wordt deze ſlechts eens genoemd, als: *hij kwam, bezag de ſtad, verwonderde zich over hare ſchoone ligging en vertrok weder.* Eene uitzondering echter wordt te dezen aanzien gemaakt, wanneer het werkwoord het perſoonlijk voornaamwoord voorafgaat, als: *handelt gij tegen mijne waarſchu-*

wing en ſtort gij dus u zelven in het ongeluk, zoo moet gij op mijne hulp niet rekenen.

§ 376. Wanneer een naamwoord en een werkwoord eene zaak in haar geheel voorſtellen, dan behoeft bij hare nadere beſchrijving noch het naamwoord, noch het werkwoord herhaald te worden, als: *beide leerlingen m u n t e n elk in een bijzonder vak u i t, de een in de wiskunde en de andere in het teekenen.*

§ 377. Dikwijls wordt ook een werkwoord, hetwelk op twee perſonen betrekking heeft, bij den laatſten verzwegen, als: *deze v e r k i e s t den zeedienst, gene den landdienst.*

4. *Getallen.*

§ 378. De werkwoorden ſt a a n altijd in h e t z e l f d e g e t a l als de perſonen of zaken, waartoe zij betrekking hebben, als *de hond b l a f t; de vogels z i n g e n.* Wanneer een werkwoord tot twee of meer voorafgaande onderwerpen, die in het enkelvoud ſtaan, betrekking heeft, zoo moet hetzelve in het meervoud geſteld worden, als: *heldenmoed en menschlievendheid w a r e n in hem vereenigd.* Maar wanneer het werkwoord voorafgaat, zoo kan hetzelve, hoezeer ook tot onderſcheidene zelfs meervoudige onderwerpen behoorende, nogtans in het enkelvoud ſtaan, indien ſlechts het naastvolgend onderwerp enkelvoudig is, als; *er w a s in huis ſlechts een bed, eene*

tafel en drie stoelen. Ook in de rekenkunst staat achter de getallen, die een meervoud uitdrukken, doorgaans een werkwoord in het enkelvoud; waarschijnlijk omdat er een enkelvoudig naamwoord onder verstaan wordt, als: *zes en drie is negen* (de som van zes en drie is negen); *tweemaal vijf is tien* (het vermeenigvuldigde van twee maal vijf is tien).

§ 379. Het meervoud is verder noodzakelijk, wanneer het enkelvoudig onderwerp, door de bijvoeging van verschillende hoedanigheidswoorden, inderdaad twee onderscheidene onderwerpen aanduidt, als: *de ware en valsche godsdienstijver verschillen hemelsbreedte in hunne uitwerkselen.* Ook is hierbij eene oude en fraaije spreekwijs te vermelden, die echter spaarzaam en alleen in den deftigen stijl te gebruiken is, namelijk: *daar is er, die zeggen,* voor *daar zijn er,* enz.

5. *Gebruik der hulpwoorden.*

§ 380. Wanneer twee of meer werkwoorden in dezelfde betrekking bijeenkomen, wordt het hulpwoord, dat zij met elkander gemeen hebben, slechts eens geplaatst, als: *het zijn dingen, welke ik noch gezien, noch gehoord, noch gelezen heb.*

§ 381. Men vermijde de ongepaste verdubbeling van het woord *hebben,* als: *gij hebt het mij beloofd gehad.* Desgelijks met de woorden

zijn en *worden*, als: *mij is verhaald geworden*, voor, *mij is verhaald.* Echter behoort hiertoe niet het geval, wanneer *hebben* in eenen anderen zin gebruikt wordt, als: *ik heb lang geld liggen gehad. Hij heeft gisteren veel te werken gehad.*

6. *Verbinding van het eene werkwoord met het andere.*

§ 382. De verbinding van twee werkwoorden, van welke het eene ter nadere bepaling van het andere dient, geschiedt door het nader bepalend werkwoord in de onbepaalde wijze met of zonder *te* achter het eerste te plaatsen.

§ 383. Met de onbepaalde wijze zonder *te* worden verbonden *durven*, *kunnen*, *laten*, *moeten*, *mogen*, *willen*, *zullen*, als: *ik durf dat niet op mij nemen*, enz. Verder *heeten* (in de beteekenis van *noemen*), *helpen*, *hooren*, *leeren*, *noemen*, *voelen*, *zien*, *blijven*, *gaan*, *komen*, *vinden.*

§ 384. Daar onze werkwoorden geenen eigenen lijdenden vorm hebben, maar dezen alleen door middel van hulpwoorden verkrijgen, zoo wordt de onbepaalde wijze, zoo wel in een lijdenden als bedrijvenden zin bij ons gebezigd. Dus kan: *ik zie hem slaan; ik hoor hem roepen*, zoo wel beteekenen: *ik zie, dat hij slaat; ik hoor, dat hij roept;* als: *ik zie, dat hij gesla-*

gen; ik hoor, dat hij geroepen wordt. Hier uit zou somwijlen dubbelzinnigheid kunnen geboren worden, welke men door omschrijving, of op eenige andere geschikte wijze, moet trachten te ontwijken.

§ 385. Achter andere werkwoorden volgt de onbepaalde wijze met *te*, zoo dikwerf de beteekenis van het eerste werkwoord slechts eene strekking of toenadering heeft tot die van het volgende. Derhalve komt het achter *begeeren*, *verlangen*, *wenschen*, *hopen*, *denken* (voornemens zijn), *trachten*, *zien* (trachten), *pogen*; *bereid*, *gezind*, *genegen*, *verpligt zijn*; *bevelen en gelasten*, *heeten*, *gebieden*, *verbieden*, enz. Ook achter *zijn*, *vallen*, *hebben* en *staan*, om eene mogelijkheid of noodzakelijkheid uit te drukken, als: *hij is daar altijd te vinden*, d. i. hij kan daar altijd gevonden worden; *ons staat nog veel te duchten*, d. i. wij moeten nog veel duchten. Desgelijks achter het voorzetsel *zonder*, als: *hij vertrok zonder te groeten*; echter zegt men: *hij ging zonder eten naar bed.* Eindelijk wordt ook de onbepaalde wijze met *te* gebruikt, wanneer dezelve het onderwerp der rede uitmaakt, als: *het behage u mij te hooren; het is mijn pligt u te gehoorzamen*, of ook: *u te gehoorzamen is mijn pligt.* Ten einde het oogmerk of de beweegreden der handelingen nader te doen blijken, wordt het woordje *om* daarbij gevoegd, als: *ik kwam om u te spreken.*

§ 386. Die werkwoorden, welke de onbepaalde wijze zonder *te* achter zich ontvangen, hebben in den volstrekt verl. en tweeden betrekkelijk verl. tijd de onbepaalde wijze achter het hulpwoord, als: *ik heb hem zien wandelen*, enz. Die werkwoorden daarentegen, welke de onbepaalde wijze met *te* achter zich ontvangen, behouden in de genoemde tijden de gewone wijze van vervoeging, als: *men heeft mij belast, bevolen, u dit ter hand te stellen*, enz.

§ 387. Op dezen regel zijn eenige uitzonderingen, als: *komen* voor *gebeuren*, b. v. *hij is komen te overlijden; behooren*, als: *ik had dat niet behooren te doen; weten*, als: *ik heb mij uit die zwarigheid weten te redden;* ook somwijlen *trachten, pogen, zoeken.* Opmerkelijk is verder nog de afwijking, welke in de werkwoorden *staan, liggen, zitten* plaats heeft. Hier toch zegt men in de beide eerste tijden: *ik sta* of *stond te wachten; hij ligt* of *lag te slapen; ik zit* of *zat te schrijven;* terwijl men daarentegen in den volstrekten en tweeden betrekkelijk verleden tijd zegt: *ik heb* of *had staan wachten. Hij heeft* of *had liggen slapen. Ik heb* of *had zitten schrijven.*

7. *Verbinding van een werkwoord met een zelfstandig naamwoord.*

§ 388. Een zelfstandig naamwoord kan op tweederlei wijze met een werkwoord verbonden

worden, te weten: als het beheerschende of als het beheerschte deel. Het eerste heeft plaats, wanneer het naamwoord als bedrijvend, lijdend, aangesproken onderwerp, of als gezegde voorkomt, als: *Hendrik teekent. De vlijtige leerlingen worden geacht*, enz. Het werkwoord schikt zich alsdan in getal en persoon naar het zelfstandig naamwoord. Ter aanduiding van de tweede betrekking bedient men zich van den verbogenen naam, of ook, waar deze aanduiding te kort schiet, van voorzetsels, als, *de veldheer prees den krijgsman wegens zijnen betoonden moed.*

§ 389. Alle bedrijvende werkwoorden vorderen het voorwerp der handeling in het tweede geval, als: *de held veracht den dood.* Dit geval alleen wordt bij den lijdenden vorm met het eerste verwisseld, als: *de dood wordt veracht door den held.*

§ 390. Wanneer een naamwoord door een bedrijvend werkwoord in het derde geval, met of zonder weglating van het voorzetsel *aan*, geplaatst wordt, moet hetzelve in den lijdenden vorm ook op dezelfde wijze voorkomen, als: *men verzocht, berigtte mij. Hij leerde den jongeling de aardrijkskunde.* Derhalve in den lijdenden: *mij werd verzocht, berigt. Den jongeling werd door hem de aardrijkskunde geleerd.* Insgelijks: *den heer wordt verzocht, berigt, gelast. Mij is verzocht, u dit te zeggen.*

§ 391. De wederkeerige werkwoorden hebben natuurlijk achter zich het voornaamwoord in het 2e geval des persoons, op wien hunne werking overgaat; als: *ik bezin mij. Hij schaamt zich.* Hetzelfde geval staat bij vele onpersoonlijke werkwoorden, welke eene bedrijvende beteekenis hebben, als: *het bevreemdt mij. Het berouwt hen.* Ook onzijdige werkwoorden kunnen somwijlen het 2e geval achter zich verkrijgen, wanneer zij een bedrijf aanduiden, hetwelk onmiddellijk op een ander voorwerp overgaat, of ook tot den handelenden persoon terugkeert; als: *bloed zweeten. Eenen geweldigen dood sterven. Den langsten weg gaan.* Hetzelfde geldt omtrent onpersoonlijke werkwoorden, als: *het sneeuwt groote vlokken.*

§ 392. Het 2e geval volgt ook altijd op het hulpwoord *laten*, wanneer hetzelve gebruikt wordt, om eene opwekking, een bevel of verzoek uit te drukken, als: *laat mij, ons, hen vertrekken.*

§ 393. Eindelijk wordt ook de bepaling van den tijd, alsmede de lengte, breedte, hoogte, zwaarte, waarde en prijs der dingen door 2e. gevallen aangeduid, als: *hij keerde den derden dag na zijn vertrek terug. Ik heb den ganschen nacht gewerkt. Hij is eenen duim gegroeid. Het weegt een pond. Het linnen is eene el breed. Het kost eenen gulden.* Deze 2e. gevallen schijnen te worden veroorzaakt door

de verzwijging van eenige voorzetsels of andere woorden, als: *hij keerde op den derden dag terug. Hij is de lengte van eenen duim gegroeid. Het weegt het gewigt van een pond. Het kost de waarde van eenen gulden.*

§ 394. Sommige bedrijvende werkwoorden hebben twee 2e gevallen bij zich, als: *ik noem, heet hem mijnen vriend*, en bij derzelver verandering in den lijdenden vorm ook twee 1ste gevallen, als: *hij wordt de brave Hendrik genoemd.*

§ 395. Van een uitgestrekt gebruik is, bij bepalingen van gezegden, het weglaten der voorzetsels *van*, *aan*, enz., als: *deze boeken behooren hun*, voor *aan hen. Hij heeft mij veel beloofd*, voor *aan mij. Iemand iets geven, ontnemen, bevelen, toezeggen*, enz., voor *aan iemand*. Voorts *zijner gedenken* voor *aan hem. Zich eener zaak schamen* voor *over eene zaak*, enz. Deze laatste zegswijzen, en eenige weinige andere, zijn echter alleen in den verhevenen stijl gebruikelijk.

F. Deelwoorden.

§ 396. De deelwoorden worden ook met de werkwoorden verbonden, als wanneer de eerste op de wijze van bijwoorden onverbogen blijven, als: *ik zag mijnen vriend stervende. De boeken lagen verspreid in de kamer. Hij kwam*

te paard gereden. Men zag de droefheid op zijn gelaat geteekend. Alle hoop ging verloren. Ik wil mijnen last volvoerd hebben. Ik wil het kind niet bedorven hebben.

G. Bijwoorden.

§ 397. Somtijds kan het onzeker zijn, of een woord als bijwoord of als bijvoegelijk naamwoord moet worden aangemerkt. Alzoo kan de uitdrukking: *hij beschrijft hem eenvoudig*, even zeer beteekenen: *hij beschrijft hem op eene eenvoudige wijze*, als ook: *hij beschrijft hem als iemand, die eenvoudig is.* Wordt nu dit laatste bedoeld, zoo moet men de dubbelzinnigheid door eene nadere verklaring ontwijken, als: *hij beschrijft hem als eenvoudig*, of *als eenen eenvoudigen man.*

§ 398. De bijwoorden moeten altijd onmiddellijk bij en doorgaans voor het woord geplaatst worden, waarbij hunne werking vereischt wordt; dewijl door verplaatsing des bijwoords dikwijls een geheel andere zin geboren wordt. Zoo beteekent het zeggen: *het is mij niet geoorloofd te gaan*, geheel iets anders dan: *het is mij geoorloofd niet te gaan.*

§ 399. Om te ontkennen bezige men nimmer het woordje *niet* bij een werkwoord, waarin reeds eene ontkenning ligt opgesloten, als: *hij ontkende, dit niet gedaan te hebben*, voor *hij ontkende,*

dit gedaan te hebben; zelfs wanneer de ontkenning niet zoo duidelijk is, als: *wacht u het niet te zeggen*, voor *wacht u het te zeggen.*

H. Voorzetsels.

§ 400. Wanneer onderscheidene zelfstandige naamwoorden hetzelfde voorzetsel bij zich hebben, is het doorgaans voldoende, dit slechts eenmaal te bezigen, als: *door geboorte, opvoeding en pligt is mijn hart aan u gehecht.* Somwijlen echter wordt het voorstel nadrukshalve herhaald, als: *door list, door verraad, door geweld u zelven verheven hebbende, hebt gij uwen val dubbel verdiend.* Ook is de herhaling meestal noodzakelijk, zoo dikwerf twee zelfstandige naamwoorden, door tusschenkomst van eenig voegwoord, van elkander gescheiden worden, als: *hij is noch met zachtheid, noch met hardheid te regeren. Het is deels door uwe, deels door mijne hand geschied.*

§ 401. De onmiddellijke bijeenplaatsing van twee voorzetsels brengt altijd eenige hardheid en onduidelijkheid voort, en moet uit dien hoofde vermijd worden, als: *door met zwaarden gewapende mannen werd hij aangegrepen.* Beter: *door mannen, die met zwaarden gewapend waren, werd hij aangegrepen.*

I. Voegwoorden.

§ 402. De zelfstandige naamwoorden, tus-

ſchen welke de verbindende en uitſluitende voegwoorden geplaatst worden, komen altijd in geval, doch niet in geſlacht en getal overeen, als: *dat is hem en ons gebeurd; ik heb noch hem, noch haar gezien; jongen, zoo wel als ouden, moeten ſterven.*

K. Tusſchenwerpſels.

§ 403. De tusſchenwerpſels, als geene klare voorſtellingen, maar alleen gewaarwordingen aanduidende, zijn eigenlijk voor geene verbinding met andere woorden vatbaar, en kunnen gevolgelijk niets beheerſchen; nogtans hebben zij ſomtijds woorden in onderſcheidene naamvallen achter zich, doch alleen door de betrekking, waarin men zich de perſonen of zaken voorſtelt, als: *helaas, ik ongelukkige! wee den rampzaligen!* enz. Zij kunnen aan het begin, in het midden en aan het einde eener uitdrukking geplaatst worden.

II. ORDE, WAARIN DE WOORDEN IN EENE REDE OP ELKANDER MOETEN VOLGEN.

A. *Schikking der woorden in het algemeen.*

§ 404. Het beginſel, hetwelk bij de woordſchikking in het algemeen, en bij de nederlandſche in het bijzonder, ten grondſlag ligt, is gelijk te voren reeds werd aangemerkt, de natuurlijke

opvolging der denkbeelden, welke daarin bestaat, dat men gedurig van het minder tot het meer bepaalde overgaat, zoo dat de rede eene ware opklimming is. Het is hier de plaats kortelijk te ontvouwen, op wat wijze dit grondbeginsel in de nederlandsche taal in bijzonderheden wordt toegepast.

§ 405. De natuurlijke woordschikking vordert, dat het onderwerp der rede, met alles wat daartoe behoort, voorafga, en daarop het werkwoord met deszelfs bepalingen volge, als: *de wijze volgt de voorschriften der deugd.*

§ 406. Deze regel is niet zoo volstrekt en algemeen, of men mag daarvan ook in de eenvoudigste woordschikking somwijlen afwijken, wanneer namelijk het onderwerp, met deszelfs omschrijving door een betrekkelijk voornaamwoord, merkelijk langer is dan het gezegde, als: *dat leven is lang, hetwelk het groote doel des levens bereikt.*

§ 407. De woorden, welke ter nadere bepaling van het onderwerp of het gezegde dienen, komen in het algemeen voor het zelfstandig naamwoord, waartoe zij behooren, als: *alle deze uwe zes schoone paarden; eene zacht ruischende beek; het algemeen aangenomene gebruik; in deze mijne treurige omstandigheden; verbazend groot; tot alles bekwaam; des konings wil; Vondels gedichten; tot weldoen geneigd; door de stad wandelen;*

echter komen de woorden, welke ter verklaring dienen, ook veeltijds achter de verklaarde, als: *Amsterdam, de hoofdstad der Nederlanden; de wil des konings; liefde tot de deugd; gedichten van Vondel.*

§ 408. Een vervoegd werkwoord ontvangt, in de eenvoudigste of verhalende woordorde, hetgene tot nadere verklaring van hetzelve dient achter zich, als: *het meisje zingt dat lied fraai; de deugd maakt den mensch gelukkig.* Hier komen *fraai* en *gelukkig*, tot verklaring dienende, achteraan. *Het meisje heeft dat lied fraai gezongen; zij zal dat lied fraai zingen.* Hier zijn *gezongen* en *zingen* woorden zonder verbuiging, welke even als bijwoorden de laatste plaats innemen; omdat zij den zin van de eigenlijke werkwoorden *heeft* en *zal* het meest bepalen.

§ 409. Wanneer een vervoegd werkwoord het 2e. en 3e. geval achter zich heeft, staat gemeenlijk dat des persoons of het derde met weglating van *aan* voor dat der zaak of het tweede, als: *hij gaf den leerling eene belooning;* echter is het niet zelden onverschillig welk geval men vooraan plaatse, vooral bij het gebruik van voorzetsels; somwijlen zelfs moet het tweede geval voor het derde gaan, als: *hier hebt gij een boek, geef dat uwen broeder,* waar *dit*, zoo om zijne kortheid als zijne betrekking tot het voorgaande, de eerste plaats moet innemen. Hetzelfde

heeft plaats in het volgende zeggen: *openbaar uwe geheimen alleen uwen vrienden.*

§ 410. Als een vervoegd werkwoord twee tweede gevallen bij zich heeft, ſtaat dat, hetwelk het eigenlijke voorwerp beteekent voor het andere, als: *hij noemt den zoon eenen verrader.* Wanneer eenig geval nader omſchreven wordt, zoo vordert de duidelijkheid, dat deze omſchrijving terſtond achter dat geval kome, als *prins Mourits won den ſlag bij Nieuwpoort. Willem toonde zijn huis in de ſtad aan eenen vreemdeling, dien hij nooit gezien had.*

§ 411. Wordt het werkwoord buiten de woorden, die het onmiddellijk beheerscht, nog door een zelfſtandig naamwoord met zijn voorzetſel nader bepaald, zoo ſtaan deze laatſte gewoonlijk achter de eerſte, als: *die voorſtelling maakte eenen diepen indruk op onze gemoederen.* Zijn dit bepalingen van tijd, plaats of iets dergelijks, zoo worden zij dikwerf vooraan geplaatst, als: *dit maakte in die oogenblikken eenen diepen indruk;* doch wanneer het beheerschte woord een voornaamwoord bij zich heeft, zoo gaat het gemeenlijk voor, als: *ik trof deze oude vrienden in de ſchuit aan.*

§ 412. Heeft een werkwoord verſcheiden bepalingen bij zich, zoo ſtaan dezelve in die orde, dat eene minder ſcherpe telkens eene ſcherpere bepaling voorafgaat, en die woorden het laatst

geſteld worden, welke onmiddellijk tot dat werkwoord zelve behooren. Bepalingen van tijd en plaats gaan hierbij voor alle overige, en wel die van den tijd voor die der plaats, als: *Balthazar Gerards bragt, in den jare vijftien honderd vier en tachtig, prins Willem den eerſten, te Delft, met een' piſtoolſchoot verraderlijk om het leven. Egmond en Hoorn gingen, uit hoofde van hunne onſchuld, met een onverſchrokken gelaat naar de ſtrafplaats. De troepen der verbondene mogendheden trokken, den* 31 *maart* 1814, *Parijs zegepralende binnen.* Intusſchen mag men van deze volgorde ſomwijlen afwijken, door eene bepaling, die anders vooraan zou moeten komen, aan het einde te ſtellen, wanneer zij eene langere omſchrijving achter zich heeft, als: *Egmond en Hoorn gingen, uit hoofde van hunne onſchuld, naar de ſtrafplaats, met een gelaat, waarop kalmte en zielerust te lezen was.*

§ 413. Op dezelfde wijze ſtaan alle bijwoorden achter het vervoegde werkwoord en wel in die orde, dat de bijwoorden van tijd en plaats voorafgaan, daarop die van hoedanigheid volgen en laatſtelijk datgene, hetwelk eigenlijk tot het werkwoord behoort, als: *het hagelde gisteren alhier verſchrikkelijk hard; de wind waait heden alle ſtof van de ſtraten weg.* Bij werkwoorden, die met afſcheidbare voorzetſels

zijn zamengesteld, wordt, blijkens het laatste voorbeeld, in de vervoeging het voorzetsel doorgaans achteraan geplaatst, zoo dat alle bepalingswoorden tusschen hetzelve en het werkwoord in komen. Hetzelfde heeft plaats met *acht geven*, *acht slaan*, *gehoor geven*, enz. Ook is dit, gelijk wij reeds boven aanmerkten, het geval, bij de vereeniging van een hulpwoord met een deelwoord of ook met de onbepaalde wijze. Echter mag, ja moet men in sommige gevallen van deze woordorde eenigermate afwijken.

§ 414. De onbepaalde wijze komt ook, zoo alleen als met het voorzetsel *te*, bij hare vereeniging met een ander vervoegd werkwoord, gemeenlijk achter aan, als: *ik hoorde hem op den zelfden oogenblik, in eene andere kamer, overluid spreken. Hij zal zijnen onderwijzer in alles genoegen trachten te geven. Ik hoop hem dadelijk na mijne aankomst te zien.* In een enkel geval nogtans komt de onbepaalde wijze voor het werkwoord, als: *de jongeling heeft veel te leeren gehad; men heeft hem wijn te drinken gegeven.*

§ 415. Er kunnen niet alleen twee, maar in een enkel geval ook drie, onbepaalde wijzen achter een werkwoord komen, als: *ik heb hem die zaak met al mijn vermogen willen helpen uitvoeren.* In het algemeen echter moet men dit, als hard en duister zijnde, zoo veel mogelijk vermijden.

B. *Verhalende, vragende en verbindende woordschikking.*

§ 416. De woordschikking is, ook zonder achtgeving op de afwijkingen, welke nadrukshalve geschieden, en waarvan in het vervolg zal gesproken worden, in onze moedertaal niet altijd dezelfde. Die, van welke wij tot hiertoe spraken, is de eenvoudigste, en wordt gemeenlijk de verhalende genoemd; omdat men zich daarvan veelal in korte en eenvoudige verhalen bedient. Het onderscheidend kenmerk van deze woordschikking is, dat het vervoegde werkwoord onmiddellijk achter het onderwerp komt, en door deszelfs bepalingen gevolgd wordt.

§ 417. De meeste voegwoorden brengen in de voorgestelde woordschikking die verandering te weeg, dat het vervoegde werkwoord aan het einde van den zin geplaatst wordt. Er zijn nogtans eenige, die geene verandering veroorzaken, als: *en*, *of*, *want*, *maar*, *doch*, *ook*, *echter*, *evenwel*, *daarom*, *nogtans*, *derhalve*, *gevolgelijk*, *toch*, *anders*, *veeleer*, *ook*, *daarenboven*, *daarentegen*, *niet alleen maar ook*, wanneer zij niet aan het begin van een voorstel staan, als: *Ik zou het niet weigeren, maar (doch) het is mij onmogelijk. Ik heb het u echter (evenwel, nogtans) dikwerf genoeg gewaarschuwd. Hij heeft het niet alleen gezegd, maar ook gedaan.*

§ 418. Eene tweede soort van woordschik-

king is de vragende, zoo genoemd, omdat zij voornamelijk bij vragen gebezigd wordt. Deze woordſchikking onderſcheidt zich daardoor, dat het vervoegde werkwoord bij dezelve voor het onderwerp geſteld wordt, hetwelk daarop doorgaans onmiddellijk volgt, als: *wordt de luiaard geacht? Wanneer vertrekt gij?* Wanneer het onderwerp zelf een vraagwoord is, heeft er niets afwijkends in de woordſchikking plaats, als: *wie heeft dit gezegd?*

§ 419. Deze woordſchikking heeft ook plaats bij eene opwekking, een bevel of verzoek, door de bijvoegende of gebiedende wijs uitgedrukt, wanneer het onderwerp door een voornaamwoord wordt aangeduid. Desgelijks bij eenen uitroep, wensch, als deze laatſte in den verledenen tijd en zonder voegwoord wordt uitgedrukt, als: *gaan wij ſpoedig henen*, dat is, *laat ons ſpoedig henen gaan. Wees gij onze voorſpraak. Hadde ik zijnen raad gevolgd.* Ook bij de weglating van een der voegwoorden *indien, wanneer, ſchoon* en andere, als: *wilt gij alles bekennen, zoo hebt gij geene ſtraf te duchten*, enz.

§ 420. Eindelijk heeft de vragende woordſchikking nog plaats, wanneer eenig bijwoord, of een van die voegwoorden, welke (*) door-

(*) Zie het aangemerkt in § 417.

gaans niet aan het begin eener rede ſtaan of, eene omſtandigheid met een voorzetſel, of in het algemeen eenig deel der rede buiten het onderwerp in den aanvang van eenen zin geſteld wordt, als: *misſchien zult gij hem vinden. In de lente wordt de ganſche natuur verjongd. Hem is de prijs te beurt gevallen. Omdat gij het verlangt, zal ik het doen.*

§ 421. De derde en laatſte ſoort van woordſchikking, de verbindende genoemd, onderſcheidt zich van de beide vorige daardoor, dat het werkwoord, hetwelk bij de verhálende terſtond op het onderwerp volgt, en bij de vragende hetzelve voorafgaat, hier de laatſte plaats inneemt. Zij wordt gebruikt in zinsleden, die met andere vereenigd zijn door tusſchenkomst van een voegwoord, betrekkelijk voornaamwoord of eenig ander woord, dat eene betrekking kan aanduiden, b. v. *waar*, *waarbij*, *van waar*, *waarom*, *wat*, *hoe*, enz. als: *hij doet het niet; omdat gij het hem verboden hebt. De vriendſchap, welke ik u ſteeds toedraag, gebiedt het mij. Hij ſchreef mij, waar ik hem ſpreken kon.*

C. *Omzettingen en andere geoorloofde vrijheden in de woordſchikking.*

§ 422. Wij zijn aan de regelen der tot hiertoe voorgedragene woordſchikking niet zoo gebonden, of kunnen, ter bevordering van behagelijke

verscheidenheid, duidelijkheid en nadruk der rede, daarvan somtijds afwijken. Tot het laatstgemelde oogmerk zijn inzonderheid die omzettingen dienstig, waarbij eenig ondergeschikt deel der rede, op hetwelk men de opmerkzaamheid bij voorkeur wil gevestigd hebben, in de plaats van het onderwerp en dus in den aanvang der rede gesteld wordt. Ter opheldering diene de navolgende gewone woordschikking: *ik ben gisteren met mijnen zoon naar den Haag gereden*, welke, naar mate men de bepalingen *met mijnen zoon*, *gisteren*, *naar den Haag* of *gereden* vooraan plaatst, andere hoofddenkbeelden verkrijgt.

§ 423. In de plaats van het onderwerp kunnen gesteld worden onbepaalde wijzen, gezegden, voorwerpen en bepalingen van werkwoorden, als: *gruwen derhalve deed dit stuk allen, die eenig gevoel van braafheid hadden. Dikwijls heb ik u gewaarschuwd. Magtig zijn zij, die ons vervolgen. Den naarstigen valt welvaart ten deel. Mijnen besten schat heb ik verloren. Op die wijze kan alles nog te regt komen*, enz.

§ 424. Ook bij de vraagswijze voordragt kan somwijlen met vrucht eene afwijking van de gewone woordschikking plaats hebben. Zoo kan men b. v. het zeggen: *zoude ik hem gehoorzamen?* op tweederlei wijze veranderen, als: *ik zoude hem gehoorzamen?* en *hem zoude ik gehoorzamen?* Hierbij heeft men niet zelden vrijheid

om woorden in te lasfchen, als: *is niet mijne waarfchuwing door de uitkomst bevestigd. Wil mij nu deze ook ontrouw worden?* In een enkel geval ook kan het den nadruk bevorderen, dat men, bij vragen of uitroepingen, eerst het onderwerp voorftelle en daarop de vraag of den uitroep doe volgen, b. v. *ook de beste vreugde dezes levens, hoe fpoedig, helaas, gaat zij voorbij!* Geheele zinsleden kunnen ook omgezet worden, als: *waarom hij dit gedaan heeft, begrijp ik niet. Dat u dit kwalijk bekomen zou, heb ik u wel voorfpeld.*

§ 425. De nadruk kan ook dikwerf bevorderd worden door eenig denkbeeld, dat bijzonder gewigt heeft, aan het einde van den volzin te plaatfen, als: *wie kan deze jammeren overdenken, zonder beroernis van weemoedigheid. Vele menfchen willen liever, dat men hen vleije met zoete woorden, dan dat zij vernemen het juiste oordeel der wereld.* In deze voorbeelden wordt afgeweken van den doorgaanden regel, volgens welken de onbepaalde wijze den volzin fluit.

§ 426. Men moet zich wachten van door omzettingen der tale geweld aan te doen, of de duidelijkheid te benadeelen. Dit laatfte heeft voornamelijk plaats, wanneer het tweede geval daardoor onzeker wordt, als: *eens beweent uw graf de liefde*, voor *de liefde beweent eens uw graf.*

Zoo ook: *ligtzinnige harten verrasſen de verleidingen*, voor *de verleidingen verrasſen ligtzinnige harten.*

D. *Voornaamſte gebreken in de ſchikking der woorden.*

§ 427. Een der grootſte gebreken in de ſchikking der woorden beſtaat hierin, dat men aan de bepalingen in den zin eene verkeerde plaats geve. In eenen zin kunnen de bepalingen doorgaans tot verſcheidene woorden betrekking hebben, weshalve het ligtelijk kan gebeuren, dat door eene verkeerde plaatſing van dezelve de zin duiſter en onzeker wordt, of ook een geheel andere zin ontſtaat dan de bedoelde. Uit de volgende voorbeelden kan blijken, dat men in het plaatſen der bijwoorden, enz. met omzigtigheid behoort te werk te gaan: *deze zaak is, voornamelijk ten uwen gevalle, door mijn toedoen zoo geſchikt*, en *deze zaak is, voornamelijk door mijn toedoen, ten uwen gevalle zoo geſchikt. Ik alleen heb hem gezien*, en *ik heb hem alleen gezien. Ik althans wil mij daarvoor zoo veel moeite niet geven,— ik wil mij daarvoor althans* enz., en *ik wil mij althans daarvoor zoo veel moeite niet geven. Ik heb u meer dan anderen begunſtigd*, en *ik heb meer dan anderen u begunſtigd.* Zoo ook heeft de uitdrukking: *de Romeinen althans kende de vrijheid zoo goed als*

wij, driederlei beteekenis, naar gelang het woord *althans* achter *Romeinen*, of achter *vrijheid*, of achter *zoo goed* geplaatst wordt..

§ 428. Eene verkeerde plaatsing der betrekkelijke voornaamwoorden *die*, *welke*, enz. kan insgelijks tot duisterheid en onzekerheid aanleiding geven; waarom men niet te veel naauwkeurigheid in dit opzigt gebruiken kan. Zoo wordt de uitdrukking: *het is dwaasheid zich tegen de ongevallen des levens te willen wapenen, door de opeenstapeling van schatten, tegen* **welke** *ons niets dan de Voorzienigheid kan beveiligen*, beter aldus uitgedrukt: *het is dwaasheid zich, door de opeenstapeling van schatten, te willen wapenen tegen de ongevallen des levens, tegen welke ons niets dan de Voorzienigheid kan beveiligen.*

§ 429. Niet minder duisterheid en verwarring kan het te menigvuldig gebruik der voornaamwoorden *die*, *welke*, *zij*, *hun* enz. veroorzaken, b. v. *de menschen zien met nijdige oogen het goede, het welk anderen bezitten, en denken, dat hun roem hen verdonkert, en hunne prijsselijke hoedanigheden hun in het licht staan, en daarom doen zij al wat zij kunnen om eenen nevel over dezelve te verspreiden, ten einde de glans hunner deugden hen niet verduistere.* Dikwijls blijft ter verbetering in soortgelijke gevallen geen ander middel overig, dan aan den ganschen zin eene andere gedaante te geven, zoodat men de betrek-

kingswoorden niet zoo dikwijls behoeft te gebruiken. Korter en beter zou de voorgaande volzin op deze of dergelijke wijze uit te drukken zijn: *de nijdige zoekt eenen nevel over de deugd van anderen te verspreiden, opdat hij zelf niet door den glans dezer deugd verduisterd worde.* Voorts wachte men zich in het algemeen, om die woorden, welke natuurlijk of door koppelwoorden met elkander vereenigd zijn, door tusschenvoeging van eenig ander woord van elkander te scheiden, als: *weenend stond hij en zuchtend bij het graf van zijnen vriend*, voor, *weenend en zuchtend stond hij* enz. *Van de geheele wereld verlaten, hebt gij mij tot u genomen en verzorgd*, voor, *gij hebt mij, van de geheele wereld verlaten, tot u genomen en verzorgd. In diepen rouw gedompeld, zag ik haar bij het graf van haren echtgenoot nederknielen*, voor, *ik zag haar, in diepen rouw gedompeld, bij* enz. *Wij bewonderen eenen held in De Ruiter, even menschlievend als dapper*, voor *wij bewonderen in De Ruiter eenen held, even menschlievend als dapper.*

III. JUISTE ZAMENSTELLING DER VOLZINNEN.

A *Zamentrekking der volzinnen door bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden.*

§ 430. Ter bevordering van kortheid, na-

druk en levendigheid van voordragt, kan men dikwijls twee of meer volzinnen, tot eenen volzin zamentrekken. Deze zamentrekking laat de bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden altijd onveranderd, en kan op menigerlei wijze plaats hebben.

1.) Kan een onverbogen bijvoegelijk naamwoord tot zamentrekking van twee of meer volzinnen dienen, als: *hoe rampzalig is niet de toestand des zondaars; rampzalig door de wroegingen van een ontrust geweten; nog rampzaliger door zijne bange vooruitzigten*, dat is, *dezelve is rampzalig*, *dezelve is nog rampzaliger*, enz. *Prins Willem I*, *onsterfelijk door zijne daden*, voor *die onsterfelijk is*, enz. *De waarlijk deugdzame man*, *wars van alle ijdele praal*, dat is, *die wars is*, enz. Ook om de omschrijving met de voegwoorden *door*, *dewijl*, *omdat* en het werkwoord *zijn* te vervangen, als: *te zwak om den vijand aan te tasten*, *trok de veldheer terug*, dat is, *dewijl de veldheer te zwak was*, enz. *Tevreden met eene zegepraal verdiend te hebben*, *wees hij de eer derzelve van de hand*, voor ,*daar hij tevreden was*, enz.

2.) Kan op gelijke wijze het verleden deelwoord ter zamentrekking van twee of meer volzinnen dienen, als: *hij stierf*, *van allen beweend*, voor, *en werd van allen beweend*. *In droefheid verzonken*, *hield zij hare oogen*

op den grond gevestigd, voor, *zij was in droefheid verzonken en hield*, enz. *Werkzame lieden, op hun onderwerp ingespannen, zijn doorgaans koel voor alles, wat daartoe niet behoort*, voor, *die op hun onderwerp ingespannen zijn*, enz. *Door zijne vrienden verlaten, door zijne vijanden vervolgd, vlood hij naar afgelegene landen*, voor, *hij, die door zijne vrienden verlaten, door zijne vijanden vervolgd werd, vlood*, enz. *Groot in gevaren, stout in het ontwerpen, snel in het uitvoeren, ondernam hij alles*, voor, *terwijl hij groot in gevaren*, enz. *ondernam hij alles*. Ook met het voorzetsel *on* vereenigd, kan dit deelwoord dikwerf de omschrijving met *zonder* in de onbepaalde wijze met *te* vervangen, als: *hij kwam ongenoodigd*, dat is, *zonder genoodigd te zijn*. Eindelijk dient ook dit deelwoord somwijlen tot verkorte uitdrukking eener voorwaarde, als: *gesteld men spreekt daarvan*, voor, *wanneer ik stel*, enz. *Genomen, hetgeen gij vreest is waar*, voor, *wanneer men aanneemt*, enz. *Naauwelijks in ons midden opgenomen, vergat hij reeds den eersten zijner pligten*, voor, *toen hij naauwelijks in ons midden opgenomen was, vergat hij*, enz. Om eene omschrijving met *wanneer* te vermijden, wordt ook *zijnde* dikwerf met dit deelwoord vereenigd, als: *dit werk, voltooid zijnde, zoude hem den oorlog tegen de overrijn-*

ſche Germanen gemakkelijker maken, voor, *dit werk zoudt, wanneer het voltooid was*, enz.

3.) Wordt ook het tegenwoordig deelwoord tot zamentrekking der volzinnen gebezigd. Dus kan men, in plaats van, *hij, kwam in de kamer en lachte*, korter met een voorſtel zeggen, *hij kwam lagchende in de kamer.* Zoo ook: *Ceſar, dezen te hulp komende, noodzaakte de Belgen af te trekken*, dat is, *Ceſar kwam dezen te hulp en noodzaakte*, enz. Desgelijks kan men zeggen: *ziende, dat zij gewapend werden afgewacht, hielden zij van den wal af*, voor, *omdat* of *daar zij zagen*, enz. Ook kan men dit deelwoord doen ſtrekken, om eene omſchrijving met *wanneer* te vermijden, als: *de zonde, het hart innemende, verſtikt alle zaden van het goede*, in plaats van, *wanneer de zonde het hart inneemt, verſtikt zij*, enz. Op dezelfde wijze kan men ook het verleden deelwoord met *hebbende* gebruiken, als: *de zonde eens het hart hebbende ingenomen*, enz. voor, *wanneer de zonde eens het hart ingenomen heeft*, enz.

B. *Algemeene vereischten der volzinnen.*

§ 431. De algemeene vereischten of eigenſchappen der volzinnen zijn volheid, gepastheid, eenheid, behoorlijke grootte, juiste plaatſing en evenredigheid der beſtanddeelen.

§ 432. De volheid des volzins beſtaat daarin, dat de hoofdgedachte door zekeren rijkdom van bijkomende gedachten en uitdrukkingen onderſteund wordt, als: *zelfs B. heeft de noodzakelijkheid der doodſtraffen niet in twijfel getrokken.* Hier wordt door een eenvoudig voorſtel een oordeel over Bs. gevoelen geveld. Zegt men nu: *dat er gevallen zijn, waarin de doodſtraf het eenige middel is, om verdere onheilen voor te komen, heeft B. zelfs niet in twijfel getrokken, ſchoon hij dezelve teregt voor zoo menigvuldig noodzakelijk niet houdt, als in de ſtrafwetten aangenomen wordt;* zoo verkrijgt door deze uitbreiding der voorſtellen de volzin eene ronding, welke het verſtand meer te denken geeft, en tevens aangenamer voor het gehoor is, dat is, zij verkrijgt volheid.

§ 433. Deze volheid moet echter uit de zaak zelve genomen worden, en even ver van nutteloozen overvloed, als van droogheid verwijderd zijn, dat is, de volheid moet gepast zijn. Verandert men den vorigen volzin op de volgende wijze: *dat er gevallen zijn, waarin de, den levensdraad van afſnijdende, en de voortduring op aarde eindigende doodſtraffen, het eenige middel zijn, om verdere onheilen te verhoeden, heeft zelfs,* enz., zoo verſlimmert men denzelven klaarblijkelijk door het ingeſchovene toevoegſel, en vervalt alzoo in eene ondoelmatige wijdloopigheid.

§ 434. In de volzinnen moet eenheid heer-

schen, dat is, er moet slechts een hoofddenkbeeld in elken volzin bestaan. Dit vereischte vordert, dat alles weggelaten worde, wat geene betrekking tot de hoofdgedachte heeft, en dat voorts alle deelen des volzins op eene natuurlijke wijze verbonden zijn, zoodat het eene woord het andere, en het eene lid het andere medebrengt. Des te meer zal daarom in dit opzigt de volzin tot de volkomenheid naderen, hoe minder een voorstel weggelaten, en een ander bijgevoegd kan worden, b. v. *om in deze eeuw, in welke alle godsdienstige drijfveren hare veerkracht verloren hebben, den mensch te dwingen, ook dan overeenkomstig de wet te handelen, wanneer hem geene openbare regtbank vervolgen kan, blijft ons geen ander hulpmiddel over, dan de opvoeding.* In dezen volzin heerscht een zamenhang, eene eenheid van geheel, waardoor alle woorden eene gemeenschappelijke betrekking op zekere hoofdgedachte te kennen geven. In het voorbeeld: *ben ik slechts verzekerd, dat het de wil niet zijn kan van den grooten schepper aller dingen, welke altijd naar de strengste regtvaardigheid en de edelste oogmerken handelt, om mij onmiddellijk te vernietigen, zoo geloof ik geene andere vernietiging te moeten vreezen;* kan de tusschenzin *welke — handelt* er uitgenomen worden, zonder den zin van het overige onzeker te maken. Zegt men evenwel *dien*, in plaats van,

den grooten schepper, zoo wordt het verband met den tusschenzin noodzakelijker.

§ 435. Wegens omstandigheden, vreemd aan het onderwerp, en wegens gebrek aan eenheid derhalve zijn de volgende volzinnen verwerpelijk: *Tillotson stierf in dat jaar. Hij was bij uitstek bemind, zoo van koning Willem als van koningin Maria, welke Tennison, bisschop van Lincoln, tot zijnen opvolger benoemden.* Niemand zal het laatste gedeelte van dezen volzin als een gevolg van het eerste aanmerken. *In deze onaangename omstandigheden, zoo wel ten opzigte van zijn huisselijk leven, als van zijn openbaar karakter, werd Cicero nog daarenboven door een nieuw en bitter ongeval ter neder geslagen, door den dood namelijk van zijne geliefde dochter Tullia, welke voorviel niet lang na hare echtscheiding met Dolabella, wiens zeden en geaardheid in het minst niet met de hare overeenstemden.* Hier is de aanmerking over het karakter van Dolabella aan het hoofdonderwerp geheel vreemd. — Nog grooter schennis van dezen regel is er in het volgende gepleegd: *de togt der Grieken, onder Alexander, ging door een onbebouwd land, welks wilde bewoners soberlijk leefden, daar hun geheele rijkdom bestond in eene soort van kleine schapen, wier vleesch tranig en onsma-*

kelijk was, dewijl deze dieren gewoonlijk op doode zeevisch aasden.

§ 436. Niet alleen wordt de eenheid van zin geschonden door het inmengen van vreemde denkbeelden, maar ook wordt dezelve grootelijks benadeeld door gedurige verandering van plaats en onderwerpen der handeling, b. v. *nadat wij ten anker gekomen waren, zetten zij mij aan land, waar ik van al mijne vrienden verwelkomd werd, welke mij met de grootste genegenheid ontvingen.* Beter: *ten anker gekomen zijnde, liet ik mij aan land zetten, waar ik van al mijne vrienden verwelkomd en met de grootste genegenheid ontvangen werd.*

§ 437. Eindelijk is nog strijdig met deze eenheid, den eenparigen voortgang der rede te verbreken, door zonder noodzakelijkheid het onderwerp van toestand, b. v. van den bedrijvenden in den lijdenden, te doen veranderen, als: *werkzaamheid versterkt het ligchaam, ontwikkelt de vermogens der ziel, en alle kwade gedachten en neigingen worden door dezelve geweerd.* Beter: *en weert alle kwade gedachten en neigingen.*

§ 438. In de volzinnen moet eene behoorlijke en juiste plaatsing der leden in acht genomen worden. Verzuim hiervan kan groote dubbelzinnigheid en verwarring te weeg brengen,

vooral bij het opnemen van bijkomende omstandigheden en het invlechten van tusschenzinnen. Bij hetgene te dezen opzigte reeds te voren (§ 437.) is aangemerkt, zullen wij, om het belang der zake, nog een en ander voorbeeld ter verdere bevesting van het gezegde voegen, als: *ik zend u hiernevens eenige jonge vruchten, om aan uw verlangen te voldoen, als een blijk der vruchtbaarheid van mijnen tuin, met de eerst varende schuit.* De verwarring, welke in dezen volzin heerscht door de niet behoorlijk plaatsing der leden, wordt ganschelijk opgeheven door de volgende schikking: *ik zend u, om aan uw verlangen te voldoen, hiernevens*, enz., of nog beter met omzetting: *om aan uw verlangen te voldoen, zend ik u hiernevens met de eerstvarende schuit eenige jonge vruchten, als een blijk der vruchtbaarheid van mijnen tuin.* Verward is insgelijks, door het invlechten van onderscheidene tusschenzinnen, het volgende zeggen: *de lente, waarop de aarde, die tot hiertoe met sneeuw en ijs toegesloten was, zoo lang wachtte, begint thans te naderen.* Hier volgen drie gezegden, deels tot verschillende onderwerpen behoorende, onmiddellijk op elkander, waardoor verwarring en hardheid ontstaat. Beter: *thans nadert de lente, waarop de aarde, die tot hiertoe met sneeuw en ijs was toegesloten, zoo lang wachtte.*

§ 439. Gebrekkig ook is in dit opzigt het

volgende: *zijn dit onderwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, in welken ſtaat of in welke omſtandigheden het ook zij, zich zoude ſchamen of ſchromen zijne goedkeuring te geven?* Hier is het twijfelachtig of de tusſchenzin, *in welken het ook zij*, tot het voorgaande *die in het land geboren is*, of tot het volgende *aan de ontwerpen zijne goedkeuring geven*, behoore. In het eerſte geval zou de ſchikking beter aldus zijn: *zijn dit onderwerpen, waaraan iemand in het land, in welken ſtaat of in welke omſtandigheden ook geboren, zich zoude ſchamen of ſchromen zijne goedkeuring te geven?* In het tweede geval, *zijn dit onderwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, zich zoude ſchamen of ſchromen, in welken ſtaat of in welke omſtandigheden het ook zij, zijne toeſtemming te geven.*

§ 440. Niet minder gebrekkig is deze volzin: *dien held vereer ik meer dan twintig drooge geleerden, welke grootmoedig zijn leven voor het vaderland waagt, en met eene dappere hand honderd vijanden neervelt, welke duizend zijner medeburgers zouden vermoord hebben.* De woorden *meer dan twintig drooge geleerden* kunnen, door derzelver plaatſing, aan den volzin de volgende beteekenis geven: *ik vereer den held meer, dan hem twintig drooge geleerden vereeren.* Beter wordt de volzin aldus uitgedrukt: *meer dan*

twintig drooge geleerden wordt door mij de held vereerd, welke grootmoedig, enz.

§ 441. Voortreffelijk met betrekking tot de schikking is het volgende: *eer ik tot de rede kom, die ons onderzoek eigenlijk betreft, geloof ik de beschuldigingen, die zoo wel in den raad dikwijls door de vijanden, als ook menigwerf in de volksvergaderingen door de aanklagers uitgestrooid werden, alvorens te moeten wederleggen, opdat gij elk vooroordeel verwijderen, en de zaak welke geregtelijk beslist zal worden, duidelijk doorzien moogt.* In dezen volzin van Cicero is ieder gedeelte, elke tusschenzin, elke bepaling in zulk eenen zamenhang gebragt, dat door de voordeelige plaatsing daarvan het geheel in duidelijkheid wint. Alles vloeit natuurlijk voort, en de lengte des volzins doet aan de verstaanbaarheid niet het minste nadeel.

§ 442. Woorden, welke vereenigde denkbeelden uitdrukken, moeten zoo nabij elkander geplaatst worden als mogelijk. Van hier is het, dat de bijvoegelijke naamwoorden, bijwoorden, voorzetsels en voornaamwoorden, vooral de betrekkelijke, niet te ver van de woorden, waartoe zij betrekking hebben, verwijderd mogen worden, als: *deze gevoelens heerschten voor, en gelijk de geschiedenis ons ten duidelijkste leert, ook nog na den oorlog.* Beter: *deze gevoelens heerschten voor den oorlog, en nog lang na*

denzelven, *gelijk* enz. *Hij heeft zich van de gelegenheid*, *welke hem mijn vriend*, *dien hij eerst kortelings had leeren kennen*, *aanbood*, *b e d i e n d.* Beter: *hij heeft zich bediend van de gelegenheid*, *welke hem mijn vriend aanbood*, *dien hij eerst kortelings had leeren kennen.* — *Men moet zich voor overijling*, *waartoe zulke menschen ligtelijk*, *die niet gewoon zijn na te denken*, *vervallen*, *w a c h t e n.* Beter: *men moet zich voor overijling wachten*, *waartoe ligtelijk zulke menschen vervallen*, *die niet gewoon zijn na te denken.* — *Omtrent een millioen schepselen*, *in menschelijke gedaante*, *is door dit koningrijk verstrooid*, *w i e r geheel onderhoud*, enz. Hier staat her voornaamwoord te ver van het zelfstandig naamwoord, waartoe het betrekkelijk is. Beter: *door dit koningrijk is omtrent een millioen schepsels in menschelijke gedaante verstrooid*, *wier geheel onderhoud* enz.

§ 443. De h o o f d d e n k b e e l d e n moeten verder in h e t h e l d e r s t l i c h t geplaatst worden. Voorbeeldig is te dezen aanzien de volgende volzin: *wanneer dichters*, *onder den schijn van blootelijk te willen vermaken*, *tevens kennelijk wenken en onderrigtingen geven*, *mogen zij*, *mijns oordeels*, *ook thans zoo wel als voorheen*, *onder de beste en achtingwaardigste schrijvers geteld worden.* Niettegenstaande de vele bepalingen in dezen volzin, verschijnt het hoofddenkbeeld in een helder

licht. Gebrekkig daarentegen is het volgende, voornamelijk doordien het hoofdwoord *aanzien* niet op de regte plaats ſtaat, en dus in een te zwak licht voorkomt: *gij moet u wel aan de menſchen kenbaar maken, wanneer gij bij hen in aanzien wilt blijven, maar gij moet u van hen niet geheel laten doorgronden; want zoodra gij hun de eindpaal uwer bekwaamheden toont, daalt uw aanzien.* Beter: *wilt gij bij de menſchen altijd in aanzien ſtaan, laat hen u dan leeren kennen, maar nooit geheel doorgronden; want uw aanzien daalt, zoodra gij hun de eindpaal uwer bekwaamheden ontdekt.* Tegen dezen regel is ook gezondigd in het volgende voorbeeld: *het is niet verſtandig gehandeld, de meeningen van diegenen, die in vervolg van tijd zoo dikwerf hunne eigene ſtellingen en gedachten veranderden, hunne vorige bewijzen verwierpen, en dus door hunne onbeſtendigheid, door hunne ſtrijdigheid met zich zelven duidelijk genoeg toonden, dat zij niet altijd met genoegzame overtuiging ijverden, niet altijd de waarheid verdedigen, blindelings als volkomen zeker aan te nemen.* De woorden, die de hoofdgedachte uitmaken, zijn hier te ver van elkanderen verwijderd; op de volgende wijze kan men echter het gebrekkige dezes volzins gemakkelijk verbeteren: *het is niet verſtandig gehandeld, de meeningen van diegenen blindelings als volkomen zeker aan te nemen, die in vervolg van tijd* enz.

§ 444. De volzinnen moeten niet overladen zijn, dat is, zij moeten geene onmatige lengte hebben, en derzelver leden ook niet al te lang zijn; dewijl zij alsdan ons door te groote inſpanning vermoeijen en alzoo eenheid en zamenhang verliezen. Ten voorbeelde diene: *wanneer van al hetgene, dat in dit onmetelijk rijk van zaken aanſchouwd wordt, elk ding door een natuurlijk verlangen naar volkomenheid gekluisterd wordt, en onze tot gelijkvormigheid met de Godheid geſchapene ziel des te volmaakter is, hoe meer zij het voorbeeld, naar hetwelk zij gevormd werd, nader komt, zoo kan men waarlijk niet twijfelen, of niet die bekwaamheid boven andere uitſteke, welke, zoo ver zulks geſchieden kan, in de vereeniging van het menſchelijke met het goddelijke, onze ſterfelijkheid, in zoo ver hare zwakheid het gedoogt, door den naauwſten band met de goddelijke natuur in gemeenſchap brengt* Deze volzin heeft volheid, eenheid, en het eene lid voert het andere met zich; maar het ontbreekt denzelven aan eene gemakkelijk te overziene grootte, en er heerscht eene zeer onbevallige loomheid in. Hetzelfde gebrek heeft de volgende volzin, waarin ook veel meer is bijeengebragt, dan in eenen volzin kan bevat worden: *deze verhandeling over de gemakkelijkheid der goddelijke geboden onderſtelt, en erkent altijd de moeijelijkheden der eerſte treden op den weg der godzalig-*

heid, uitgezonderd bij die menschen, welke het geluk hebben gehad, om, langs gemakkelijke en onmerkbare trappen eener vrome en deugdzame opvoeding, tot een godsdienstig leven opgeleid te worden. Nog gebrekkiger is in dit opzigt het volgende: *niet slechts zijn natuurlijker wijze begeerte en afschuw, vrees en hoop, door zinnelijkheid en inbeelding in beweging gebragt, de drijfraders van alle dagelijksche handelingen, die niet blootelijk het werk van werktuigelijke gewoonte zijn, maar in de meeste en gewigtigste gevallen, juist daar, waar het om het geluk of ongeluk des geheelen levens, den voorspoed of de ellende van geheele volken, en het allermeest waar het om het welzijn van het gansche menschelijk geslacht te doen is, zijn het vreemde eigenschappen of vooroordeelen, is het de druk of stoot van eenige weinige handen, de listige tong van eenen enkelen zwetser, het wilde vuur eens enkelen dweepers, de gehuichelde ijver eens enkelen valschen profeets, de toeroep van eenen enkelen waaghals, die zich aan de spits stelt, wat duizenden en honderd duizenden in beweging brengt, waarvan zij noch de rigting noch de gevolgen doorzien, wat staten in verwarring brengt, opstanden, tweespalten en burgeroorlogen veroorzaakt, tempels, altaren en troonen omverstoot, de werkplaatsen der natuur en der kunst verwoest, en dikwijls de gedaante van geheele werelddeelen verandert.* Gemakkelijk had deze volzin, in plaats van de

vele uitbreidingen, bijkomende denkbeelden en tusſchenzinnen, in kleine volzinnen kunnen uitgedrukt worden, waardoor dezelve in klimmend belang zoude gewonnen hebben. Op het ongelukkige *niet alleen* in den aanvang moest het *maar ook* volgen, hetwelk eindelijk het overige van den langen volzin na zich ſleepte.

§ 445. In de verbinding der volzinnen moet verſcheidenheid heerſchen, dat is, lange en korte volzinnen moeten elkander afwisſelen, en tusſchen de volzinnen, alsmede tusschen de leden en woorden derzelve behoort zekere evenredigheid en opklimming in acht genomen te worden. Zoo moet, wanneer twee dingen met elkander vergeleken of tegen elkander overgeſteld worden, in de laatſte leden en woorden des volzins, zekere gelijkheid en evenredigheid van denkbeelden en uitdrukkingen plaats hebben, als: *de ſpotters houden het met dengenen, die het meeste geest doet blijken; het ernſtige gedeelte des menschdoms met dengenen, die de verſtandigſte redenen aan zijne zijde heeft.* Beter: *de ernſtigen met dengenen* enz.

§ 446. Bij de opklimming moet men zorgen, dat eene ſterke uitdrukking nimmer door eene zwakkere gevolgd worde; zoo behoort men, na het noemen van *heiligſchennis*, van geene *dieverij*, of na *roof en moord*, van geene *brooddronkenheid*, *dartelheid* of *moedwil* te gewagen.

§ 447. Ter bevordering der evenredigheid en opklimming plaatse men, wanneer een volzin uit twee leden bestaat, het langste aan het einde, omdat de volzin aldus verdeeld gemakkelijker is uit te spreken, en het kortste lid bij overgang tot het tweede beter in de gedachten gehouden kan worden, en alzoo het verband van beide leden duidelijker wordt ingezien, als: *wij vleijen ons, dat wij onze driften verlaten hebben, wanneer zij ons verlaten hebben.* Beter: *wanneer onze driften ons verlaten hebben, vleijen wij ons, dat wij haar hebben verlaten.*

§ 448. Hetzelfde geldt ten opzigte van volzinnen, die uit meer dan twee leden bestaan. Men zorge in het algemeen, dat de leden niet te veel van elkander verschillen, en make dezelve zoo, dat de laatste leden in lengte toenemen. Ten voorbeelde kan het volgende strekken: *wanneer, o regters, eenig vernuft in mij is, welks bekrompenheid ik zelfs zeer wel gevoele, of wanneer ik eenige oefening van welsprekendheid heb, waarmede ik erken mij niet weinig te hebben onledig gehouden, of wanneer eenige uit de getrouwe beoefening der beste wetenschappen ontsprotene beschaving mijn eigendom is geworden, welk doel ik betuig in ieder tijdperk mijns levens voor oogen gehad te hebben, zoo is deze man geregtigd, de vrucht van alle deze voordeelen van mij terug te vorderen.* (*)

(*) Deze volzin is ten opzigte van den vorm, met

Men ziet hier, hoe de leden van het voorzindeel voortdurend in lengte en ronding toenemen; terwijl het nazindeel, het gevolg bevattende, desgelijks eene gepaste uitbreiding verkregen heeft, opdat het tegen het voorzindeel, en bijzonder tegen deszelfs derde lid niet te veel affteke, maar door eene gepaste lengte de evenredigheid van het geheel bewaard zoude worden.

§ 449. In enkele gevallen echter, wanneer bijzondere redenen het regtvaardigen, kan het voorzindeel zeer grooten het nazindeel zeer klein zijn, b. v. *wanneer alles tegen mij zamengezworen heeft; wanneer, wat ik ook zegge, iedere verdediging ten kwade geduid wordt; wanneer ....; wanneer ...... enz.; zoo moet ik wel zwijgen.*

§ 450. Behalve deze zes regelen eens goeden volzins, kan men nog in aanmerking nemen, dat in het algemeen lange en uitvoerige volzinnen voor den deftigen fchrijftrant, de kortere voor de opftellen van het dagelijkfche leven het meest gepast zijn. Men vermijde echter de uiterften in dezen, en zorge voor eene gepaste afwis-

vermijding van de eenigzins hinderlijke grootte, niet ongepast nagevolgd, in Peerlkamps opdragt aan A. en J. de Vries van Oosterdijks vertaling der zangen van Horatius, op deze wijze: *want, indien ik door het uitgeven dezer gedichten dank bij de beminnaars der fraaije letteren behaal, mag ik dezelve niet onkundig laten, dat gij dezen dank geheel en al van mij terug kunt vorderen.*

ſeling van lange en korte volzinnen, gelijk reeds hierboven gezegd is. Even als men zich nu voor al te lange volzinnen behoort te wachten, hoede men zich van de rede in menigvuldige kleine volzinnen te verſnipperen, en alzoo gedwongen en eentoonig te worden, als: *er is eene geſchiktheid om andere belagchelijk te maken. Zij heeft eene dubbelzinnige waarde. Zij moet derhalve in toom gehouden worden. Ook de volkomenſte menſchen hebben zwakheden. Deze op te ſporen is gemakkelijk, maar het is ook kleingeestig, dikwijls boosaardig om de zwakheden van anderen belagchelijk te maken.* Beter: *de geſchiktheid om anderen belagchelijk te maken vordert eene ſterke beteugeling; want in het volmaakſte karakter vlekken te vinden is gemakkelijk, en de goede zijde van een mensch te verbergen, en ſlechts deszelfs zwakheden in het licht te ſtellen, verraadt eene ligtzinnige, onedele, ja ſomtijds boosaardige denkwijze.*

§. 451. Men voege geene verſchillende voorſtellen met hetzelfde woord achtervolgens aan elkander, b. v. *hij geloofde daardoor zijn geluk en de bevrediging zijner trotschheid, maar voornamelijk poogde hij daardoor de gelegenheid om over zijne vijanden te zegepralen, te bereiken.* Beter: *hij geloofde niet bloot zijn geluk en de bevrediging zijner trotschheid daardoor te berei-*

ken, maar zijn hoofddoel was veeleer de wensch om over zijne vijanden te zegepralen.

§ 452. Bij het slot van eenen zin dient men vooral opmerkzaam te zijn, om geene eenlettergrepige en onbeduidende woorden, zoo als kleinere rededeelen zijn, te gebruiken; maar integendeel bij eene behoorlijke lengte van het laatste lid, tot sluiting, volle en welklinkende woorden te bezigen. Het volgend voorbeeld kan dienen om de waarheid van dit gezegde te staven: *de lente begint en de natuur leeft weer, na eenen langen slaap, in bloemen, kruiden en boomen, op.* Beter: *de lente begint, en met dezelve ontwaakt de natuur, na eenen langen slaap, wederom tot een nieuw leven.*

§ 453. In sommige gevallen evenwel, wanneer kleine rededeelen het hoofdonderwerp uitmaken, kunnen dezelve tot slotwoorden dienen, als: *veeltijds vergeet men weldaden, maar beleedigingen nooit.*

§ 454. Hiertoe, alsmede tot den voorgaanden regel, is ook betrekkelijk, dat men met geene naslepende denkbeelden moet besluiten, b. v. *er worden minder menschen tot schitterende eereposten verheven door deugd dan door rijkdom en geboorte, schoon de eerste den voorrang boven de laatste heeft, ten minste van de zijde der zedelijke waarde.* Deze volzin wordt, uithoofde van de achteraanhinkende gedachte en

andere te voren vermelde gebreken, beter aldus uitgedrukt: *besliste de zedelijke waarde, zoo zouden door dezelve meer menschen tot schitterende eereposten verheven worden, dan door rijkdom en geboorte.* Even zoo is het gelegen met het volgend zeggen: *met de schriften van Cicero zijn de jonge geestelijken meer bekend, dan met die van Demosthenes, welke nogtans den eersten zeer ver overtreft, ten minste als redenaar.* Dit laatste komt almede hinkende achter aan.

§ 455. Ten besluite hiervan moet nog aangemerkt worden, dat men de zamentrekking der volzinnen, door middel van bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden, niet moet bezigen, wanneer meer dan een onderwerp in den volzin voorkomt, als: *mijn vader het begerende, zal ik mij op reis begeven,* voor, *als mijn vader het begeert,* enz. *De eerste redenaar uitgesproken hebbende, trad een ander op,* voor, *nadat de eerste redenaar had uitgesproken, trad,* enz. In een enkel geval nogthans kan men zich ook daarvan bij twee onderwerpen bedienen, als: *het gezag der Romeinen dus hand over hand toenemende, werd Cesar van de Eduën gebeden, om Gallie te beschermen tegen de Germanen,* voor, *terwijl het gezag der Romeinen dus hand over hand toenam.* Even zoo: *de winter voorbij zijnde, maakte Cesar zich tegen het voorjaar gereed, om den germaanschen oorlog ten*

einde te brengen, voor, *als de winter voorbij was*.

Derde hoofdſtuk.

Spelling.

Algemeene beſchouwing.

§ 456. Spelling of ſpelkunde is de leer, om eene taal naauwkeurig volgens de aangenomene wetten te ſchrijven.

§ 457. Wanneer wij ſchrijven, zoo hebben wij ten oogmerk, om de hoorbare geluiden en klanken, als teekens onzer gedachten voor het oog aanſchouwelijk te maken. Hieruit volgt, dat wij in ons ſchrijven ſlechts die klanken voorſtellen moeten, welke in de uitſpraak gehoord worden.

§ 458. De uitſpraak is echter zelden, zelfs bij het beſchaafdſte gedeelte eens volks, geheel zuiver en bepaald; daarom moet men bij dezelve tevens acht geven op de afleiding, het ſpraakgebruik en de welluidendheid.

§ 459. De eerſte regel in dezen is derhalve, rigt u in het ſchrijven naar de zuiverſte en beſchaafdſte uitſpraak, met in achtneming van de afleiding, het gebruik en de welluidendheid.

§ 460. Tot het ſchrijven van echt nederlandſche woorden bedient men zich van de volgende figuren of letters: A, B, D, E, F, G,

H, I, J, K, L, M, N, O. P, R, S, T, U, V, W, Z, en de zamengeſtelde CH. Om ook uitheemsche woorden eigenaardig te ſchrijven, bedient men zich nog van de volgende: C, Q, X, Y, en de zamengeſtelde TH en PH.

§ 461. Men onderſcheidt deze letters in klinkers of zelfklinkers, en medeklinkers of dezulke, welke dienen om, door een zeker bijgeluid, den klank des klinkers tot de vereischte uitspraak des woordklanks te vormen.

§ 462. De zelfklinkers of klinkers worden onderſcheiden in:

enkele klinkers: *a*, *e*, *i*, *o* en *u*.

dubbele klinkers: *aa*, *ee*, *ii* of *ij*, *oo*, *uu*.

enkele tweeklanken: *au*, *ei*, *eu*, *ie*, *oe*, *ou*, *ui*.

zamengeſtelde tweeklanken: *aai*, *aau*, *eeu*, *ooi*, *ieu* en *oei*.

§ 463. De medeklinkers worden verdeeld in:

1. keelletters, als: *ch*, *g*, *h*, *j*, *k*.
2. tongletters, als: *d*, *t*, *l*, *n*, *r*.
3. lipletters, als: *b*, *p*, *f*, *m*, *v*, *w*.
4. tandletters, als: *s* en *z*.

§ 464. Eenige medeklinkers worden verwantſchapte genoemd, omdat zij in aard en vorming gelijk zijn, en alleen in ſcherpte van uitſpraak verſchillen. Zij zijn: *b*, *d*, *g*, *v* en *z*, die zacht, en *p*, *t*, *ch*, *f* en *s*, die ſcherp zijn.

§ 465. Uit de zamenvoeging van medeklinkers en zelfklinkers ontſtaan lettergrepen. Een of meer lettergrepen dienen om een woord uit te drukken.

§ 466. De woorden zijn eenvoudig of zamengeſteld. Een eenvoudig woord is zulk een, welks deelen niet uit woorden beſtaan, als: *goed*, *huis*. Een zamengeſteld woord is dat, hetwelk uit twee of meer woorden gevormd is, als: *veldheer*, *buitenwerk*, *landhuishoudkunde*, *veeartſenijkunstoefenſchool*.

§ 467. Om de woorden wel te ſchrijven moet men acht geven: hoe vele en welke letters men noodig hebbe, en hoe dezelve moeten gerangſchikt worden, om woorden te vormen. Dit noemt men ſpellen.

A. Gebruik der zelfklinkers.

1. *Spelling met enkele en dubbele klinkers.*

§ 468. De klinkers zijn kort en lang; zachtkort en zachtlang; ſcherpkort en ſcherplang. Zij worden aldus onderſcheiden: *a* is kort in *dag*, lang in *maan*, *dagen*; — *e* is zachtkort in *de*, *ze*, zachtlang in *ſpreek*, *leven*; ſcherpkort in *bel*, *wel*, ſcherplang in *leed*, *leeren*; — *i* is kort in *min*, *zin*, lang in *mijn*, *zijn*; — *o* is zachtkort in *bot*, *dom*, *kom*, zachtlang in *zoon*, *door*; ſcherpkort in *ſlot*, *zot*,

ſcherplang in *boomen*, *ſtroomen*; — *u* is kort in *dun*, lang in *zuur*, *vuren*.

§ 469. Alle in de uitſpraak verlengde, en op eenen medeklinker ſluitende klinkers, moeten verdubbeld worden, als: *daad*, *paard*, *week*, *voor*, *duur*. Zoo ook ſchrijve men *aar*, *haar*, *meer*, *heer*, *oor*, *oorbaar*, en niet met *ai*, *ei*, of *oi*. Insgelijks, bij zamentrekking, *blaan*, *paan*, *daan*, *ſtaag*, *goon*, voor *bladen*, *paden*, *daden*, *ſtadig*, *goden*. De *u*, door de *w* gevolgd wordende, ondergaat echter geene verdubbeling, ſchoon zij als verlengd voorkomt, b. v. *uw*, *ſchaduw*, *gehuwd*, enz. In alle andere gevallen gebruike men eenen enkelen klinker, als: *dag*, *dagen*, *daden*, *parel*, *met*, *de*, *leven*, *wereld*, *min*, *dom*, *komen*, *bedrogen*, *zot*, *dun*; met uitzondering van die woorden, welke de ſcherplange *e* of *o* hebben. Deze alleen moeten altijd met *ee* of *oo* geſchreven worden.

2. *Zacht- en ſcherplange* e *en* o.

§ 470. De volgende regels kunnen dienen ter onderſcheiding van de zachtlange en ſcherplange *e* en *o*.

§ 471. De zachtlange *e* heeft plaats: 1.) in ongelijkvloeijende werkwoorden, als: *lezen*, *treden*, *wij leden* van *lijden*; *gelegen* van *liggen*. 2. In werkwoorden, welke eenen langen ſtaart, of twee korte lettergrepen op het einde hebben,

als: *bedelen*, *verdedigen*, enz. Hiervan zijn die woorden uitgezonderd, welke van naamwoorden met eene ſcherplange *e* afkomen, als; *beëedigen* van *eed*, *beleedigen* van *leed*, enz. 3. In die woorden, waarin de lange *e* verkorting of verſcherping duldt, als: *nevens*, *neffens*; *keten*, *ketting*, enz.; alsmede in het meervoud van die naamwoorden, welke in het enkelvoud de ſcherpkorte *e* hebben, als: *bevelen* van *bevel*, enz. 4.) In het meervoud van alle woorden, welke in het enkelvoud op *heid* uitgaan, als: *bevalligheden* van *bevalligheid*, enz. 5. In werkwoorden met den basterduitgang *eren*, als: *regeren*, *waarderen*, *trotſeren*, enz. 6. In die woorden, waarin de *e* dikwerf met *eu* verwisſeld wordt, als: *ſtenen*, *ſteunen*, *krepel*, *kreupel*, enz.

§ 472. De ſcherplange *e* wordt gebezigd: 1.) in die woorden, welke in eenen anderen tongval *ei* of *ie* hebben, alsmede in de meeste dier woorden, welke in het duitsch *ei* hebben, als: *gemeen*, *gemein*, *bleek*, *bleik*, enz. 2.) In woorden, op *eeuw* uitgaande, als: *eeuw*, *spreeuw*, enz. 3.) In zelfſtandige naamwoorden op *eel* eindigende, als: *juweelen*, *tooneelen*, enz.

§ 473. De zachtlange *o* komt voor: 1.) even als de zachtlange *e*, in ongelijkvloeijende werkwoorden, als: *komen*, *bedrogen* van *bedriegen*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd *koopen*, *loopen*, *ſlooten*. 2.) In die woorden, waarin de *o* wel eens

met *eu* of *oe* verwisseld wordt, als: *logen*, *leugen*, *bootseren*, *boetseren*, enz. 3.) In de langstaartige werkwoorden, welke insgelijks dikwerf *eu* hebben, als: *protelen*, *preutelen*, enz. 4.) In woorden, waarin de *o* verkorting duidt, als: *boter*, *botter*, enz.; alsmede in het meervoud dier woorden, welke in het enkelvoud de scherpkorte *o* hebben, als: *geboden* van *gebod*, *goden*, van *god*, enz. 5.) In woorden van uitheemschen oorsprong, welke bij ons den klemtoon op de lange *e* ontvangen, als: *schole*, *mode*, *toren*, enz. Hier van zijn uitgezonderd *kroonen*, *toonen* en *troonen*.

§ 474. De scherplange *o* daarentegen wordt gehoord: 1.) in woorden van vreemde afkomst, wier oorspronkelijke tweeklank *au* in *oo* verwisseld is, als: *klooster* (claustrum), *kool* (caulis), *oor* (auris), enz. 2.) In woorden, welke in het duitsch *au* hebben, als: *boom* (Baum), *koopen* (kaufen). (*)

(*) Niettegenstaande wij grootelijks zijn tegen het geven van regelen, uit eene andere taal ontleend of daarop gegrond, hebben wij echter, uit hoofde van de algemeenheid der duitsche en fransche talen, bij aanverwante of ontleende woorden daarvan gebruik gemaakt, om sommigen des te meer hulpmiddelen in handen te geven, ter aanleering van deze voor velen niet gemakkelijke onderscheiding der zacht- en scherplange e en o.

§ 475. Ten einde in het gebruik der ſcherplange *e* en *o* niet te misſen, is hierbij gevoegd

a. Eene volledige lijst van woorden, welke de scherplange *e* hebben.

Abeelen, abeel, *witte populier*.
Alléenig.
Alreede, alreeds.
Barbeelen, barbeel, *zekere visch*.
Beenen, been.
Beeren, beer.
Beeten, beet, *zekere wortel*.— *Onderſcheiden van* beet, beten, gebeten; *of de* beet, bete *van eenen hond*, enz.
Begeeren.
Beheeren.
Bekkeneelen, bekkeneel.
Beleedigen.
Beleemen.
Beneenen, *neen zeggen*.
Bezeeren.
Bleeken, *linnen* bleeken.
Bleekert, *zekere wijn*.
Bleeten, *blaten*.
Bordeelen, bordeel
Breede, breed.
Deegen, deeg. — *Onderſcheiden van degen, zwaard, en* van dege, (heil, voorſpoed) *in: ter* dege, *enz.*
Deelen, *in alle beteekenisſen*.
Deeſem.
Dweepen.
Eeden, *van* eed.
Eeren.
Filomeelen, filomeel.
Fleemen.
Fleeren, fleer, *een flecht wijf*.
Fluweelen, fluweel.
Gareelen, gareel.
Gedwee.
Geene, *in*: geene *anderen*. — *Onderſcheiden van* gene, *in*: deze *en* gene.

Geepen, geep, *zekere visch.*
Geeren, *in alle beteekenisſen.*
Geeſelen.
Geheele, geheel.
Gemeener, gemeen.
Gereedelijk, gereeder.
Graveelig, *van* graveel.
Greelen, greel.
Greenen, greenenhout.
Hangereelen, hangereel.
Heelen, *genezen.* — *Onderſcheiden van* helen, verhelen, *verbergen.*
Heemen, heem.
Heepen, heep. — *Soort van hakmes.*
Heeren, heer, *in:* mijne heeren! *enz. Onderſcheiden van* heren, heer, *groote menigte.*
Heeſcher, heesch.
Heeten, *zoo wel in de beteekenis van:* noemen, *als van* heet *maken.*
Houweelen, houweel.
Interdeele, *nadeel, ſchade,*
Juweelen, juweel.
Kameelen, kameel.
Kaneelen, *van* kaneel, *zekere* indiſche boomſchors.
Kanteelen, kanteel.
Kapiteelen, kapiteel.
Kasteelen, kasteel.
Kateelen, kateel, *meubelen, huisraad, goederen.*
Keelen, keel, *ſtrook van eene plank.* — *Onderſcheiden van* kelen, keel, *deel van het dierlijk ligchaam, en van* kelen, keel (kiel), *linnen overrok.*
Keeren.
Keete, zoutkeeten. — *Onderſcheiden van* keten, ketting.
Kleeden.
Kleemen, *met eene lijmachtige ſtof toemaken, doen kleven.*
Kleene, kleen, kleine.
Kneeden.
Korbeelen, korbeel.

Krakeelen.

Kreelen.

Kreete, kreet.

Kwarteelen, kwarteel, *zekere maat van natte waren.*

Kweeken, aankweeken, opkweeken. — *Onderscheiden van* kweken, kwaken.

Leebreken.

Leeder, leed. — *Onderscheiden van* leder, zoolleder.

Leeken, leek.

Leelijk.

Leeman.

Leemen.

Leenen, *te* leen *geven.* — *Onderscheiden van* lenen, leunen.

Leeper, leep.

Leeren.

Leewater.

Leeze, *spoor, in: wagen* leeze.

Makreelen, makreel, *zekere visch.*

Meede, *een zeker kruid.* — *Onderscheiden van* mede, mee, met, — *en van* mede, *die men drinkt.*

Meede (meed, meet), *geschenk, huur, gifte. Een woord, waarvan* meede- of meedpenning.

Meeden, *met* meekrap *verwen.*

Meenen.

Meeren, *een schip vastbinden.* — *Onderscheiden van* meren, *verzamelingen van water.*

Meewaren.

Meewes, *van Bartholomeus.*

Meezen, mees, *zekere vogel.*

Moskee.

Neeren, neer, *eene draaikolk.* — *Onderscheiden van* nere, neer, *een dorschvloer.*

Neeten, neet (niet), *een nageltje in eene schaar.* — *Onderschei-*

den van neten, *eijeren der luizen.*

Paneelen, paneel.

Pateelen *en* platteelen, (plattielen) schotels.

Penſeelen, penſeel.

Prieëlen, prieel.

Ree, *een dier.*

Ree, gereed.

Reede, *daar een ſchip op ligt.* — *Onderſcheiden van* rede, *in:* redevoering, *enz.*

Reeden, *toerusten.* — *Onderſcheiden van* reden, *oorzaak, betrekking, verhouding.*

Reeder, reederij.

Reepen, reep.

Reetrekker.

Schaneelen.

Scheede.

Scheele, *de ſcheiding van het haar.* — *Onderſcheiden van* ſchele, ſcheel, ſcheel *zien*, — *en* ſchele, *dekſel.*

Scheelen, *ſcheiden.* — *Onderſcheiden van* ſchelen, *verſchillen, ontbreken, ſchorten.*

Scheene, ſcheen.

Scheeve, ſcheef.

Slee, *wilde pruim, ook* slee, *ſleeuw, zuur, wrang,* (*ſtomp van tanden.*)

Slee, sleede.

Smeeken.

Speeken, speek, *van een rad.*

Spree, *eene rivier.*

Spree, *sprei.*

Steenen, ſteen. — *Onderſcheiden van* ſtenen, *zuchten.*

Streelen.

Streemen, ſtreem, ſtriem.

Tafereelen, tafereel.

Teeder.

Teeken, teekenen.

Teenen, teen, toon.

Teenen, teen, tien.

Teewes, *van Mattheus.*

Teezen, *pluizen.*

Thee.

Tooneelen, tooneel.

Truweelen, truweel.

Twee, tweederlei, tweedragt.
Vee.
Veede, veete, *wrok.*
Veegen, veeg, *den dood nabij.* — *Onderscheiden van* vegen, afvegen, *en van* vegen, veeg, *eene feeks.*
Veeme, veem.
Vereenigen.
Vermeeren.
Vleeschelijk, vleezig.
Vreezen, vrees.
Wee, weedom.
Weede, *zekere plant.*
Weeken, week, *zacht maken.* — *Onderscheiden van* weken, *in: de dagen der* weke.
Weenen, *schreijen*, *en* Weenen, *eene bekende stad.*
Weere, weer, *eelt.*
Weeren, weer, *een hamel; ook* weeren, *vereelten. Onderscheiden van* weren, afweren, verweren.
Weezen, wees, *ouderloos.* — *Onderscheiden van* wezen, *in: het* wezen *der zaak, en van* wezen, *zijn.*
Wijsgeeren, wijsgeer.
Wreeder, wreed.
Zee.
Zeemen, *in alle beteekenissen,*
Zeepe, zeep.
Zeeren, bezeeren.
Zeever.
Zweemen, *gelijken.*
Zweepen, zweepe, voortzweepen.
Zweeten.

2. **Eene volledige lijst van woorden, welke de scherpklanke o hebben.**

Alzoo.
Behooren.
Betoogen, *bewijzen.* — *Onderscheiden van* betogen, *bedekt.*
Bloode.

Blootelijk.
Blooten, bloot ontblooten, *enz.*
Boogaard *van* boomgaard.
Boomen, boom, *in alle beteekenisſen.*
Boonen *van* boon.
Booten *van* boot, *in alle beteekenisſen.*
Booze, boos.
Brooden, brood.
Dooden, — *zoowel in*: *den os* dooden, *als in*: *de* dooden *worden begraven.*
Doogen, *lijden*, *in*: gedoogen, mededoogen.
Doopen.
Dooren, *dwaas*, — *Onderſcheiden van* doren, door, dojer (*van een ei*), *en van* doren, doorn, *in*: *geene rozen zonder* dorens *of* doornen.
Doove, doof.
Doozen, *van* doos.
Droogen, *van* droog.
Droomen, *van* droom.
Droopen, *bedruipen.*
Gelooven.
Genooten, *van* genoot, *in*: echtgenooten, lotgenooten, *enz.* — *Onderſcheiden van* genoten, *in*: *zij hebben het* genoten, — *en*: genotene *weldaden gedachtig zijn.*
Goochelen.
Groote, groot, vergrooten.
Hooge, hoog, verhoogen.
Hoopen, hoop, *in*: *verſcheidene* hoopen *houts.* *Onderſcheiden van* hopen, *verwachten.*
Hooren, *in*: *wij*, *zij*, hooren. — *Onderſcheiden van eenen* horen, *daar men op blaast*, enz.
Hoovaardig.
Hoozen, *water ſcheppen*; — *ook van* hoos, waterhoozen. — *Onderſcheiden van* hoos,

hozen, *die men aan de beenen doet.*

Joolen, jool.

Kleinooden, kleinood.

Klooten, kloot.

Knoopen.

Koole, kool, koolen, *een bekend gewas. — Onderscheiden van* kole, kool, steenkolen.

Koonen, koone, koon.

Koopen.

Kooper, *iemand, die koopt. — Onderscheiden van* koper, *zeker metaal.*

Kroonen.

Loochenen.

Looden, *in alle beteekenissen.*

Loogen, *van* loog, *in de loog zetten. — Onderscheiden van* logen, leugen.

Loomer, loom.

Loonen, beloonen.

Loopen.

Loover, loove, loof, *mat, moede; ook* loover, looven, loof, *gebladerte. — Onderscheiden van* lover, *prijzer.*

Looze, loos, *zeker touw; ook doortrapt, als:* looze *streek; desgelijks, hetgeen niet wezenlijk bestaat,* b. v. *eene* looze *deur.*

Loozen, loos, *in:* goddeloozen, *enz. — Onderscheiden van* lozen, *lossen.*

Moolik, *schrikbeeld.*

Mooren, moor.

Mooten, moot.

Noode, nooden.

Noodigen.

Onderhoorig.

Onnoozel.

Oogen, oog.

Oolijk.

Oomen, oom.

Oonen, *jongen werpen.*

Ooren, oor.

Pooten, poot. — *Onderscheiden van* poten, *planten.*

Poozen, verpoozen.

Ringelooren.

Roode, rood.

Rooken, *dampen.* — *Onderscheiden van* roken, rook, roke, *een hooistapel.*

Roomen, room — *Onderscheiden van* Rome, *in: het oude* Rome, *een* Romein.

Roopaard, rolpaard.

Rooven, roof, *prooi, plundering.* — *Onderscheiden van* roven, rove *cener wonde.*

Schoone, schoon.

Schooten, schoot, *als: in den* schoot *werpen.* — *Onderscheiden van* schoten, schoot, schot, scheut, *als: hij deed tien* schoten, *eer hij eenen vogel raakte.*

Schooverzeil. — *Onderscheiden van* schoven, schoof, *in: op* schoven *zetten.*

Sloopen, *in:* kussensloopen, *en in: zij* sloopen *den geheelen boedel.* — *Onderscheiden van* slopen, *van* sluipen.

Slooten, sloot, *in de beteekenis van gracht.* — *Onderscheiden van* sloten, slot, *om iets te sluiten.*

Slooven, *zwaar en morsig werk verrigten.* — *Onderscheiden van* sloven, sloof, *een voorschoot.*

Snoode, snood.

Stoome, stoom.

Stoope, stoop.

Stooten.

Stroo.

Strooken, *in alle beteekenissen.*

Stroomen.

Stroopen, stroop, *de daad van stroopen.* — *Onderscheiden van* stropen, stroop, *stroop.*

Toomen, toomeloos.

Tooneel.

Toonen, toon, zangtoon.
Toone, toon, teen.
Toonen, betoonen, *enz.*
Tooveren.
Troonen, *in alle beteekenisſen.*
Veinnooten, veinnoot, vennoot, *medgezel*, *medewerker.*
Vertoogen, vertoog.
Vijgebooten, vijgeboot, *vijgekorf*, *vijgemand.*
Vloo, vlooijen.
Zoo, *in alle beteekenisſen.*
Zoomen.
Zoore, zoor, *droog*, *ruw*, *ſtram.*

3. *De* ij *en derzelver verſchil met* ei.

§ 476. De *ij* is niet anders dan de verlengde *i*, waarvan de uitſpraak verbasterd is. Deze zweemt thans veel naar die van den tweeklank *ei*, is echter van dezelve wezenlijk onderſcheiden, waarom deze klanken in den ſchrijfſtijl nimmer behooren verwisſeld te worden.

§ 477. De *ij* wordt gebezigd: 1.) in ongelijkvloeijende werkwoorden, bij welke de bedoelde klank in den eerſten betrekkelijk verl. tijd en het verl. deelwoord in *e* verandert, als: *ſchrijven*, *ſchreef*, *geſchreven*, enz. 2.) In vele zelfſtandige naamwoorden, welke eenen ſtaat of eene werking aanduiden, als: *ſlavernij*, *dieverij*, *abtdij*, enz. 3.) In woorden, welke uit andere talen ontleend zijn, en daarin den nadruk op de *e* hebben, als: *begijn* (beguina), *lijm* (limus), *tijger* (tigris), benevens derzelver afgeleide en zamengeſtelde woorden.

§ 478. *Ei* heeft plaats: 1.) in gelijkvl. werkwoorden, als: *arbeiden*, *arbeidde*, *gearbeid*; zoo ook *reizen*, *zeilen*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd de werkwoorden *gijzelen*, *kastijden*, *kwijnen*, *mijmeren*, *mijden*, *polijsten* en eenige andere, die hoewel gelijkvloeijend, met *ij* moeten geschreven worden; even zoo zijn de werkwoorden uitgezonderd, die uit een zelfstandig naamwoord, hetwelk met *ij* geschreven wordt, zijn zamengesteld, als: *bedijken* van *dijk*, *spijzen* van *spijs*, enz. 2.) In woorden, welke uit het fransch overgenomen zijn, en in die taal den klemtoon op *ai*, *ée*, of *é* ontvangen, alsmede in die, welke bij ons in *teit* eindigen, en van latijnsche woorden op *tas* (fr. *té*) uitgaande ontleend zijn, als: *fontein* (fontaine), *kapitein* (capitaine), *majesteit* (majestas, majesté), enz. Hiervan is *dozijn* (douzaine) uitgezonderd. 3.) In alle woorden op *heid*, *lei* en *stein* uitgaande, als: *waarheid*, *velerlei*, *IJsselstein*, enz.

Lijst van woorden, welke met *ij* moeten geschreven worden, en onder de bovenstaande regels niet begrepen zijn.

Abtdij.
Afgrijsselijk.
Alleenlijk; *en voorts alle woorden in lijk uitgaande.*
Andijvie.
Anijs.
Artsenij.
Azijn.
Begijn.
Bij, honigbij, — *en* bij, *in*: bij *de deur*. — *On-*

derscheiden van bei, beijen, *in*: aardbeijen, *enz.*

Bijbel.

Bijkans.

Bijl.

Blij, blijde, verblijd; — *ook* blijd, blije, *zeker krijgstuig.* — *Onderscheiden van* blei, *een visch.*

Brij, *pap.* — *Onderscheiden van* brei, *in*: *ik* brei, *van* breijen, breiden.

Bombazijn.

Cijfer.

Cijnsbaar.

Dijk.

Dolfijn.

Drukkerij.

Fabrijk.

Fij.

Fijmelen.

Fijn.

Fijt, *eene zweer.* — *Onderscheiden van* feit, feitelijk.

Fransijn, *perkament.*

Flerecijn, jicht.

Galerij.

Gelijkenis.

Gerij, *het* rijden. — *Onderscheiden van* gerei, gereide, *gereedschap.*

Gerijfelijk.

Getijde.

Geil, geilbier. — *Onderscheiden van* gijl, gijlheid.

Gijzelen.

Grijn, *van* grijnen. — *Onderscheiden van* grein, *zekere stof, en ook zeker gewigt aanduidende.*

Grijns.

Grijs.

Harpij.

Haverij.

Hermelijn.

Hij, *pers. voorn.* — *Onderscheiden van* hei, heisa! *en* hei, heide, *in:* heibezem.

Hijgen.

Jasmijn.

IJ, *bekende inham van*

de Zuiderzee. — *Onderſcheiden van* ei, eijeren; *en* ei, eilieve!

IJdel.

IJk, *zeker merkteeken.* — *Onderſcheiden van* eik, *zekere boom.*

IJker, *iemand, die ijkt.* — *Onderſcheiden van* eiker, *zeker vrachtſchip.*

IJl, ijler.

IJp, ijpenboom.

IJs.

IJsſel.

IJver.

IJzegrim.

IJzel.

IJzen.

IJzer.

Kandij.

Karabijn.

Karmozijn.

Kastijden.

Katrijn.

Kijf.

Knijf.

Komenij.

Konijn.

Krijg.

Krijt.

Kristallijn.

Kronijk.

Kwanswijs.

Latijn.

Lij, *van een ſchip.* — *Onderſcheiden van* lei *in: op de* lei *ſchrijven.*

Lijfelijk.

Lijden, *gaan, verdragen.* — *Onderſcheiden van* leiden, *iemand doen gaan, en de ſtad* Leijden.

Lijk.

Lijm.

Lijn.

Lijnwaad.

Lijst.

Lijster.

Lijveloos.

Medicijn.

Middelerwijl.

Middellijn.

Mij, *perſ. voorn.* — *Onderſcheiden van* mei, *in de maand* mei.

Mijmeren.

Mijt, *zeker diertje, enz.* — *Onderscheiden van* meid, meisje.
Mijter.
Muzijk.
Nijd.
Nijver.
Oogenschijnlijk.
Paradijs.
Patrijs.
Pij.
Pijl, *schicht.* — *Onderscheiden van* peil, waterpeil, *enz.*
Pijnboom.
Pijp.
Polijsten.
Prij, *dood aas, slecht vrouwmensch.* — *Onderscheiden van* prei, *zekere soort van look.*
Prijken.
Prijsselijk.
Profijt.
Rabbijn.
Radijs.
Ratijn.
Ravelijn.
Rij, *rang, reeks.* — *Onderscheiden van* rei, *koor.*
Rijkelijk.
Rijm.
Rijn, *eene rivier.* — *Onderscheiden van* rein, *zuiver.*
Rijs, *jonge boomspruit.* — *Onderscheiden van* reis, reisvaardig.
Rijst.
Rijzen, *klimmen, opgaan.* — *Onderscheiden van* reizen. *eene reis doen.*
Saussijs.
Schrijen, schrijden, overschrijden. — *Onderscheiden van* schreijen, *weenen.*
Schrijn.
Serafijn.
Slijk.
Slijm.
Soldij.
Somtijds.
Specerij.
Spijker.
Spijs.

Stijl, *ſtut*, *post*; *ook manier*, *ſchrijfwijze*. — *Onderſcheiden van* ſteil, *in*: *een* ſteile *berg*.

Strijd.

Tapijt.

Tijd.

Tijger.

Tijk.

Tijm.

Trijn, *vrouwennaam*. — *Onderscheiden van* trein, *in*: *nu volgde een groote* trein.

Twijfelen.

Twijg.

Twijnen.

Verlijden, *voorbijgaan*, *nog overig in* verleden. *Onderſcheiden van* verleiden, *ten kwade voeren*.

Vermijden.

Vijf.

Vijg.

Vijl, *zeker werktuig*. — *Onderscheiden van* veile, *zekere plant*, — *en* veil, *in*: *iets* veil *hebben*.

Vijlen, afvijlen, *zoo als men metalen*, *enz. doet*. — *Onderſcheiden van* veilen, opveilen, *bij verkoopingen*.

Vijver.

Vijzel.

Vlijen, *ſchikken*. — *Onderſcheiden van* vleijen, *vleijende taal ſpreken*.

Vlijm.

Vlijt.

Vrij.

Vrolijk.

Wederzijds.

Wij, *in*: wij *gaan*. — *Onderſcheiden van* wei, *van melk*.

Wijden, *meer gebruikelijk is verwijden*, *wijder maken*, *en heiligen*. — *Onderſcheiden van* weiden, *in de* weide *doen gaan*.

Wijf.

Wijl.

Wijn.
Wijsfelijk.
Wijt, *van* wijten, verwijten. — *Onderscheiden van* weit, boekweit.
Wijting.
Wijze.
Woestijne.
Zijde, *kant van iets, en spinsel van zijwormen.* — *Onderscheiden van* zeide, *in: ik, hij* zeide.
Zijl, *waterloop.* — *Onderscheiden van* zeil, *scheepstuig.*
Zijpen.
Zwijn.

4. *De tweeklanken.*

§ 479. Men gebruikt den korten tweeklank *ai* niet anders dan op zich zelven, als tusschenwerpsel; maar de lange tweeklank *aai* treft men in vele woorden aan, als: *kaai; zaai, zaaijen.*

§ 480. De korte tweeklank *au* komt voor in *dauw, dauwel, heraut, kauw, klauteren, lauwer, paus, rabauw,* enz.; de lange tweeklank *aau* in: *baauw, blaauw, graauw, klaauw, paauw, laauw, naauw,* enz. De tweeklank *ei* is reeds te voren behandeld.

§ 481. De korte tweeklank *eu* komt voor in *deur, geur, reuk,* enz.; de lange *eeu* in: *breeuw, eeuw, schreeuw, zeeuw,* enz.

§ 482. De tweeklank *ooi* vindt men in *hooi, plooi,* enz.; de tweeklank *ie* in *vlieg,* enz.; de tweeklank *oe* in *boek,* enz.; de tweeklank *ou* in *koud*; de tweeklank *ui* in *huis*; en de tweeklanken *ieu* en *oei* in *nieuw, foei,* enz.

§ 483. Wanneer achter de tweeklanken, welke met eene *i* eindigen, de lettergreep *er* of *en* komt, zoo voegt men de *j* tusschen beide, als: *fraai*, *fraaijer*; *waai*, *waaijen*; *mooi*, *mooijer*; *lakkei*, *lakkeijen*; *bui*, *buijen*; *bloei*, *bloeijen*.

B. De medeklinkers in het algemeen.

§ 484. De medeklinkers komen voor als enkel en zamengesteld, b. v. in *boek*, *door*, enz. vindt men alleen enkele, doch zamengestelde in *blank*, *brult*, *schreeuwt*, enz.

§ 485. Bij de woorden, uit twee of meer lettergrepen bestaande, moet men zorgvuldig acht geven, om de letters zoodanig te scheiden, dat elk tot die lettergreep gebragt worde, waarvan zij een gedeelte uitmaakt.

§ 486. De voornaamste regels omtrent deze scheiding of splitsing, hoofdzakelijk bij die der medeklinkers in acht te nemen, zijn de volgende: 1.) in alle woorden, in wier midden eene enkele medeklinker tusschen twee klinkers gevonden wordt, behoort deze medeklinker tot de volgende lettergreep, als: *bladen*, *genoegen*. 2.) In woorden, in wier midden twee medeklinkers gevonden worden, wordt de eerste gemeenlijk bij de eerste lettergreep, en de tweede medeklinker bij de tweede lettergreep gevoegd, als: *paar-den*, *beel-den*, *reg-ten*, enz. 3.) Wanneer echter

voor een woord een voorzetſel komt, zoo blijft dit laatſte op zich zelve, als: *be-ſtand*, *be-klag*, *ont-vangen*, *ver-drijven*, enz. Overigens lette men naauwkeurig op de uitſpraak, en raadplege eene volledige woordenlijst.

I. *Verwantſchapte medeklinkers.*

B *en* P.

§ 487. De *b* zacht, en duidelijk van de ſcherpe *p* in de uitſpraak onderſcheiden zijnde, wordt zelden gebruikt tot ſluitletter; behalve in de woorden *heb-zucht*, en weinige anderen. Men ſchrijve voorts met *b*, en niet met *p*: *ambt*, *ambtenaar*, *konſtabel*, enz.

D *en* T.

§ 488. De *d* is de ſluitletter van die woorden in het enkelvoud, welke dezelve in het meervoud of bij afleiding vereiſchen, als: *aard*, *aarde*, *aardig*, *breed*, *breeder*; *ſtad*, *ſteden*; voorts ſchrijve men *iemand*, *niemand*, *rondom*, enz.; en *antwoord*, *voortaan*, enz. Als er eene *s* volgt gebruike men de *t*, als: *achterwaarts*, *mits*, *mitsdien*, *voorts*.

§ 489. Men gebruikt de *dt* vereenigd als ſluitletters, tot aanduiding van den tweeden perſoon des tegenw. tijds, en van den tweeden perſoon des eerſten betrekkelijk verledenen tijds der aantoonende wijze van die werkwoorden, welke in

de onbepaalde wijze eene *d* in de laatste lettergreep hebben, als: *gij*, *hij vindt*, *wordt*, *biedt*; *gij vondt*, *werdt*, *boodt*, enz.

§ 490. Voorts is de *t* de kenmerkende sluitletter van den tweeden persoon in het enkel- en meervoud in alle tijden der werkwoorden, en van den derden persoon enkelvoud des tegenw. tijds der aantoon. wijze, als: *gij*, *hij loopt*, *spreekt*, *leert*; *gij liept*, *spraakt*, *leerdet*, enz.

§ 491. Van den vorigen regel is echter uitgezonderd de 2de persoon, in het enkelvoud der geb. wijze, als: enkelv. *loop*, *spreek*, *antwoord gij*; meerv. *loopt*, *spreekt*, *antwoordt gij*. Voorts schrijve men: *thans*, *althans*, *nogtans*.

G & CH.

§ 492. Men gebruikt de *g* in alle de woorden, welke die letter in het meervoud, of in de afleiding vorderen, als: *oog*, *oogen*; *klagt*, *klagen*; *vlugt*, *vliegen*, enz. Voorts schrijve men, met verwisseling van de *g* in *k*, volgens de uitspraak, *aanvankelijk*, *gevankelijk*, *koninklijk*, *oorspronkelijk*, *vergankelijk*.

§ 493. Men gebruikt de scherpere *ch* aan het einde van een woord of lettergreep, wanneer het meervoud of de afleiding geene *g* vordert, als: *kocht* van *koopen*; *dacht* van *denken*, enz.

§ 494. De woorden, welke *ch* hebben, als; *ach*, *slecht*, enz. zijn genoegzaam daardoor te

kennen, dat zij niet in de volgende lijst gevonden worden; terwijl hier tevens kan aangemerkt worden, dat in het enkelvoud van *lagchen*, *pogchen*, enz. ook *ch* voorkomt, als: *lach*, *lacht*, enz.

1. Lijst van woorden, welke met de letter *g* in onderscheiding van *ch*, geschreven worden.

Berigt, berigten.
Betigten.
Bogt, *van* buigen.
Borgtogt.
Bragt, *van* brengen.
Diggel.
Digt, vast. — *Onderscheiden van* dicht, dichtstuk.
Dog, *een hond*. — *Onderscheiden van* doch, *echter*.
Dragt, *van* dragen.
Eendragt.
Egel, *zeker dier*. — *Onderscheiden van* echel, *bloedzuiger*.
Gedrogt, gedrogtelijk.
Gelag, drinkgelag. — *Onderscheiden van* gelach, *van* lagchen.
Geregt, *in alle beteekenissen*.
Geslagt, *van* slagten, slaan. — *Onderscheiden van* geslacht, *in: het menschelijke geslacht, enz.*
Gewigt, *van* wegen.
Gezag.
Gezigt.
Heugelijk.
Honig.
Jagt, *in alle beteekenissen*.
Klagt, *van* klagen.
Lag, *van* liggen, *in: ik, hij* lag. — *Onderscheiden van* lach, gelach, lagchen.
Ligt, *niet zwaar*. — *Onderscheiden van* licht, *helder*.
Log, *zwaarmoedig*. — *Onderscheiden van* loch, *een gat*.

Magt.	Regt.
Mogt, *van* mogen.	Regts, *in:* regts *en links.*
Nog, *daarenboven.* — *Onderscheiden van* noch, *in:* noch *goed* noch *kwaad, enz.*	Slagten, *van* slaan. — *Onderscheiden van* slachten, *gelijken.*
Nogthans.	Togt, *van* togen.
Onderrigt, onderrigten.	Vlugt.
Ontzag.	Wig, wigge.
Opregt.	Wigt, gewigt. — *Onderscheiden van* wicht, *een kind.*
Opzigt.	Zigtbaar.
Pligt.	

2. Lijst van woorden, welke met *g* en *ch* op de volgende wijze moeten geschreven worden.

Bogchel.	Pogchen.
Hagchelijk.	Pragchen.
Kagchel.	Rigchel.
Kugchen.	Schagcheren.
Lagchen.	Tigchel.
Ligchaam.	Wigchelaar.

F *en* V.

§ 495. De *v* is te zacht om eene lettergreep te eindigen, of op eenen harden medeklinker te sluiten; wanneer daarom een woord in het enkelvoud met eene *f* sluit, wordt dezelve in het meervoud of bij afleiding met de *v* verwisseld. Men schrijve derhalve: *brief*, *brieven*; *graaf*, *graven*;

braaf, *brave*, *braver*; *hof*, *hoven*. Men schrijve voorts: *ontvangen* van *yangen*; *ontvonken* van *vonk*, en *fonkelen*.

S *en* Z, SS *en* SCH.

§ 496. Men lette op, dat de uitgang *sel*, in *bakſel*, *brouwſel*, enz., beſtendig met de *ſ* moet geſchreven worden; voorts dat de bijvoegelijke naamwoorden op *sch* eindigende, als *dagelijksch*, *jaarlijksch*, *averegtsch werk*, met eene *s* moeten geſchreven worden, wanneer men dezelve als bijwoorden gebruikt, b. v. *hij werkt dagelijks*, *jaarlijks*, *averegts*. Verder ſchrijve men *eensdeels*, *allezins*, *eenigzins*, *geenszins*, alsmede *zamen*, *zamenſpraak*, enz.

§ 497. De *z* is even als de *v* te zacht, om tot ſluitletter te dienen, als: *ijs*, *lees*, *leest*, enz.; maar vele woorden, welke in het enkelvoud met eene *s* geſchreven worden, verwisſelen die letter met eene *z* in het meervoud, als: *huis*, *huizen*.

§ 498. Sommige woorden echter behouden de *s* van het enkelvoud in het meervoud, met bijvoeging van *en*, nog andere nemen *sſ*, en weder andere *sch* aan. Hoewel nu het ſisſende geluid der *s* genoegzaam van dat der zachte *z* in de uitſpraak onderſcheiden is, om de meeſte woorden, in welke deze letters gevonden worden, naar behooren te ſchrijven, volgt hier echter, ter gemakkelijke verkrijging eene zuivere uitſpraak.

1. **Eene lijst van woorden, welke in het enkelvoud met eene *s*, en in het meervoud met *z* geschreven worden.**

Aalmoezen, aalmoezenier, aalmoes.
Abrikozen, abrikoos.
Baarzen, baars.
Behelzen, behelst.
Beurzen, beurzig, beurs.
Blozen, bloos.
Bonzen, bons.
Booze, boos.
Brozen, broos, — *een tooneellaars.*
Broze, broos, — *ligt breekbaar.*
Deinzen, deins.
Doozen, doos.
Elzen, els.
Fleerzen, fleers.
Ganzen, gans.
Genezen, genees.
Glanzen, glanzig, glans, *werkwoord*, en *bijv. naamw.* — *Onderscheiden van* glansen, glans, *zelfst. naamwoord.*
Gonzen, gons.
Gorzen, gors.
Grenzen, grens.
Grijnzen, grijns.
Halzen, hals.
Hoozen, hoos, — *water scheppen.*
Hozen, hoos, — *kous.*
Huizen, huis.
Hulze, huls.
IJzen, ijs.
Keurzen, keurs.
Kidzen, kids.
Kiezen, kies.
Kleinzen, kleins.
Klenzen, klens.
Kneuzen, kneus.
Knijzen, knijs.
Kombaarzen, kombaars.
Kroezen, kroes.
Laarzen, laars.
Lenzen, lens, *ledig maken.* — *Onderscheiden van* lensen, lens, *zeker werktuig.*
Lezen, lees.
Liefkozen, liefkoos.

Linze, lins.
Looze, loos, *doortrapt.* — *Ook dat niet wezenlijk is, in: eene* looze *deur.*
Loozen, loos, *in:* ouderloozen, *enz.*
Lozen, loos, *zich van iets ontdoen.*
Matrozen, matroos.
Meeze, mees.
Paleizen, paleis.
Paradijzen, paradijs.
Peinzen, peins.
Peze, pees.
Pluizen, pluis.
Poozen, poos.
Prijzen, prijs.
Reizen, reis.
Rijzen, rijs, oprijzen.
Roze, roos.
Sluizen, sluis.
Spijze, spijs.
Suizen, suis.
Teezen, tees, — *pluizen.*
Tijlozen, tijloos.
Trenzen, trens.
Tuberozen, tuberoos.
Vadzig, vads.
Veinzen, veins.
Verbazen, verbaas.
Viezer, vies.
Vooze, voos.
Vreezen, vrees.
Vunzig, vuns.
Weeze, wees.
Wijzen, wijs, *enz.*

2. Eene lijst van woorden, welke in het meervoud met *ss* geschreven worden.

Abtdisse, abtdis.
Assen, as, *spil.*
Bessen, bes.
Bossen, bos.
Cipressen, cipres.
Droessem.
Dwaasselijk, dwaas.
Gewisser, gewis.
Gissen, gis.
Glissen, glis.
Kissen, kis.
Klissen, klis.
Krassen, kras.
Kussen, kus.
Lichtmissen, lichtmis.
Lossen, los.

Misſen, mis.
Pasſen, pas.
Prijsſelijk, prijs.
Sisſen, ſis.
Slisſen, beſlisſen, ſlis, beſlis.
Susſen, ſus.
Tasſen, tas.
Vernisſen, vernis.
Verrasſen, verras.
Vosſen, vos.
Vreesſelijk, vrees.
Wasſen, was, *groeijen.*
Wijsſelijk, wijs.

3. **Eene lijst van woorden, welke met *sch* moeten geschreven worden.**

Asſche, asch, — *ver-brande ſtof.*
Blusſchen, blusch.
Brieſchen, briesch.
Disſchen, disch, op-disſchen.
Dorſchen, dorsch.
Drieſchen, driesch, *dreigen.*
Druiſchen, druisch.
Eiſchen, eisch.
Esſchen, esch, *boom.*
Flesſchen, flesch.
Hijſchen, hijsch.
Kikvorsch.
Krijſchen, krijsch.
Kuiſchen, kuisch.
Lasſchen, lasch.
Lesſchen, lesch.
Musſchen, musch.
Ruiſchen, ruisch.
Torſchen, torsch.
Tuiſchen, tuisch.
Visſchen, visch.
Vorſchen, vorsch.
Wasſchen, wasch, *rei-nigen.*
Wisſchen, wisch, *enz.*

2. *Overige medeklinkers* H, J, K, L, M, N, R *en* W; *benevens de aangenomene* C, Q, X, Y, TH *en* PH.

§ 499. De letter *h*, op zich zelve, alsmede *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *r* en *w* dienen, om nederland-

ſche, of als nederlandſche aangenomene, de *c*, *q*, *x*, *y*, *th* en *ph* daarentegen, om uitheemſche woorden te ſchrijven.

§ 500. De *c* heeft voor *a*, *o*, *u* en een' medeklinker den klank van *k*, als: *Cato*, *Codrus*, *Cuba*, *Creta*, enz.; voor *e* en *i* dien van *s*, als: *Cicero*, enz.; de *q* wordt als *k* aangemerkt, en door *u* gevolgd, met dezelve als *kw* uitgeſproken, b. v. *Quintus*, *qualiteit*, enz.; de *th* komt voor in *Theodorus*, enz.; de *ph*, als *f* uitgeſproken wordende, in: *Philippus*, enz.; de *x* heeft dezelfde uitſpraak als *ks*, b. v. *Xerxes*, enz.

C. Verdere bijzonderheden de ſpelling betreffende.

1. *Inlasſching en verwisſeling van letters.*

§ 501. Ter vermijding van wanluidendheid, heeft de inlasſching eener *d* plaats in: zelfſtandige naamwoorden, die van werkwoorden zijn afgeleid en op *er* uitgaan; alsmede in bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden, in den vergrootenden trap, wanneer in elk dezer gevallen de uitgang *er* door eene *r* onmiddellijk zoude voorafgegaan worden, als: *beſtuurder*, *duurder*, *klaarder*, *hoorder*, enz. In die woorden, waarin de uitgang *er* op de letter *l* of *n* volgt, voege men de *d* niet in, als: *feller*, *fijner*, *ſpeler*, *weldoener*, *ijler*, enz.; uitgezonderd het woord *boender*. Voorts ſchrijve men: *allerlei*, *eenerlei*, *tweederlei*, enz.

§ 502. Tot bevordering der welluidendheid, verwisselt men somtijds de *g* in *k*, als: *gevankelijk*, *aanvankelijk*, *koninklijk*, *oorspronkelijk*, van *gevangen*, *aanvang*, *koning*, *oorsprong*.

§ 503. Te zelfden einde gaat in alle zelfstandige of bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden, op *aar*, *ling*, *nis*, *lijk* of *loos* eindigende, de *e* die uitgangen vooraf, als: *schuldenaar*, *afschuwelijk*, *afgrijsselijk*, *gewisselijk*, *geloofelijk*, *huisselijk*, *sterfelijk*, *sterveling*, *striktelijk*; bij sommige met inlassching van de *t*, als: *bekentenis*, *gebeurtenis*, *verbindtenis*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd: 1.) alle woorden, afgeleid van dezulke, welke eene *l* of *r* tot sluitletter hebben, als: *heilloos*, *deelbaar*, *gevaarlijk*, *leerling*, enz. 2.) Die woorden, in welke de *n* met eene lange en slepende lettergreep op de *l* stuit, als *aanzienlijk*, *alleenlijk*, *bestaanlijk*, *gewoonlijk*, *doenlijk*, *koenlijk*, *pijnlijk*, *oogenschijnlijk*, *persoonlijk*, *verzoenlijk*, *waarschijnlijk*, *zienlijk*; insgelijks *gezamentlijk* en *openlijk*. 3.) De woorden *geneeslijk*, *verkieslijk*, *vergeeflijk*, *koninklijk*.

2. *Verkleinwoordjes*.

§ 504. De verkleinwoordjes schrijve men bestendig zonder *n* op het einde, als: *artikeltje*, *avontuurtje*, *blaadje*, *boompje*, *kettingje*, *mannetje*, *scheepje*, *zusje*, *nimfje*, enz.

3. *Gelijkluidende, maar in beteekenis verschillende woorden.*

§ 505. Het is niet mogelijk en ook niet noodzakelijk gelijkluidende, maar in beteekenis verschillende woorden (homonyma), altijd door de spelling te onderscheiden; echter zijn er eenige zulke woorden, wier onderscheidene spelling algemeen is aangenomen. Men treft alzoo twee soorten dezer woorden aan, namelijk: zulke gelijkluidende woorden van verschillende beteekenis, die volstrekt niet, en dezulke, welke eenigzins in spelling verschillen. Ten einde met de eene en andere soort dezer woorden eenigzins bekend te worden, dienen de volgende twee lijsten:

1. Lijst van woorden, welke dezelfde uitspraak en spelling hebben, maar in beteekenis verschillen.

Aaltje, 1.) *eigennaam*; 2. *kleine aal.*

Aanbrengen, 1.) *aanreiken*; 2.) *veroorzaken*; 3.) *verhalen.*)

Aandoen, 1.) *aantrekken*; 2.) *doortrekken*; 3.) *veroorzaken*; 4.) *aanranden.*

Aangaan, 1.) *sterker gaan*; 2.) *een bezoek geven*; 3.) *beginnen*; 4.) *vaststellen*; 5.) *vuurvatten*; 6.) *geraas maken*; 7.) *betreffen.*

Aangedaan, 1.) *aangetrokken hebben*; 2.) *bezigtigd*; 3.) *aangerand*; 4.) *verwekt*; 5.) *ontroerd.*

Aangeven, 1. *overreiken*; 2.) *opgeven.*

Aannemen, 1.) *ontvangen;* 2.) *op zich nemen.*

Aanspraak, 1.) *redevoering;* 2.) *eisch;* 3.) *bezoek.*

Aanstaan, 1.) *ergens tegen leunen;* 2.) *niet sluiten;* 3.) *behagen.*

Aanstellen, 1.) *tegenkanten;* 2.) *in bediening stellen;* 3.) *gedragen.*

Aantrekken, 1.) *aandoen;* 2.) *aanrukken;* 3.) *naar zich trekken;* 4.) *verleiden;* 5.) *in het belang stellen.*

Aanzien, 1.) *beschouwen;* 2.) *vermogen;* 3.) ten aanzien, *in vergelijking.*

Aard, 1.) *aarde;* 2.) *inborst;* 3.) *natuur, soort, geslacht.*

Aarden, 1.) *gelijken;* 2.) *tieren;* 3.) *van aarde.*

Achten, 1.) *schatten;* 2.) *opletten;* 3.) *meenen;* 4.) *in waarde houden, eerbiedigen.*

Afgaan, 1.) *afkomen;* 2.) *afwijken;* 3.) *ontaarden;* 4.) *verbreken;* 5.) *vertrekken;* 6.) *uit eene bediening treden;* 7.) *verminderen;* 8.) *ter hand staan.*

Afgewend, 1.) *ontleerd;* 2.) *verhoed.*

Afleggen, 1.) *verwijderd zijn,* 2.) *zijn kleeren uittrekken;* 3.) *kwijten.*

Afzien, 1.) *afkeer;* 2.) *het gezigt afwenden;* 3.) *verlaten.*

Arm, 1.) *een deel des ligchaams;* 2.) *niet rijk.*

Begaan, 1.) *plegen;* 2.) *bewogen;* 3.) *betreden.*

Begeven, 1.) *verlaten,* 2.) *ergens aan beginnen;* 3. *uitdeelen.*

Bekomen, 1.) *verkrijgen*; 2.) *herstellen*; 3.) *uitvallen*.

Bescheiden, 1.) *doen weten*; 2.) *bedachtzaam*; 3.) *voor het regt dagen*; 4.) *antwoorden*.

Beschonken, 1.) *dronken*; 2.) *begiftigd*.

Bestaan, 1.) *aan de kost komen*; 2.) *aanwezen*; 3.) *gelegen zijn*; 4.) *vermaagschapt zijn*; 5.) *ondernemen*.

Betrachten, 1.) *overleggen*; 2.) *beoefenen*; 3.) *volbrengen*.

Deelen, 1.) *gedeelten*; 2.) *verdeelen*; 3.) *planken*; 4.) *deelnemen*.

Effen, 1.) *glad*; 2.) *statig*; 3.) *zonder sieraad*; 4.) *juist uitkomende*.

Gapen, 1.) *den mond openen, om te eten*; 2.) *geeuwen*; 3.) *nieuwsgierig staan kijken*.

Gebrek, 1.) *onvolmaaktheid*; 2.) *gemis*; 3.) *nooddruft*.

Gelaten, 1.) *niet gedaan*; 2.) *bedaard*; 3.) *adergelaten*; 4.) *schijnen*.

Gevallen, 1.) *geschiedenissen*; 2.) *behagen*; 3.) *naar beneden bewogen*.

Heeten, 1.) *heet maken*; 2.) *hieten*.

Heffen, 1.) *oplichten*; 2.) *inzamelen*.

Hellen, 1.) *nederwaarts hangen*; 2.) *geneigd zijn*.

Inlaten, 1.) *laten inblijven*; 2.) *laten inkomen*; 3.) *zich bemoeijen*.

Inleggen, 1.) *plaatsen*; 2.) *behalen*; 3.) *twisten*.

Intrekken, 1.) *inrukken* 2.) *herroepen*.

Jagt, 1.) *het jagen*; 2.) *een vaartuig.*

Keeren, 1.) *terugkomen*; 2.) *afweren* 3.) *wenden*; 4.) *omkeeren*; 5) *besturen.*

Klinken, 1.) *geluid geven*; 2.) *vastmaken.*

Kozen, 1.) *liefkozen*; 2.) *van* kiezen.

Laten, 1.) *niet doen*; 2.) *bevelen*; 3.) *aderlaten.*

Last, 1.) *vracht*; *eene zekere hoeveelheid koren*; 2.) *bevel*; 3.) *nood*; 4.) *ongelegenheid.*

Luiden, 1.) *lieden*; 2.) *geluid maken*; 3.) *bebelzen.*

Maal, 1.) *keer*; 2.) *maaltijd*; 3.) *valies.*

Mangelen, 1.) *ruilen*; 2.) *ontbreken*; 3.) *mengen*; 4.) *het linnen op rollen glad maken.*

Nakomen, 1.) *achteraan komen*; 2.) *volbrengen.*

Net, 1.) *zindelijk*; 2.) *sierlijk*; 3.) *dat wel past*; 4.) *juist*; 5.) *vischnet.*

Noten, 1.) *zangnoten*; 2.) *neuten*, *zekere vrucht.*

Onderhouden, 1.) *onderdrukken*; 2.) *verzorgen*; 3.) *in onderhandeling zijn*; 4.) *volbrengen*, *nakomen.*

Ongelijk, 1.) *oneffen*; 2.) *onbillijk.*

Ophouden, 1.) *niet afnemen*; 2.) *openhouden*; 3.) *niet voortvaren*; 4.) *ergens in besluiten*; 5.) *vertoeven*; 6.) *ongelegenheid aandoen*; 7.) *aan de praat houden*; 8.) *herbergen.*

Oppassen, 1.) *dienen*; 2.) *opletten.*

Rapen, 1.) *opnemen*; 2.) *genieten*; 3.) *knollen.*

Rouwen, 1.) *den rouw aannemen*; 2.) *leedwezen hebben.*

Rusten, 1.) *van werken ophouden*; 2.) *ergens tegen leunen*; 3.) *slapen.*

Scheppen, 1.) *iets uit niet voortbrengen*; 2.) *putten.*

Scherp, 1.) *goed van snede*; 2.) *puntig*; 3.) *gestreng*; 4.) *bijtend, doordringende*; 5.) *schaarsch*; 6.) *alles, wat men op het geweer zet.*

Schoven, 1.) *garven*; 2.) *van* schuiven.

Schuldig, 1.) *misdadig*; 2.) *verpligt.*

Slaan, 1.) *vechten*; 2.) *bewegen*; 3.) *raden, gissen*; 4.) *slagten*; 5.) *geluid, dat sommige vogels maken.*

Slag, 1.) *stoot*; 2.) *gevecht*; 3.) *verlies, ramp*; 4.) *soort*; 5.) *valdeur*; 6.) *geluid.*

Sluiten, 1.) *toedoen*; 2.) *passen*; 3.) *vaststellen.*

Slijten, 1.) *verslijten*; 2.) *verkoopen.*

Staat, *van* staan, 1.) *het tegendeel van liggen*; 2. *ligt, is gelegen*; 3.) *haakt, verlangt*; 4.) *zal haast*; 5.) *wezen, toestand*; 6.) *regering, rijk*; 7.) *vertrouwen.*

Stroopen, 1.) *opstroopen*; 2.) *het vel afhalen*; 3.) *rooven.*

Strijken, 1.) *wrijven*; 2.) *glad maken*; 3.) *laten vallen.*

Teenen, 1.) *toonen van de voeten*; 2.) *mandemakerstienen.*

Toegedaan, 1.) *gesloten*; 2.) *genegen.*

Toegeven, 1.) *boven de waarde iets geven*; 2.) *inwilligen.*

Toeleggen, 1.) *sluiten*; 2.) *bijleggen, eene verzameling maken*; 3.) *een aanslag maken*; 4. *beloonen*; 5.)

toewijzen; 6. *ergens ſtaat op maken*; 7. *benaarſtigen.*

Togt, 1.) *trekking, koude door eene opening*; 2.) *onderneming.*

Uitdrukken; 1.) *uitperſen*; 2.) *uitſpreken.*

Uitleggen, 1.) *wijder maken*; 2.) *verklaren.*

Uitmaken, 1.) *zamen ſtellen*; 2.) *ten einde brengen*; 3.) *ſcheiden.*

Uitvallen, 1.) *eenen uitval doen*; 2. *gebeuren.*

Uitvlugt, 1.) *uitſpanning*; 2. *leugen.*

Uitvoeren, 1.) *uitbrengen, verzenden*; 2.) *verrigten.*

Vellen, 1.) *huiden*; 2.) *neerbuigen*; 3.) *onder den voet werpen*; 4.) *uitwijzen.*

Verdoen, 1.) *herdoen*; 2.) *doorbrengen*; 3.) *ombrengen.*

Verdragen, 1.) *geduldig lijden*; 2.) *toelaten*; 3.) *van de eene plaats naar de andere dragen*; 4.) *in verdrag treden*; 5.) *verbonden.*

Vergeven, 1.) *vergiftigen*; 2.) *kwijtſchelden*; 3.) *niet goed verdeelen.*

Verhuizen; 1.) *van woning veranderen*; 2.) *ſterven.*

Verkeeren, 1.) *veranderen*; 2.) *omgaan.*

Verzoeken, 1.) *ſmeeken*; 2.) *verleiden.*

Vinden, 1.) *ontdekken*; 2.) *willen*; 3.) *afdoen.*

Wandelen, 1.) *zich vertreden*; 2.) *zich gedragen*; 3.) *gemeenzaam met iemand verkeeren*; 4.) *veranderen.*

Werk, 1.) *hennip of vlas*; 2.) *arbeid*; 3.) *voortbrengſel van het*

verstand; 4.) *daad;* 5.) *achting;* 6.) *wil; magt;* 7.) *begeerte.*

Zagen, 1.) *met de zaag,* 2.) *van* zien.

Zeker, 1.) *waar;* 2.) *ongenoemd;* 3.) *waarlijk;* 4.) *veilig;* 5.) *schijnheilig.*

Zijde, 1.) *kant;* 2.) *aanhang;* 3.) *bladzijde;* 4.) *voortbrengsel van zijwormen.*

Zogen, 1.) *voeden;* 2.) *van zuigen.*

2. Lijst van woorden, welke in de uitspraak en spelling weinig van elkander verschillen, doch onderscheiden beteekenissen hebben.

Ach! *tusschenw. van blijdschap.* — Och! *tusschenw. van droefheid.*

Arend, *zekere vogel.* — Arent, *eigennaam.*

Bed, bedden. — Bet, betten.

Bedeelen, toedeelen. — Bedelen, *een aalmoes vragen.*

Bekeeren, *zijn leven beteren* — Bekeren, *drinken.*

Beete, beetwortel — Bete, *bete broods.*

Beteren, *met teer bestrijken.* — Beteren, *beter maken of worden*

Betoogen, *bewijzen.* — Betogen, *betrokken.*

Bid, *van* bidden. — Bit, *van een paard.*

Bind, *van* binden. — Bint, binten, *zeker gezaagt hout.*

Blood, *niet dapper.* — Bloot, *naakt, open.*

Bod, *van* bieden — Bot, *dom, onscherp, een visch.*

Bond, *van* binden.	Bont, *pelswerk*, *veelkleurig*.
Bood, *van* bieden.	Boot, booten.
Bout, schapenbout.	Bouwt, *van* bouwen.
Deugd, deugdzaam.	Deugt, *van* deugen.
Digt, *gesloten*.	Dicht, *rijm*.
Dog, *groote hond*.	Doch, *evenwel*; — toch, *slechts*.
Drenken, *het vee drinken geven*.	Drinken, *zijn dorst lesschen*.
Egel, *zeker dier*.	Echel, *bloedzuiger*.
Egt, *van* eggen.	Echt, *huwelijk*.
Gebed, *van* bidden.	Gebet, *van betten*.
Geil, *bijv. naamw.*	Gijl, *bij brouwers*.
Geen, geene, *ontkennend telw.*	Geen, gene, *aanw. voornw.*
Gelag, drinkgelag.	Gelach, *van* lagchen.
Gemoed, welgemoed.	Gemoet, te gemoet.
Genooten, huisgenooten.	Genoten, *van* genieten.
Geschud, *bewogen*.	Geschut, *kanon*
Geslagt, *van* slagten, slaan.	Geslacht, geslachtlijst.
God.	Got, Goth, *volksnaam*.
Graad, *trap*; *ook gedeelte van den omtrek eens cirkels*, *enz*.	Graat, *enkv. van* graten.
Hard, *niet zacht*.	Hart, *van een mensch*, *enz.*; hert, *een dier*.

Het ei, *van* eijeren.	Het IJ, *bij Amſterdam.*
Heelen, *genezen.*	Helen, *verbergen.*
Heeren, heerendienst.	Heren, *legers.*
Hoed, *hoofddekſel.*	Hoet, *zekere maat.*
Hooren, *luisteren.*	Horen, *horens van een* dier.
Hoozen, *waterſcheppen,* waterhoozen.	Hozen, *aan de voeten.*
Houd, *van* houden.	Hout, brandhout, *enz. en* houwt, *van* houwen.
Keete, zoutkeete.	Keten, ketting.
Kooper, *van* koopen.	Koper, *zeker metaal.*
Koud, *niet warm.*	Kout, *geſprek.*
Kweeken, opkweeken.	Kweken, kwaken.
Laad, *van* laden.	Laat, *van* laten.
Låg, *van* liggen.	Lach, *van* lagchen.
Leeder, *van* leed.	Leder, *voor ſchoenen, enz.*
Leenen, *te* leen geven.	Lenen, leunen.
Leggen, *iets nederleggen.*	Liggen, *dat ligt op de tafel.*
Leiden, geleiden.	Lijden, *ſmart gevoelen; en* Leijden (*de ſtad*).
Lied, *een gezang.*	Liet, *van* laten.
Ligt, *niet zwaar.*	Licht, *helder.*
Log, *traag.*	Loch, *een gat.*
Loogen, *in de loog zetten.*	Logen, *leugen.*

Loof, loove, *mat.*	Loof, *van* loven, *prijzen.*
Loover, loovers, *gebladerte.*	Lover, *iemand die prijst.*
Loozen, *in* goddeloozen, *enz.*	Lozen, *lossen.*
Meede, *zeker kruid.*	Mede, met; — *ook zekere drank.*
Meeren, *scheepswoord.*	Meren, *waters.*
Mijd, *van* mijden.	Meid, *vrouwelijke dienstbode; en* mijt, *houtstapel, kaasworm en penning.*
Mild, *milddadig.*	Milt, *in 's menschen ligchaam.*
Moed, *dapperheid.*	Moet, *vlak, smet; ook werkw.*
Na, *iets dat volgt.*	Naar, *volgens; ook beweging naar eene plaats*
Neigen, *hellen.*	Nijgen, *buiging van 't ligchaam.*
Nog, *zamenbindend voegw.*	Noch, *uitsluitend voegw.*
Nood, noodigen.	Noot, noten, neuten, *zekere vrucht; ook* noot, zangnoten.
Pond, *gewigt.*	Pont, *platbodemd vaartuig.*

Pooten, *van een dier.*	Poten, *planten.*
Peil, *van* peilen, *de diepte onderzoeken.*	Pijl, *ſchicht.*
Rad, *een wiel; ſnel.*	Rat, *zeker dier.*
Reede, *voor de ſchepen.*	Rede, redevoering.
Reeden, *uitrusten.*	Reden, *oorzaak.*
Reizen, *eene* reis *doen.*	Rijzen, prijzen.
Roomen, *van* room.	Rome (*de ſtad.*)
Rooven *plunderen.*	Roven, *op eene wonde.*
Scheele, *haarſcheiding.*	Schele; ſcheel *zien*, en ſchele, *dekſel.*
Schooten, ſchoot, *boezem.*	Schoten, *van* ſchieten.
Slagten, *van* ſlaan.	Slachten, *gelijken.*
Sloopen, *ſlijten, ook van kuſſens.*	Slopen, *van* ſluipen.
Slooten, *grachten.*	Sloten, ſlot, ſluiten.
Slooven, afſlooven.	Sloven, *van* ſlove, *ſchort.*
Snood, *ondeugend.*	Snoot, ſnoten, *van* snuiten.
Speld, ſpelden.	Spelt, *zeker gewas.*
Steenen, *van* ſteen.	Stenen, ſteunen, *zuchten.*
Steil, *regtſtandig.*	Steil, *ſtut, ſchrijfſtrant.*
Tooneelist, *tooneelſpeler.*	Tooneellist, *list of kunſtgreep op 't tooneel.*
Veege, veeg, *in doodsgevaar.*	Vegen, afvegen.
Vijl, *werktuig*	Veil, *te koop.*

Vlijt, *naarstigheid*; *ook van* vlijen, neervlijen.	Vleit, *van* vleijen; *flee-men.*
Vlood, *van* vlieden.	Vloot, vlootvoogd; — *en* vloot, *van* vlie-ten.
Wand, *de muur.*	Want, *voegw.*; — *ook handschoen*; — *en touwwerk eens schips.*
Wed, *van* wedden; *ook* paardenwed.	Wet, *van* wetten; *scherp maken*; — *leefregel.*
Wee, *o* wee!	We, *in plaats van* wij.
Week, weken, *zacht maken.*	Week, weken, *verloop van zeven dagen.*
Weezen, *ouderloozen.*	Wezen, *zijn.*
Wijden, toewijden, wij-der *maken.*	Weiden, *vet* weiden.
Wild, *gedierte.*	Wilt, *van* willen.
IJken, *iets merken.*	Eiken, eikenboomen.
Zee, *de Noordzee, enz.*	Ze, *in plaats van* zij.
Zijl, *waterloop.*	Zeil, *scheepstuig.*
Zweed, *volksnaam.*	Zweet, *van* zweeten.

4. *Uitheemsche woorden.*

§ 566. De woorden, welke uit eene andere taal ontleend en bij ons als **nederlandsche aangenomen** zijn, schrijve men overeenkomstig met de spelling van nederlandsche woorden, als: *agent*, *artikel*, *farizeer* (huichelaar), *glorie*, *kabinet*, *kanaal*, *kanselier*, *kantoor*, *kastoor*,

kerker, *klasse*, *kleur*, *koenraad*, *kolom*, *komeet*, *kompas*, *koraal*, *kronijk*, *nimf*, *feniks*, *filozoof*, (beter *wijsgeer*), *profeet*, *schepter*, *sekse*, *sekte*, *singel*, *titel*, *triumf*, enz.

§ 507. In de woorden, die men uit andere talen heeft overgenomen, maar nog niet als geheel nederlandsche beschouwt, vordert het gebruik de eene of andere uitheemsche letter, als: *cedel*, *cel*, *cement*, *cijfer*, *cimbaal*, *Cijrus*, *cipier*, *oceaan*, *cilinder*, *citer*, *cipres*, *cirkel*, *chaos*, *Christus*, *christen*, *colosse*, *apotheker*, *advocaat*, *procureur*, *commissaris*, *collecteur*, *cachet*, *fiscaal*, *genie*, *natie*, *secretaris*, *officier* enz.

§ 508. Eigenlijk gezegde vreemde woorden zijn of basterdwoorden of vreemde eigennamen. De eerste moeten, met verandering alleen van den uitgang, hunnen oorspronkelijken vorm behouden, b. v. *justitie*, *beneficie*, *attestatie*, enz. Schoon men in plaats van deze, en zelfs van de meeste basterdwoorden, goede nederlandsche woorden kan, en in den deftigen spreek- en schrijftrant, ook moet gebruiken; zoo zijn er echter nog vele, waarvan men zich, zonder eene langwijlige omschrijving, en zonder minder verstaanbaar te worden, niet wel onthouden kan, als: *acte*, *actie*, *cessie*, *recepis*, *secretaris*, *vacantie*, en vele andere; gelijk ook eene menigte kunstwoorden, in staats- regts- en

oorlogszaken, in den vestingbouw, de natuurkunde en andere wetenschappen, en in de benoeming van de kleederdragt, inzonderheid van de optooisels der jufferschap, gebruikelijk zijn.

§ 509. Ten aanzien van de vreemde eigennamen geldt in het algemeen de regel, dat men in dezelve zoo na mogelijk de oorspronkelijke spelling moet bewaren, en derhalve schrijven: *Cato*, *Cesar*, *Codrus*, *Corinthe*, *Cijrenius*, *Creta*, *Mattheus*, *Timotheus*, *Quirinus*, *Rhodus*, *Alexander Egypte*, *Phrygie*, *Judea*, *Phaëton*, *Phebus*, *Phariseër* (van de sekte), enz. Van deze laatste met *ph* gespelde eigennamen, zijn echter zulke uitgezonderd, welke als inlandsche kunnen beschouwd worden, en welker uitgang geene vreemde herkomst verraadt, als: *Jozef*, *Filips*, *Filip of Flip*. De namen *Jacobus*, *Cornelius*, *Catharina*, enz.; op dezelve wijze als nederlandsche woorden gebezigd wordende, behooren met de *k* geschreven te worden, als *Jakob*, *Kornelis*, *Katrijn*, enz.; terwijl ook, om de spelling beter aan de uitspraak te doen beantwoorden, in sommige woorden de zachte *z* in de plaats der *s*, die bij ons altijd scherp is, gesteld wordt; als: *Azie*, *Mozes*, *Jeruzalem*, *Jezus*, en andere. Hiervan zijn echter alle romeinsche eigenamen, als: *Cesar*, *Cesarea*, enz. uitgezonderd; dewijl de *z* aan de latijnsche taal vreemd is.

D. Zinscheiding.

§ 510. Daar de spelling of regtschrijving (ortographie) alles bevat, wat tot het naauwkeurig schrijven van de uitdrukkingen der taal dient, zoo kan men de zinscheiding (punctuatie, interpunctie) gevoegelijk tot dezelve brengen.

§ 511. De zinscheiding bestaat in het plaatsen van zekere teekens bij de volzinnen en deelen derzelve, ten einde deze behoorlijk te onderscheiden (*), en derzelver verschillende wijzen van uitdrukking aan te duiden.

(*) Het nut eener behoorlijke plaatsing der scheiteekens wordt tegenwoordig te algemeen erkend, om nog een afzonderlijk betoog te behoeven. Liever willen wij in een voorbeeld den verschillenden zin doen zien, welke dezelfde volzin, door de onderscheidene plaatsing dezer teekens, oplevert. Zoo heeft de uitdrukking: *Sylvius niet, zijn broeder Octavius is gestorven*, eene juist tegenstrijdige beteekenis met dezelfde uitdrukking, als de scheiteekens op deze wijze geplaatst worden: *Sylvius, niet zijn broeder Octavius, is gestorven.* Voor hen, die met de fransche taal bekend zijn, voegen wij hier nog eenige dergelijke voorbeelden uit fransche schrijvers bij, namelijk:

Regne de crime en crime; enfin te voilà roi. — Regne; de crime en crime, enfin te voilà roi.

Regnez en père, lorsque vous aurez vaincu; souvenez vous que vous avez un maître dans le ciel. — Regnez en père; lorsque vous aurez vaincu, souvenez-vous que vous avez un maître dans le ciel.

§ 512. Deze teekens zijn alzoo van tweederderlei foort, namelijk: fchei- en zinteekens. Tot de eerfte foort behooren de komma, het kommapunt, dubbelepunt, en punt, welke alle dienen tot fcheiding der volzinnen en derzelver deelen. Tot de andere foort kan men brengen het vraag-, uitroep-, aanhalings-, tusfchenftellings-, opfchortings- en aandachtsteeken, welke teekens, benevens eenige weinige andere, hoofdzakelijk de verfchillende wijzen van zich uit te drukken aantoonen.

Il viola toutes les lois; pour venir à bout de ses desseins, il ne respecta pas même la pudeur des dames. — Il viola toutes les lois pour venir à bout de ses desseins; il ne respecta pas même la pudeur de dames.

Il propageait sa réligion; le coran d'une main et l'épée dans l'autre, il mourut empoisonné — Il propageait sa réligion, le coran d'une main et l'épée dans l'autre; il mourut empoisonné.

Ce prince, défenseur de Tarquin le superbe, chassé de Rome, alla assieger cette ville. Ce prince, défenseur de Tarquin le superbe chassé de Rome, alla assieger cette ville.

De volgende voorbeelden in het latijn leveren geen' minder verschillenden en tegenstrijdigen zin op, door onderscheidene plaatsing der scheiteekens, te weten: *regem occidere nolite, timere bonum est; si omnes consentiunt, ego non; dissentio* — beteekenende: *wilt den koning niet dooden, het is goed op zijne hoede te zijn; zoo allen er in toestemmen, ik niet; ik stem er tegen. — Regem occi-*

I. *Scheiteekens.*

§ 513. Het beginsel, waaruit de regels voor de plaatsing der scheiteekens dienen verklaard te worden, is de redeneerkunstige verdeeling der volzinnen. Naar aanleiding van het te voren behandelde zamenstel der volzinnen, zullen wij handelen: 1. over de komma; 2. over het kommapunt; 3. over het dubbelepunt en 4. over het punt.

1. *De komma* (,).

§ 514. De komma wordt gebruikt om de kleinere leden der volzinnen, welke niet onmiddellijk verbonden zijn, te onderscheiden, en dient

dere nolite timere, bonum est; si omnes consentiunt, ego non dissentio — hetwelk beteekent: *wilt niet vreezen den koning te dooden; zoo allen er in toestemmen, stem ik er niet tegen.* Dit werd zonder scheiteekens door Farfaix onder het doodvonnis van Karel I geplaatst, om naar bevind van zaken te kunnen uitgelegd worden. Het volgende beval zeker abt voor zijne abtdij te plaatsen: *porta patens esto, nulli claudatur honesto* — beteekenende: *deze deur zij geopend, en worde voor geen eerlijk man gesloten.* Bij vergissing plaatste de werkman de comma verkeerd, en zette: *porta patens esto nulli, claudatur honesto* — beteekenende: *deze deur zij voor niemand open, en gesloten voor een eerlijk man.* Van zoo veel belang is de zinscheiding; zelfs zijn er somtijds door eene verkeerde zinscheiding regtsgedingen ontstaan, welke het verlies van een regtmatig vermogen ten gevolge hadden.

alzoo tevens om de kleinste door teekens uitgedrukte rust in het lezen aan te wijzen.

§ 515. Zij staat in het bijzonder:

a.) Tusschen verscheidene, bij elkander geplaatste onderwerpen of gezegden, tot het zelfde denkbeeld betrekking hebbende en niet door voegwoorden verbonden zijnde, als: *burgers, vreemdelingen, vijanden, volken, koningen, keizers, allen, betreuren en vereeren hem. De eeuwige, algoede en alwijze God. De Nederlanders zijn schrander, geduldig, deugdzaam, net, matig en spaarzaam. Hij is zoo vlijtig, zoo oplettend, zoo naauwkeurig als gij.* Heeft het gezegde eene nadere bepaling of aanvulling, zoo wordt de komma na dezelve geplaatst, als: *Egypte was inderdaad het schoonste land van den aardbodem; het overvloedigste door de natuur, het best bebouwde door kunst, het sierlijkste door de zorg en pracht van deszelfs koningen.*

b.) Dewijl de werkwoorden niets zijn dan gezegden met het koppelwoord *zijn* vereenigd, zoo is het voorgaande even zeer op werkwoorden toepasselijk, als: *hij ijlde, vloog en stortte in mijne armen. Hij schimpte, raasde, vloekte. Ik heb u steeds geëerd, geächt en van ganscher harte bemind.* Daar in deze, en over het algemeen in de meeste gevallen, de komma eigenlijk in de plaats van het uitgelaten voegwoord *en* komt, zoo moet het om dezelfde reden, ook tusschen

bijwoorden en voorzetsels worden geplaatst, welke op hetzelfde denkbeeld betrekking hebben, als: *dit is alom, allezins, altijd en van allen geloofd. — Van, met of door wien hebt gij het berigt ontvangen?*

c.) De afscheiding van alle zamenbehoorende denkbeelden wordt door het plaatsen van kommas aangewezen. Van hier is het, dat elk tusschenvoegsel zich tusschen twee kommas bevindt, alsmede dat voor elke omschrijving, ter nadere bepaling of verklaring van eenig onderwerp of gezegde dienende, eene komma geplaatst wordt; om welke reden in het bijzonder de betrekkelijke voornaamwoorden *die*, *welke*, enz. altijd (*) door eene komma vooraf gegaan worden, als: *de mensch, die niet werkt, verdient verachting.*

(*) In meer punten, maar hierin voornamelijk, verschil ik van den heer LEQUIEN, in zijne verhandeling over de interpunctie, vertaald door J. J. PERCK. Deze is van oordeel, dat voor de betrekkelijke voornaamwoorden *die*, *welke*, enz. geene komma behoort geplaatst te worden, wanneer de tusschenzin dient ter *bepaling*, en niet ter *verklaring*. Naar mijn inzien echter moet de zinscheiding hier alleen aanwijzen, dat er een tusschenzin bestaat, waardoor alsdan de moeijelijke en noodelooze onderscheiding van *bepalende* en *verklarende* tusschenzinnen, alsmede die van het meer of min noodzakelijke in een voorstel, vervalt, welk een en ander toch bijna altijd alleen uit den zamenhang, het bijzonder begrip, of uit bijzondere wetenschappelijke kennis moet opgemaakt worden.

Dat is het boek niet, hetwelk ik u gevraagd heb. De vreugde over goede daden, welke den mensch zoo natuurlijk is, wordt dikwijls door zekere zamenloopende omstandigheden, welke wij niet ontgaan kunnen, zeer verbitterd. Geld, slechts geld, is de leus. — De Ruiter, de dapperste zeeheld zijner eeuw, was een deugdzaam man. — Laurens Koster, een Haarlemmer, vond de boekdrukkunst uit. Gij, niet ik, moet het doen; beter echter: *gij moet het doen, niet ik. Het oneindige, de gansche menschheid omvattende, plan van God;* beter: *het oneindige plan van God, hetwelk de gansche menschheid omvat. Wij vertrekken, zeide hij tot mij, morgen naar Amsterdam. Overdenk, ongelukkige, wat gij al misdreven hebt.* In dit laatste voorbeeld is de benaming, welke in spraakwending gebruikt wordt, als tusschenvoegsel aan te merken; dewijl de natuurlijkste plaats der benaming aan het begin is, in welk laatste geval, ter nadere afscheiding van het hoofd der aanspraak van het ligchaam derzelve, eene komma geplaatst wordt, b. v. *Koning zie daar hen, die u zullen wreken op uwe vijanden.*

Men kan niet als tusschenvoegsel beschouwen, wat wezenlijk tot den zin eens voorstels behoort, als: het doel, middel of de wijze eener werking, b. v. *ik zag met innig me-*

delijden het lot dier ongelukkigen. Ik heb altijd voor zijne woede gevreesd. Hij heeft dikwijls zijnen haat tegen mijnen broeder ten sterkste uitgedrukt (*).

d.) Men plaatst geene komma voor de voegwoorden, wanneer zij enkele woorden of deelen van voorstellen zamen verbinden, als: *God heeft ons tot deugd en gelukzaligheid bestemd. Sedert dit bekend gemaakt en aan allen medege-*

(*) Dit wijkt geheel af van den regel, door sommigen gevolgd, om alles, wat niet tot een enkelvoudig voorstel behoort, af te scheiden, en dus alle bijwoorden en verdere omstandigheden tusschen kommas te plaatsen. Deze zouden het laatstgemelde voorbeeld aldus schrijven: *hij heeft, dikwijls, zijnen haat, tegen mijnen broeder, ten sterkste, doen blijken.* Deze manier, door velen als de duidelijkheid bevorderende aangemerkt, komt ons voor juist het tegendeel te bewerken; want de menigvuldige deelen; welke alzoo ontstaan, vermoeijen onzes erachtens den geest veeleer, dan dat zij denzelven verligten, en laten hetgene redeneerkunstig zamen behoort, moeijelijk vereenigen, als in het volgende voorbeeld, dat wij ergens aantroffen: *hij beklom, met zijn volk, den wal, en drong, terstond, door rook en vlammen, tot een onaanzienlijk huis, in eene zijstraat, door, spoedde zich naar binnen,* enz. Hier valt, door de menigvuldige afscheiding, gevoegd bij het woordje *door* voor *rook en vlammen,* niet dadelijk in het oog, dat het laatste *door* tot *drong* behoort. Ook ontstaat uit zulk eene zinscheiding niet zelden dubbelzinnigheid, als in het voorbeeld: *hij heeft, dikwijls, zijnen haat,* enz., alwaar het twijfelachtig is of bedoeld worde *de haat, welken hij den broeder toedraagt,* of wel *zekere haat, in een gesprek met den broeder uitgedrukt,*

deeld werd. Hij, die ons dezen aanleg gegeven en ons daardoor tot volkomenheid bestemd heeft. Hij heeft noch verstand noch geld. Toen ik nog te huis was. De jongen of het meisje zal hier komen. Wie of dit gezegd heeft? Dat weet gij zoo goed als uw broeder. Het leven gaat voorbij gelijk (als) een droom. Hiertoe behoort ook het woordje *om*, onmiddellijk gevolgd door de onbepaalde wijze eens werkwoords, en in een onmiddellijk verband staande met eenig onderwerp, als: *ik vertrek om hem te zien.* Dit zelfde geldt, als het woordje *om* gebruikt wordt ter omschrijving van eenig zamengesteld woord, als: *het vermogen om te kennen*, voor, *het kenvermogen. Het glas om te branden*, voor, *het brandglas.* . . . .

e.) Voor de voegwoorden plaatst men eene komma, wanneer zij geheele voorstellen zamen verbinden, als: *de man leefde vrolijk in de stad, en de vrouw woonde stil op het land. Ik heb u steeds geëerd en geächt, en bemin u thans van ganscher harte.* Voor dit laatste *en* staat eene komma; dewijl de voorstellen, uithoofde van de verschillende tijden der werkwoorden, onderscheiden zijn. *Hoe moeten alle menschelijke bedoelingen met elkander vereenigd, naar welke regels zamengevoegd worden, en welke van alle bedoelingen is de laatste en hoogste, waaraan de overige ondergeschikt moeten zijn? Hij heeft mij gevraagd, of ik*

met hem wilde wandelen. Het is hem bekend, of wij zullen slagen. Gelijk eene bloem verwelkt, het, gelijk het kaf verstuift het. Wij leven in eene wereld, waarin noch toeval, noch blinde noodzakelijkheid bestaat. Wij moeten of eene bestemming hebben, of wij zijn raadselachtige schepsels. Nog heb ik geenen brief ontvangen, nog heb ik geen geld bekomen. Hij heeft mij verzocht, om mij overeenkomstig den wil mijner ouders te gedragen. Ik leer deze wetenschap, om er in het vervolg voordeel van te trekken. Ik wilde u bezoeken, maar trof u niet te huis.

f.) Wanneer eenig voegwoord verzwegen wordt, zoo plaatst men de teekens als of dit woord er werkelijk stond, b. v. *als hij komt, (dan) zal ik het hem zeggen. Wie de deugd bemint, (die) zal dit niet doen. Ons leven is (gelijk* of *als) een damp.* Voor verklarende voorstellen staat eene komma, als: *hij raadde mij, dat ik vertrekken zoude. Uw broeder zeide mij, dat gij naar Leijden waart gegaan.* Ontbreken echter deze bepalingen bij de onbepaalde wijze, zoo vervalt de komma, als: *hij beval mij te zwijgen* (*).

(*) Sommigen willen nog een klein onderscheid van uitdrukking, door het plaatsen van de komma, aanduiden; wanneer namelijk verscheidene eigenschappen aan eene zelfstandigheid toegevoegd worden, b. v. *nieuwe, hollandsche haring.* In dit geval kan iedere eigenschap op zich

2. *Het kommapunt* (semicolon) (;).

§ 516. Zoo zeker volgens de redeneerkunde achtervolgende voorstellen, b. v. *hij spreekt van de aarde, die wij bewonen*, van eigenlijke nazindeelen, met betrekking tot de hoogere beteekenis en waarde der laatste, onderscheiden worden, en zoo zeker ieder deze onderlinge betrekking der verschillende voorstellen naauwkeurig in de uitspraak in acht neemt;

zelve met het zelfstandig naamwoord, of wel het bijv. naamwoord, dat het zelfstandig naamw. onmiddellijk voorafgaat, met dit laatste tot een denkbeeld vereenigd worden; terwijl dan, in het laatste geval, de voorgaande bijv. naamwoorden aan dit zamengesteld begrip toegevoegd worden. In het eerste geval zoude men dan geene komma behooren te plaatsen, als: *nieuwe hollandsche haring*, om te beteekenen *nieuwe en wel hollandsche* (geene zweedsche, deensche) *haring*; terwijl in het laatste geval eene komma zou gevorderd worden, b. v. *nieuwe, hollandsche haring*, om uit te drukken: *nieuwe*, in tegenstelling van *oude hollandsche haring*. In het laatste geval heeft *nieuwe*, in het eerste *hollandsche* bij de mondelinge voordragt den klemtoon. Dan bij deze laatste is dit onderscheid, benevens zoo vele andere dingen, gemakkelijk door den verschillenden toon der stem uit te drukken; maar bij de schriftelijke voordragt, zijn wij van oordeel, vorderen de regels der duidelijkheid, dat men dit en soortgelijk onderscheid, door omschrijving of anderzins, op eene minder dubbelzinnige wijs uitdrukke. Men zal dus altijd, volgens den bovenstaanden regel, tusschen de bijvoegelijke naamwoorden eene komma plaatsen, als: *nieuwe, hollandsche haring*.

even zoo zeker moet ook, ten einde deze onderlinge redeneerkundige betrekking der denkbeelden en voorſtellen aanſchouwelijk te maken, een bepaald teeken gebruikt worden, om, bij het eerſte gezigt, door dit teeken op de hoogere redeneerkundige waarde van het volgende voorſtel opmerkzaam gemaakt te worden. Het kommapunt dient hiertoe, houdt het midden tusschen de komma en het dubbele punt, en wijst eene eenigzins grootere rust in het lezen aan dan de komma.

§ 517. Dit teeken ſtaat: *a.*) tusſchen voor- en nazindeelen, het zij deze laatſte volſtrekt of betrekkelijk zijn. Staat nu eenmaal redeneerkundig vast, wat voor- en nazindeel is; zoo is ook het gebruik van het kommapunt beſlist, de voorſtellen mogen dan lang of kort zijn. Voorbeelden van volſtrekte nazindeelen: *hoe meer de opmerkzaamheid van onzen geest wordt opgewekt; des te meer wordt het voor ons behoefte in den inhoud onzer voorſtellingen in te dringen. Hoewel ik het u vergeven hebbe; zoo beding ik echter, dat gij den misſlag niet weder begaat. Of gij betaalt mij; of ik klaag u aan.* Voorbeelden van betrekkelijke nazindeelen; *ik heb u ten vollen vergiffenis geſchonken; maar ik verwacht ook, dat gij u verbeteren zult. Dit boek moest gij mij ſchenken; want ik kan het beter gebruiken dan gij. Hij was mijn vriend; daarom vergeef ik hem zijne misſlagen.*

b. Wanneer een voorzindeel tot verscheidene nazindeelen behoort, of verscheidene voorzindeelen tot een nazindeel; zoo plaatst men tusschen de zamenstellende deelen van het voor- en nazindeel een kommapunt, en tusschen het geheele voor- en nazindeel een dubbele punt. Alleen de beide laatste leden van het nazindeel worden somtijds door *en* verbonden, en dan staat voor *en* geen kommapunt, maar volgens den regel eene komma.

Voorbeeld van twee of meer voor- en een nazindeel: *wanneer gij uwe bestemming duidelijk inziet; wanneer gij aan dezelve genoegzaam beantwoordt: zoo kunt gij ook gerust de donkere toekomst, die over uw lot beslissen zal, te gemoet treden.*

Voorbeelden van een voorzindeel en twee of meer nazindeelen: *ik spoor u tot vlijt aan: want vlijtig te zijn is uw pligt; verder wordt gij door vlijt een beschaafd en bruikbaar mensch; eindelijk wordt gij ook eens om uwe vlijt beloond.* — *Het is het doel eener algemeene veredeling, naar hetwelk alles streeft; daarom gaf ons de Voorzienigheid zoo veel aanleg tot het goede; daarom schonk zij der natuur zoo vele bekoorlijkheden; daarom wekte zij door menigvuldige middelen de rede uit hare sluimering, en daarom gaan wij eens in eene betere orde der dingen over.*

c.) Zoodra verscheidene bijzondere, en onder-

ling reeds door kommas gescheidene, begrippen met elkander verbonden en verder voortgezet worden, zonder zich echter onderling als voor- en nazindeel tot elkander te verhouden, plaatst men insgelijks een kommapunt, als: *niet altijd handelen wij naar de blinde aandrift des ligchaams en naar het vermogen der indrukken, die de voorwerpen op ons maken; dikwijls is het ons mogelijk, deze indrukken en deze aandrift te wederstaan, zoodra wij slechts ernstig willen; dikwijls is het ons mogelijk, het tegendeel van dat gene te doen, waartoe zij ons aanzetten; dikwijls is het ons mogelijk, in twijfelachtige gevallen onze keus uit te stellen, en dezelve van rijpe overweging te doen voorafgaan; zelfs zijn wij ons bewust, dat wij onwillekeurig werkzaamheden beginnen, en, zonder door iets bepaald te worden, de eigene onafhankelijke oorzaken van zekere werkingen zijn kunnen.*

d.) Het kommapunt staat bij nazindeelen, wanneer het eigenlijke daar achter behoorende teeken (b. v. een vraagteeken of een uitroepteeken) eerst aan het slot der geheele rede geplaatst wordt, als: *kan het ontkend worden, dat alle dingen in de wereld wijs zamenhangen en elkander ondersteunen; dat derzelver veranderingen niet anders zijn, dan eene onophoudelijke ontwikkeling van alle soorten van leven en vorming; dat zij alle daarop uitloopen, om voor de levende wezens*

alles te bereiden, wat zij tot hun levensonderhoud noodig hebben; dat wij aan haar zelfs alles verschuldigd zijn, wat ons ligchaam verkwikt en voedt, en onzen geest opklaart en onderrigt? Hier had reeds na *ondersteunen* een vraagteeken moeten staan, indien niet de voortzetting der rede dezelve tot het einde had doen besparen. *Hoe diep gevoelen wij ons bij onze dwaasheden beschaamd; hoe geweldig door dezelve ter nedergedrukt en verpletterd!* Hier is het uitroepteeken, dat na *beschaamd* moest volgen, tot aan het slot bespaard en door een kommapunt vervangen.

e.) Men plaatst ook een kommapunt bij redeneerkunstige verdeelingen, wanneer elk hoofddeel of ook elk onderdeel op zich zelve opgegeven, maar evenwel als gelijkgeordend met de overige onderdeelen, ten opzigte van het geheel, gedacht wordt, b. v.

Trekken uit het beeld van een regtschapen man.

1.) *Hij koestert nooit een te groot gevoelen van zich zelven;*

2.) *hij kent geen eigenbelang;*

3.) *hij houdt niet op goed te doen, al wordt hij ook miskend;*

4.) *hij verschoont de fouten van anderen; enz.*

f.) Eindelijk plaatst men een kommapunt, wanneer het daarop volgende eene wezenlijke, maar als voorstel op zich zelve staande, verklaring van het voorgaande is, als wanneer dit daarop vol-

gende voorstel bijna geheel als een betrekkelijk nazindeel beschouwd kan worden, als: *niets stoot gewoonlijk meer, dan de beschimping; zij beleedigt, dewijl men niet gaarne zijne zwakheden openbaar ziet gemaakt. De mensch kan alles wat hij wil; geene zwarigheden zijn hem zoo groot, dat hij niet in staat zoude zijn dezelve te overwinnen.*

3. *Het dubbele punt* (colon) (:).

§ 518. Het dubbele punt, eene eenigzins grootere rust in het lezen aanwijzende dan die van de kommapunt, wordt gebruikt: *a.*) wanneer men een hoofdvoorstel aankondigt, als: *het onderwerp onzer overdenking zij: dat de deugd oneindig beloont. Wij willen de vraag oplossen: in hoe verre in eenen staat de kunsten tot deszelfs bloei bijdragen.*

b.) Wanneer men de rede van eenen anderen bijbrengt, als: *God sprak: daar zij licht. Hij zeide: wij zijn ten hoogste ongelukkig.*

c.) Wanneer in langere volzinnen verscheidene voorzindeelen voor het nazindeel staan of omgekeerd, en alzoo de enkele voor- of nazindeelen door een kommapunt moeten van elkander gescheiden worden, plaatst men tusschen het zamengestelde voor- en nazindeel een dubbele punt, als: *wanneer God geweld schijnt te oefe-*

nen; wanneer hij koningen van den troon ſtort en geringen verheft; wanneer hij ſomtijds ſchijnbare wanorden toelaat, die de omkeering van geheele rijken na zich ſlepen en duizenden onder de puinhoopen begraven; wanneer hij inzonderheid de plannen van menſchelijken hoogmoed verijdelt en aan onze hartstogten derzelver wenſchen ontzegt: zoo geraken wij ligtelijk op een' dwaalweg; het ontdekken van onverwachte gevolgen; de opeenſtapeling van groote gebeurtenisſen; de verwarring, in welke wij alles beſchouwen, vervult ons met bange bezorgdheid, en de ligtzinnige twijfelt wel geheel aan eene wereldregering. — Kent gij het nog niet, het verlangen naar het betere; zijt gij met u zelven, zonder de hoop op eene grootere volkomenheid, geheel te vreden; breekt de gedachte aan eene verbetering nooit uwen verſtandsſlaap af: welk een ongelukkig ſchepſel moet gij dan zijn; hoe onverſchillig omtrent de waarheid, wanneer gij niet meer licht zoekt; hoe werkeloos en traag; wanneer gij u niet meer kracht toewenscht; hoe gevoelloos en zinnelijk, wanneer de bevrediging uwer dringendſte behoeften voor u toereikende is.

4. *Het punt.*

§ 519. Het punt dient, om het einde eens volzins aan te wijzen en dus:

a.) om algemeene en ondergeſchikte voorſtellen van elkander te ſcheiden.

1. voorb. *Het is eene droevige waarheid, dat de beste menschen gewoonlijk met de zwaarste rampen te worstelen hebben.* (Algemeen of hoofdvoorstel, dewijl het van geen voorafgaand voorstel afhangt.) *Deze waarheid, hoe drukkend dezelve ook zij, moet echter deugdzame menschen niet neerslagtig maken, maar derzelver moed verhoogen.* (Ondergeschikt voorstel, van het voorafgaande algemeen voorstel afhangende, en door hetzelve verklaard en bewezen wordende; — onmiddellijk ondergeschikt, als, zonder tusschenkomst van eenig voorstel, uit het naastvoorgaande hoofdvoorstel voortvloeijende.) *De ware moed eens wijzen bestaat derhalve in de vaste gemoedsgesteldheid, met welke hij 's levens rampen tegentreedt.* Ondergeschikt voorstel, maar middellijk, namelijk, door middel van het tweede aan het eerste — aan het tweede onmiddellijk ondergeschikt.) *Wie nu den naam van eenen wijzen verdienen wil, verheffe zich tot zulk eene denkwijze, en tot zulk eenen moed.* (Ondergeschikt voorstel; maar middellijk aan het tweede en eerste, en onmiddellijk aan het derde ondergeschikt.)

Wil men beproeven of de onderlinge ondergeschiktheid der voorstellen naauwkeurig zij, zoo moet men de denkbeelden, welke zij bevatten, als elkander opvolgend afzonderlijk kunnen voorstellen, b. v.

1. *Zware rampen treffen deugdzame menschen.*

2. *Zij verheffen den moed.*

3. *Deze moed toont zich in eene vaste gemoedsgesteldheid.*

4. *Wie deze denkwijze heeft is wijs.*

2. voorb. *Wij leven in eene wereld, die ons alles, wat wij zijn en worden, door werkzaamheid laat verdienen, eer wij ons aan het genot mogen overgeven.* (Algemeen voorstel.)

Willen wij ons daarom aan het genot der gelukzaligheid overgeven, zoo moeten wij ons daartoe door werkzaamheid voorbereiden. (Ondergeschikt voorstel, en wel onmiddelijk.)

Deze werkzaamheid moet echter, wanneer zij weldadig zijn zal, tot een zeker doel bestemd zijn; want anders verkwisten wij onze krachten nutteloos.

Opvolging van gedachten.

1. *Werkzaamheid.*

2. *Genot door werkzaamheid.*

3. *Genot door doelmatige werkzaamheid*

b.) Het punt scheidt ook gelijkgeordende voorstellen van elkander, dat is, zulke voorstellen, welke op elkander volgen, zonder dat het eene tot verklaring van het andere noodig zij, en welke men alzoo als algemeene, gelijkwaardige voorstellen vooruit zendt, om vervolgens uit beide te gelijk iets af te leiden. Zulke voorstellen worden door geene voegwoorden verbonden; maar

de ondergeſchikte altijd; zijnde het voegwoord in een voorſtel altijd het kenmerk van ondergeſchiktheid.

Eerſte voorbeeld.

gelijk geordend. { *Deze aarde is de ſchouwplaats der werkzaamheid van redelijke wezens.*
De redelijke wezens hebben eene beſtemming voor de eeuwigheid.

Nu kan men uit beide te gelijk het beſluit trekken: *wie alzoo zijne beſtemming voor de eeuwigheid nader wil komen, die zij op aarde doelmatig werkzaam.*

Tweede voorbeeld.

gelijk geordend. { *Onder alle betrekkingen van den mensch op de aarde, zijn de betrekkingen van liefde en vriendſchap de genoegelijkſte.*
Het is het aandeel van ſchoone zielen, dat zij elkander verſtaan en vertrouwen.

Uit beide kan het beſluit opgemaakt worden: *wezens derhalve, die elkander verſtaan en vertrouwen, genieten de zuiverſte vreugde, welke aardſche betrekkingen kunnen verſchaffen.*

c.) Het punt mag niet, door te ver gedrevene kunstige bearbeiding van den afgebrokenen ſchrijfſtijl (ſtyle coupé), zonder noodzakelijkheid vermenigvuldigd worden, b. v. *hij kwam te huis. Hij zette zich aan tafel. Hij at. Hij*

dronk. Hij leide mes en vork neer. Hij ſtond op. Hij ſtopte eene pijp. Hij ging in den tuin. Gebrek aan zamenhang is hier oorzaak van te groote verſnippering der volzinnen, waartegen te voren (§ 450.) reeds gewaarſchuwd is.

d.) Daar in het algemeen door voegwoorden niet alleen voorſtellen, maar ook geheele volzinnen verbonden kunnen worden, zoo ſtaat het punt ook ſomtijds voor *en*, als: *hij duldde, leed en kampte. En wat was nu zijn loon voor al deze inſpanning.*

II. *Zinteekens.*

1. *Het vraagteeken* (?).

§ 520. Het vraagteeken wordt geplaatst:

a.) achter alle regtſtreekſche (directe) vragen, als: *waar woont gij? Hij zeide tot mij: waar hebt gij u zoo lang opgehouden? Uit welk land van Europa zijt gij? hernam hij. — De maatſchappij der wetenſchappen heeft de vraag opgegeven: door welke middelen kan de beſchaving ten platten lande bevorderd worden?*

b.) In zijdelingſche (indirecte) of enkel verhalende vragen plaatst men dit teeken niet, als: *ik vraagde hem, waar hij naar toe ging.*

Wanneer verſcheidene vragen, die alle tot eene zelfde reeks van gedachten behooren en onderling zamenhangen, zoo op elkander volgen, dat tusſchen de middelſte vragen enkel een komma-

punt ſtaat, zoo wordt het vraagteeken tot het einde der rede beſpaard (verg. het gebruik van het kommapunt), als: *is de toekomst voor ons niet in eenen ſtikduisteren nacht gehuld; is ons zelfs dat niet verborgen, wat wij na den dood zijn zullen? en dat alles zoude onzen geest niet ſomwijlen met diepen weemoed vervullen; wij zouden de grenzen, die ons aan alle kanten benaauwen, niet met ſmart gevoelen; wij zouden niet wenſchen over onderwerpen, die ons zoo gewigtig zijn en van zoo nabij betreffen, meer licht te verkrijgen; deze wensch zou niet zoo veel te inniger, dringender en vuriger in ons worden, hoe verder wij in onze beſchaving voortgaan en hoe zuiverder onze waarheidszin wordt?*

2. *Het uitroep- of verwonderingsteeken (!).*

§ 521. Het uitroepteeken ſtaat:

a.) in het algemeen bij voorſtellen, die eene ſterke of levendige hartstogt uitdrukken, als: *het geheele land ontvolkt en tot eene woestijn gemaakt; de bloem der europeſche jeugd geveld, op afgelegene ſlagvelden geofferd; alle regten van eigendom onzeker gemaakt, of met eene baldadige hand geſchonden; alle openbaar vertrouwen ondermijnd; alle handel verwoest; alle volksvlijt te gronde gerigt; de navorſchende geest ontmoedigd; het heiligſte ontwijd!* —

b.) In het bijzonder na de tusſchenwerpſels,

O! — Ach! — Helaas! — Wee! — Foei! enz. Wanneer echter het tusschenwerpsel ter inleiding in een voorstel dient, of de hartstogt door het geheele voorstel verspreid is, zoo bekomt dit laatste het uitroepteeken, maar het tusschenwerpsel zelf alleen een komma achter zich, b. v. *ach, welk een ongeluk! O, hoe gaarn wil ik het vergeten!*

c.) Het uitroepteeken wordt geplaatst na voorstellen, die eenen wensch bevatten, als: *dat gij toch uwe ligtzinnigheid beteugeldet!* Na eene gelofte, als: *ik zweer het u bij alles wat heilig is!* Na eene verwondering, als: *welk een heerlijke dag!* Na een bevel of aanmaning, als: *word wijs! — Ga, booswicht! — Weg met den ellendigen!* — Overigens in voorstellen, welke afschuw, verbazing, angst, verlegenheid, enz. uitdrukken, en na alle woorden, die met hevigheid uitgesproken worden, als: *vuur! — Marsch! — Help!* —

d.) Het uitroepteeken wordt eerst aan het slot des volzins geplaatst, wanneer in denzelven de hoofdgedachte, welke den uitroep bevat, door de enkele denkbeelden voortgezet wordt, als: *hoe schoon waren niet, riep hij getroffen uit, de dagen mijner jeugd, hoe vlogen zij aan de hand der onschuld en der deugd daar heen!*

e.) Indien het gevoel niet sterk is, zoo is dit teeken niet noodig, als: *ik heb, helaas, geen ge-*

luk. Even hetzelfde heeft plaats in spraakwending, wanneer namelijk geen hartstogtelijke toon plaats heeft, en derhalve niet het uitroepteeken maar het gewone gebruikt moet worden, als: *koning, zie daar uwe vijanden, — Uw woord, mijn heer, is mij genoeg. Hoe, mijn heer, is het mogelijk, dat gij die gedachten koestert. Geloof niet, waarde vriend, dat ik mij zoo ver zou vergeten.* Even ditzelfde is het geval met het aanspreken in brieven, als: *Mijnheer, — Wel Edele Heer, — Zeer geëerde vriend,* — waarin mede geen toon van hartstogt plaats vindt. — Alleen in het geval, wanneer aanspraak en uitroep vereenigd zijn, staat om die reden het uitroepteeken, als: *trouwelooze, gij durft u nog vertoonen! — O, mijn zoon! waarmede zult gij u verontschuldigen!*

3. *Het aandachtsteeken* (—).

§ 522. Het aandachtsteeken wordt gebruikt: *a.*) wanneer de volzinnen zich niet als oorzaak en gevolgen tot elkander verhouden, en niet zoo naauw verwantschapt tot elkander gedacht kunnen worden, als gelijke en ondergeschikte denkbeelden, b. v. *de werkzaamheid van den geest kan door de gezondheid des ligchaams bevorderd, en door de ziekte van hetzelve belemmerd, gestoord en zelfs geheel gestremd worden. — Inzonderheid is het geweld der zinnelijke driften zoo groot, dat de ziel door dezelve dikwijls buiten*

ſtaat geſteld wordt, de voorſchriften der rede te volgen, en zich niet zelden met weerzin en tegenkanting door het ligchaam tot daden ziet weggeſleept, waarvan zij afſchuw heeft. — Door hare afhankelijkheid van het ligchaam wordt het ook mogelijk, dat men haar door middel van hetzelve op menigerlei wijze, dwang aandoe, en dat de geheele ligchamelijke wereld rondom ons in onzen geest onophoudelijk werkingen voortbrengen kan; die voor hetzelve niet altijd voordeelig zijn.

b.) Wanneer men midden in eenen volzin ophoudt, om de opmerkzaamheid en verwachting op het volgende te vestigen, als: *niets kan den mensch zoo zeer tot nadenken over zich zelven brengen; niets kan zijnen mensch, om lang te leven, zoo hevig ſchokken; niets zoo bitter zijne vreugde vergallen, dan — het beeld des doods. Hij leefde, nam eene vrouw en — ſtierf.*

c.) Voor en na eenen tusſchenzin, zoodra men denzelven boven het andere wil doen uitkomen; als: *van het verſtand en de oordeelskracht is de rede onderſcheiden, in zoo ver namelijk, aan de laatſte de denkbeelden en oordeelen tot ſtof dienen, waaruit zij geheele gedachtenreekſen — beſluiten — vormt. God wordt niet door offers — de Algenoegzame behoeft dezelve niet — bevredigd.*

d.) Als bloot ſpraakkunstig teeken ſtaat het, wanneer men verſcheidene denkbeelden, in opſchriften en verdeelingen van elkander wil ſchei-

den, als: *Dichtkunst — Muzijk — Danskunst.* *Karel V; — Duitsch keizer* 1520; — *sterft* 1558.

4. *Het insluitingsteeken* (parenthesis, teksthaakjes) () [].

§ 523. Het insluitingsteeken, bestaande in twee haakjes, wordt gebezigd:

a.) Wanneer het daarop volgende woord letterlijk hetzelfde zegt, en gewoonlijk een kunstwoord (terminus technicus), of eene overzetting, of eene aanhaling uit eenigen schrijver bevat, als: *redeneerkunde* (*logica*); *aesthetiek* (*leer van het schoonheidsgevoel*); *aardrijksbeschrijving* (*geographie*); *Leijden* (*Lugdunum Batavorum*).

b.) Wanneer men eenen geheel vreemdsoortigen, en op zichzelven volledigen zin tusschen eenen volzin invlecht, als: *een ding heb ik u nog te zeggen: gij moet* (*maar ik zie dat gij geeeuwt*) *wel acht geven. Hij heeft heden* (*naauwelijks zal men het gelooven*) *zijnen vader geslagen.*

c.) Wanneer in eene aanhaling of anderzins eenig woord voorkomt, dat uit den zamenhang zelven niet gemakkelijk te verstaan is, vlecht men wel eens, bij wijze van tusschenrede, eene verklaring van hetzelve in, als: *de naam van den vader der nederlandsche dichtkunde* (*Joost van Vondel*) *zal altijd met eerbied genoemd worden. — De wetten vertrouwen hem* (*den koning van Creta*) *de volken, als een allerdierbaarst pand toe, onde*

beding, dat hij de vader zijner onderdanen zij. De tusſchenredenen (parentheſen) moeten echter, als gewoonlijk eenig gebrek in den ſtijl verradende, zoo veel mogelijk vermeden worden.

5. *Het afdeelingsteeken* (paragraaf) (§).

§ 524. Het afdeelingsteeken, meer gewoonlijk onder den naam van paragraaf bekend, gebruikt men, om in de wetenſchappelijke voordragt zekere rustpunten en afdeelingen te hebben, waardoor men de opvolging van eenigzins onafhankelijke gedachten of de ſcheiding van die reekſen van volzinnen aanduidt, welke, als ware het, een onafhankelijk gebied hebben. In de ſtreng wetenſchappelijke voordragt geſchiedt zulks nog daarenboven, met aanwijzing van de afhankelijkheid der volgende paragrafen van de voorgaanden. Van het eerſte leveren de paragrafen van dit werk voorbeelden genoeg op; voor het laatſte kan het volgende dienen:

§ 1. *De volkomenheid van elk ſchepſel beſtaat in de grootſte ontwikkeling en uitbreiding van zijnen geheelen aanleg en van al zijne krachten, tot de gezamenlijke bedoelingen van zijn aanwezen.*

§ 2. *Deze gezamenlijke bedoelingen zijns aanwezens* (§ 1.) *noemen wij zijne beſtemming.*

§ 3. *Deze beſtemming* (§ 2.) *is bij redelijke wezens eene denkbeeldige zaak* (*ideaal*), *of een*

oneindig ver afgelegen eindpaal, die wij wel naderen, maar nooit geheel bereiken kunnen.

6. *Het verdeelingsteeken.*

§ 525. Van het vorige teeken is onderscheiden het verdeelingsteeken, dienende om de redeneerkunstige verdeeling der denkbeelden in eene rede aanschouwelijk te maken. Men gebruikt hiertoe letters en getallen.

§ 526. Behalve het voorbeeld, in het I. D. dezes werks bl. 34. § 64. voorkomende, kan, om het gebruik der verdeelingsteekens op te helderen, nog dienen het volgende net voor de ontbinding:

De ware vlijt beloont zich zelve. (Hoofdstelling.)

1.) **Karakter van de ware vlijt.** (Eerste hoofddeel.)

a.) *Zij is doelmatig;* (Eerste onderdeel. — Ondergeschikt.)

a. Want zij is zich het doel der wetenschappen zelve bewust.
b. en is zich het doel der wetenschappen voor het werkelijke leven bewust.
} Minderdeelen.

(Aan het onderdeel ondergeschikt, onderling gelijkgeordend.)

b.) *Zij is niet werktuigelijk;* (Tweede onderdeel.)

a. Want zij is niet bloot geheugenwerk;
b. maar eene zaak van overtuiging en van eigen nadenken.
} Minderdeelen.

c.) *Zij is onbaatzuchtig;* (Derde onderdeel.)

a. Zij laat niet leeren, om daardoor te schitteren of te winnen; *b. maar om de wetenschap zelve.*	Minderdeelen.

d.) *Zij volhardt;* (Vierde onderdeel.)

a. Zij laat zich door geene zwarigheden afschrikken; *b. zij gelooft nooit, reeds aan den eindpaal te zijn.*	Minderdeelen.

2. Zij beloont zich zelve. (Tweede hoofddeel.)

a.) *Zij bevordert de eigene volmaking;* (Ie. onderdeel.)

a. Want zij schenkt de hoogstmogelijke ontwikkeling van allen aanleg; *b. en het meest juiste gevoel van kracht.*	Minderdeelen.

b.) *Zij doet ons invloed verkrijgen in de burgerlijke maatschappij;* (IIe. onderdeel.)

a. Zij verschaft ons de achting van anderen; *b. zij bezorgt ons invloed in de zaken van anderen.*	Minderdeelen.

c.) *Zij doet ons de reinste zielsvreugde genieten;* (IIIe. onderdeel.)

a. Dewijl hare vreugde van geene uiterlijke toevallen afhankelijk is; *b. dewijl deze alle hare zielskrachten bevredigen.*	Minderdeelen.

d.) *Zij bereidt tot eene toekomstige hoogere werkzaamheid, voor;* (IVe. onderdeel.)

a. Dewijl hier beneden niet de grenzen onzer werkzaamheid zijn kunnen; *b. dewijl wij ginds voortgaan zullen, waar wij hier staan bleven.*	Minderdeelen.

§ 527. Zoodra het redeneerkunstige net door weinige onderdeelen kan zamengevlochten worden, zoodra heeft ook de keus der teekens geene zwarigheid.

Zijn er echter vele onder- en minderdeelen noodzakelijk, zoo moet men bij het opzetten van het net daarop acht geven, dat men door de keus der teekens het overzigt zelf niet moeijelijk make. — In het bijzonder moeten, met eene gestrenge naauwkeurigheid, de onderdeelen onder de hoofddeelen, en de minderdeelen onder de onderdeelen ingevoegd worden. — Het zwaarste derhalve is het ontwerpen van een net voor eene geheele wetenschap, ten einde een volledig aanschouwelijk overzigt over dezelve te geven.

γ. Het opschortings- of weglatingsteeken (. . . . .).

§ 528. Het opschortingsteeken, waartoe men verscheidene punten nevens elkander bezigt, staat om eene afgebrokene rede aan te duiden; hetzij dit afbreken met voordacht, om iets te laten raden of met beleid te verzwijgen, hetzij dit door eene sterke hartstogt geschiede, hetzij eindelijk dat men in de rede gevallen en alzoo verhinderd worde voort te gaan, als:

Deze zoude wel den post verdienen; maar .....

Ik ben zeker, hij is een .....

Ik had eene zachte behandeling verwacht; maar mijn gezworen vijand Ma ..... Gij verstaat mij reeds.

Ik wilde u wel geld leenen; maar ..... Gij hebt het niet, zeg maar! uw gewone uitvlugt.

8. *Het aanhalingsteeken* („ ")

§ 529. Het aanhalingsteeken, of de dubbele komma wordt geplaatst bij den aanvang en het slot van woordelijke aanhalingen uit andere schrijvers, veelal ook nog bovendien aan het begin van elken regel derzelve, als: *zie hier wat de abt Girard ten opzigte van de plaatsing der zin- en scheiteekens zegt:*

„ *Het is waar, met betrekking tot de zuiver-*
„ *heid van taal, netheid van volzin, sierlijkheid*
„ *van uitdrukking, kieschheid en sterkte der denk-*
„ *beelden, heeft de zinscheiding slechts eene gerin-*
„ *ge verdienste; maar zij verligt en geleidt den*
„ *lezer; zij wijst hem de plaatsen aan, waar hij*
„ *moet rusten, om adem te halen, en hoeveel tijd*
„ *hij daaraan besteden moet; zij bevordert de*
„ *verstaanbaarheid, door het lezen op zulk eene wij-*
„ *ze te regelen, dat de domme, gelijk een man van*
„ *verstand, schijnt te verstaan, hetgeen hij leest;*
„ *zij houdt de aandacht van de toehoorders gaan-*
„ *de, en bakent hun de grenzen van den zin af;*

„ *eindelijk zij verdrijft de duisterheden, welke*
„ *uit den ſtijl voortkomen.*"

9. *De koppelſtreep* (-).

§ 530. Dit teeken ſtaat ter verbinding van zamengeſtelde woorden, welke wegens derzelver aard geene gewone zamenſtelling toelaten, als: *de engelsch - hollandſche vloot. Het engelsch-rusſisch leger.* — Ook bij woorden van denzelfden uitgang, om de laſtige herhaling te vermijden, als: *koorn- bloem- en beestenmarkt. Laken- katoen- en papierfabrijken.* Eindelijk plaatst men dit teeken, wanneer men aan het einde van eenen regel midden in een woord afbreken moet.

10. *Het afkappingsteeken* (apoſtrophe) (').

§ 531. Dit teeken ſtaat bij het weglaten van eene of meer letters in een woord, en is zeer gewoon bij dichters; maar in ongebonden ſtijl behoort men het met omzigtigheid te gebruiken, als: *'t huis* voor *het huis.* — *t' huis* voor *te huis.* — *'s konings wil* voor *des konings wil.*

11. *Het aanmerkingsteeken* [.) *) †)].

§ 532. Dit teeken, ook renvooiteeken genoemd, en waartoe men, behalve bovenſtaande teekens, ook wel enkele cijfer- of ſchrijfletters bezigt, ſtaat gemeenlijk tusſchen twee haakjes, en wordt geplaatst, wanneer men, om den

zamenhang van een fchriftelijk opftel niet te verbreken, onder den tekst, of na het geheel; eene verklaring (*) van het een en ander des verhandelden onderwerps geeft, dat wel met het verhandelde verwant is, maar niet regtftreeks tot hetzelve behoort, en daarom in den tekst zelven minder voegt. Ook ftaat dit teeken bij verwijzing naar andere werken.

12. *Teekens voor uitheemfche woorden en voor gebruikelijke verkortingen dienende.*

§ 533. Zekere teekens komen in de nederlandfche taal weinig of in het geheel niet voor, maar alleen in uitheemfche woorden, als:

1. het fcheidingsteeken (trema) (¨), dienende om twee, in hetzelfde woord naast elkander komende, doch tot verfchillende lettergrepen behoorende klinkers van elkander te fcheiden, b. v. *Phaëton*, *poëet*, *poëzij*, *beëedigen*, *zeeën*. —
2. Het accent, als: *de Vendée*.
3. De cedille, of het haakje onder de *c*, b. v. in *Maçon*, *Alençon*.

§ 534. Voorts moet hier nog worden aangemerkt, dat men het punt ook bezigt:

1. als bloot fpraakkunftig teeken in wetenfchappelijke opfchriften, als: *eerfte afdeeling*. —

(*) Zulke verklaringen dragen dan den naam van *noten*, *aanmerkingen*, *ophelderingen*, enz. en zijn voor het overige aan iederen lezer genoegzaam bekend.

Eerste hoofdstuk. — Inleiding. — Voorrede. — Bepalingen.

2. Als verkortingsteeken bij sommige gebruikelijke verkortingen, b. v. U. Hoogh. voor *Uwe Hoogheid.* — *Z.* K. H. of H. K. H. voor *Zijne* of *Hare Keizerlijke* of *Koninklijke Hoogheid.* — Z. M. of H. M. voor *Zijne* of *Hare Majesteit.* — H. H. M. M. voor *Hunne Majesteiten.* — Z. Exc. voor *Zijne Excellentie.* — U. Exc. enz. Zoo ook *Will.* — *Hendr.*, voor *Willem.* — *Hendrik.* — *Rom. I vs* 20. — *Wagenaar Vad. Gesch. D.* 6, *bl.* 57.

Aangezien nu vele dier verkortingen, van latijnsche woorden gemaakt zijnde, in onze taal als ware het zeker burgerregt hebben bekomen, zoo laten wij de voornaamste alhier volgen.

1. Lijst van uitheemsche verkortingen, welke in nederlandsche schriften voorkomen.

A°. — Anno, *in het jaar*, *in den jare.*

A. B. — Aurea Bulla, *de gouden bulle.*

Ac. — Academia, *de akademie*, *universiteit.*

A. C. — Anni Currentis *of* anno currente, *van of in het loopende jaar.*

A. Chr. — Ante Christum, *voor Christus.*

A. D. — Anno Domini, *in het jaar onzes Heeren.*

Add. — Adde *of* addatur, *voeg bij*, *of er worde bijgevoegd.*

Ad Mand. — Ad mandatum, *op bevel.*

A. E. Archi Episcopus, *aartsbisschop.*

Aed. — Aedes, *de kerk.*

Aedil. — Aedilis, *bouwheer.*

A. F. — Anni futuri, *van het toekomende, naastvolgende jaar.*

A. M. — Anno Mundi, *in het jaar der wereld, of na de schepping; desgelijks* Artium magister *meester in de (vrije) kunsten.*

An. *en* Anon. — Anonimus, *een ongenoemde.*

A. O. C. — Ab orbe condito, *van of sedert de schepping der wereld.*

A. O. R. — Anno orbis redemti, *in het jaar der wereldverlossing.*

A. P. *of* A. Pr. — Anni presentis, *van het tegenwoordige jaar.*

A. Praec. *of* praet. — Anni praecedentis *of* praeteriti, *van het vorige jaar.*

Apoc. *en* Apocal. — Apocalypsis, *de openbaring (van Johannes).*

A. R. S. — Anno Reparatae (recuperatae *of* restauratae) Salutis, *in het jaar der herkregene zaligheid.*

Art. — Articulus, *artikel, afdeeling.* Artt. — Articuli, *afdeelingen.*

A. S. R. — Anno Salutis reparatae, *zie* A. R. S.

A. U. C. — Anno urbis conditae, *in het jaar der (of na) de bouwing der stad (Rome).*

A. U. S. — Actum ut supra, *gedaan als boven; op denzelfden dag.*

B. C. D. — Bono cum Deo, *met den goeden God; dat is, met Gods genade.*

Bibl. — Biblia, *de bijbel.*

B. L. — Benevole Lector, *toegenegen, goedgunstige lezer.*

B. V. — Beata virgo, *de heilige maagd (Maria).*

C. Cand. — Candidatus, *kandidaat, die naar een ambt staat.*

Cant. — Cantor, *zangmeester, voorzanger.*

Cap. — Caput *of* Capitulum, *hoofdstuk, afdeeling.*

Cent. — Centum, *honderd.*

Cet. — Cetera, *het overige, de overigen.*

C. L. — Citato loco, *ter aangehaalde plaatse.*

C. M. *ook* Cand. Min. — Candidatus Ministerii, *kandidaat in de godgeleerdheid.*

Cod. — Codex, *wetboek, handschrift, oorkonde.*

Coll. — Collatis, *vergeleken.*

Comment. — Commentarius *en* commentatio, *verhandeling en uitlegging.*

Cons. — Consul, *romeinsch overheidspersoon.*

Coss. — Consules, *Consuls.*

Cresc. — crescendo, *wassende, met toenemende sterkte.*

D. *en* D^r^. — *Doctor.*

D. *en* D^s^. *ook* Dom^s^., *de heer.*

D. A. — Dicti anni, *van het gezegde jaar.*

Dat. — Datum, *gegeven, uitgevaardigd.*

D. C. — Da capo, *van het begin af.*

D. D. — De dato, *van of op (den dag van) de uitgifte.*

Dec. — December, *Wintermaand.*

Del. — Delineavit, *hij heeft het geteekend (op kunstplaten.*

D. G. — Dei gratia, *door Gods genade.*

D. J. U. — Doctor juris utriusque, *doctor in de beide regten.*

D. l. dicto loco, *ter gemelde plaats.*

D. M. — Doctor Medicinae, *doctor in de genees-kunde.*

D. The. — Doctor Theologiae, *doctor in de god-geleerdheid.*

D. S. — Dal segno *van het teeken.*

D. O. M. — Deo optimo maximo, *aan den of met den hoogsten God.*

E. *en* Eg. — Ergo, *gevolgelijk, derhalve.*

E. C. — exempli causa, *of* E. G. — exempli gratia, *bij voorbeeld.*

Ex off. — Ex officio, *ambtshalve.*

Etc. — et cetera, *en zoo voorts.*

Fec. — Fecit, *hij heeft het gemaakt.*

F°. R°. — Folio recto, *op de eerste, voorste of regter bladzijde.*

F°. V°. — Folio verso, *op de andere, linkèr of keerzijde.*

Gl. M. *of* Glor. Mem. — Gloriosae memoriae, *roemrijker gedachtenis.*

H. A. — Hoc anno, *in dit jaar.*

H. e. — Hoc est, *dit is of beduidt.*

H. l. — Hoc loco, *te dezer plaats.*

H. L. Q. C. — Hora locoque consueto, *ter gewoner tijd en plaats.*

Ib. *of* ibid. — Ibidem, *ter zelfder plaats.*
Id. *of* Idem, *dezelfde.*
I. e. — Id est, *dat is.*
Imperat. — Imperator, *keizer.*
Incl. *of* inclus — inclusive, *ingesloten.*
I. N. D. — In nomine Deo *of* Domini, *in den naam van God.*
J. C. *of* J. Chr. — *Jezus Christus.*
J. Ctus. — Juris *of* Jure Consultus, *regtsgeleerde.*
J. H. S. — Jesus hominum Salvator, *Jezus verlosser der menschen.*
J. M. J. — *Jezus Maria Jozef.*
J. N. R. J. *of* I. N. R. I. — Jesus Nazarenus Rex Judaeorum, *Jezus de Nazarener, koning der Joden.*
J. U. C. — Juris itriusque Candidatus. — J. U. D. — Juris utriusque Doctor. — J. U. S. — Juris utriusque Studiosus, *kandidaat, doctor, student in de beide regten.*
Jun. *of* Junr. — Junior, *de jongere, jongste.*
L. B. — Lector Benevole, *goedgunstige lezer;* ook *op de titels van boeken.* — Lugduni Batavorum, *Leijden.*
L. B. S. — Lectiro benevolo salutem, *den goedgunstigen lezer heil.*
L. C. — Loco citato, *ter aangehaalde plaatse.*
L. D. — Laus Deo! *God zij lof.*
L. D. S. P. — Laus Deo Salus Populo, *aan God zij lof en aan het volk heil.*

L. P. D. — Laus plurima Deo! *aan God zij de hoogste lof.*

L. S. — Loco sigilli, *in plaats van zegel.*

M. *of* Mag. *of* M^r. — Magister, *meester.*

M. *en* Misc. — Misce, *meng, of* misceatur, *er worde gemengd (op geneeskundige recepten).*

Mand. *of* Mandt. — Mandatum, *bevel, verordening.*

Mlle — Mademoiselle, *jufvrouw, juffer.*

Mme — Madame, *Mevrouw.*

Mgr. — Monseigneur,

M. m. pr. — Manu mea propria, *met eigen hand, eigenhandig.*

M^r. Monsieur, *mijnheer.*

Mrs. — Messieurs, *mijne heeren.*

M. S. C. — Mandatum sine clausula, *een bevel zonder voorbehouding.*

Mut. mut. — Mutatis mutandis, *met de noodige verandering.*

N^o. Numero, *in of naar het getal.*

NB. *of* N. B. — Nota bene, *let wel.*

N. D. — Notre Dame, *de maagd Maria.*

N. L. — Non liquet, *het blijkt niet.*

N. M. — Novea moneta, *nieuwe munt.*

N. N. — Nomen nescio, *den naam weet ik niet.*

N. T. *of* Nov. Test. — Novum Testamentum, *het nieuwe testament, het nieuwe verbond.*

O. A. D G. — Omnia ad Dei gloriam, *alles ter eere van God.*

O. P. N. — Ora pro nobis, *bid voor ons.*

P. A. — Par ami, *door of met eenen vriend.*

P. C. Par couvert, *onder omslag; ook* Pour condoleance, *voor rouwbeklag.*

P. compl. — *Door of uit beleefdheid.*

P. E. *of* P. Ex. — Par exemple, *bij voorbeeld.*

P. Expr. — Per expresſum, *door of met eenen eigenen bode.*

P. F. v. — Pour faire visite, *om een bezoek af te leggen.*

Pl. *of* Plur, — Pluralis, *meervoud.*

P. M. *of* pro mem. — Pro memoria, *ter herinnering.*

P. occ. — Pour occasion, *bij gelegenheid.*

P. P. S. — Pour prendre congé, *om afſcheid te nemen.*

Prof. — Profesſor, *hoogleeraar.*

P. S. — Post ſcriptum, *naſchrift.*

Publ. — Publice *of* Publicius, *openbaar, openlijk,*

Quer. — Queritur, *er wordt gevraagd.*

Quest. — Questio, *de vraag.*

Q. B. F. F. S. — Quod bonum, felix, faustum ſit, *dat het goed, gelukkig en gezegend zij!*

Q. D. B. V. — Quod Deus bene vertat, *dat God het ten besten keere (het wel doe gelukken.)*

Q. E. D. — Quod erat demonſtrandum, *hetwelk te bewijzen was.*

Q. L. *of* q. pl. — Quantum libet *of* quantum placet, *zoo veel als men verkiest.*

Q. S. — Quantum ſatis *of* ſat est, *zoo veel als genoeg is.*

R. — Recipe, *neem.*

Rec. — Recensent, *beoordeelaar.*

R. D. — Reverendus Dominus, *eerwaardig heer.*

Resp. — Responde, *antwoord.*

R. I. — Romanum Imperium, *het romeinsche rijk.*

R. I. P. — Requiescat in pace, *hij ruste in vrede.*

R. M. — Regia Majestas, *koninklijke Majesteit.*

R. M. C. — Reverendi Ministerii Candidatus, *kandidaat van het eerwaardig leeraarsambt.*

R. P. — Reverendus Pater, *eerwaardige vader.*

Rp. *of* Resp. — Res publica, *het algemeen welzijn, gemeenebest, de algemeene belangen, staat.*

S. — Solo, *alleen.*

S. *en* S[t]. — Sanctus, (*verbasterd* Sint), *de heilige.*

S. A. E. — Son Altesse Eminentissime, *zijne of hare doorluchtige hoogheid.*

S. A. R. — Son Altesse royale, *zijne of hare koninklijke hoogheid.*

S. a. s. *of* sa. srum. — Summa summarum, *het gezamenlijk bedrag, alles bij elkander.*

Salv. tit. — Salvo titulo, *onverminderd den titel.*

Sc. *of* Scil. — Scilicet, *namelijk.*

Sculps. — Sculpsit, *hij heeft het gegraveerd.*

S. D. G. — Soli Deo Gloria, *aan God alleen de eer.*

S. e. c. — Salvo errore calculi, *onverminderd, behoudens eenige misslag in de berekening.*

S. h. — Salvo honore, *onverminderd behoudens de eer.* T 5

Sen. — Senior, *de oudere, oudste.*

Seq. — Sequens, *de volgende.*

Sig. — Signatum, (*was*) *geteekend.*

S. J. — Societus Jefu, *de maatfchappij van Jezus* (*de Jezuiten*).

S. l. — Suo loco, *te zijner plaats.*

S. l. e. a. — Sine loco et anno, *zonder plaats of jaartal* (*van boeken of gefchriften*).

S. M. — Sa Majesté, *zijne Majesteit.*

Sp. S. — Spiritus Sanctus, *de heilige geest.*

Sq. *zie* Seq. — Sqq. — Sequentes, *de volgenden.*

S. r. *of* salva rat. — salva ratificatione, *behoudens de bekrachtiging.*

S. T. D. — Sanctæ Theologiæ Doctor, *Doctor in de heilige godgeleerdheid.*

St. n. — Styli novi, *van den nieuwen ftijl*; — St. v. — Styli veteris, *van den ouden ftijl.*

T. — Tutti, *geheel.*

Tit. — Titulus, *titel tijtel.*

Tom. — Tomus, *band, deel.*

Ult. — ultimo, *den laatften* (*der maand*).

U. s. — ut supra, *als boven.*

V. — Verte *of* volti, *wend om.*

Vi. c. — Verbi causa, *bij voorbeeld.*

V. D. — Volenti Deo, *wanneer God wil, met Gods welbehagen.*

V. D. M. — Verbi divini minister, *dienaar van het goddelijk woord.*

Vert. — Verte, *keer om.*

V. gr. — Verbi gratia, *bij voorbeeld.*

Vid. — vide *of* videatur, *zie of men zie.*

Vir. — Videlicet, *namelijk.*
Vol. — Volumen, *band*, *rol inhoud.*
Vt. — Vidit, *hij heeft het gezien.*
V. T. *of* Vet. Test. — vetus Testamentum, *het oud testament of verbond.*
V. V. Vice versa, *omgekeerd*, *wederkeerig.*

E. Gebruik van kapitale- of hoofdletters.

§ 535. Gelijk het gebruik der fchei- en zinteekens, zoo behoort ook dat der hoofd- of kapitale letters door de fpelling bepaald te worden. Door deze letters verftaat men letters, eenigzins grooter dan de gewone, aan het hoofd van zulke woorden, welke men van de overige wil onderfcheiden.

§ 536. Door het gebruik der hoofdletters te zeer te vermenigvuldigen maakt men het doel van derzelver inftelling nutteloos; want het is blijkbaar, dat zij tot geene of weinige onderfcheiding dienen, wanneer zij ieder oogenblik voorkomen. — Zij maken ook geene fierlijke vertooning, maar veroorzaken veeleer eene onregelmatigheid; om welke beide redenen men derzelver gebruik zoo veel mogelijk moet beperken, en zich alleen van deze letters bedienen, wanneer zij van eene blijkbare nuttigheid zijn.

§ 537. Men bedient zich in het algemeen van dezelve gepastelijk, om aan te duiden de eigen-

namen en de woorden, die dezelve vervangen; de namen van verperſoonlijkte denkbeeldige wezens; eindelijk om op eene meer in het oog loopende wijze, dan door het punt het begin van eenen nieuwen volzin te bepalen.

§ 538. Naar aanleiding hiervan kan men de volgende algemeene regelen voor het gebruik der groote letters in de nederlandſche taal opgeven:

1e. *Regel.*

§ 539. Alle eigennamen moeten met eene groote letter geſchreven worden, als: *Augustus, Columbus, De Ruiter, de Rijn, Rotterdam, de Etna, de Nederlanden, Napels, Europa. Het paard van Alexander heette Bucephalus. Salomo was een vorst, uitſtekend door zijne wijsheid. Titus was een voortreffelijk vorst. Homerus was de vader der griekſche dichters.*

§ 540. Niet alleen wanneer de eigennamen in hunne eigenlijke beteekenis voorkomen, zoo als in het onmiddellijk voorgaande, maar ook wanneer zij in gemeene zelfſtandige naamwoorden vervormd worden, als: *Frederik II was de Salomo van het noorden. Koning Willem I is de Titus van Nederland. Vondel is de Homerus der Nederlanders.*

2e. *Regel.*

§ 541. Elk gemeen zelfſtandig naam-

woord wordt met eene kleine letter aan het hoofd geschreven, als: *de arend heeft een scherp gezigt. De hond is getrouw. Gij jonge vorst, het bloed onzer helden, gij, die eens door het regt van geboorte en van verdiensten den schepter van dit rijk zult zwaaijen, gij, de hoop van den staat, kies wijze mannen tot raadgevers. De oorsprong van den Rijn. Het meer van Haarlem. Het bosch van Soignes. De straat van Gibralter. De watervallen van de Niagara. De bank van Amsterdam. De graaf van Egmond.*

§ 542. De namen der maanden, en van de dagen der week schijnen ook als gemeene naamwoorden te moeten worden beschouwd, en als zoodanig met kleine letters te worden geschreven, b. v. *de maanden februarij, mei en julij. In augustus en october* 1820. *Het is donderdag acht dagen geleden.*

3e *Regel.*

§ 543. Wanneer een gemeen zelfstandig naamwoord door den zamenhang, door de wijze, waarop het gebezigd wordt, of door zeker gebruik eene bepaalde beteekenis verkrijgt, welke uit den spraakkunstigen volzin niet kan opgemaakt worden, zoo moet hetzelve met eene groote letter beginnen. Wanneer een Nederlander b. v. zegt; *de koning bemint den vrede*, zoo doet niet het spraakkunstig voorstel zelf, maar alleen

de betrekking van den spreker kennen, dat door deze uitdrukking de tegenwoordige koning Willem de I. bedoeld wordt. Om dezelfde reden schrijft men met eene groote *K* het woord *Krijgsman* in den volgenden zin: *jonge vorst, hoor de lessen van een' Krijgsman, die in het veld gevormd en in krijgsrumoer opgekweekt is.* — Deze *krijgsman* is Frederik II, maar het spraakkunstige dezer plaats zegt er niets van. Even zoo in het volgende: *het geheele Noorden is in vrede,* Waar het *Noorden* voor *de volken der noordelijke landen* gebezigd wordt. Aldus wordt ook het woord *Hemel* met eene groote *H* geschreven in de volgende uitdrukkingen, waarin door zeker gebruik dit woord het *Opperwezen* beteekend, te weten: *de Hemel verhoorde onze beden,* en *o Hemel, hoe ongelukkig!*

§ 544. Deze regel strekt zich ook uit tot de bijvoegelijke naamwoorden. Aldus zal men het bijvoegelijke naamwoord *zeventig*, dat in het algemeen met eene kleine *z* moet geschreven worden, met eene groote *Z* schrijven in de volgende uitdrukking: *de schrijver van de overzetting der Zeventigen is onbekend.*

§ 545. Om dezelfde reden moeten gemeene zelfstandige naamwoorden, als eigennamen voor titels van boeken, tooneelspelen, schilderijen, beelden, schepen, enz. gebezigd, met eene groote letter aan het begin geschreven wor-

den, als: *de Geestenziener is een werk van Schiller.* — *Menschenhaat en Berouw was Kotzebues eerste en laatste tooneelspel. Het Avondmaal van Rubbens. De Onoverwinnelijke en de Schrikverwekker liggen op de reede.*

§ 546. Tot dezen regel kunnen ook gebragt worden de namen, welke denkbeeldige wezens aanduiden, wanneer deze verpersoonlijkt worden, als: *thans roep ik u aan, gestrenge Waarheid, verspreid op mijn geschrift uwe kracht en uwe opregtheid. O weldadige Vrede, waak uit uw hoog verblijf over ons; weer van onze velden, van onze steden, van onze grenzen, die bloedige plagen der ongelukkige stervelingen; laat dit eenmaal bloeijend land onder uwe hoede eens aangename rust genieten, welke het zoo vurig wenscht.*

4e. *Regel.*

§ 547. De namen van volken en aanhangers eener godsdienstige gezindheid worden met groote letters geschreven, als: *Rome zegepraalde dus over den Germaan, over den bewoner van Iberie, over den woesten Brit, over al de kunsten der Grieken, over de looze Karthagers, over de verdedigers van Pontus, over de groote stammen der Galliërs en over alle staten, die de wereld uitmaakten. Twee Duitschers; drie*

Italianen, *negen Portugezen*. *De Christenen*, *Heidenen*, *Mohammedanen*. *De Hervormden*, *Remonstranten*, *Arianen*, *Socinianen*, enz. *De Benedictijnen*, *Dominikanen en Jezuiten*.

5ᵉ. *Regel*.

§ 548. De zelfstandige naamwoorden, uitdrukkende eene waardigheid, godsdienstige gezindheid, eene kunst of wetenschap, de taal eens volks, en alle namen van denkbeeldige wezens (uitgezonderd het in § 546 vermelde geval) moeten met eene kleine letter beginnen, als: *het christendom*, *het heidendom*, *het islamismus*, *het priesterschap*, *het burgemeesterschap*, *de spraakkunst*, *de muzijk*, *de danskunst*, *de wijsbegeerte*, *de bouwkunst*, *de natuurkunde*, *de penningkunde*, *de aardrijksbeschrijving*, *het neerlandsch*, *fransch*, *latijn*, *maleisch*. *De hoop*, *de toorn*, enz.

§ 549. Elk bijvoegelijk naamwoord moet met kleine letters geschreven worden, dewijl het bestemd is, om het zelfstandige te vergezellen, en slechts in minderen rang bij hetzelve geplaatst wordt. De bijvoegelijke naamwoorden van zelfstandige afgeleid, die met eene groote letter geschreven worden, zijn hiervan niet uitgezonderd. Men schrijft dus: *christelijke godsdienst*; *gees-*

telijke goederen; *pauselijke zetel*; *latijnsch opschrift*; *fransche omwenteling*; *nederlandsche vrijheid*; *het romeinsche volk*; *het mohammedaansche geloof*.

§ 550. De bijvoegelijke naamwoorden, als zelfstandige gebezigd, moeten dezelfde regels volgen als de gemeene zelfstandige naamwoorden. Men schrijft derhalve met eene kleine letter: *de ondankbare*, *de trouwelooze*, *de meineedige hebben allen iets met elkander gemeen*. — *Na een heilig leven stierf hij den dood der regtvaardigen*.

§ 551. Het eenige geval, waarin bijvoegelijke naamwoorden, als zelfstandige gebezigd, met eene groote letter behooren geschreven te worden, is wanneer zij zekere bepaalde beteekenis verkrijgen, welke niet uit het spraakkunstig verband is op te maken. *De Onsterfelijke spreekt, en gij vreest de woede van eenen Sterveling*. De *onsterfelijke* beteekent de Godheid, en *een sterveling* doelt op zekeren geweldenaar. Desgelijks: *de Eeuwige is zijn naam*. Daarentegen: *de eeuwige afwisseling van geluk en ongeluk*.

7e. *Regel*.

§ 552. Wanneer men iemand met een gemeen zelfstandig naamwoord aanspreekt, zoo is door het gebruik, dat men van dit woord maakt, om den persoon, tot wien men spreekt, aan te duiden,

het voorwerp genoegzaam bepaald. Men schrijft dus dit woord met eene kleine letter, als: *o broeder, in wien ik zoo vroeg al de bekwaamheden van eenen held zie schitteren. — Groote vorst, houd op met overwinnen, of ik houd op met schrijven. Het is tot u, gestrenge regter, dat ik mij wend.*

§ 553. De woorden *mijnheer*, *mevrouw*, *mejufvrouw* moeten insgelijks als gemeene zelfstandige naamwoorden aangemerkt worden, en dus denzelfden regel volgen. Men schrijve dezelve dus met kleine letters, wanneer men daarmede iemand aanspreekt, als: *aan wien konde ik beter dan aan u, mijnheer, het offer mijner erkentenis aanbieden. — Ik ben hem alles verschuldigd, mevrouw, dit moet ik bekennen. — Te voren hebt gij, mejufvrouw, zelve anders gesproken.*

§ 554. Wanneer men zich echter van deze woorden in den derden persoon bedient, om den persoon aan te duiden, tot wien men spreekt, alsmede iemand, welken men alleen uit het vervolg der rede kent, schrijft men dezelve met eene groote letter, als: *ik verzoek Mijnheer mij zijne bevelen te geven*, voor, *ik verzoek u, mijnheer, mij uwe bevelen te geven. Ik geloof dat Mijnheer er van verwittigd is*, voor, *ik geloof, mijnheer, dat gij er van verwittigd zijt.*

8e *Regel.*

§ 555. Elke nieuwe volzin moet met eene

groote letter beginnen, vooral omdat een punt, waardoor de volzinnen van elkander gescheiden worden, door deszelfs kleinheid aan het oog ontslippen kan.

§ 556. Na een vraag- en uitroepteecken begint, wanneer de zin geheel geeindigd is, het volgende woord insgelijks met eene groote letter, als: *ach Hemel! Waarom treft mij dit ongeluk? Mijne vijanden zullen er zich in verheugen.*

9e. *Regel.*

§ 557. Daar de verkortingen niets gemeen hebben met het einde van den volzin, moet men ook geene groote letter plaatsen na het punt, hetwelk dezelve gewoonlijk volgt, als: *Rec. heeft dit teregt aangemerkt. — Z. K. H. is van zijne reis terug gekeerd.*

10e. *Regel.*

§ 558. Men moet met eene kleine letter eene aangehaalde rede beginnen, wanneer dezelve door het dubbele punt aangekondigd wordt, als: *God seide: daar zij licht.*

11e. *Regel.*

§ 559. Het plaatsen van eene groote letter aan het begin van iederen regel in dichtmaat is in onze taal (*) nog van algemeen gebruik, als:

(*) Wij zeggen in onze taal; want vele Duitschers hebben steeds dit, alleen door langdurige gewoonte, gewettigd gebruik verworpen.

De taal van Neerlands vrijen grond
Schijnt als een' vlam in 't duister;
Hoe meer men deze taal doorgrondt,
Te sterker wordt haar luister.

(De hollandsche taal door
T. J. Kerkhoven.)

TWEEDE AFDEELING.

DE DUIDELIJKHEID.

Algemeen overzigt.

§ 560. De duidelijkheid is die eigenschap van den stijl, waardoor men zijne gedachten zoo uitdrukt, dat dezelve zonder moeite verstaan worden. Zij ontstaat eensdeels uit de juiste en naauwkeurige overeenkomst der enkele woorden en uitdrukkingen met onze denkbeelden, anderdeels uit de gepaste schikking en zamenvoeging der woorden tot volzinnen.

§ 561. Onmogelijk is het duidelijk te schrijven, zonder eerst duidelijk te denken. Hij, wie duidelijk schrijft, heeft zeker duidelijk gedacht; maar niet ieder, die duidelijk denkt, schrijft daarom ook duidelijk, omdat de woorden, als teekens onzer denkbeelden, van de denkbeelden zelven onderscheiden zijn.

§ 562. Tegen de duidelijkheid staat de onduidelijkheid of onverstaanbaarheid over. Derzelver hoofdbronnen zijn verwardheid van denkbeelden en duisterheid

in de uitdrukking, uit de eerste ontspringt redeneerkunstige, uit de andere spraakkunstige onduidelijkheid.

§ 563. Ter verstopping van eerstgemelde bron van onduidelijkheid, trachte men eene naauwkeurige kennis der zaken, welke men wil voordragen, te verkrijgen, en eene geregelde orde in de opvolging zijner gedachten te doen plaats grijpen.

§ 564. Ter wering van de laatste soort van onduidelijkheid, is er, behalve de hiervoren opgegevene taalregels, en in het bijzonder die voor het zamenstel van volzinnen, nog een en ander op te merken. Het eerste, hieromtrent voor te dragen, betreft de gepaste keus van enkele woorden; het andere de behoorlijke overeenstemming bij de verbinding der woorden; terwijl zich eindelijk nog eenige andere middelen ter bevordering der duidelijkheid aanbieden.

Eerste hoofdstuk.

Gepaste keus van woorden.

§ 565. Het volgende moet, als der duidelijkheid in het bijzonder nadeelig, vermijd worden:

1. het gebruik van verouderde woorden en uitdrukkingen (archaïsmen), als: *aatmaal* voor *etmaal*; *achtertaal* voor *achterklap*; *loog* voor *vlam*; *luisteren* voor *schitteren*; *lemmen* voor *lijmend* of *vleijend spreken*; *lijden* voor *gaan*, nog overig in *verleden* en *lang geleden*, enz.

2. Het gebruik van gewestelijke woorden en uitdrukkingen (provincialismen), dat is, van zulke uitdrukkingen, welke alleen in zeker gewest of zekere stad in Nederland gebruikt worden, als: *hof* voor *tuin*, *sluis* voor *steenen brug*; *schouw* voor *schoorsteen*; *slecht* voor *effen*, *vlak*, nog overig in de afgeleide woorden *slechten*, *beslechten*.

3. Het gebruik van uitheemsche woorden en woordvoegingen, uitgezonderd in de te voren (§ 508.) opgegevene gevallen.

§ 566. Te dezen opzigte verdient in het bijzonder gewaarschuwd te worden, tegen het overnemen uit het duitsch van woorden, welke, uit hoofde van de overeenkomst der beide zustertalen, eenen grooten schijn van oorspronkelijke nederlandsche woorden hebben, en daardoor des te gevaarlijker voor de duidelijkheid zijn. Zoo is *vrijgevigheid* geen neerlandsch woord, en wordt dus ongeschiktelijk voor *milddadigheid* gebruikt in het volgende: *Jan François de Wachter*, *nabij Brussel in den ouderdom van 109 jaren overleden*, *was bij de krooning tegenwoordig en ondervond bij deze gelegenheid de vrijgevigheid van den Monarch.* Hiertoe behooren ook de woorden *doorstellen*, voor *tot stand brengen*; *zich van iets bemeesteren*, in plaats van *meester maken*, welke even zeer met de regelmaat der taal strijden, hoewel het eerste woord *daarstellen*, door het algemeen ge-

bruik, reeds schijnt gewettigd te zijn. — Ook zijn er verscheidene gelijkschijnende woorden in de beide talen, welke door de eigenheden van elke taal, eene zeer verschillende beteekenis hebben, b. v. *bemerken*, hetwelk bij de Duitschers *opmerken*, *eene aanmerking maken* of *voordragen*, bij ons echter *ontdekken*, *ontwaar worden* beteekent. Ook zijn die woorden af te keuren, waarvoor wij meer geschikte en nadrukkelijke bewoordingen bezitten, hoezeer anders mogelijk met de regelmaat der taal overeen te brengen. Hiertoe behoort onder anderen het woord *inkleeden*, meestal overdragtelijk gebezigd, als *zijne gedachten in sierlijke woorden inkleeden*, waarvoor wij even eigenaardig de woorden *bekleeden* en *omkleeden* in de plaats kunnen stellen.

§ 567. Behalve het voorgaande, is, tot bevordering der duidelijkheid, omzigtigheid in acht te nemen in het smeden van nieuwe woorden. Onze taal heeft eene bijzondere geschiktheid tot het zamenstellen van nieuwe woorden uit hare eigene bronnen, uit hoofde van de kortheid der grondwoorden en de vastheid der regelen voor de zamenkoppelingen. Die zamenkoppelingen nu moeten altijd volgens de vaste regelmaat der taal geschieden, welke in dezen vordert, dat het gewijzigde of hoofdwoord achteraan en het wijzigende vooraan gesteld worde (zie § 466.), als: *leerling*, *eergierig*, *leergierig*, *bemoeial*,

bierkelder, *kelderbier*; *ſtaatshuishoudkunde*. Dergelijke zamenkoppelingen zijn, vooral in overdragtelijke uitdrukkingen, menigvuldig, als: *aardgraver* en *traagkruiper* voor *ſlang*; *ſchietregens* en *pijlwolken* voor *groote menigte afgeſchoten pijlen*; alsmede *jarenpasſer*, *zomerbrenger*, *dampentrekker*, *nachtverdrijver*, enz., allen benamingen voor de *zon*; zoo ook *doodenwekker*, *luchtverdrijver*, *tongſlaker*, *zeetreder*, enz., allen benamingen, waardoor de Verlosſer bedoeld wordt.

§ 568.* Hoewel uit de opgegevene voorbeelden, en uit vele anderen, de geſchiktheid onzer taal tot het ſmeden van nieuwe woorden genoegzaam blijkt, zoo behoort men zich echter voor zeer lange zamenkoppelingen te wachten; dewijl deze, door de opeenſtapeling van vele verſchillende denkbeelden, niet zelden den geest in verwarring brengen. Ook dient men, ten einde geene verkeerde of dubbelzinnige zamenſtellingen te maken, vooral met de verſchillende en bepaalde kracht van de voorzetſels, almede van de onderſcheidene uitgangen der zelfſtandige en bijvoegelijke naamwoorden bekend te zijn, aangezien verre de meeste zelfſtandige naamwoorden en werkwoorden zich met eenen of meer dezer uitgangen laten vereenigen. Door onkunde in dezen ontſtaan niet zelden de wonderlijkſte zamenſtellingen, als: *bloeizame gezondheid*, voor *bloeijen-*

de; brekelooze of *brekende waren*, voor, *breekbare; ontstoken van het voorregt*, voor, *verstoken*, enz.

§. 569. In de keus van enkele woorden is echter niets van meer gewigt, tot bevordering der duidelijkheid, dan ter uitdrukking van elk denkbeeld het gepaste woord te bezigen, dat is, zulk een woord, hetwelk dit denkbeeld juist en volkomen uitdrukt. Handelt men tegen dezen regel, zoo zal men menigvuldige aanleiding tot duisterheid geven. Zoo zoude men b. v. zijne gedachte zeer verkeerd uitdrukken, wanneer men iemands *kloekmoedigheid* willende roemen, van deszelfs *standvastigheid* gewaagde. Het eerste beteekent toch die sterkte van geest, welke ons de gevaren zonder schroom doet te gemoet treden; terwijl *standvastigheid* zich vertoont in het doorstaan van gevaren, zonder eenige wankelmoedigheid aan den dag te leggen. — Hetzelfde is insgelijks toepasselijk op het gebruik van omschrijvingen en uitbreidingen eener gedachte, in zaken, waarvoor een eigenlijk woord bestaat.

§. 570. De duidelijkheid wordt voorts bevorderd door eene behoorlijke onderscheiding der synonyma, of woorden, welke dezelfde hoofdgedachte, met eenig onderscheid van bijomstandigheden, uitdrukken. Zulke woorden zijn, b. v. *droefheid*, *treurigheid*, *bedruktheid*, *rouw* en *smart*, welke allen het denkbeeld van onaange-

zame gewaarwording gemeen hebben; terwijl zij bovendien nog elk eene onderscheiden bijomstandigheid aantoonen. Zoo beteekent *droefheid*, inwendige smartelijke aandoening van het hart; *treurigheid*, droefheid door uitwendige teekenen kenbaar; *bedruktheid*, beklemde toestand der ziel; *rouw*, meestal uiterlijk vertoon van droefheid; *smart*, stekende en pijnlijke droefheid. Zoo ook is het gelegen met de woorden *dulden*, *lijden*, *dragen*, *uitstaan*, *doorstaan*, *verdragen*, *verduren*, welke allen, met eenig verschil, van menschelijke rampen gebezigd worden. Zoo beteekent *dulden* het vrijwillig verdragen van zulke wederwaardigheden, tegen welke eenig middel van verwering verleend is; als: *hoon*, *laster*, *moedwil*, *smaadheid* *dulden*, enz. *Lijden* is toepasselijk op bepaalde wederwaardigheden, welke men niet in staat is af te keeren, als: *kommer*, *smart*, *pijn*, *gebrek lijden*, enz. Het figuurlijke *dragen* wordt alleen gebruikt, als men iemands gedrag en gemoedsbestaan, onder de rampen, welke hem treffen, wil voorstellen, als: *de rampen met kloekmoedigheid dragen*. *Verduren* wordt van meerdere en langdurige wederwaardigheden gebruikt, als: *vele onheilen*, *of rampen*, *veel tegenspoed verduren*. *Uitstaan* en *doorstaan* worden van verduring en volharding in het lijden van ligchamelijk leed gezegd; het eerste betrekking hebbende op de hevigheid, als:

hij heeft de pijnbank uitgestaan, het laatste op de duurzaamheid des lijdens, als: *hij heeft de pijnbank doorgestaan*. *Verdragen* heeft bijna de beteekenis van *dulden*, uitgezonderd dat het niet even zeer de toelating insluit. Meer zulke woorden zijn b. v. *sterven* en *sneven*, het laatste alleen van een geweldig en onnatuurlijk einde gezegd; verder *duister* en *donker*, waarvan het laatste eene grootere berooving van licht schijnt aan te duiden dan het eerste, en honderd anderen meer (*). Het gepaste gebruik van dergelijke woorden kan zeer veel bijdragen ter bevordering niet alleen van duidelijkheid en juistheid, maar ook van nadruk en sierlijkheid.

§ 571. Even zeer is ten meergemelden einde dienstig, om behoedzaam te zijn in het gebruik van gelijkluidende, maar in beteekenis verschillende woorden (homonyma), als: *schuldig*, in den zin van *verpligt*, en *schuldig*,

(*) Die meer hiervan begeert te weten, leze de meergemelde *verhandeling over de voortreff. en den rijkdom der Ned. Taal* van den Hoogl. SIEGENBEEK, alwaar, behalve de meeste hierboven overgenomene, nog vele uitmuntende onderscheidingen van synonyma opgegeven worden. — De *Proeve van hollandsche synonyma, door Q. DE FLINES*, Amst. 1816, is thans door de vollediger *ned. synonyma van P. WEILAND* opgevolgd, en doet ons niet langer bij de Franschen, Engelschen en Duitschers achter staan. Het werk van BRUINING over hetzelfde onderwerp kan mede geraadpleegd worden.

in de beteekenis van *misdadig*, en meer dergelijken, te voren (§ 505.) vermeld. Men doe nimmer, ten zij het verband alle dubbelzinnigheid buiten sluite, dergelijke woorden in onderscheidene beteekenis kort op elkander volgen; dewijl men daardoor niet zelden tot onduidelijkheid aanleiding kan geven.

§ 572. Men wordt ook dikwerf duister door het gebruik van te stoute en vergezochte overdragtelijke benamingen, welke in geene taal kunnen vermeden worden, als: *hoofd* voor *bevelhebber*, *grijsheid* voor *ouderdom*, *vuur der hartstogten* voor *hevigheid der hartstogten* en dergelijken. Wanneer men zich nu van zulke overdragtelijke uitdrukkingen bedient, welker overeenkomst met de beteekende zaak zeer gering en bezwaarlijk te ontdekken is, vervalt men ligtelijk in duisterheid. Hiertoe behoort de volgende beschrijving van den aanbrekenden dag: *de zon volgt het spoor van de bruid des ouden Tithons, en steekt den hemel al zijne mindere oogen uit*; hetwelk moet beteekenen, dat na het verschijnen van den dageraad of van Aurora, de vrouw van Tithon, de zon al de sterren doet verdwijnen. Hier is de overdragt te ver gezocht.

Tweede hoofdstuk

Overeenstemming der woorden.

§ 573. Ter bevordering der duidelijkheid zij

men, met betrekking tot de verbinding der woorden, op derzelver onderlinge overeenstemming opmerkzaam.

§ 574. De bijvoegelijke naamwoorden zijn of tot de bepaling eens denkbeelds onontbeerlijk, als: *mijne jaarlijksche inkomsten*; of zij versieren de gedachte en maken dezelve aanschouwelijker, als: *de rollende donder*. De bijvoegelijke naamwoorden moeten dus nooit onbeduidend en overtollig gebezigd worden, als: *de eerste oorsprong*; *een oude grijsaard*; *de jonge jeugd*; zij moeten integendeel altijd iets uitdrukken, wat nu eens tot nadere bepaling, dan weer tot sieraad van het naaamwooord strekt.

§ 575. De bijvoegelijke naamwoorden moeten niets bevatten, dat in het tegenwoordige geval onverschillig is, als: *de mensch is in den waggelenden ouderdom praatachtiger, dan in de driftige jongelingsjaren*. Hier heeft het *waggelende* en *driftige* niets met de *praatachtigheid* te doen.

§ 576. De bijvoegelijke naamwoorden moeten niets oneigenlijks beteekenen, als: *de grootste, uitnemendste graad of trap; het zoete juk der liefde. Graden* en *trappen* zijn *hoog*, niet *groot*; een *juk* is nooit *zoet*, maar wel *zacht* en *ligt*. *De grootste volkomenheid. Volkomenheid* is reeds het hoogste en laat geene trappen toe.

§ 577. Hetzelfde geldt ten opzigte van de bij-

woorden en werkwoorden. Men gebruike dus geene bijwoorden, die iets oneigenlijks, tegenstrijdigs of overtolligs uitdrukken, en zegge dus niet: *die boom groeit* *h a r d*, *de wind waait* *h a r d*, maar *s t e r k*; niet *deze bloem riekt* *s c h o o n*, *a a n g e n a a m*, maar *l i e f e l i j k*; ook zegge men niet: *hij ving* *i n h e t b e g i n* *aan met te zeggen*; *dat enz. Hij eindigde*, *besloot* *t e n l a a t s t e* *met te zeggen*, enz. Men kan even zoo weinig met het einde aanvangen, als met den aanvang besluiten.

§ 578. Desgelijks plaatse men gepaste werkwoorden bij de naamwoorden, en zegge alzoo niet: *dat* *v e r z o e t* *mijn zwaar lijden*, maar *v e r l i g t*; zoo ook niet: *dit* *v e r z a c h t* *mijn bitter lijden*, alwaar *v e r z o e t e n* gepaster zal zijn; even zoo: *dat* *v e r l i g t* *mijne droevige uren*, voor, *v e r v r o l i j k t*. Men zegge ook niet: *van zijn doelwit* *b e r o o f d* *w o r d e n*, voor, *zijn doelwit missen*; *den top van eer en aanzien* *b e j a g e n*, *b e h a l e n*, in plaats van: *den top van eer en aanzien* *o p s t i j g e n*, *o p k l i m m e n*, *v e r h e v e n* *w o r d e n*.

§ 579. Gebrekkige p l a a t s i n g der schei- en z i n t e e k e n s in geschriften, geeft ook dikwijls aanleiding tot dubbelzinnigheid of onnaauwkeurigheid. Hier over is boven (in de noten op bl. 258 en 264) reeds genoegzaam gehandeld.

Derde hoofdstuk.

Verdere middelen tot bevordering der duidelijkheid strekkende.

§ 580. In het algemeen kan men, ter bevordering der duidelijkheid, niet genoeg acht geven, om de volzinnen door geene woorden uit te breiden, welke de gedachten noch ophelderen, noch versterken, noch sierlijker maken.

§ 581. In het bijzonder is hiertoe dienstig de juistheid, welke als de voornaamste bron der duidelijkheid moet aangemerkt worden. Zij is die bepaaldheid van uitdrukking, waarbij men niet meer en niet minder zegt dan tot volkomene verstaanbaarheid noodig is. De juistheid is zoo wel tot den vorm als tot de stof der uitdrukking betrekkelijk.

§ 582. Zij vordert, met betrekking tot de duidelijkheid, dat men in beide gevallen, met vermijding van al het overtollige, geene andere en meerder woorden bezige, dan die tot eene klare en volledige voorstelling der zaken vereischt worden.

§ 583. Hiertegen wordt menigmaal gezondigd; want niet te vreden met een denkbeeld duidelijk uit te drukken, wil men hetzelve veelal nog klaarder en schooner voorstellen, en vervalt daardoor juist in duisterheid. Zoo heeft de volgende volzin eene

overdaad van woorden, welke de hoofdgedachte volstrekt niet in duidelijkheid doet winnen. *Zelfs de bloeijendste gezondheid verwelkt dikwijls spoedig gelijk eene, door de stralen der zon, als zij in den heeten zomer op den middag gloort, verzengde roos*, beter: *zelfs de bloeijendste gezondheid verwelkt dikwijls spoedig, gelijk eene roos in de gloeijende middagzon*, hier is *in den heeten zomer* geheel overtollig.

§ 584. Gebreken tegen den juisten vorm zijn, b. v. *wat heeft u belet, dat gij mij niet geschreven hebt?* voor *mij te schrijven? Mijn vader heeft mij verboden, niet uit te gaan*, voor, *uit te gaan.* Onnaauwkeurig is het ook voor: *de vrijwillige bekentenis van eene misdaad, welke men zich bewust is*, te zeggen: *de vrijwillige bekentenis van zich bewuste misdaad.*

§ 585. Gebrek tegen de juistheid in de uitdrukking der gedachten is b. v. *ik we het niet zeker*, waarvoor men beter zeg *ik ben er niet zeker van; ik denk het*, enz. Z ook is het eene onnoozele uitdrukking, *ik niet hopen, dat hij ziek zij*, voor, *ik be niet te vreezen*, enz. Men vermijde de d belzinnigheid van geheele gedachten, b. *hij is nooit wegens diefstal gestraft geword* hetwelk beteekenen kan: *hij heeft nooit gestolen hij heeft altoos straffeloos gestolen.* — *De sch*

ver van den Belisarius, welke zoo beroemd is; zijnde hier twijfelachtig, wiens beroemdheid bedoeld wordt. — *Dit rijk, hetwelk geheel Europa te vreezen had*; kunnende beteekenen: *dit rijk, waarvoor* enz. of *dit rijk, hetwelk voor* enz. *Het verlies mijns vriends*; zijnde *een verlies, dat mijn' vriend ondergaan heeft*, of *dat ik lijd door zijn' dood* enz. Zoo ook: *de beleediging, het onregt mijns broeders; de liefde van den vorst; het vermaak van een vrolijk gezelschap.* Eene korte omschrijving kan hier alle dubbelzinnigheid wegnemen.

§ 586. Niettegenstaande de juistheid op afsnijding van al het overtollige aandringt, zoo hoede men zich echter van, door te veel aan de juistheid op te offeren, in het gebrek van droogheid en onbevalligheid te vervallen. Dit gebrek is zoo verre af van het gevolg eener welbegrepene juistheid te zijn, dat deze in tegendeel somtijds eenige uitvoerigheid vordert. Zoo zijn omschrijvingen veeltijds zeer gepast om eene gedachte in een treffend licht te plaatsen. Niet onduidelijk is b. v. de uitdrukking: *de euvelmoed van onverlaten durft alles schenden.* Nog duidelijker echter wordt het denkbeeld op deze wijs voorgesteld: *niets is zoo heilig, hetwelk de euvelmoed van onverlaten niet durft schenden.*

§ 587. Te zelfden einde is ook dienstig, algemeene begrippen tot meer bijzondere terug te brengen, het geheel in zijne deelen, het geslacht

in zijne foorten en onderdeeligen te ontbinden. Wanneer men aldus het enkelvoudige en zamenvattende in plaats van het afgetrokken denkbeeld ftelt, zoo worden de zaken aanfchouwelijker en bijgevolg duidelijker voorgefteld, trekken de aandacht meer tot zich, en laten alzoo eenen dieperen indruk achter. De uitdrukking: *men moet de menfchen zien handelen, om hen te leeren kennen*, wint werkelijk in klaarheid, door de volgende voorftelling: *men moet den ambachtsman in zijne werkplaats, den koopman op zijn kantoor, den regter in zijne regtzaal, den ftaatsdienaar in zijn kabinet, den veldheer op het flagveld gade geflagen hebben, wanneer men over deze menfchen oordeelen wil.*

§ 588. Tot de uitvoerigheid behoort ook het fomwijlen herhalen der hoofddenkbeelden, doch alleen in het geval, wanneer dezelve gedurig voor den geest behooren tegenwoordig te zijn, en dan nog met verfcheidenheid van uitdrukking, om in geene eenvormigheid te vervallen.

§ 589. Ter bevordering der duidelijkheid kan ook bijdragen het gepast gebruik van vergelijkingen. Wanneer men b. v. zegt: *zijne vrienden wel te doen wordt met regt voor edel gehouden, maar hoe veel edeler is het niet jegens zijne vijanden weldadig te zijn*, wordt de voortreffelijkheid der laatfte handelwijze, door de vergelijking met de eerfte meer in het licht gefteld.

§ 590. Even zoo kan eene fchilderachtige

voorstelling de zaken in duidelijkheid doen winnen. Ten voorbeelde kan dienen een gedeelte der beschrijving van Don Johans statelijke intrede binnen Brussel. Hooft. Ned. B. XII bl. 507. *De vensters lagen bestuwd met vrouwen en dochters, jong, bejaard, van adelijken en van burgerlijken staat, ieder op het prachtigst opgetooid. Bloemen, kruiden en kransen, bij deze geworpen, bestoven de inrijdende heeren, een liefelijke regen uit zoo heldere wolken.*

§ 391. In verhalen zal men nog eene groote mate van duidelijkheid verspreiden door wijze, tijd, plaats en andere wezenlijke omstandigheden optegeven, als: *door den schranderen vond van Maria van Reigersbergen, zijne huisvrouw, was de geleerde Hugo de Groot, uit Loevestein deze sterke bewaarplaats, in eene kist, in plaatse en onder naam van boeken, door de soldaten uitgedragen; te schepe naar Gorkum vervoerd, en van daar, vermomd als een metselaarsknecht, met een maatstok in de hand, in gezelschap van een' meester metselaar te voet naar Waalwijk gebragt.*

DERDE AFDEELING.

DE STERKTE OF NADRUK VAN DEN STIJL.

§ 392. Door sterkte of nadruk verstaat men de eigenschap om gewigtige en treffende gedachten

op eene sterke en bondige wijze voor te stellen. Om dit te doen, wordt vereischt, dat men gevoelig zij, voor al wat groot, edel en verheven is; verder, eene grondige kennis hebbe van de zaken, welke men verhandelt, en eene zekere mate van menschkunde, om te weten hoe men de voordragt moet inrigten, ten einde het hart te treffen.

Eerste Hoofdstuk.
Keus en verbinding der woorden.

§ 593. Ter bevordering van de kracht e den nadruk is het noodig, zich zorgvuldig te onthouden van alle lage en platte woorden en onedele spreekwijzen, en in het algemeen van al het gene, wat in gedachten en klank de verbeeldingskracht en het gevoel voor zedelijkheid en welvoegelijkheid kan beleedigen.

§ 594. Men kan zeker niet in elk schriftelijk opstel alle beelden vermijden, welke het zedelijk gevoel of den fijnen smaak voor uiterlijke welvoegelijkheid kwetsen, aangezien somtijds de aa der zaken zelven aanleiding daartoe geeft, b. v bij de getrouwe voorstelling van geschiedkundig daadzaken. Alleen dan, wanneer de stijl voorstellingen van deze soort zonder noodzakelijkhei opwekt, niet het mogelijke in het werk stelt, o het aanstootelijke, zoo veel het kan geschieden weg te nemen, beschuldigt men denzelven te re van gebrek aan waardigheid. Onedele uitdru

kingen derhalve, zoo als: *braken*, *vreten*, *fpuwen*, *vlegel*, enz. moeten vermeden worden. Harde uitdrukkingen worden door andere verzacht, voor *fterven* zegt men fomtijds *henen gaan* enz., *flechte levenswijze* voor *dronkenfchap* enz. Eenen maatftaf voor het onedele geven de befchaafdfte ftanden, van welke men uitdrukkingen, als: *affmeren*, *in het gras bijten*, *haar op de tanden hebben*, *droog achter de ooren zijn*, enz. niet hoort.

§ 595. Eene uitdrukking, op zich zelve geene de minfte aanftootelijkheid bevattende, kan toch fomwijlen met betrekking tot de waardigheid, welke het onderwerp, waarmede dezelve in verband gebragt wordt, vordert, eene onedele uitdrukking worden, b. v. *met wellust ledigde hij den beker der vreugde, welke hem door de deugd werd aangeboden.* Hier is de uitdrukking onedel en ongepast, omdat de gevoelens, die de deugd doet geboren worden, verhevener en zuiverder zijn dan die der wellust.

§ 596. Er is eene volftrekte en betrekkelijke, naar tijd en plaats zich fchikkende, waardigheid. Men behoort van gewigtige onderwerpen fteeds met waardigheid te fpreken; aan onbeduidende onderwerpen kan men echter door de voordragt een ernftig en waardig aanzien geven. Men zal b. v. van eene en dezelfde zaak anders bij ongelukkigen en anders bij eenen vro-

lijken maaltijd ſpreken. Eindelijk behoort, bij de ſchriftelijke zoo wel als bij de mondelinge voordragt, ſekſe, ouderdom, levensſtand en trap van beſchaving in het oog te worden gehouden.

§ 597. De nadruk wordt verder bevorderd door het vermijden van flaauwe en krachtelooze, en het gebruik van nadrukkelijke woorden en uitdrukkingen, wanneer de gedachten zelven nadrukkelijk en treffend zijn. Zoo b. v. van eenen dwingeland ſprekende, worden de woorden *wreedaard*, *ſnoodaard* gepastelijk verwisſeld met de ſterkere benamingen van *monſter*, *ſchrik*, *geeſel der menschheid*. Zoo is het bijvoegelijk naamwoord *onaangenaam* veel te zwak in de volgende uitdrukking: *zij, die het ſtaal der vijanden ontkwamen, vonden in den vloed een onaangenaam einde.* Het behoort door *deerniswaardig* of eenig dergelijk woord te worden vervangen. Aldus is ook *verfoeijen* krachtiger dan *ſchuwen; ontrukken* dan *ontnemen; te hulp ſnellen*, *vliegen*, dan *te hulp komen*.

§ 598. Hiertoe behooren ook zulke uitdrukkingen, welke behalve de hoofdgedachte nog eenig bijkomend denkbeeld bevatten, b. v. wanneer men *de ondankbaarheid de ſnoodſte der ondeugden noemt*, zoo is dit daarom nadrukkelijk, dewijl men de ondankbaarheid met andere ondeugden vergelijkt, en verzekert, dat zij alle in ſnoodheid overtreft. Te zelfden einde is dienſtig, het herhalen van zulke woorden, welke eenig belang-

rijk denkbeeld behelzen, als: *wie het weet, uit eigene ondervinding weet, aan hoe vele rampen de mensch is blootgesteld, die* enz. — *Tot u, tot u wend ik mij, o dappere mannen, die uw bloed dikwijls voor het vaderland vergoten hebt; tot u wend ik mij in het ongeluk van een dapper man, een onverwinnelijk burger. — Tegen ons wordt de Aventinus ingenomen; tegen ons de heilige berg bezet; tegen ons verzet gij u, o dappere mannen; tegen ons voert gij de wapenen.*

§ 599. Dikwijls kan de sterkte grootelijks bevorderd worden, door het meermalen herhalen van eenig voegwoord, wanneer verscheidene zaken bijeengevoegd worden, waarvan men, om haar gewigt, begeert, dat elke derzelve de aandacht boeije, als: *onder de verbazende uitkomsten van den gelukkigen veldtogt der verbondene mogendheden tegen Frankrijk in den jare* 1813, *was er geene gewigtiger dan Nederlands herstelling; noch in aanleg edeler, noch in voortgang wonderbaarder, noch rijker in gevolgen, noch schitterender in afloop, noch meer bevredigend voor den waren wijsgeer.* Desgelijks in het volgende, uit Cesars beschrijving van een gevecht met de Nerviërs: *als de vijanden de ruiterij zonder moeite verdreven en verstrooid hadden, ijlden zij met ongeloofelijke snelheid naar de rivier, zoodat zij zich bijna gelijktijdig, en in de bosschen, en bij de rivier, en in ons leger vertoonden.*

§ 600. Aan de sterkte der rede kan ook meermalen de weglating des voegwoords bevorderlijk zijn, wanneer men de snelle opvolging van gebeurtenissen, of de schielijke opeenstapeling van verscheidene zaken wil aanduiden, gelijk zulks blijkt uit de volgende plaats van den evengemelden veldheerlijken schrijver: *de onzen hunne werpschichten verschoten hebbende, vallen aan met de zwaarden. Eensklaps verschijnt van achteren de ruiterij; nog andere benden komen aanrukken; de vijand keert den rug toe; de ruiterij stuit hem in de vlugt; er volgt een schrikkelijk bloedbad.*

§ 601. De nederlandsche taal heeft boven vele hedendaagsche talen, met name de fransche, vele voordeelen; onder andere door grootere vrijheid in de woordschikking, waardoor de kracht der rede zeer dikwijls buitengemeen bevorderd wordt. Over de omzettingen en derzelver strekking, bijzonder tot bevordering van den nadruk, is te voren (§ 422 en volg.) reeds gehandeld, waarom ik hier nog slechts een en ander voorbeeld zal bijbrengen, waarin de nadruk voornamelijk van de omzetting afhangt: *mij heeft hij verraden.* — *Den booswicht, door zijn geweten gefolterd, is geene rust, geen waar genoegen meer beschoren.* — *Dat een romeinsch burger met den zwaarde gedood werd, getuigt Annius, een romeinsch ridder.*

Tweede hoofdstuk.

Andere middelen tot bevordering van den nadruk.

§ 602. Niet alleen is de juistheid tot bevordering der duidelijkheid dienstig, gelijk te voren (§ 581. en verv.) gezien is, maar vooral strekt die eigenschap om de kracht der rede te vergrooten. Zij dringt te dezen einde aan, op vermijding van allen omhaal van woorden, welke, volgens het oogmerk des schrijvers en den aard der zaak, aan de rede het aanzien van een nadrukkelijk en krachtvol geheel zoude kunnen ontnemen.

§ 603. De juistheid vordert dus, dat men zich wachte van, door overdaad van woorden, de rede zwak en krachteloos te maken. Dit heeft plaats door opeenstapeling van nuttelooze synonyma, of wanneer men een en hetzelfde denkbeeld meermalen zonder andere bijkomende denkbeelden uitdrukt (tautologie), als: *ik heb gehoord en vernomen; men heeft mij gemeld en berigt.* In ieder dezer voorbeelden is een deelwoord overtollig. *Hij heeft de algemeene liefde en achting van alle menschen verworven.* Hier is of *algemeene* of *alle menschen* overtollig. *Het kan misschien wel mogelijk wezen.* Hier is het begrip der mogelijkheid viermaal uitgedrukt. Zoo ook zijn *klaar* en *duidelijk; volmaakt* en *volkomen; gansch* en *geheel* enz. tautologien.

§ 604. Overdaad van woorden (pleonasme) heeft dán plaats, wanneer men door woorden denkbeelden uitdrukt, die aan de denkbeelden van een ander woord iets toevoegen, hetwelk dit reeds uitdrukt, of zonder moeite, er bij gedacht kan worden, als: *ik volhard ſteeds in mijn gevoelen.* Hier is het woord *ſteeds* overtollig. *Hij plagt gewoonlijk te zeggen. Gewoonlijk* is hier overtollig; dewijl *plegen* reeds *gewoon zijn* beteekent. *Het is hem niet mogelijk ſtil te kunnen zwijgen. Stil* en *kunnen* zijn overbodig. *Ik ben niet in ſtaat dit te kunnen doen. Ik zal niet ophouden te volharden.* Dit zijn dezelfde gedachten onder verſchillende vormen, waardoor dus de nadruk verminderd wordt. Enkele woorden zijn ook dikwijls pleonastisch, als: *wederherinnering.*

§ 605. De tautologien en pleonasmen vindt men echter niet ſlechts in enkele woorden en ſpreekwijzen, maar ook in geheele voorſtellen, b. v. *hij laat zich aan zijn ambt veel gelegen liggen, en maakt zich deszelfs waarneming tot zijne beſtendige bezigheid.* Het tweede voorſtel drukt met andere woorden dezelfde gedachte van het eerſte uit, en zulke uitdrukkingen zijn alleen in dichterlijke ſtukken of in den verhevenen ſtijl, en dan nog ſlechts in bijzondere gevallen, te gebruiken. In het volgende zijn alle gemerkte woorden overtollig: *ik heb over dit onder-*

werp dikwijls en veel nagedacht, daar over ook mijne gedachten openlijk door den druk bekend gemaakt; maar dit mijn afgedrukt geschrift is niet zoo gebruikt en te nutte gemaakt, als ik geregtigd was te hopen en te verwachten. (Zie voorts § 574 en 577).

§ 606. Hiertoe behooren ook alle schadelijke bijvoegselen, ontijdige omschrijvingen, overmatige uitbreidingen eener gedachte (tiraden) en overlading van den stijl met onbeduidende toevoegselen (epitheten), bijkomende denkbeelden en omstandigheden, die de hoofddenkbeelden gewoonlijk vergezellen, en er gemakkelijk zelven bij gedacht worden. Velen meenen wel de hoofdgedachte door bijkomende denkbeelden veel duidelijker en fraaijer te maken, en laten niet ligt een zelfstandig naamwoord zonder een of meer bijvoegelijke naamwoorden optreden; dan zij brengen veelal niet anders dan een ijdel gebrom van woorden voort, en benadeelen de kortheid en bondigheid, welke zoo uitnemend geschikt zijn, om den nadruk te bevorderen.

§ 607. Spaarzaamheid en juiste keus bij het gebruik der bijvoegelijke naamwoorden geven aan den stijl kracht en waardigheid. Hiertegen strijdt het volgende: *elk vrolijk, aangenaam en verblijdend genot behoort ons waard en dierbaar te zijn, maar alleen als een stroom, die voorbij snelt; want willen wij wijsheid bekomen,*

zoo moeten wij ons beijveren om de vreugde, welke de wereld oplevert, te leeren genieten en ontberen. Beter: *elk vrolijk genot zij ons dierbaar, maar alleen als een voorbijsnellende ſtroom. Onze wijsheid beſta in: te leeren genieten en ontberen.* Even zoo bevinden zich te veel bijvoegelijke naamwoorden in den volgenden volzin: *het tedere, fijne en zwakke maakſel der vrouwen. De wijsſte, verſtandigſte en nadrukkelijkſte maatregel.* Van de twee eerſte kan er een ontbeerd worden.

§ 608. Even min behooren de volgende uitdrukkingen nagevolgd te worden, welke met eene menigte van woorden overladen zijn, die de hoofdgedachte niets verſterken; *elke ſtand en elke plaats, zij moge zijn, welke zij wil, ook elke betrekking van den mensch, het zij als vader, echtgenoot of vriend, heeft bijzondere eigene pligten, en wie deze allen telken male en zonder uitzondering ſtiptelijk en volgens geweten vervult, van dien kunnen wij met regt zeggen. dat hij als een braaf en regtſchapen man handelt.* Beter en bondiger: *elke ſtand, elke plaats, elke betrekking van den mensch heeft eigene pligten, en wie deze alle volgens zijn geweten vervult, handelt regtſchapen.* Desgelijks: *onder alle neigingen, welke God den mensch inplantte en in deszelfs natuur legde, is ontwijfelbaar geene zoo magtig, zoo ſterk, zoo blijvend en duurzaam, als de neiging tot vreugde. Zij vertoont zich in ons van de vroegſte*

kindschheid af; zij bezielt en vervrolijkt ons in ons rijper leven en verlaat ons zelfs in onzen ſpaden ouderdom niet. Beter: *onder alle neigingen, waarmede God de menſchelijke natuur begiftigde, is ontwijfelbaar eene der ſterkſte en duurzaamſte de neiging tot vreugde. Zij vertoont zich in ons van onze kindschheid af, vergezelt ons in rijpere jaren, en verlaat ons zelfs in onzen ſpaden ouderdom niet. — Men miste eene verbeterde inrigting van het ſchoolwezen, zag het gebrek van dezelve in; men was van de noodzakelijkheid derzelve overtuigd; men kon haar nut niet loochenen; en reikhalsde er derhalve naar, gelijk naar alles wat ten beste der menſchen ſtrekken en het welzijn der menſchelijke maatſchappij kan bevorderen.* Zeven voorſtellen, waarvan een of twee volkomen toereikend zijn, als: *men is van de noodzakelijkheid van verbeterde ſchoolinrigtingen overtuigd.*

§ 609. Niettegenſtaande in eenen goeden ſchrijfſtijl niet geoorloofd is, eene en dezelfde gedachte meermalen te bezigen, en de opeenſtapeling van ſynonyma moet vermeden worden; zoo is echter daarom alle zamenvoeging van dezelve niet als ongepast af te keuren. Somtijds, wanneer eenig woord door een ander behoort opgehelderd te worden, of bij eene levendige voordragt, kunnen in beteekenis verwantſchapte woorden met vrucht bij elkander geplaatst

worden. Hierbij moet men evenwel in het oog houden, dat men met de zwakste aanvange en met de sterkste besluite, als: *hij gaat*, *loopt*, *snelt*, *vliegt ter stad uit.*

§ 610. Kortheid en bondigheid worden verder grootelijks bevorderd door zamentrekking der volzinnen en perioden. Deze zamentrekking kan op onderscheidene wijzen plaats hebben, gelijk reeds te voren (§ 430) grootendeels is opgegeven; waarom wij hier nog slechts herinneren, dat dezelve geschiedt, door het vooraanplaatsen van de verbogen naamwoorden met weglating van het lidwoord, als: *'s levens ochtend*; door een zakelijk toezetsel (appositie), als: *ware grootheid*, *het doel van den edelen*, *wordt alleen door strijd voor de deugd*, *verkregen*, in plaats van *die het doel van den edelen is*; door verbinding van onderscheidene werkwoorden met verbogene zelfstandige naamwoorden en met weglating der voorzetsels, als: *zijner gedenken*, voor *aan hem*; *zich eener zaak schamen*, in plaats van *over eene*; *zich des ongelukkigen ontfermen*; voor *over den*; door iets over te slaan, dat gemakkelijk uit den zamenhang kan opgemaakt worden, als: *de mensch vergeet gemakkelijk doorgestaan lijden*, *maar zelden (vergeet hij) genotene vreugde. Weldaden worden veeltijds vergeten*, *maar beleedigingen nooit*; door datgene, wat anders eene zinsnede zonde

vorderen, in een of twee woorden uit te drukken, als: *de boom is* ontbladerd, voor *van* bladeren beroofd; voornamelijk echter door het gebruik van deelwoorden, in plaats van omschrijvingen met behulp der voegwoorden *daar*, *alstoen*, *toch*, enz., welke benevens vele andere de rede slepend en krachteloos maken, als: *Nederland, door deszelfs afval voor de wapenen der Bondgenooten* geopend, *bragt meer dan eenig ander krijgsvoordeel toe, ter beslissing van den veldtogt tegen de Franschen*, voor, *dewijl Nederland— geopend was*, enz. Hiertoe kan ook gebragt worden eene afgebrokene wijze van zeggen, als: *wat* wilt gij? voor, *wat* wilt gij doen?

§ 611. Hoe veel aanbeveling kortheid en bondigheid, vooral ter verlevendiging van de voordragt, verdienen, zoo moeten deze eigenschappen echter niet in woordgierigheid ontaarden. Het is even zoo verwerpelijk, al te karig in woorden als al te verkwistend met dezelven te zijn, en niet altijd is een lakonische stijl de gepaste. Deze, naar de Lacedemoniers aldus genoemd, bestaat in, zoo veel mogelijk zamengedrongen, weinig of geheel niet zamenhangende uitdrukkingen der hoofdgedachten, en past voor de sterkste aandoening. Men wachte zich nu voor eene te ver gedrevene zucht, om in alle gevallen kort te willen zijn; dewijl niet alleen de duidelijkheid, maar ook de sterkte der rede, door

eene al te groote kortheid fomtijds benadeeld wordt. Daarom vereifchen zelfs in fommige gevallen de juistheid en gepastheid, dat men tot bevordering van de kracht der rede zekere uitvoerigheid betrachte. Zoo zal het te dezen einde zeer dienftig zijn, zich fomtijds van omfchrijvingen te bedienen, om eene gewigtige zaak nader te bepalen, alle hare eigenfchappen te ontvouwen, en alzoo dezelve in vollen nadruk voor te ftellen; waaruit blijkt, dat kortheid derhalve niet onaffcheidelijk van de juistheid is. De juistheid is daarin van de kortheid onderfcheiden, dat de eerfte eigenfchap alles verwijdert, wat niet onmiddellijk ter doelmatige volkomenheid noodzakelijk is; terwijl de laatfte daarentegen niet alle voorftellingen uitdrukt, welke op zich zelve aangewezen zouden moeten worden. De juistheid ftaat tegen de wijdloopigheid over, welke altijd een gebrek is; der kortheid is de uitvoerigheid tegenovergefteld, welke op zich zelve geen gebrek, fomtijds noodzakelijk, maar dikwijls ontbeerlijk is.

§ 612. Ook kan eene verdeeling of ontbinding van het geheel in zijne deelen, van het geflacht in zijne foorten (individualifering) te zelfden einde dienftig zijn, b. v. *De beoefening der wetenfchappen geeft voedfel aan de jeugd; in voorfpoed ftrekt zij tot fieraad; in tegenfpoed tot toevlugt en vertroosting; te huis verfchaft zij ons*

vermaak; buiten 's huis worden wij door dezelve niet belemmerd; zij vergezelt ons naar vreemde gewesten; zij blijft ons bij op het land.

§ 613. Het invlechten van bondige ſpreuken is te zelfden einde dienſtig. Zij moeten duidelijk, kort en krachtig zijn, en niet te dikwerf gebezigd worden. Even zoo kan de nadruk bevorderd worden door op eenen vasten en verzekerenden toon te ſpreken, als: *het is niemand onbekend. Niemand zal twijfelen.*

§ 614. Ook vertegenwoordiging van het verledene en toekomſtige, of de verwisſeling van den verledenen en toekomenden met den tegenwoordigen tijd, is insgelijks een geſchikt middel tot bevordering van den nadruk en de verlevendiging van den ſtijl, als: *de ſtorm is bepaald. In den dikſten nevel rukken wij uit, bereiken in minder dan een uur het vijandelijke leger, overvallen de voorposten, beklimmen de ſchanſen. De vijand, in ſchrik en verwarring, beproeft vergeefs weerſtand te bieden; hij wijkt, hij vliedt, en — ons is de overwinning. — Wij gaan morgen naar onzen vriend; vinden wij hem niet te huis, zoo verrasſen wij hem op het land en ſlijten den dag genoegelijk in zijn gezelſchap.*

Derde hoofdstuk.

Figuurlijke taal tot bevordering van den nadruk dienstig.

§ 615. Een gewigtig hulpmiddel tot bevordering van den nadruk der rede verschaft het gebruik van treffende wendingen der voordragt, onder den naam van figuurlijke taal bekend. Schoon deze taal voornamelijk tot opsiering der rede dient, zoo kan zij ook veel tot verlevendiging en kracht der rede bijdragen. Men onderscheidt in de figuurlijke taal woordverwisselingen (tropen) en woordgestalten (figuren). Tropen zijn die woorden, welke van hunne eigenlijke beteekenis, tot aanduiding van andere zaken, uit hoofde van zekere overeenkomst zijn overgebragt, als: *jeugd* voor *jonge menschen*; *grijsheid* voor *ouderdom* enz. De figuren zijn dergelijke wendingen, maar tot geheele uitdrukkingen betrekking hebbende.

§ 616. Onder de tropen is de overdragt (metapher) diegene, welke veel tot bevordering van den nadruk bijdraagt, door de voortreffelijkheid of afschuwelijkheid van iets nadrukkelijk voor te stellen. Zij is eene vergelijking, en van de figuur vergelijking (comparatie) genoemd slechts daarin onderscheiden, dat hetgene, waarbij men iets vergelijkt, voor het vergelekene wordt in de plaats gesteld; terwijl in de figuur de ver-

gelijking door de woorden *even als*, *gelijk* enz. wordt aangewezen. Zoo is het eene metaphora, wanneer men zegt: *die man is eene zuil van den ſtaat.*

§ 617. Onder de ſpraakfiguren doet zich in de eerſte plaats op de herhaling van woorden, welke eenig gewigtig denkbeeld behelzen, als: *thans, thans is het tijd om moed te toonen. O jongelingen, bedenkt, bedenkt u wel, eer gij een beſluit neemt.*

§ 618. Onder de figuren, door welke de kracht der rede verder grootelijks bevorderd wordt, bekleedt de opklimming (climax) eene voorname plaats. Zij is die figuur, bij welke men, van het geringere trapsgewijze tot het grootere voortgaande, de rede geduriglijk in ſterkte doet toenemen, zoo dat er eene gedurige opklimming in de rede plaats vindt. Ten voorbeelde diene het volgende zeggen van Cicero: *het is eene misdaad een romeinsch burger te binden; het is een gruwelſtuk hem te geeſelen en bijna een vadermoord hem te dooden. Wat naam moet het hebben, wanneer men hem kruiſigt?*

§ 619. De levendigheid wordt niet minder bevorderd door eene vraagswijze voorſtelling (interrogatie), gelijk blijkt uit het volgende zeggen van Cicero: *tot hoe lang, o Catilina, zult gij ons geduld misbruiken? tot hoe lang zal uwe waan ons beſpotten?*

§ 620. De uitroep (exclamatio) is bijzon-

der geschikt ter uitdrukking der hartstogten, van verbaasdheid, blijdschap, droefheid enz., als: *erbarmelijk Nederland, hetwelk als roof van vreemdelingen, te zelfden tijde door vriend en vijand met allerlei laster vertreden werd.*

§ 621. De afwending (apostrophe) is eene aanspraak tot afwezenden of gestorvenen enz. gerigt, en slechts bij hevige gemoedsbewegingen aanwendbaar, als: *o brave keizer Karel! die om eene stad van Gent, met lijfsgevaar, door 't vijandelijk Frankrijk streefde.*

§ 622. De spraakwending (sermocinatio) wordt gebruikt, wanneer men een ander sprekende invoert. Zoo voert Cicero in zijne redevoering voor Milo dezen aldus sprekende in: *wel moge het mijnen medeburgeren gaan; dat zij behouden, bloeijend, gelukkig zijn. Ongeschonden zij deze wijdberoemde stad, mijn hoogstgeliefd vaderland, hoedanig lot mij ook van haar beschoren zij.*

§ 623. De persoonsverbeelding (prosopopeia) is die figuur, waardoor men aan onbezielde voorwerpen leven en handeling toeschrijft, als: *dorstige landen; woedende stormen; knagend geweten; de berg verheft zijnen kruin; de aarde treurt; de stormen huilen of loeijen; de wetten geven ons het zwaard in de hand om den booswicht te dooden.*

§ 624. De verbetering (correctio) heeft

plaats, wanneer eene ſterkere uitdrukking, door eene nog ſterkere gevolgd en als ware het verbeterd wordt, als: *wij hebben geenen dief, maar eenen roover; geenen geheimen moordenaar, maar den allerwreedſten beul voor u gebragt.*

§ 625. Eene andere figuur is die, welke toeſtaan (concesſio) genoemd wordt en plaats heeft, wanneer men iets toegeeft, dat de hoofdzaak niet benadeelt, als: *indien gij niet bevindt, dat hij trouweloos, dat hij verraderlijk gehandeld hebbe, zoo verklaar hem voor een deugdzaam man.*

§ 626. De ſchimprede (ironie) is die figuur, waarbij men het tegengeſtelde zegt van hetgeen men werkelijk zeggen wil, om door de ongerijmdheid van het eerſte het laatſte des te meer kracht bij te zetten. Zoo bezigen wij de ſchimprede, wanneer wij *Nero* eenen *menſchenvriend*, een *ſlecht dichter* eenen *Vondel*, een *zwak mensch* eenen *Herkules* noemen. Even zoo: *welk een gulde tijd voor het tegenwoordige geſlacht! welke hoopvolle uitzigten! wat anders alleen aanhoudende ſtudie en lange ondervinding geven konden, dat put thans de gelukkige jeugd met geringe moeite uit onze rijk voorziene tijdſchriften.*

§ 627. De voorafneming (occupatio) heeft dan plaats, wanneer men eenige mogelijke of waarſchijnlijke tegenwerping voorkomt en beantwoordt, als: *men denkt mogelijk dat ik, uit zucht tot mijn beroep, de godgeleerdheid haren*

vinger te verre in ſtoffe van ſtaat wil doen ſteken. Volſtrekt niet. Ik weet dat de hemelſche wetten, en die van de aardſche regering twee bijzondere baken zijn; maar men moet ze overeenbrengen, om niet alleen den ſtaat des konings, maar ook zijn geweten voor ſchipbreuk te hoeden.

§ 628. De gemeenmaking (communicatio) ſtrekt ook om de kracht der rede te bevorderen, naardien zij het oordeel over de zaak aan den hoorder overlaat, als: *na zoo vele beleedigingen verduurd, na zoo vele mishandelingen ondergaan te hebben, laat ik ieder beoordeelen of ik mij moet verdedigen.*

§ 629. Ook van de twijfeling (dubitatio) kan eenig nuttig gebruik gemaakt worden, wanneer men den ſchijn aanneemt van, uit hoofde der menigvuldige gronden voor zijne zaak, niet te weten waar men beginnen, waar men eindigen zal, of ook, als men in twijfel ſchijnt, waar zich heen te wenden, als: *werwaarts zal ik ellendige mij begeven. Naar huis? maar daar vind ik mijne troostelooze vrouw en kinderen. Naar een vreemd land? maar daar wacht mij armoede en ellende.*

§ 630. De tegenſtelling (antitheſis) is de nevens elkander plaatſing van tegenſtrijdige denkbeelden. Deze figuur bevordert behalve de duidelijkheid en ſierlijkheid ook grootelijks den nadruk, als: *dat boek bevat veel goeds en veel nieuws;*

jammer maar, dat het goede niet altijd nieuw, en het nieuwe niet altijd goed is.

§ 631. De vereeniging van verschillende figuren in eenen zin kan ook de sterkte en verhevendheid uitnemend bevorderen, als: *en gij o Egmond, o Hoorn, pijlaren van den staat, hoe snoodelijk wordt uw vertrouwen met wantrouw en uwe trouw met trouweloosheid vergolden?* In dezen volzin vindt men de afwending, ondervraging en tegenstelling vereenigd.

VIERDE AFDEELING.

DE SIERLIJKHEID.

§ 632. De sierlijkheid is dat vereischte van den stijl, waardoor men tracht welgevallen bij den lezer of hoorder te verwekken en deszelfs aandacht te boeijen. Hetzelve ontstaat gedeeltelijk uit welluidendheid, gedeeltelijk uit een gepast gebruik van tropen en figuren, gedeeltelijk uit natuurlijkheid en levendigheid.

Eerste hoofdstuk.

Welluidendheid.

§ 633. De welluidendheid is gelegen gedeeltelijk in enkele lettergrepen en woorden, gedeeltelijk in geheele volzinnen en perioden.

§ 634. Ten opzigte van de enkele letters en

klanken kan aangemerkt worden, dat eene gepaste afwisseling van klinkers en medeklinkers de welluidendste woorden doet ontstaan, en alzoo de welluidendheid, alsmede de deftigheid bevordert.

§ 635. De welluidendheid vordert somtijds de invoeging, somtijds de weglating van enkele letters, gelijk zulks bij de behandeling der spelkunst overvloedig is aangetoond.

§ 636. Kan men wanklinkende woorden niet geheel vermijden, zoo moet men ten minste den onaangenamen indruk niet door derzelver opeenhooping vermeerderen, als: *hij steekt zich zelven te zeer in alle zaken.*

§ 637. Even zoo laakbaar is de opeenstapeling van woorden, welke eenen gelijken klank hebben, alsmede de herhaling van dezelfde woorden als: *hij verklaarde ons wat dat voor waren waren. Hij gaat naar Parijs, vervolgens gaat hij naar Rome, en daarna gaat hij naar Napels. — Hij blijft bij zijne wijze van denken.* Ook zulke woorden, die met dezelfde letters of lettergrepen beginnen of eindigen, als: *zij schrikte geweldig en schreeuwde schromelijk. Zijne onvoorzigtigheid, onoplettendheid, ontevredenheid*, enz. *Men maakt mij meerdere moeite. Zelden ziet men eene zoo zeldzame zaak.* Ook moet het toevallige rijm, alsmede het rijmeloos versmatige vermeden worden.

§ 638. Somwijlen echter strekt de zamenvoeging van gelijkluidende woorden tot sieraad der rede, als zij namelijk eenen verschillenden zin hebben, als: *dat is de aard der ketterij, rust ze zoo roest ze.* — *Woorden, meer geschikt om ketterij te stichten dan te stillen.* Ook is de herhaling van dezelfde woorden, in sommige gevallen, tot bevordering der welluidendheid dienstig als: *die door velen gevreesd word, heeft velen te vreezen.* Te voren (§ 598 en 599.) is van andere herhalingen gesproken, welke ter bevordering van de sterkte der rede dienen.

§ 639. Men vereenige niet te veel eenlettergrepige woorden, vooral wanneer zij hoofdgedachten uitdrukken, als: *wie, wat hij wil ook kan, wil zelden wat hij moet. Er is geen mensch in de wereld, die alles kan wat hij wil, ten zij hij wijs genoeg zij, niets te willen, dan wat hij kan;* beter: *de wijze vermag al wat hij wil; dewijl hij niet anders wil, dan hetgene hij kan.*

§ 640. Even zoo als door de vereeniging van te veel korte woorden eentoonigheid ontstaat, zoo ontstaat zij ook, wanneer te veel lange woorden elkander volgen, als: *de koninklijke afgezanten bekleeden met den onbaatzuchtigsten dienstijver hunne ambten.*

§ 641. Tegen de welluidendheid strijdt het gebruik van alle lage, onedele en versletene woorden en spreekwijzen, gelijk dubbel-

-zinnige scherts, platheid, gemeene spreekwoorden, b. v. *hij braakt zijne gal, spuwt zijn venijn uit*, enz.; het gebruik dezer uitdrukkingen beleedigt, door derzelver beteekenis, het kiesche oor. Somtijds vordert ook de welluidendheid, dat men voor de eigene benaming eener harde en onaangename zaak, eene zachtere in de plaats stelle. Vanhier het gebruik van *overlijden*, eigenlijk *overgaan*, en *henengaan* voor *sterven*.

§ 642. Eene nuttelooze opeenstapeling van voorzetsels en voegwoorden, waarover wij te voren reeds gehandeld hebben, is desgelijks met de welluidendheid strijdig.

§ 643. Even zoo is bij het zamenstel der volzinnen (§ 447, 452) gesproken over de gepaste verdeeling der enkele leden en den afloop des geheelen volzins, waarvan de welluidendheid afhangt, voor zoo verre zij de schikking en verbinding der woorden betreft.

§ 644. De klanknabootsing (onomatopeia) doet de woorden met den aard der zaken en den heerschenden toon der voordragt overeenstemmen. Overeenkomst van de klanken met den aard der zaken heeft plaats, vooreerst: wanneer zekere geluiden, door middel van klanken, worden nagebootst, als: het fluisteren, suizen of loeijen van den wind; het gonzen van bijen, het rammelen van ketenen; het ratelen of rommelen van den donder; het kraken van een in-

ſtortend dak, enz. Van het gebruik dezer en dergelijke woorden vindt men menigvuldige voorbeelden, vooral bij onze nederlandſche dichters. Ten voorbeelde kan ſtrekken het volgende: *daar tusſchen loeit de lucht van het gedruisch, verwekt door den krak, den ſmak en het plasſen der omgeworpene gebouwen.*

§ 645. Ten andere heeft er overeenkomst van klanken met den aard der zaken plaats, wanneer de beweging, voor zoo verre die ſnel of langzaam, hevig of zacht, voortdurend of afgebroken is, door middel van klanken wordt nagebootst. Zoo zijn lange en ſlepende lettergrepen zeer geſchikt om eene langzame, daarentegen korte en afgebrokene lettergrepen om eene ſnelle beweging uit te drukken.

§ 646. Eindelijk is de treffendſte overeenkomst in dezen, wanneer zekere aandoeningen en gewaarwordingen der ziel door de keus, ſchikking en verbinding der woorden worden opgewekt. Zulks geſchiedt nu door de vereeniging van zachte en liefelijke, of doffe en knarſende woorden en woordvoegingen; of door het ſnelle en luchtige, of door het trage, ſlepende en onafgebrokene in de verbinding der woorden. Zoo zijn doffe en ſombere klanken en lange ſlepende woorden zeer geſchikt ter uitdrukking van droefheid; zachte en vloeijende klanken ter beteekenis van genoegen; korte ſtootende en afgebrokene woorden ter aanduiding van hevige hartstogten.

§ 647. Het voorgaande, betreffende de overeenkomst van de klanken met den aard der zaken, is voornamelijk voor de dichtkunde van belang, welke daaruit een voornaam fieraad ontleent. In den ongebonden ftijl echter is eene overeenftemming van den heerfchenden toon der voordragt met den aard der onderwerpen ook allezins gepast. Immers moet die toon anders zijn bij het uitdrukken van droefheid dan van blijdfchap; anders bij de behandeling van ernftige, dan bij die van luimige onderwerpen. Hij moet zich dus fchikken naar het onderwerp, dat men behandelt, en zoo veel mogelijk in klank daarmede overeenkomen. Gevoel en fmaak, benevens het lezen van zeer goede nederlandfche fchrijvers zijn in dezen de beste hulpmiddelen.

§ 648. Tegen de welluidendheid en dus tegen de enklijdehsi is ftrijdig, wanneer het geheel alleen uit korte of alleen uit lange volzinnen beftaat. Gewoonlijk zal eene gepaste afwisfeling van korte en lange volzinnen, benevens het regte, maar niet te menigvuldige gebruik van perioden, het welluidendfte zijn. De eigen aard der onderwerpen vordert ook veelal eene eigene lengte, aard en inrigting der volzinnen. Zoo zijn, b. v. lange en volle perioden niet gefchikt, wanneer men eene gebeurde zaak voor te ftellen, en gevolgelijk eenvoudigheid van ftijl te betrachten heeft. Even min dienen dezelve ter uitdrukking

van hevige hartstogten, aangezien het korte en afgebrokene aan dezelve eigen is.

§ 649. Gelijke verſcheidenheid moet ook in de ganſche voordragt heerſchen, door nu eens de gedachten vraagswijze, dan bij wijze van ontkenning; nu eens in het algemeen, dan weder in bijzonderheden voor te dragen.

Tweede hoofdſtuk.

Tropen en figuren, welke tot verſiering der rede ſtrekken.

§ 650. Offchoon de figuurlijke taal zich van de gewone in vele opzigten onderſcheidt, zoo is het gebruik derzelve zoo algemeen en den mensch zoo eigen, dat zelfs de taal van het dagelijkſche leven er niet vrij van is.

§ 651. De grond van dit verſchijnſel blijkt duidelijk, wanneer wij tot den oorsprong der figuurlijke taal opklimmen. Er is geene taal zoo rijk, dat zij voor elk bijzonder denkbeeld ook een bijzonder woord kan aanwijzen. Alle menschelijke kennis komt voort van zinnelijke voorwerpen, en eerst met den tijd kan men door de laatste tot afgetrokkene denkbeelden komen. Ter aanduiding van dezelve koos men uitdrukkingen van zinnelijke voorwerpen, en droeg dezelve, zoodra men eenige gelijkheid of overeenkomst meende te ontdekken, op afgetrokkene voorwerpen over. Zoo werden, b. v. met de

woorden *inzien*, *beyatten*, *begrijpen*, enz., welke oorspronkelijk bloote teekens van zinnelijke voorwerpen waren, ook zekere afgetrokkene denkbeelden verbonden, voor welke men geene uitdrukkingen had. Even zoo is te verklaren; *doordringend verstand*; *zacht* en *hard van gemoed*; *rijp oordeel*; *brandend van liefde*; *opgeblazen van hoogmoed*; *hoofd* voor *aanvoerder eener partij*, enz.

§ 652. Wijders oefenen onze aandoeningen en hartstogten, benevens onze verbeeldingskracht, eenen grooten invloed op de taal uit. Zijn deze meer of min opgewekt, zoo vinden wij eene eenvoudige uitdrukking voor onze gemoedsgesteldheid te zwak om onze eigene gewaarwordingen aan anderen mede te deelen, of op de ziel van anderen te werken. Wij zoeken dus, zelfs zonder daarvan bewust te zijn, naar eene uitdrukking, die ons in onzen toestand voldoet, en kiezen alsdan veelal eene oneigenlijke uitdrukking, omdat ons dezelve krachtiger en aangenamer dan de eigenlijke voorkomt. Zoo breken wij, bij den dood eens jongelings van veel verwachting, in de woorden uit: *hij stierf in den bloei zijner jaren.* Wij vinden de eenvoudige uitdrukking: *hij stierf zoo jong*, voor onze aandoening te zwak; en daar het denkbeeld zelf zich zeer gemakkelijk met de voorstelling van eene bloeijende plant in onze verbeelding ver-

binden laat, zoo kiezen wij liever een verwantschapt denkbeeld, door hetwelk de uitdrukking in kracht en levendigheid wint.

§ 653. Hieruit blijkt tevens, dat de figuurlijke taal een gewrocht der natuur is, en niet enkel als eene uitvinding der kunst moet aangemerkt worden. Dit wordt nog verder bevestigd door de onbefchaafde en deswegens hartstogtelijke volkeren, wier talen in het algemeen beeldrijker zijn dan die der befchaafde; dewijl gene meer dan deze aan de heerfchappij der zinnen onderworpen zijn.

§ 654. De grond van de eigenlijke en oneigenlijke beteekenis der woorden is in de overbrenging, uit hoofde van ware of vermeende overeenkomst gelegen. Levert een woord dadelijk het eerste aanschouwelijke denkbeeld op, aan hetwelk hetzelve zijn aanwezen verschuldigd is, zoo is deszelfs beteekenis eigenlijk; is echter het denkbeeld, dat er door opgewekt wordt of moet worden, niet meer hetzelfde, maar een verwantschapt, gewoonlijk minder zinnelijk denkbeeld, zoo is deszelfs beteekenis oneigenlijk. Wanneer men b. v. zegt: *de hooge vlugt des dichters*, zoo denkt men bij het woord *vlugt*, eerst aan de beweging eens vogels door de lucht; dan fpoedig wordt men gewaar, dat deze beteekenis hier niet kan bedoeld zijn, maar dat men er de *geestverheffing* eens dichters boven den ge-

wonen kring der denkbeelden en gewaarwordingen door verstaan moet. Zulke oneigenlijke uitdrukkingen worden ook, dewijl zij van de eerste letterlijke eigenlijke woorden ontleend zijn, overdragtige en figuurlijke genoemd. Bij vele woorden is de eigenlijke beteekenis geheel verloren geraakt, in welk geval de oneigenlijke beteekenis zelve voor ons de eigenlijke wordt.

§ 655. Over de verdeeling der overdragtige uitdrukkingen in tropen en figuren is te voren (§ 615) gehandeld. Men gebruikt nu de tropen, wanneer men een denkbeeld met andere verwantschapte verwisselt, om eene minder aanschouwelijke en minder zinnelijke voorstelling, door deze verwisseling, aanschouwelijker en zinnelijker te maken. Zoo wordt b. v. in de uitdrukking: *de jeugd is de lente des levens* voor het denkbeeld *jeugd* een verwantschapt denkbeeld in de plaats gesteld; dewijl dit verwantschapte denkbeeld aanschouwelijker en zinnelijker is. Op deze wijze worden de tropen, die aan de armoede der taal hunnen oorsprong verschuldigd zijn, een sieraad der rede; dewijl zij in eene groote mate tot bevordering der levendigheid dienen, en de verbeelding op eene aangename wijze bezig houden. (*)

(*) Men moet bij de tropen, naauwkeurig op het spraakgebruik letten, opdat men niet het eigenaardige der eene

§ 656. Tot de tropen, welke de sierlijkheid der rede bevorderen, kan men brengen de overnaming (metonymia); de vervanging (synecdoche) en de overdragt (metaphora).

1. *De overnaming* (metonymia).

§ 657. Deze troop heeft haren grond in verwisseling van begrippen, welke eenige naauwe onderlinge betrekking tot elkander hebben en in een natuurlijk, gemakkelijk te ontdekken verband staan. Zij heeft plaats:

a) wanneer de oorzaak voor het uitwerksel gesteld wordt en omgekeerd, als: *hij leest in Wagenaar, Stuart* voor *in de schriften van Wagenaar, Stuart.* Zoo ook: *bloesem, vruchten en bloemen komen te gelijk voort, en het geheele jaar vertoont zich in eene fraaije wanorde*, voor: *de voortbrengselen aller jaargetijden vertoonen zich*, enz. *Grijsheid, grijze haren*, voor *ouderdom; lommer*, voor *lommerge-*

met dat van eene andere taal verwissele. Zoo geldt b. v. in het fransch de uitdrukking *la pointe du jour* als eene goede troop; maar de Nederlander kan dit niet even zoo, door *de punt* of *spits van den dag* uitdrukken. Ook behoort tot het tropisch spraakgebruik, dat elke troop met den tijdgeest der natie en met de bij hetzelve in gebruik zijnde verbinding van gedachten overeenstemme. Zoo zegt men: *hij heeft een onbeschaamd voorhoofd*, maar niet: *hij heeft een bloeijend voorhoofd.*

vende boomen. Even zoo in bijvoegelijke naamwoorden, als: *een koude schrik; de bleeke dood; de heete zomer; de bange droefheid; ongezonde spijzen*, enz. Hiertoe behoort ook als de stof voor hetgene daaruit vervaardigd is genomen wordt, als: *hij is door het staal, het lood der vijanden gesneuveld*, voor *door het zwaard, de kogels; — zich in zijde kleeden*, voor *in zijden kleederen.*

b) Wanneer het voorgaande voor het onmiddellijk daarop volgende gesteld wordt, als: *vaarwel zeggen, afscheid nemen*, voor *vertrekken; een doodelijke slag*, in plaats van *een schot.*

c) Wanneer het bevattende voor hetgene daarin bevat is gesteld wordt, als: *geheel Nederland juichte*, voor *al de Nederlanders; de gansche stad was in rep en roer*, voor *al de inwoners.* Zoo ook *de kerk* voor *de leden* derzelve. *De Hemel*, voor *de godheid; het woud betuigt den lof enz.* voor *de vogels; een glas drinken*, voor *wat in het glas is.*

d) Wanneer het teeken voor de beteekende zaak gebezigd wordt, als: *lauren plukken*, voor *zegepralen; olijftak*, voor *vrede; den schepter zwaaijen*, voor *regeren.*

e) Als de tijd genomen wordt voor hetgeen daarin gebeurt, als: *eene verlichte eeuw*, voor *de verlichte menschen in de eeuw.*

f) Wanneer men het afgetrokkene (abstracte) voor het zamenvattende (concrete) in de plaats ſtelt, als: *de onſchuld woont in de dorpen*, voor *onſchuldige menſchen. De tranen des jammers droogen*, voor *der jammerenden. De gierigheid is ergdenkend*, voor *gierigaards.*

2. *De vervanging* (ſynecdoche).

§ 658. Deze troop is gegrond op de betrekking van den grooteren of kleineren omvang der beteekenis; terwijl zij het grootere en meerdere voor het kleinere en geringere ſtelt, en omgekeerd. Zij verſchilt alzoo van de overnaming daardoor, dat bij de laatſte de betrekking tusſchen het teeken en de beteekende zaak op den zamenhang, bij de eerſte op den grooteren of kleineren omvang der beteekenis gegrond is.

§ 659. De voornaamſte ſoorten der vervanging zijn de volgende:

a) Het geheel in plaats van een deel en omgekeerd. In het laatſte geval echter moet men een hoofddeel van het voorwerp kiezen. *De geheele wereld weet het. De ganſche aarde treurt. Een ſchrandere kop. Een ſchrander brein. De vloot is twintig zeilen ſterk. Het ſcheepsvolk beſtond uit vierhonderd koppen. Die ſtad bevat vijfduizend zielen.* Zoo ook *kielen*, voor *ſchepen; daken*, voor *huizen; brood*, voor *voedſel; de baren*, voor *de zee*, en omgekeerd.

b) Het geslacht voor de soort en omgekeerd, b. v. *stervelingen*, voor *menschen; strijders*, voor *krijgslieden.*

c) De soort in plaats van eene enkele zaak en omgekeerd. als: *de redenaar*, voor *Cicero. Salomo*, voor *een wijs koning.*

d) Het enkel- in plaats van het meervoud, b. v. *de leeuwrik zingt; de krijgsman streeft naar roem.*

e) Een bepaald voor een onbepaald getal, als: *ik heb het hem honderdmalen gezegd. Men hoorde hare lof uit duizend monden*, in plaats van *uit vele.*

3. *De overdragt* (metaphora).

§ 660. Over den aard dezer woordverwisseling is reeds te voren (§ 616) genoeg gezegd. Zij is bijzonder dienstig om de zaken op te helderen en levendigheid en kracht te bevorderen; naardien de gelijkheid of overeenkomst, waarin de betrekking van de twee vergelekene denkbeelden gelegen is, door verstand en verbeelding moeten opgespoord worden, en zulk eene opsporing van overeenkomsten het grootste vermaak oplevert. Zoo is *het vuur eener redevoering* eene overdragtelijke (metaphorische) uitdrukking; want het denkbeeld van *vuur* is hier van een *brandend ligchaam* ontleend, dat alles om zich heen verwarmt, en diensvolgens

met eene redevoering, die wegens hare kracht en nadruk grooten indruk op ons maakt, overeenkomst heeft.

§ 661. Dergelijke metaphorische uitdrukkingen zijn in iedere taal en ook in het neerlandsch zeer menigvuldig, en wij gebruiken dezelve dikwijls zonder het te weten. De woorden *inzien*, *verstaan*, *overwegen*, *ontwikkelen*, *ontvouwen* zijn allen metaphorisch, en laten zich allen terug brengen op zinnelijke voorwerpen, waarvan zij ontleend en op werkingen van den geest overgebragt zijn. Zoo is *ontvouwen* eigenlijk *iets* (doek, laken of eenige andere stof) *in zijn geheel openleggen*, *ten einde al deszelfs deelen voor het oog zigtbaar te maken.*

§ 662. Daar de overdragt (metapher) de sierlijkheid der rede bevorderen zal, zoo moet ook de oneigenlijke uitdrukking zoo gekozen worden, dat het denkbeeld, het zij in klaarheid, het zij in levendigheid, het zij in sterkte winne. Zoo b. v. zegt de uitdrukking: *de hoop leidt schipbreuk*, dubbel zoo veel als *de hoop verdwijnt*; want bij eene schipbreuk stelt men zich zeer duidelijk voor, dat alle hoop verloren is, en dit bijdenkbeeld geeft juist aan de uitdrukking eene grootere sterkte. Even zoo zegt men van eenen grijsaard: *de avond*, *de herfst zijns levens*, en van eenen jongeling: *de lente zijns levens.* Hier vereenigen zich verscheidene aangename denkbeelden

en voorstellingen met elkander, en de verbeeldin
grijpt het schoone beeld des *avonds* en der *lent*
aan, en houdt zich met de *ondergaande zon*
met de *schemering*, met het *aannaderen eene*
zoete rust, of met de *vernieuwde levenskracht* e
bekoorlijkheid der verjongde natuur op eene aa
gename wijze onledig. Alle deze schoone bee
den, die bij het denkbeeld van avond en lent
zich opdoen, worden nu op het denkbeeld va
ouderdom en jeugd mede overgedragen. Zee
krachtig en schoon zijn ook de metaphoren in de
volgende uitdrukking van een regtschapen man:
de grond van zijn geluk is eene rots, die nie
verwrikt kan worden, en de bewustheid zijne
braafheid is een staf, die hem tot eenen vaste
steun dient. OSSIAN zegt van eenen held: *in*
vrede gelijkt hij den velden der lente, in de
oorlog den stormwinden der bergen. Van eene jon
ge maagd sprekende is het: *zij was omgeven me*
het licht van schoonheid; maar haar hart w
de zetel des hoogmoeds.

§ 663. Bij de metaphers zijn de volgende r
gels in acht te nemen, welke ook grootend
op de overige tropen toepasselijk zijn:

a.) De vergelijking moet bij de metapho
duidelijk en natuurlijk, niet ver gezocht en
dwongen zijn. Staan de beide denkbeelden in ge
of slechts gering verband, zoo wordt de m
pher een raadsel, waarvan de oplossing den g

vermoeit, b. v. *zijne ziel was geheel met droefheid vervuld, zoodat een gering toevoegsel het geheele vat der gelatenheid deed springen.* De gelijkheid tusschen de *ziel* van eenen gelatenen en een *vat* is zeker niet groot. Zoo ook: *bondigheid van bewijzen, gemakkelijkheid en eenvoudigheid in den voordragt zijn eigenschappen der ware en hooge geleerdheid, die ik mij niet waard achte de schoenriemen te ontbinden.* Hier vraagt men niet zonder reden, wat toch *schoenriemen der geleerdheid* beteekenen.

b.) Om dezelfde reden is het gebruik af te keuren van metaphers, welke ontleend zijn uit eenige kunst of wetenschap, aan de meeste menschen onbekend.

c.) Men hoede zich verder voor het gebruik van gewone en afgesletene metaphers en zulke overdragtelijke uitdrukkingen, welke een laag, onaangenaam en walgelijk denkbeeld kunnen verwekken, in het bijzonder wanneer het voorwerp, dat met een ander vergeleken wordt, zekere waardigheid heeft. Zoo zegt zeker schrijver, den raad gevende van meer op de kleine en onbeduidende, dan op de groote en openbare daden der menschen acht te geven; *bij dezen is de ziel in galakleederen, bij genen in een' slaaprok en op muilen.* Dit beeld verwekt hier onaangename en walgelijke denkbeelden, en beneemt alzoo aan het onderwerp deszelfs deftigheid. De aartsbisschop

TILLOTSON laat in eene leerrede over het laatste oordeel, *de wereld om de ooren des zondaars kraken*, en CAMPE doet *het beleid op schildwacht staan*. Beide beelden voeren iets gerings met zich, en missen de werking, die zij moesten voortbrengen.

d.) Men wachte zich desgelijks, twee of meer verschillende metaphers te gelijker tijd te bezigen, en daardoor de eenheid te verbreken. Zulk eene vermenging van metaphers vindt men zelfs bij anderzins goede schrijvers. Zoo zegt ADDISON: *er is geen gezigtpunt, waaruit men de menschelijke natuur kan beschouwen, hetwelk niet genoegzaam is, om de zaden van trotschheid uit te dooven.* Twee verschillende beelden, van welke geen door de verbeelding duidelijk kan bevat worden; dewijl het even ongepast is, van een *gezigtpunt* te zeggen, dat het *uitdooft*, als van *zaden*, dat zij *uitgedoofd worden.*

e.) Men drage ook zorg, geene overdragtelijke en eigenlijke uitdrukkingen onder een te mengen. Zoo laat POPE, in zijne vertaling van de Odyssea, Penelope, treurende om het vertrek van haren zoon Telemachus, het volgende zeggen: *ook de andere zuil van den staat is weg, en dat zonder afscheid van mij te nemen, zonder mijne toestemming te vragen.* Hier komt Telemachus in hetzelfde oogenblik als eene zuil en als een persoon voor.

f.) De overdragt moet eindelijk met den aard des onderwerps overeenkomstig zijn. Niet alle soorten van stijl zijn even vatbaar voor deze sieraden, en men moet wel zorgvuldig acht geven en naauwkeurig toezien, wat het onderwerp al of niet gedooge, ten einde niet, in plaats van te behagen, walging te verwekken. Ook moeten zij niet al te lang vervolgd worden; daar zij dan dikwerf stijf en gemaakt worden en veel van hare waardigheid verliezen.

4. *De bijspraak* (allegorie).

§ 664. Onder de figuren, tot sieraad strekkende, komt in de eerste plaats voor de bijspraak. Zij is eene omstandige voorstelling eener zaak door middel van eene andere, welke met de eerste eenige gelijkheid heeft, en dus in derzelver plaats kan gesteld worden. Het eenige onderscheid tusschen de metapher en deze figuur is, behalve de gewone kortheid der eerste en de meerdere uitgebreidheid der laatste, dat de metapher zich zelve verklaart, door de woorden, welke in hunne eigene en natuurlijke beteekenis daarbij gebruikt worden, als: *de romeinsche dichtkunde was eene bloem, uit grieksche zaden in den tuin eens keizers verplant, alwaar zij welig en in volle schoonheid bloeide.* Hier is door de woorden *romeinsche dichtkunde* alle twijfel weggenomen; maar de allegorie is verder van de eigenlijke beteekenis

verwijderd; zoodat de verklaring niet uitdrukkelijk gegeven, maar aan de overdenking wordt overgegeven. Zoo maakt de abt SIBIJES van de volgende allegorie gebruik: *twee jaren zijn thans vervlogen, ſedert gij den jongen boom planttet; ſtormen loeiden hevig rondom hem, dreigden hem met wortel en tak te vernielen en hij groent.* Onder het beeld eens booms wordt hier de vrijheid van dien tijd voorgeſteld.

§ 665. Het voornaamſte betrekkelijk de allegorie in acht te nemen, is, gelijk voor de metapher, waarmede zij het meest overeenkomt, dat de gelijkheid ongezocht, natuurlijk en in eenige bijzonderheden plaats vinde, dat men geene figuurlijke en oneigenlijke, noch ook geene twee verſchillende figuurlijke voorſtellingen ondereenmenge, en eindelijk dat deze figuur, als te veel kunst verradende, niet in het hartstogtelijke of gevoelvolle behoort gebezigd te worden.

§ 666. Fabels en gelijkenisſen (parabolen) zijn niets dan allegorien, welke menſchelijke geaardheden en handelingen afbeelden, door woorden en menſchelijke bedrijven aan dieren en levenlooze voorwerpen toe te ſchrijven. De zedeles der fabel is, de eigenlijke in woorden uitgedrukte zin der allegorie. Het raadſel is ook eene allegorie, in zoo ver het als afbeelding eener zaak door eene andere beſchouwd wordt, met dit bijzondere, dat hetzelve opzettelijk in bijomſtandigheden gehuld is, welke de beteekende zaak niet terſtond te kennen geven.

5. *De vergrooting* (hyperbole).

§ 667. De vergrooting of grootspraak bestaat in het vergrooten eener zaak buiten de palen, welke de natuur aan dezelve gesteld heeft. In de dagelijksche zamenleving komt zelfs deze figuur voor, als: *sneller dan de wind*; *witter dan sneeuw*.

§ 668. De verbeelding en nog meer de hartstogt heeft eene natuurlijke neiging, om de voorwerpen in een sterk licht te plaatsen, waarom deze figuur in hartstogtelijke plaatsen met de meeste gepastheid kan gebruikt worden. Bij eenvoudige beschrijvingen moet men met omzigtigheid van deze figuur gebruik maken; dewijl men anders ligtelijk in gezwollenheid en winderigheid vervalt, gelijk dit gebrek plaats heeft in de volgende beschrijving: *ik vond haar uitgestrekt op den grond, in vollen storm der droefheid, evenwel nog schoon; uit hare oogen stroomde een zoo geweldige vloed van tranen, dat, al stond de gansche wereld in vlam, de gramschap des Hemels daardoor zoude uitgedoofd, en de magtigste brand gebluscht worden.*

6. *De vergelijking* (comparatie).

§ 669. De vergelijking is de gemeenste der figuren, en draagt het meeste tot versiering der rede bij. Zij drukt de gelijkheid uit, welke

twee voorwerpen met elkander hebben, en moet altijd dienen, om de voorwerpen in een helder licht te plaatsen. Bij hetgene te voren (§ 616) reeds omtrent de vergelijkingen gezegd is, kan nog aangemerkt worden, dat de gansche natuur beelden voor de vergelijking aanbiedt, en alzoo aan het vernuft en de verbeeldingskracht een ruim veld opent, waarop deze vermogens der ziel genoegelijk kunnen weiden.

§ 670. Tot voorbeeld kan dienen de volgende vergelijking van Nederland, in deszelfs vernedering en, herstelling bij het menschelijk ligchaam: *gelijk somtijds het menschelijk ligchaam in den bloei der jaren en krachten, door een toenemend bederf wordt aangetast; zoodat de kranke van erger tot erger, van banger tot banger lijden voortgezweept, eindelijk afgestreden, bewegingloos daarneder ligt, gereed om naar het graf gedragen te worden; maar de kwaal heeft uitgewoed; diep verborgen glimt nog eene enkele levensvonk; de weldadige natuur heeft het beletsel verwijderd, dat haar onderdrukte; nu gloort zij weder op, ontvlamt en stort nieuwe levenskracht in aderen en vaten; kracht, werkzaamheid, bloei, alles keert met snelheid terug; en de uitgeteerde prooi des grafs staat verjongd, met frissche sappen, bloozend van leven en gezondheid, als een wonder voor onze oogen. Niet anders was de veege staat van Nederland, niet anders deszelfs herstelling.*

§ 671. De vergelijkingen moeten, even als alle andere figuren, gepastelijk worden bijgebragt; en daar zij niet de taal van de sterke drift, maar eer die der levendige verbeelding zijn, zoo gebruikt men dezelve gevoegelijk op zulke plaatsen, waar het te doen is, om het verstand te onderrigten en te overtuigen, of waar men de verbeelding door eene sierlijke voorstelling wil treffen en vermaken. De voorwerpen, waarvan de vergelijkingen ontleend worden, moeten niet van zaken, die eene te veel in het oog loopende overeenkomst hebben, ontleend worden. Zulke zijn b. v. het vergelijken van eene schoone vrouw bij *Venus*, van een sterk man bij *Hercules*. Afgesletene vergelijkingen; als van een' held bij *eenen leeuw*, van een neerslagtig mensch bij *eene bloem*, welke haar hoofd laat hangen, van hevige hartstogten bij *eenen storm*, van kuischheid bij *sneeuw*, van de deugd bij *de zon* of *sterren*, enz., behoort men insgelijks te vermijden, ten zij men aan dezelve door de voorstelling zekeren schijn van nieuwheid wete te geven.

§ 672. Al te zwakke en te ver gezochte gelijkheid verspreidt geen nieuw licht, maar veeleer duisterheid. Voldoende is het, dat de gelijkheid slechts in de voornaamste punten plaats hebbe; ja zelfs kan somtijds eene vergelijking duister worden, wanneer dezelve te ver in bijzonderheden wordt voortgezet.

§ 673. Eindelijk moeten de voorwerpen, waarvan men de vergelijkingen ontleent, algemeen bekend zijn en met den aard der onderwerpen overeenstemmen; vooral moet men in het ernstige en verhevene geene vergelijkingen van gemeene of lage voorwerpen opnemen.

7. *De tegenstelling* (antithesis).

§ 674. Deze figuur kan evenzeer ter bevordering van de sierlijkheid, als van de duidelijkheid en den nadruk dienen. Te eerstgemelden einde is het noodzakelijk, dat de tegengestelde voorwerpen in de leden van eenen zin zoo veel mogelijk overeenkomen, gelijk zulks reeds op eene andere plaats (§ 445) is aangemerkt. Ter bevestiging diene nog het volgend voorbeeld: *aan de eene zijde strijdt de schaamte, aan de andere de ongebondenheid; aan deze de eerbaarheid, aan de andere de onkuischheid; aan deze de trouw, aan gene het bedrog. — Dit is geene geschrevene, maar eene ingeschapene wet, tot welker betrachting wij niet door onderrigting worden opgeleid, maar door de natuur gevormd zijn.*

§ 675. Men moet het veelvuldig gebruik dezer figuur vermijden; dewijl zij eene te moeijelijke kunst verraadt, en de rede stijf en gemaakt doet worden.

Derde hoofdstuk.

Verdere middelen ter bevordering der sierlijkheid.

1.) *Natuurlijkheid of eenvoudigheid.*

§ 676. Natuurlijkheid of eenvoudigheid in stijl en voordragt is almede zeer tot bevordering der sierlijkheid dienstig. Deze natuurlijkheid of eenvoudigheid, niet met platheid te verwarren, is gelegen in eene natuurlijke gemakkelijkheid van uitdrukking, vermijding van ongepaste sieraden en ongedwongenheid in de gansche voordragt. Die edele eenvoudigheid in de voorstelling en bearbeiding, in plaats van den nadruk, de deftigheid en schoonheid te benadeelen, strekt veeleer, om die eigenschappen te verhoogen, daar zij met de hoogste verhevenheid en het gebruik der voortreffelijkste sieraden zeer wel bestaanbaar is.

§ 677. De natuurlijkheid staat tegen den opgesmukten, weidschen, gezwollenen en gezochten stijl over, waardoor dikwijls aan enkele dingen een luister ten deel wordt, die het oog van het geheel aftrekt, en, in plaats van dit meer in het licht te plaatsen, veeleer hetzelve verduistert.

§ 678. In het natuurlijke, eenvoudig schoone, is gewoonlijk eene hooge kunst verborgen;

welke de onbedrevene niet inziet, voor dat hij iets dergelijks, dat gemakkelijk schijnt, beproeft. Een voorbeeld van eenen gezwollenen stijl levert het volgende op: *zijt van mij gegroet, heilige bakermat! Alles, alles bevat gij, wat eens de droomen mijner kindschheid opsierde; alles, waaraan het hart in de jongelingsjaren, ach! met zulke warme gevoelens zich hechtte; alles, waaraan ik nog als grijsaard nooit zonder tranen denke! Zijt van mij gegroet in gedachten, heilige bakermat! Noemen u mijne lippen, zoo ontvlugt altijd eene zucht tot u uit de geprangde borst. Door geene daden van ligtzinnigheid of dwaasheid worden mij uwe poorten gesloten. O, ware het mij nog slechts als grijsaard vergund, in uwen schoot, het levenszatte hoofd ter nimmer eindigende rust te buigen!* Ontdaan van het gezochte en gezwollene, kan het voorgaande op deze of dergelijke wijze verbeterd worden: *wees van mij gegroet, heilige vaderstad! die de schoone droomen des knaaps, de liefelijke hoop des jongelings, de weemoedige herinneringen des toekomstigen grijsaards omvat. — Wees van mij gegroet, heilige vaderstad, die ik niet zonder zuchten kan noemen! Door geene misdaad, geenen misstap uit uwe muren verbannen. — O, kon ik ten minste mijn vermoeid, grijs hoofd eenmaal in uwen schoot ter ruste nederleggen!*

§ 679. Even zoo kan b. v. eene voordragt gemakkelijkheid, levendigheid en belang bezitten,

en gebrek hebben aan bepaaldheid en edele eenvoudigheid. Een vloed van woorden overstroomt en verduistert dikwijls de goede gedachten, die men misschien juist daardoor regt begrijpelijk en bevattelijk maken wilde, en deze overvloed van woorden, gepaard met gebrek aan gedachten, verwekt bij den denkenden lezer niet zelden verveling.

2. *De levendigheid.*

§ 680. Onder de verdere middelen tot verfraaijing der rede komt levendigheid van stijl bovenal in aanmerking. Zij bestaat daarin, dat men, door aan zijne voordragt zekere aanschouwelijkheid te geven, de verbeeldingskracht en het gevoel opwekke, en zijne rede, als ware het, leven en beweging doe verkrijgen.

§ 681. De levendigheid wordt geboren: 1.) Uit de geschikte keus van nadrukkelijke woorden; 2.) uit het gebruik van zelfstandige naamwoorden, in plaats van werkwoorden: *nadat de vijanden overwonnen waren, trok de veldheer terug*, beter: *na de overwinning der vijanden, trok de veldheer terug. Ik zag de zon opgaan, en hoorde de leeuwerikken zingen*, beter: *ik zag den opgang der zon en hoorde het gezang der leeuwerikken*; 3.) uit verkorting der voorstellen en perioden, wanneer men dezelve zamentrekt; 4.) door de herhaling; 5.) door te reg-

ter plaats ingevlochtene uitroepingen en ondervragingen; 6.) door het gebruik van bijvoegelijke naamwoorden, met oordeel gekozen en ftrekkende, om de voorwerpen te verzinnelijken en alzoo in een helder licht te ftellen; 7.) uit de verwisfeling van het algemeene met het bijzondere, de geflachten met de foorten, enz. als bij HOOFT in B. 14 zijner Nederlandfche Historien: *met den duitfchen ruiter bezette men Tienen, Aarfchot; en andere plaatfen.* Hier ftaat *ruiter* voor *de ganfche ruiterij.* Zoo ook bij denzelven: *de ftaatfche ruiter dacht de hielen te toonen;* 8.) door het gepast gebruik der figuurlijke taal, in het bijzonder van de metapher en de vergelijking, waarover boven (§ 669) reeds gehandeld is; 9.) eindelijk uit fchilderachtige befchrijvingen, als ook uit fnedige en bondige fpreuken, waarover almede reeds te voren (§ 590 en 613) gefproken is en onmiddellijk nog iets zal aangemerkt worden.

3. *Het invlechten van fierlijke befchrijvingen.*

§ 682. Ter verfiering der rede is in het bijzonder dienftig de invlechting van levendige en bevallige befchrijvingen. Ten voorbeelde kan dienen de befchrijving der intrede van Nederlans koning, WILLEM I, in den Haag, voorkomende in VAN DER PALM's *gedenkfchrift van Nederlands herftelling. Nooit werd vreugde, tot dronkenfchap opgevoerd, op zoo ver-*

schillende wijzen, naar ieders aard vertoond. Hier deed zij de oogen schitteren, daar benevelde zij ze met den zoeten dauw der natuur; ginds stond men wezenloos, geworteld in den grond, als geloofde men niet wat men zag. Dezen gloeide het gelaat, gene verbleekte; de een berstte los in gejuich, des anderen stem smoorde in het snikken der overkropte borst. Den ouders was het, als hadden zij een kind uit den dood wedergekregen, den mannen een broeder, den jongelingen een vader! Wat men zag en hoorde op de straten, waar eene schaterende menigte geen plekje ledig liet, golvend zich voortstuwde en hoeven noch raderen ontzag voor een glimlach van den Geliefden: dit was nooit aldus gezien of gehoord; maar aandoenlijker nog, verheffend en verteederend, wat men zag aan de vensters der woningen, waar de bloem der beide seksen zich in reijen en trapsgewijze voorwaarts drong en duizend doeken zwaaiden, met tranen besproeid! Eene dergelijke schilderachtige beschrijving van Don Johans intrede binnen Brussel is te voren (§ 590), tot een ander einde, reeds bijgebragt.

4. *Het gebruik van snedige en scherpzinnige gezegden.*

§ 683. Te regter plaatse en niet te menigvuldig aangewend, kunnen snedige en scherpzinnige gezegden, als blijken dragende van vernuft en levendigheid van geest, niet missen te beha-

gen. Zoo kan men het onder de snedige gezegden rangschikken, wanneer men van eenen gierigaard zegt, *dat hij arm is te midden van zijnen rijkdom*; dewijl hier eene schijnbare tegenstrijdigheid plaats heeft. Desgelijks het zeggen: *dat Capua voor Hannibal Cannæ geweest is*, dat is, *even verderfelijk, als Cannæ voor de Romeinen.* Daar echter in dergelijke gezegden de zin altijd eenigermate verborgen ligt, en alzoo eene buitengewone inspanning van den geest vordert, zoo behooren zij met spaarzaamheid gebezigd te worden; dewijl zij in het tegengestelde geval te veel vermoeijen en lastig vallen.

HANDLEIDING
TOT DEN
NEDERLANDSCHEN STIJL.

DERDE DEEL.

DE HULPMIDDELEN TOT EENEN GOEDEN STIJL.

§ 684. Met de bloote kennis der behandelde vereischten eener goede schriftelijke voordragt is men nog niet in het bezit van dezelven; want men moet die kunnen toepassen. Dan, zich met de vereischten en gronden van eenen goeden stijl bekend gemaakt hebbende, heeft men eenen grooten stap gedaan, om met gemak en voordeel de voornaamste hulpmiddelen van den stijl, namelijk het lezen, de navolging en de eigene oefening zich ten nutte te kunnen maken. In de vier woorden: „lees, beoordeel, beproef, verander," is alles vervat, waardoor een goede stijl aangeleerd en gevormd kan worden.

EERSTE AFDEELING.

HET LEZEN.

§ 685. Men leest, om zelf zich eene wetenschap eigen te maken, of om zich in het algemeen met wetenschappelijke onderwerpen bekend te maken, of blootelijk tot vermaak. In alle drie gevallen kan men met het lezen, het leeren der

taal en de poging, om zijnen ſtijl te vormen, verbinden. Om dit doel te bereiken, neme men de volgende regelen in acht.

§ 686. Men ordene zijne lezingen, dat is, men verdeele dezelven in het lezen van ernſtige, onderwijzende en onderhoudende ſchriften. In de keus der boeken en de orde, waarin men die na elkander moet lezen, volge men den raad van deskundigen. Afwisſeling in het lezen is noodzakelijk; nu moet men ernſtige en moeijelijke, dan onderhoudende en gemakkelijke ſchriften lezen, ten einde zich uitſpanning te geven en tot nieuwen arbeid in ſtaat te ſtellen.

§ 687. Voor alle dingen gewenne men zich niet aan het oppervlakkig lezen. Men make daarom het lezen niet tot een dagwerk, maar tot eene enkele bezigheid: want het ligt in de inwendige geſteldheid onzer natuur, dat doorgaans geen werk aanhoudend en met gevolg uitgeoefend kan worden, dat niet met eene ſoort van vermaak verbonden is. Men leze altijd met opmerkzaamheid en overtuige zich gedurig, of men het gelezene wel verſtaan en begrepen hebbe.

§ 688. Aan de boeken van gewigtigen inhoud moet men de beste en helderſte uren van den dag wijden; voor die tot vermaak bepale men ſlechts zoo veel, als van de andere overblijft. Wie alleen tot tijdverdrijf leest, behoeft eene geſtadige afwisſeling, en waar deze plaats grijpt, daar

blijft zelden iets in het hoofd, of het wordt dadelijk door iets anders verdrongen.

§ 689. Men leze elk boek met oordeel, zoowel ten aanzien van de regelen der spraakkunst, plaatsing der zin- en scheiteekenen, duidelijkheid, nadruk en sierlijkheid, als ten aanzien van het eigenaardige van deszelfs stijl.

§ 690. Het eigenaardige en bijzondere des schrijvers, wat zijne wijze van denken, gevoelen en spreken betreft moet naauwkeurig opgemerkt en niet blootelijk bij het lezen gevoeld, maar ook duidelijk gedacht en bepaald ontwikkeld worden; men moet naauwkeurig kunnen opgeven, waarin het bestaat. Men lette op de redenen, waarom het geschrift ons zoo zeer bevalt. Men toone hoe, waar en waarom hij deze of gene woordschikking verkoos. Op sommige plaatsen zal men bevinden, dat aan een voorstel de grootste kortheid gegeven wordt; terwijl op anderen de volste perioden elkander opvolgen. Nu staat het werkwoord op het einde, dan in het begin, of in het midden. Komt men op zulke plaatsen, die wegens hare moeijelijke verbindingen minder bevallen, zoo beproeve men, aan dezelven eene betere of ten minste duidelijke wending te geven.

§ 691. Leest men op deze wijze oordeelkundig meerdere van elkander verschillende schrijvers, zoo wordt de geest gelijkelijk aan alle kanten beschaafd; dezelve wordt geoefend, om de gedachten

uit menigvuldige gezigtpunten te beschouwen, deze gedachten met verschillende bijkomende denkbeelden te verbinden, in onderscheidene betrekkingen te brengen en op verschillende wijzen toe te passen; verder zijne gevoelens op menigvuldige wijzen te bepalen, te verfijnen, te matigen, en zoo in het algemeen onderscheidene vormen aan te nemen.

§ 692. Wie dit verzuimt, of wie bij de studie van enkele schrijvers blijft staan, zal van de ernstigste vlijt, maar eene zeer matige beschaving zijner geestvermogens inoogsten, en zich in het bijzonder die vaardigheid van den geest niet verwerven, die aan onze kennis, met betrekking tot derzelver werkelijk gebruik, in de toepassing eene zoo uitstekende waarde geeft, en zich daarin voordoet, dat men zich in vreemde gedachten gemakkelijk en snel weet te vinden, en zijne eigene even zoo gemakkelijk uit dat gezigtpunt weet te betrachten en op die wijze aan te wenden, als het gegevene geval juist vereischt.

§ 693. Wanneer men zich niet vergenoegt, met bloot den inhoud te verstaan, maar ook acht geeft, in welke orde de schrijver zijne denkbeelden verbonden, en het geheel voorgesteld hebbe, zoo gewent men zich juist te denken. Zonder noodig te hebben, zich tot de inzage der wetten, welke het verstand bij het denken volgt, te verheffen, verrijkt men zijn verstand met denk-

beelden, die stof tot nadenken geven, en leert wendingen, die men bij zijn eigen werk ten nutte kan maken.

§ 694. Door deze oefening leert men ongemerkt de kunst van zich juist en sierlijk uit te drukken; want gedeeltelijk is die kunst, zonder de bekwaamheid van juist te denken en te gevoelen niet mogelijk, gedeeltelijk zoude zij, ook zonder dezelve mogelijk zijnde, toch tot niets dienstig zijn. Eene rede vol van de schoonste uitdrukkingen, zonder schoone gedachten en sierlijke verbinding derzelven, is een welluidend maar niets beteekenend gebengel. Wanneer echter de bekwaamheid van ware en schoone gedachten aan te kweeken, eerst voorhanden is, zoo wordt de kunst van zich sierlijk uit te drukken, wel niet van zelve, maar door vlijt en behoorlijke opmerkzaamheid veel gemakkelijker gevonden.

695. Niets echter gaat zonder eigen toedoen, zonder inspanning, vlijt en eigene werkzaamheid in den geest over. Zal het lezen den geest onderrigten en volmaken, zoo moet men het gelezene door de grootste opmerkzaamheid zich eigen maken. Men moet niet werktuigelijk, niet te ras, niet te vlugtig en te veel lezen, maar zich gewennen, om het gelezene te verstaan en te onderzoeken. Zulk lezen alleen heeft eene onderrigtende kracht.

§ 696. Goede boeken moeten meermalen gelezen worden. Eerst leze men, om een algemeen overzigt te verkrijgen, zonder oordeelkundige opmerkingen, en geve zich geheel aan de voordragt des schrijvers over. Het gevoel der kunst zal des te dieper indruk op ons gemoed maken; het zal ons door de kracht der taal boeijen en veelvuldige bewegingen in de ziel voortbrengen. In het vervolg leze men met meer ingespannene opmerkzaamheid, om het doel des schrijvers geheel te overzien. In wetenschappelijke werken, waarin een naauw verband heerscht, moet men bij elke hoofdzaak zoo lang vertoeven, tot men dezelve verstaan hebbe. Wat men niet verstaan heeft, teekene men aan, om op eenen anderen tijd verder daarover na te denken, na te lezen of het gevoelen van anderen daaromtrent te raadplegen.

§ 697. Om de hoofdzaken en hoofdgedachten van het gelezene des te beter in het geheugen te prenten, zoo schrijve men dezelve op. Dit geschiedt het best, wanneer men bij elke merkwaardige plaats in het boek een teekentje met potlood maakt, en op een stuk papier de bladzijde, waar een of meer dezer plaatsen staan, opteekent. Op deze wijze wordt de aandacht onder het lezen niet afgebroken, en de draad der gedachten niet verloren. Het opschrijven neemt men het geschiktst waar op eenen tijd, wanneer men tot eigen nadenken minder gestemd is.

§ 698. Men zoeke dat, wat in deszelfs soort waarlijk voortreffelijk is, in het geheugen te prenten, waardoor een groote rijkdom in taal gewonnen, en het gebruik der taal in de verschillendste soorten van den stijl zoo zeer bevorderd wordt. Men moet slechts den goeden stijl niet in bloote herinneringen van het gelezene laten gelegen zijn, en daardoor het eigenaardige verliezen.

§ 699. Men schrijve echter niet altijd de woorden des schrijvers zonder verandering af. Daar het op den wezenlijken inhoud aankomt, zoo moet deze kort, maar getrouw en volledig opgegeven worden; want de eerste en gemakkelijkste weg, om zich in het denken te oefenen, is de gedachten van anderen met eigene uitdrukkingen te herhalen en eigene gedachten daarmede te verbinden. Slechts de stof, niet den vorm, waarin de schrijver dezelve opneemt, moeten wij in ons dagboek overdragen. Alsdan verzekeren wij het eigene van onzen geest, verplanten vreemde gewassen op ons gebied, en oogsten vruchten in, die het eigene van onze wijze van denken en gevoelen met zich dragen.

§ 700. Vervolgens bestudere men meesterlijke beoordeelingen van geschriften, die men gelezen heeft, en trachte daardoor eenen zelfstandigen en oordeelkundigen blik over dezelve te verkrijgen.

§ 701. Men wissele bestendig het lezen af met

eigen nadenken over het gelezene. Daardoor wordt het geheugen geoefend en de stijl verbeterd, en terwijl wij het boek ter zijde leggen, en het gelezene op het papier brengen (zie hier onder bij de afdeeling *eigene oefening*), worden wij gewaar of wij onzen schrijver regt verstaan en het gelezene volkomen gevat hebben.

§ 702. Men gewenne zich ook over de stof zelve te denken eer men het boek, waarin over dezelve gehandeld wordt, in de hand neemt.

§ 703. Men moet zonder vooroordeel voor en tegen eene zaak of eenen schrijver lezen, en niet oordeelen, eer men de gronden voor en tegen een betwist punt kent. Daarom moeten de voornaamste schrijvers van beide partijen gelezen, derzelver wederzijdsche meeningen in het licht gesteld, vergeleken en tegen elkander afgewogen worden. Hiertoe zijn b. v. dienstig de twistschriften over de fransche omwenteling, enz.

§ 704. Is men met het algemeene lezen gereed, zoo moet men tot een bijzonder lezen overgaan, dat is, elk moet de schriften het meest en vlijtigst bestuderen, welke voor zijn bepaald doel, voor zijn ambt, of voor de wetenschappen, aan welke hij zich toewijden wil, de voornaamste zijn. Daarom moet hij zich, zoodra mogelijk, kennis van de beste schriften over zijn vak zoeken te verschaffen.

§ 705. Bij geschiedkundige schriften heeft men

bijzonder acht te geven op de tijdorde, en op de wijze, hoe de schrijver de oorzaken en uitwerksels aan elkander geschakeld heeft.

§ 706. Twee bedoelingen moet men bij het lezen bestendig voor oogen houden, zal hetzelve met vrucht geschieden: vooreerst, de zaken te behouden, om ze met zijn stelsel te vereenigen; ten andere, zich voornamelijk de wijze eigen te maken, waarop anderen de zaken beschouwd hebben. Hierom behoort men geene boeken van brekebeenen te lezen, vooral waar zij hunne eigene redenering ingemengd hebben. Men kan er zaken uit leeren; maar, hetgeen veel gewigtiger is, aan zijne denkwijze eenen goeden plooi te geven, leert men er nooit uit.

§ 707. Men zal niet ligt over te veel dingen denken; maar men kan over te veel dingen lezen. Over hoe meer zaken men denkt, dat is, hoe meer zaken men met zijne gedachten en ondervinding in verband zoekt te brengen, des te meer wint men in kracht. Met het lezen is het omgekeerd: men breidt zich uit, zonder zich te versterken. Men moet daarom zich niet door zijn lezen laten beheerschen, maar integendeel over hetzelve de heerschappij uitoefenen.

§ 708. In het algemeen moet men elk boek, dat men gelezen, of ook slechts doorbladerd heeft, opteekenen, en even zoo elk boek, waarop men opmerkzaam is gemaakt.

§ 709. Gewent men zich eens aan de opgemelde regels, zoo is men op den weg, om de groote kunst te leeren, van in het kortste tijdsbestek met het grootste nut te lezen.

TWEEDE AFDEELING.

DE NAVOLGING.

§ 710. Ter verkrijging van eenen goeden stijl hebben wij als tweede hulpmiddel opgegeven de navolging, waardoor men verstaat het overnemen en zich eigenmaken van de wijze van voordragt der beste schrijvers.

§ 711. Men hebbe hierbij naauwkeurig acht te geven wien men navolge, en zich alleen tot zoodanige schrijvers te bepalen, welke volgens de eenparige getuigenis van deskundigen der navolging waardig gekeurd zijn.

§ 712. Voorts moet men weten, wat in dezen navolging verdient, en waarom; daar er niet zelden in de werken der beste schrijvers nog gebreken gevonden worden, welke men moet kennen en vermijden. Daartoe is dus noodig eene grondige kennis van het schoone in het algemeen, en van de schoonheden in de werken der schrijvers, die men na wil volgen, in het bijzonder, ten einde niet, in plaats van derzelver schoonheden na te volgen, de daaraan grenzende gebreken zich eigen te maken.

§ 713. Men wachte zich hierbij bovenal voor eene slaafsche navolging, welke alle eigene vinding buiten sluit en zich voornamelijk bepaalt tot het overnemen van zekere uitdrukkingen, woordschikkingen en wat iets meer is. Veeleer trachte men op zulk eene wijze na te volgen, dat men eigen oordeel en vernuft ten toon spreide, en het overgenomene eene gedaante van oorspronkelijkheid verkrijge.

§ 714. Men trachte wijders het voorbeeld, dat men zich ter navolging gesteld heeft, niet alleen te evenaren, maar zelfs te overtreffen; dewijl men, alleen volkomene gelijkheid met het voorbeeld zoekende, altijd beneden hetzelve zal blijven, even gelijk het afbeeldsel voor het oorspronkelijke moet wijken.

§ 715. Men stelle zich eindelijk datgene uit onderscheidene schrijvers ter navolging voor, waarin ieder van hen bijzonder uitgemunt heeft, en bepale zich niet bij de navolging van eenen enkelen; dewijl niet alles, wat zelfs van de uitmuntendste schrijvers voortgekomen is, even schoon en vlekkeloos bevonden wordt.

§ 716. Het zal naauwelijks noodig zijn hierbij te voegen, dat de navolging zich niet enkel bepaalt tot schrijvers in onze moedertaal, maar dat het vertalen en navolgen der beste voorbeelden uit vreemde talen allezins aanbevelingwaardig is. Niet ongepast echter zal het zijn

hier aan te merken, dat de vertaling den uitheemschen schrijver zoo moet afbeelden, als of hij oorspronkelijk in onze moedertaal geschreven had. Proeven van dezen aard scherpen ons oog, om grondiger de kracht en den geest onzer taal te leeren kennen.

DERDE AFDEELING.

DE EIGENE OEFENING.

§ 717. Het derde hulpmiddel ter aanleering van eenen goeden stijl is eigene oefening in het opstellen, door welken weg alleen men de bekwaamheid verkrijgen kan om zijne gedachten in eene goede orde, natuurlijk, bepaald, nadrukkelijk en sierlijk voor te dragen.

§ 718. Men oefene zich daarom vroegtijdig in de kunst van zich wel uit te drukken, en late geenen dag voorbijgaan, zonder eenig schriftelijk opstel te ontwerpen. Men rigte zijne eerste stijloefeningen zoo in, dat men dezelfde gedachten nu in den vorm van eenen korten volzin, dan in de gedaante van eene periode, en dan weder in alle verscheidenheid eens zamengestelden volzins nederstelle.

§ 719. Men vange met het gemakkelijke aan, en ga voorts trapsgewijze tot het meer moeijelijke over, Hiertoe zal het raadzaamste zijn, dat men zich in den beginne oefene, in

over het gehoorde en geziene zijne gedachten schriftelijk ter neder te stellen; alvorens men tracht aanmerkingen daarover te maken. Verhalen van het geen wij vernomen, beschrijvingen van het geen wij gezien, en schilderingen van het geen wij gevoeld hebben, moeten de eerste onderwerpen van onzen arbeid zijn. Brieven, verhalen, beschrijvingen van natuurtafereelen, schilderingen van reizen zijn het gemakkelijkst voor eerste schriftelijke opstellen. Bij deze werkzaamheid moet men zoo schrijven, als men zoude gesproken hebben, wanneer men iemand, dien men hoogacht, berigt van datgene, wat men ondervonden heeft, te geven had.

§ 720. Hiermede kan gepastelijk verbonden worden het maken van uittreksels uit gelezene boeken, welke vervaardigd worden of ondergeschikt of onder zekere afdeelingen (rubrieken), b. v. die van vriendschap; moed, zeden, karakter eens volks, enz. Eene derde soort van uittreksels doelt alleen op enkele woorden en spreekwijzen. Ook het vertalen van schoone stukken uit vreemde talen kan, wanneer de bijzondere gelegenheid zulks medebrengt, gevoegelijk hiermede gepaard gaan; gelijk ook te zelfden einde dienstig is de omzetting van dichtstukken in onrijm, van gesprekken in verhalen, en dit laatste ook omgekeerd.

§ 721. Daarna ga men tot het behandelen van

algemeene en ligte onderwerpen over, vooral van dezulke, welke tot het vak, waarop men zich bijzonder wil toeleggen, betrekking hebben; terwijl men in de keuze der onderwerpen zekere verscheidenheid kan waarnemen, ten einde zijnen stijl daardoor naar den verschillenden aard der zaken gepastelijk te leeren afwisselen.

§ 722. Hiermede kan gepaard gaan het vervaardigen van korte levensbeschrijvingen of levensschetsen uit verschillende schrijvers; een werk, dat niet moeijelijk en meestal zeer aangenaam is. Voorts het maken van beoordeelingen over het karakter en de hoedanigheden van groote mannen, uit voorhanden zijnde levensbeschrijvingen; wijders vergelijkingen van helden, regenten, staatslieden, wetgevers en schrijvers, die ten aanzien hunner daden al of niet overeenkomst hebben. *Alexander*, *Cesar*, *Karel de Groote*, *Prins Willem I*, *De Ruiter*, *Tromp*, *Hendrik IV*, *Sully*, *Newton*, *Hugo de Groot*, *Erasmus*, *Vondel*, enz.

§ 723. Insgelijks kan men met deze oefeningen verbinden het maken van meer moeijelijke, namelijk zamenhangende en oordeelkundige uittreksels, uit verhalende en beoordeelende geschriften, maar die in betrekking tot beide voorbeeldig zijn. Men heeft hierbij het voordeel, dat men deze uittreksels zonder meester en vreemde hulp kan vervaardigen; daar men altijd zijnen

schrijver als voorbeeld en als beoordeelaar voor zich heeft. Te gelijker tijd gewent men zich met meer opmerkzaamheid te lezen, wanneer men eenen schrijver in een beknopt en klaar uittreksel brengen wil, en er op uit is, om hem te regt te wijzen, te wederleggen of vollediger te maken. Ook leert men daardoor, hetwelk wel het gewigtigste is, aan zijne gedachten eene goede wijziging te geven.

§ 724. Desgelijks kan men de voorafgaande oefeningen gepastelijk afwisselen, met enkele stoffen van het gelezen boek in het breede uit te werken, die uitbreiding met het boek zelf te vergelijken, en de fouten, die men begaan heeft, aan te teekenen en te verbeteren. Of men beproeve eene schets van het gansche gelezene boek te vervaardigen.

§ 725. Om de juiste uitdrukkingen voor de gedachten gemakkelijk te vinden zijn de eerste voorwaarden, zonder welke men niets in dezen worden kan, dat men zijn verstand met zekeren voorraad van kundigheden verrijke, en zich in de taal, waarin men schrijft, genoegzaam geoefend hebbe, dat is, men moet niet alleen eenen rijkdom van woorden bezitten, maar ook geoefend zijn, om met alle woorden die gedachten te verbinden, welke zij uitdrukken. Bezitten wij deze bekwaamheid, zoo kunnen wij onze opmerkzaamheid op de gedachte, die wij

willen uitdrukken, zoo lang en aanhoudend rigten, tot dat zij ons volkomen helder geworden is. De woorden zullen zich alsdan ongezocht aanbieden, en de gedachten onwillekeurig in eene duidelijke taal veranderen.

§ 726. Moeten wij echter voor de gedachte eerst de uitdrukking zoeken, of denken wij reeds aan de uitdrukking, eer wij ons de gedachte duidelijk en helder hebben voorgesteld, of is het zelfs het geval dat wij tot de uitdrukking eerst de gedachte zoeken; zoo kan onze voordragt onmogelijk treffend zijn.

§ 727. Ook komt het er aanvankelijk niet op aan, juist het regte woord dadelijk getroffen te hebben. Men schrijve de niet in alles pasfende uitdrukking maar neer, en breke zijn nadenken niet af, om angstig naar het betere woord te zoeken, want is eens de gansche zamenhang der woorden daar, zoo zal ons datgene, wat wij wilden zeggen, bij aanhoudendheid duidelijker worden, en de enkele betere uitdrukking zal van zelve gevonden worden.

§ 728. Men moet zich alzoo voor alle dingen tot de vervaardiging van een schriftelijk opstel voorbereiden, waartoe, behalve het evengemelde, nog behoort dat wij weten, hoe het aan te leggen, om de hoofdgedachte, die wij voordragen willen, reg te vatten.

§ 729. Om het onderwerp, over hetwelk men

schrijven wil, of de hoofdonderwerpen eens opstels, dat men moet ontwerpen, geheel te vatten, wordt vereischt, dat men rijpelijk over de zaak nadenke, en vooral zich gewenne, om zijne opmerkzaamheid altijd slechts op eene zaak te vestigen, en wel zoo lang, tot dat men met dezelve tot het bepaalde doel gekomen is. Elk middelmatig verstand kan op deze wijze iets verrigten, en een goed verstand kan daardoor groote dingen tot stand brengen.

§ 730. Men vange derhalve niet eerder aan met schrijven, dan nadat het hoofddenkbeeld of de hoofddenkbeelden des onderwerps gevonden en naauwkeurig bepaald zijn. Men vestige de geheele opmerkzaamheid op de hoofdgedachte, ontlede dezelve in hare kleinste bestanddeelen en beschouwe haar van alle zijden.

§ 731. Onder deze inspanning der denkkracht ontstaat het ontwerp (plan) van uitvoering. Dit ontwerp moet zoo lang doorgedacht worden, tot dat hetzelve gansch volledig en duidelijk zich voor de oogen des verstands vertoont. Heeft men nu het plan voor het geheel ontworpen, en het slot zoo wel als het begin in het hoofd, zoo beginne men alsdan eerst te schrijven.

§ 732. Om tot dit doel, dat is, het overzigt over het geheel te geraken, vermijde men, de opmerkzaamheid te zeer op de enkele deelen te bevestigen, welke men veeleer slechts vlug-

tig doorloopt. Dan heeft men eenmaal het geheel gevat, zoo beginne men, zich in eene zorgvuldige behandeling der enkele omstandigheden in te laten. Men ontwikkele de bijkomende denkbeelden, die om de hoofddenkbeelden daar zijn, en geve aan dezelve het gepaste licht, eene behoorlijke duidelijkheid en levendigheid en natuurlijke rangschikking. Zoo ontstaat nu de eigenlijke zamenhang van enkele deelen tot een geheel; en hoe meer wij onze opmerkzaamheid op den zamenhang vestigen, des te meer zullen de enkele voorstellingen zich daarnaar schikken en er mede overeenstemmen.

§ 733. Handelt men op eene tegengestelde wijze, en vertoeft men dadelijk in het begin te veel bij enkele dingen, zoo geraakt men in gevaar, om zich in bijzaken of bijdenkbeelden te verwikkelen, en de hoofddenkbeelden uit het oog te verliezen.

§ 734. Is het voorwerp van het nadenken gewigtig, zoo denke men niet eens, maar onderscheidene tijden, over hetzelve na, en herhale dit zoo lang, tot dat men het geheel zonder moeite bevat.

§ 735. Men make zich de gunstige oogenblikken van eene kalme gemoedsgesteldheid en opgeruimdheid van geest ten nutte; verzamele en schrijve de gedachten in denzelven opkomende ter neder; in het bijzonder die, welke een nieuw licht over de zaak beloven te verspreiden.

§ 736. De beginner, alsmede ieder, die breedvoerige, gewigtige en ingewikkelde opſtellen te vervaardigen heeft, doet wel, eerst een kort ontwerp of eene ſchets te maken. Daardoor verkrijgt hij een beter overzigt over het geheel, vaste ſteunpunten om het gebouw op te trekken, en gemakkelijkheid in het verbeteren van het werk. Hij geraakt niet in gevaar van zich te verwarren, en in wijdloopigheid en nutteloeze herhalingen te vervallen. Men moet niet nalaten zich zelven te toetſen, door zijnen ſchriftelijken arbeid dikwijls, na eenig tijdverloop, weder na te zien, en van nieuws te onderzoeken, of wij niet eenige zijde van het onderwerp overzien, of alle punten wel zoo in het licht geſteld hebben, als noodzakelijk en nuttig is.

§ 737. Het is zeer nuttig, zijne opſtellen overluid te lezen, om zoo wel den ſtijl als de gedachten te onderzoeken. Door het gehoor dwingen wij het verſtand tot een nieuw ingeſpannen onderzoek en men ontdekt aldus, door luide klanken opmerkzaam gemaakt, dikwijls gebreken, die bij het ſtille lezen ontſnapt zijn.

§ 738. Om zich eenen eigen' voorraad van gedachten te bezorgen, is het zeer raadzaam, in een boek de gedachten op te ſchrijven, welke zich in ons bij gelegenheid onder het lezen, ſpreken, of ook dikwijls zonder eenige ons bewuste aanleiding, over zekere onderwerpen des

levens of van het denken ontwikkelen. Men zal ook wel doen met opzettelijk tot zulk eene ontwikkeling zich een onderwerp te kiezen, bij hetwelk men juist op dien tijd een bijzonder belang heeft, en zich dan geheel aan de ingeving van het oogenblik over te geven, zonder juist het oogmerk te hebben, om van deze ontwikkeling immer eenig gebruik te maken.

§ 739. Hoe nuttig ook het te voren aanbevolene maken van uittrekſels zij, zoo is toch eene verzameling van eigene gedachten veel doelmatiger. Bij doorzage ook van deze geestwoekering, geraakt het denkvermogen wederom in een ruim veld, dat voor de overdenking zoo gunſtig is, of men vindt ook wel zonder vermoeden daarin gedachten, welke op het nu voorhanden zijnde onderwerp betrekking hebben.

§ 740. Bij elk opſtel gaat de kunst van uit te denken met de kunst van te rangſchikken hand aan hand. De eerſte of de kunst van uit te vinden (inventio of heuristica) houdt zich bezig met de beſtanddeelen of bouwſtoffen, die eerst gevonden en gekozen moeten worden. De laatſte, de rangſchikking der ſtoffen (dispoſitio) houdt zich onledig met den vorm, of de orde, waarin de voorhanden zijnde bouwſtoffen moeten gebragt worden.

Eerste hoofdstuk.

Kunst van uitvinden.

§ 741. Wanneer wij de bouwstoffen voor een gegeven onderwerp willen vinden, moeten wij ons hetzelve levendig, en met belangstelling vertegenwoordigen, en onze opmerkzaamheid uitsluitend en voortdurend op hetzelve rigten: dit heet overdenken. Hiertoe behooren de regels, die boven (§ 161, 162 en 163) over het overdenken gegeven zijn, en wat in het onmiddellijk voorgaande aangevoerd is.

§ 742. Het volgende is nog op te merken:

a.) Men stelle zich het voorwerp niet blootelijk in het afgetrokkene (in abstracto), maar ook in het zamenvattende (in concreto) voor, met herinnering aan daadzaken uit de ondervinding; wil men b. v. over de gierigheid nadenken, zoo neme men het beeld eens gierigaards uit den kring zijner bekenden.

b. Om het overdenken te gemoet te komen, kan men andere voorwerpen, die met het opgegevene voorwerp overeenkomstig en verwant zijn, onderzoeken. Wie b. v. over geleerde ijdelheid wil nadenken, betrachte den geleerden in het algemeen in zijne handelingen, sla de eenzijdigheid gade in welke hij zoo ligt vervalt, en vergelijke de ijdelheid met zelfvertrouwen, eergierigheid, trotschheid, enz. De denkbeelden, welke men daardoor

aanwint, geven uitſluitsel over het hoofdonderwerp.

c.) De overdenking kan door lezen voorbereid worden, of reeds voorbereid zijn. In het algemeen is het echter niet raadzaam, ten tijde der overdenking vreemde gedachten over hetzelfde onderwerp te raadplegen. De eigene denkkracht wordt daardoor meer onderdrukt dan verheven. Men heeft het voorwerp zelf niet meer voor de oogen van het verſtand, maar alleen deszelfs beeld, dat ons door den ſchrijver tegelijk opgedrongen wordt. Vandaar is het beter, eerst zelf over eene zaak na te denken, en zijne eigene gedachten te ontwikkelen en op het papier te brengen, eer men zich bij anderen te rade begeeft, of eer men de beſchouwingen over dezelfde ſtof en de daadzaken en hulpmiddelen, tot derzelver onderzoek behoorende, zamenbrengt. Daardoor gewent men zich niet ſlechts, om de gedachten van anderen beter te beoordeelen, maar men wordt zeer dikwijls op gedachten gebragt, waarop men niet zoude gekomen zijn, wanneer men zich in het begin dadelijk eenen leidsman gekozen had.

§ 743. Ieders gezond verſtand moet beslisſen, welke manier hij moet gebruiken. Ook kunnen nog andere omſtandigheden daartoe dienen; want het onderwerp des opſtels kan het noodzakelijk maken, het werk niet eer te beginnen, voor dat men alle daadzaken en gedachten van anderen opgezameld hebbe.

§ 744. Om tot de kennis van een voorwerp te geraken, is er eene *systematische* en eene *socratische* leerwijze van overdenking.

a.) Bij de *systematische* leerwijze ligt eene naar strenge regels gerangschikte, volkomene uiteenzetting van eene zamenhangende reeks van denkbeelden ten gronde, die van eenvoudige begrippen of de eerste gronden uitgaat, en door aan de eerste begrippen altijd nieuwe toe te voegen, en aan de voorgaande stellingen altijd nieuwe ondergeschikt te maken, tot het bijzondere en onbekende afdaalt. Aan het hoofd staan de *bepalingen* (definitien); deze worden gevolgd door de in zich zelve klaarblijkelijke *stellingen* of *grondstellingen*, die in andere wetenschappen, of door de ondervinding vastgesteld zijn. Uit deze, of uit het doel des onderzoeks, worden de gronden tot de verdeeling van het te voren bepaalde voorwerp genomen, en deze verdeeling bepaalt tevens den loop der onderverdeeling van het bijzondere onder het algemeene, en gevolgelijk van de daarmede aanvangende sluitreeksen. De *bewijzen* volgen op de stellingen en de *ophelderingen* door voorbeelden op de bewijzen. Men laat de beschouwingen voorafgaan, en op dezelven de daadzaken volgen, waarop de eerste steunen. Van het afgetrokkene (abstracte) gaat men over tot het zamenvattende (concrete). Hiertoe behoort alles, wat boven van bepalingen, besluiten en bewijzen gezegd is.

b.) De socratische leerwijze vangt aan met enkele daadzaken, die zij of als voorbeelden gebruikt om denkbeelden daaruit af te leiden, of als verschijnsels, tot welker verklaring zij onderstellingen beproeft. Somwijlen legt zij algemeen aangenomene gevoelens, gezegden uit den voortijd, of spreuken van wijsgeeren, enz. ten grondslage van hare onderzoekingen, en terwijl zij tracht den waren zin derzelve uit te vorschen, of derzelver waarheid te toetsen, komt zij eindelijk ook tot het onderzoek van het onderwerp zelf. Waar zij in het gevoelen van anderen eene dwaling opmerkt, zoekt zij hetzelve door beperking of uitbreiding meer gewigt te geven; toetst dan de verandering op nieuw; heldert dezelve verder op, tot dat men in het onderzoek tot stellingen komt, welke over het algemeen verstaanbaar zijn, alle zwarigheden doen verdwijnen, en alle gronden der waarschijnlijkheid in zich vereenigen.

§ 745. Bijzondere soorten dezer leerwijze zijn: de geschiedkundige (historische), welke het nadenken over een onderwerp door de geschiedenis der zaak of door de geschiedenis van de kennis der zaak, bevordert; de wederleggende leerwijs, welke de onwaarheid van daadzaken, de valschheid van stellingen, gevoelens en besluiten aantoont. (Hiertoe behoort wat boven § 95 volg. van het wederleggen gezegd is.) Deze leerwijze is de gemakkelijkste; want hij, die wederlegt,

heeft iets bepaalds, vanwaar hij uitgaat, en alle bekwaamheden hebben daarbij een ruim veld, om zich met voordeel uit te breiden. De uitleggende (commenterende) leerwijze (men zie boven § 169 de regels van uitlegging). Men moet met oordeel uitleggen; dewijl anders ligt het zelfdenken en het eigen oordeel verloren gaat. De gedachten eens schrijvers moeten hierbij duidelijker dan hij zelf kon doen, ontwikkeld, uit nieuwe gezigtpunten voorgesteld en nieuwe gevolgen daaruit afgeleid worden. De waarnemende of beoordeelende leerwijze onderscheidt zich van de vorige daardoor, dat zij met eenen vrijen blik den geest eener voordragt van gedachten opvat, om de gebreken, of het onbestaanbare daarin te ontdekken, of ook door vergelijking en verbetering van de enkele dingen, nieuwe beschouwingen zoekt te verkrijgen.

§ 746. De stoffen der voordragt zijn van vierderlei aard. Zij zijn namelijk; verhalen; wanneer wij anderen gebeurde zaken mededeelen; beschrijvingen, wanneer wij andere dingen, die voorhanden zijn, duidelijk maken; — onderrigtingen, wanneer wij zekere waarheden ophelderen; — opwekkingen, wanneer wij anderen tot eenige werkzaamheid aansporen (*). Kort-

(*) Schoon sommigen deze laatste soort tot eene der drie eerste soorten willen gebragt hebben; zoo komt het

heidshalve wordt hier de opgave der gezigtpunten voorbijgegaan, uit welke deze stoffen te betrachten zijn, om dezelve te verbinden met den vorm der voordragt, bij welken zij buitendien moeten voorkomen.

Tweede hoofdstuk.

Kunst van schikking en verdeeling der gevondene bouwstoffen.

§ 747. Heeft men alles op het papier of in het hoofd zamengebragt, wat men van het onderwerp, waarover men schrijven wil, weet, zoo schikke men dit alles in eenen natuurlijken zamenhang. Hiertoe noodigt ons het denkvermogen van zelf uit; aangezien ons verstand naar het algemeene tracht, de algemeene denkbeelden opzoekt, en onder dezelve de bijzondere rangschikt. Om de algemeene denkbeelden uit te vinden, worden de enkele gedachten met elkander vergeleken; waarbij men bevinden zal, dat eenige van dezelve overeenkomst met elkander hebben, zonder toch geheel denzelfden inhoud te

ons echter voor, dat de opwekkingen op zich zelven als eene afzonderlijke soort moeten voorkomen, al is de grond der opwekking verhaal, beschrijving of onderrigting, als wanneer onzes inziens, alleen de vereeniging of vermenging van twee soorten plaats heeft, even zoo als b. v. in een verhaal eene beschrijving kan ingevlochten worden.

hebben. Deze worden zamengevoegd en zoo ontstaan meerdere soorten. Ook deze soorten worden met elkander vergeleken, de overeenkomstige worden verbonden, en daaruit ontstaan geslachten, die zich weder allen onder een gezigtpunt of een hoofddenkbeeld te zamen laten brengen. De geslachten zijn de deelen, de soorten de onderafdeelingen (zie boven § 25.)

1. *Geschiedkundige stoffen. Derzelver vereischten en schikking.*

§ 748. De voorstelling eener daadzaak veronderstelt eene verzameling van berigten over dezelve, welke uit toereikende bronnen geput zijn, en welke bestaan of in eigene beschouwing en overtuiging, of in schriftelijke oorkonden, of in mondelinge berigten van geloofwaardige ooggetuigen en van andere gelijktijdig levende onpartijdige mannen.

§ 749. De daadzaken hebben zich in de zedelijke of in de natuurlijke wereld toegedragen. In beide opzigten komen de volgende punten, met weinig verandering, in aanmerking:

a.) Wijze van oorsprong en gelegenheid; tijd, plaats, personen, hoofdpersonen, bijkomende personen, wederzijdsche betrekkingen.

b.) Oorzaken en drijfveren; ware en valsche, innerlijke en uiterlijke. Tot de inner-

lijke oorzaken en drijfveren die, welke uit het karakter der handelenden ontspringen; tot de uiterlijke, die uit opvoeding, gewoonte, stand, vermogen, betrekkingen enz. voortkomen.

c.) Doel en oogmerk der handelende personen; middelen om tot het doel te geraken, hinderpalen en zwarigheden.

d.) Waarde en gewigt eener gebeurtenis of daad op zich zelve. Denkbeeld, hetwelk der daad ten gronde lag; indruk, welke de gebeurtenis in zijn geheel voortbragt.

e.) Afloop der gebeurtenis.

f.) Gevolgen en derzelver invloed op de handelenden zelven en op anderen, op dien tijd, op de nakomelingschap.

g.) Oordeel der tijdgenooten en der nakomelingschap.

Bij eene gebeurtenis uit de natuurlijke wereld is onder *g.*) het oordeel van deskundigen in aanmerking te nemen.

§ 750. Om deze bestanddeelen van geschiedkundige schriften in derzelver bijzonderheden te ontwikkelen, is het noodig eene genoegzame mate van menschenkennis en eene grondige kennis van zaken, benevens eene onpartijdige waarheidsliefde te bezitten.

§ 751. Voorts dient in elk geschiedverhaal zekere eenheid van onderwerp in acht genomen te worden, dat is, de gebeurtenissen moeten

niet verward, maar in orde en in een zamenhangend verband verhaald worden. Hiertoe is het noodig, dat men gepastelijk van het eene tot het andere wete overtegaan, en bij die overgangen de onderscheidene gebeurtenisſen door eenen gemeenſchappelijken band aan een te knoopen. Dit vordert de duidelijkheid en is tot bevordering van het vermaak zoo wel als de leering uitermate dienſtig.

§ 752. In geſchiedkundige ſchriften moet ook zekere deftigheid heerschen, en alles, wat laag, plat en onedel is, uit dezelve verbannen worden. Beuzelachtige vertelſels, lage, gezochte en hoogdravende uitdrukkingen mogen in dezelve geene plaats vinden; maar eenvoudigheid en deftigheid moet de toon wezen, waarin de geſchiedenis vervat is.

§ 753. Onontbeerlijk in geschiedverhalen is belangrijkheid, waaronder men alles verſtaat, wat bijzonder ſtrekt tot leering en vermaak. Hiertoe is het invlechten van algemeene mensch- staat- en zedekundige aanmerkingen bevorderlijk, mits zij ongezocht zijn, uit het onderwerp zelf voortvloeijen, en ſtrekken om de karakters der handelende perſonen of de beginſels van verhaalde bedrijven op te helderen. Te zelfden einde is insgelijks dienſtig eene gepaste afwisſeling van uitvoerigheid en beknoptheid, waardoor men met eenen luchtigen tred over min belangwekkende gebeurtenisſen heen ſtapt, en bij de meer belangrijke daarentegen

langer blijft ſtil ſtaan. Voorts zijn levendige ſchilderingen van zekere gewigtige gebeurtenisſen, om deze als ware het onder de zinnen te brengen, ter bevordering der belangrijkheid ongemeen dienſtig; terwijl het in den mond leggen van redevoeringen, bij zulke gewigtige gelegenheden, aan de perſonen in het geſchiedverhaal voorkomende, geen gering gedeelte van de levendigheid dezer ſchilderingen uitmaakt, mits zij niet te dikwerf herhaald worden, aan het karakter der ſprekende perſonen passende en met de omstandigheden overeenkomſtig zijn (*). Eindelijk is het inlasſchen van karakterſchetſen nog als een middel ter verſiering der geschiedenis hierbij te vermelden. Zij moeten echter niet te zeer vermenigvuldigd worden, en die trekken bevatten, waardoor het bijzonder karakter der voorkomende perſonen, uit hunne daden voornamelijk wordt in het licht geſteld.

§ 754. Bij het aangemerkte ten opzigte van geſchiedkundige ſchriften is nog te voegen, dat

(*) De wederlegging van het gevoelen derzulken, welke het invlechten van redevoeringen in geschiedverhalen afkeuren, op grond, dat de waarheid der geschiedenis door dergelijke verdichtingen te zeer benadeeld wordt, vindt men in SIEGENBEEKS *aanmerkingen* op deszelfs redevoering over P. C. HOOFT bl. 188 volg. De hoogleeraar BORGER heeft insgelijks het nut der invlechting van zulke redevoeringen voldingend bewezen in eene latijnsche verhandeling, welke met het eermetaal, bij eene prijsvraag over dit onderwerp uitgeloofd, is bekroond geworden.

de ſtijl met den aard der geschiedenis moet overeenſtemmen. Er zijn geschiedkundige ſchriſten, zoo als jaarboeken en andere gedenkſchriften, welke niet dezelfde deftigheid van ſtijl vorderen als eene eigenlijk gezegde geſchiedenis. Even zoo zal de ſtijl eener algemeene geſchiedenis van dien eener bijzondere moeten onderſcheiden zijn, daar de laatſte veel meer nadruk en ſierlijkheid dan de laatſte toelaat.

§ 755. Tot het zich eigen maken van eenen goeden geſchiedkundigen ſtijl, ſtelle men zich de beroemdſte nederlandſche geſchiedſchrijvers ter navolging. Een HOOFT verdient in de eerſte plaats genoemd te worden, niet alleen om den ſchat van ſtaat- mensch- en zedekunde, welke in zijne ſchriften gevonden wordt, maar ook om de ſterkte, bondigheid en ſierlijkheid van zijne voordragt en wegens den rijkdom onzer taal, welke alom in zijne werken uitblinkt. Zijne groote zucht tot beknoptheid is echter ſomtijds der duidelijkheid nadeelig.

§ 756. Voorts munten onder de nederlandſche geſchiedſchrijvers uit: HUGO DE GROOT door bondigheid, getrouwheid, grondige kennis van zaken en belangrijkheid; — KLAAS STIJL, wegens zuiverheid van taal en fraaiheid van voordragt, in zijne *Opkomst en bloei der Nederlanden*; — GERHARD BRANDT, in zijn *Leven van de Ruiter*, enz. door uitgebreide kundigheden

en grondige kennis der taal, duidelijkheid, bondigheid en netheid van ftijl; — STUART, in zijne *Romeinfche Gefchiedenis*, door duidelijkheid, zakelijkheid, naauwkeurigheid, en eenen wegflependen bevalligen ftijl; WAGENAAR, in zijne *Vaderlandfche Historie* enz., door zuiverheid van taal en gemakkelijke eenvoudigheid van voordragt.

2. *Befchrijvende ftoffen. Schikking en verdeeling derzelve.*

§ 757. Door befchrijvingen moeten zaken, die voorhanden zijn, zoo duidelijk gemaakt worden, dat men dezelve van andere dingen onderfcheiden kan (zie § 746). Het verhaal behandelt het op elkander volgende, de befchrijving het zamenbeftaande. Voorwerpen der befchrijving kunnen zijn uit- en inwendige. Tot de uitwendige behooren: de werken der natuur, als: voortbrengsels, merkwaardigheden, plaatfen, verschijnfels, enz.; werken der kunst, als: gebouwen, fchilderwerken, beelden, enz. Werken, tot beide behoorende, als: het aanleggen van tuinen, havens, enz. Inwendige voorwerpen der befchrijving zijn toeftanden des ligchaams en der ziel, als: ftaat van gezondheid en ziekte, vreugde, droefheid, hoop, karakter, enz.

§ 758. Is het voorwerp in de ruimte, zoo

zal men of den natuurlijken gang der zintuigelijke beschouwing volgen, zoo als bij plaatsbeschrijvingen, gedenkteekens; of men brengt de enkele kenteekens onder algemeene denkbeelden, die men door vergelijking uitvindt. Men vindt, b. v. in een park bergen, grotten, waterwerken, kluizenaarswoningen, tempels, uitzigten, boschjes, dieren, gewassen, kommen, enz.. Nu kan men deze voorwerpen achtervolgens beschrijven, zoo als dezelve bij het rondwandelen zich voordoen; doelmatiger echter zal het zijn, de overeenkomstige voorwerpen zamen te vatten en dezelve onder een algemeen gezigtpunt zamen te brengen; b. v.

1.) Werken der natuur, als: ligging, bergen, dalen, vlakten, waterpartijen, uitzigten.

2.) Werken der kunst, als: lanen, prieeltjes, boschwerk, gewassen, bloemperken, waterkommen, grotten, kluizen, fonteinen, watersprongen en watervallen, dieren, kunstwerken, gedenkteekens, gebouwen.

3.) Huishoudkundige nuttigheden, als: groenteteelt, boomkweekerij, vruchten, wijn enz. Deze voorwerpen, die reeds in bovenstaande rubrieken opgenomen zijn, kunnen hier slechts ten aanzien van derzelver nut in aanmerking komen.

4.) De indruk van het geheel op het

gevoel maakt het besluit uit, zoo als gevoelens van rust, van opgeruimdheid, van droefgeestigheid, van eenzaamheid, van tegenstrijdigheid, van het romantische.

§ 759. Is het te beschrijven voorwerp als een voorwerp in den tijd voor te stellen, b. v. een mensch, zoo komt eerst in aanmerking zijne i n n e r l ij k e g e s t e l d h e i d, als: ouderdom, gestalte, gemoedsgesteldheid, hartstogten, gewoonten, karakter, opvoeding, verstandsvorming; vervolgens zijne u i t e r l ij k e g e s t e l d h e i d, als: stand, huisselijke en burgerlijke betrekkingen.

3. *Onderrigtende opstellen. Schikking derzelve.*

§ 760. Het doel van het onderrigt is, iemand van eene waarheid door gronden te overtuigen. Dit geschiedt door de ontwikkeling eens denkbeelds en de onderrigting daaromtrent, door bewijzen, door verbetering en wederlegging van valsche denkbeelden, door onderzoek en toepassing eener waarheid. In het algemeen heeft men zich bij de o n d e r r i g t i n g, omtrent een voorwerp, de volgende vragen te doen:

1.) Wat beduidt het woord? Vaststellen des hoofddenkbeelds. Bepaling of beschrijving.

2.) Wat is wezenlijk en wat is toevallig?

3.) Zijn er verwante begrippen, welke elkander verklaren?

4.) Zijn er valsche begrippen te wederleggen?

5.) Voorbeelden en getuigenisſen.

§ 761. De denkbeelden worden nu analijtisch, dan ſijnthetisch ontwikkeld. Analijtisch, wanneer men van het algemeene tot het bijzondere afdaalt, b. v. onbaatzuchtigheid is het vermogen, om zijn eigen voordoel vrijwillig en gaarne, uit verſtandige gronden en met het duidelijk bewustzijn dezer gronden, aan het voordeel van anderen op te offeren. Sijnthetisch, wanneer men van het bijzondere tot het algemeene opklimt, b. v. wie zijn eigen voordeel vrijwillig en gaarne, uit verſtandige gronden en met het duidelijke bewustzijn dezer gronden, aan het voordeel van anderen opoffert, handelt edel, en wie eene bekwaamheid in deze edele handeling verkregen heeft, bezit de deugd van onbaatzuchtigheid.

Volkomen onderrigt en uiteenzetting, b. v.

1.) Wat is onbaatzuchtigheid? Bepaling derzelve als te voren.

2.) Voorwerp, grootheid, waarheid. Andere menſchen; berust op gevoel en inzigt.

3.) Oorſprong, ware, valsche. De ware onbaatzuchtigheid ontſtaat uit de overtuiging, dat wij verpligt zijn, om de verſtandige bedoelingen van een ander te bevorderen, en uit de menſchenliefde, welke ons aanzet, om aan de

lotgevallen en wenſchen van anderen deel te nemen. De valsche onbaatzuchtigheid ontſtaat uit ligtzinnigheid, uit eene zwakke weekheid van gevoel, uit gebrek aan inzigt. Ik moet niet mijne hoogere algemeene bedoelingen aan de onbeduidende of ook wel onverſtandige en baatzuchtige bedoelingen van anderen opofferen.

4.) Kenteekens. Het uiterlijke gedrag. Handeling. De onbaatzuchtige doet het goede, dewijl het goed is. Niet het gevolg zijner daden, maar de pligtmatigheid van dezelve en de zuiverheid zijner gezindheid komt bij hem in aanmerking. Hij werkt in ſtilte en zonder gedruisch, is voor geene omkooping vatbaar, werkt onafgebroken en volhardend, krachtig en onwankelbaar, en blijft zich altijd gelijk.

5.) Graden. Ware onbaatzuchtigheid heeft geene graden; zij offert alles op voor het als goed erkende doel.

6.) Middelen. Aankweeking van algemeene menſchenliefde. Nadenken over het gewigt der menſchelijke bedoelingen. Ten nutte maken van zich aanbiedende gelegenheden. Gewoonte aan onthouding.

7.) Nut. Andere beweeggronden; oordeel der wereld; voorbeelden. De onbaatzuchtigheid is een-veredelend gevoel; zij behoedt ons voor mismoedigheid wegens mislukte verwachtingen, en verhoogt daardoor onze be-

daardheid van ziel; zij behoedt ons, om van onze bedoelingen eene te hooge gedachte te koesteren; zij verwerft ons liefde, achting en vertrouwen; zij maakt ons vatbaar voor de hoogere bedoelingen der menschheid. Voorbeelden.

§ 762. Wil men eene waarheid bewijzen, zoo moet men onderzoeken en voordragen.

1.) Het getuigenis der zintuigen, van het gevoel, gezigt, gehoor.

2.) Het algemeene gevoel van waarheid.

3.) Proeven, ondervinding, overeenkomst.

4.) Gevolgtrekking uit andere waarheden.

5.) Onbestendigheid der twijfelingen.

6.) Gevolgen uit het tegendeel.

7.) Getuigenissen.

8.) Nuttige toepassing der waarheid.

Wilde men b. v. bewijzen, dat de opvoeding voor den mensch eene weldaad zij, zoo zoude men daarbij moeten aanvoeren:

Bij 1.) Het gevoel van noodzakelijkheid en de poging om onzen aanleg te ontwikkelen.

Bij 2.) Dat de menschelijke maatschappij aanspraak op ons heeft en ons waardeert, in zoo ver wij die kunnen bevredigen.

Bij 3.) Door de opvoeding wordt de mensch eerst waarlijk mensch, door dezelve wordt hij geschikt om aan zijne bestemming te voldoen; het dier zelf wordt door onderrigt veredeld.

Bij 4.) De verpligting van den mensch, om zich

te volmaken en aan de menschelijke maatschappij nuttig te worden, veronderstelt de ontwikkeling van zijnen aanleg.

Bij 5.) De twijfelingen aan deze waarheid berusten deels op misduiding, in zoo ver men opvoeding met leeren verwisselt; deels op ongerijmdheden en bovennatuurkundige grillen, wanneer men b. v. beweert, dat de Natuur de beste leermeesteres is.

Bij 6.) Eene algemeene verwildering zoude het gevolg zijn, wanneer men de opvoeding verwierp.

Bij 7.) De grootste denkers getuigen voor de noodzakelijkheid der opvoeding.

Bij 8.) Invloed op onze daden. De beschouwing van het weldadige der opvoeding verhoogt in ons het streven naar volmaaktheid, zij spoort aan tot dankbaarheid jegens ouders en leermeesters, tot het bevorderen van de opvoeding van anderen; zij boezemt ons deelneming in de hoogste belangen der menschheid in. Zie boven (§ 68 en volg.) over het bewijzen.

§ 763. Wil men valsche begrippen wederleggen, zoo moet men aantoonen:

1.) Gebrek aan geldige bewijzen.

2.) Strijdigheid met het eigen gevoel, met het algemeene gevoel van waarheid, met de proeven, ervaringen, met overeenkomst, met andere waarheden, of misduiding der getuigenissen.

3.) Zwakheid van de gronden der dwaling.

4.) Onbegrijpelijkheid en innerlijke tegenstrijdigheid der zaak.

5.) Onnoozele en gevaarlijke gevolgen uit het valsche begrip af te leiden.

6.) Opsporen der gronden, welke tot de dwaling verleiden. (Zie boven § 92 en volg. de kunst van te wederleggen.)

§ 764. Bij het onderzoek eener waarheid moet men hetzelfde in acht nemen, als bij het ontwikkelen, bewijzen en wederleggen van een begrip.

Ware b. v. het onderwerp van ons onderzoek de liefdeloosheid, zoo zouden de enkele denkbeelden deze of dergelijke zijn:

1.) De mensch heeft eene natuurlijke neiging, om zich als het middelpunt van alle bemoeijingen aan te zien.

2.) Liefdeloosheid maakt gevoelloos ten opzigte van vreemd lijden en vreugde.

3.) Liefdeloosheid verwijdert de harten der menschen van ons.

4.) Niet hij is liefdeloos, die aan de lediggang en dronkenschap ondersteuning weigert.

5.) Men vindt in zijn eigen lijden zoo zelden deelneming bij anderen.

6.) Liefdeloosheid ontaardt gemakkelijk in hardheid en wreedheid.

7) De liefdelooze oordeelt ligtelijk slecht over zijne medemenschen.

8.) Hij ziet er niet naar, of zijn oordeel anderen ook ſchaden kan.

9.) Liefdeloosheid ontaardt ligt in wangunst.

10.) De bron van liefdeloosheid is ook gebrek aan welwillendheid.

11.) De liefdelooze oordeelt dikwijls naar blooten ſchijn.

12.) Wie zijnen naasten niet bemint, mist de meeste menſchelijke genoegens.

13.) De liefdelooze is voor geene ware deugd vatbaar.

14.) Men kan alle menſchen niet helpen.

15.) Liefdeloosheid ontſtaat uit eigenliefde.

16.) Men moet zijn hart ſteeds voor het gevoel geopend houden.

17.) Wie anderen tracht goed te doen, vat ook genegenheid voor hen op.

18.) Niets ſmart zoo zeer, dan zich liefdeloos beoordeeld te zien.

19.) Schoon men niet allen kan helpen, zoo kan men hun toch deelneming betoonen.

20.) Wie zijnen naasten bemint, vindt dikwijls hulpmiddelen, waar hij die zelf niet vermoedde.

21.) De liefdelooze weigert zijne hulp ook daar, waar zij goed aangewend en bewezen kan worden.

22.) Liefdeloosheid ontſtaat dikwijls uit traagheid.

23.) Zonder wederkeerige liefde en toegevendheid, kan de wereld niet bestaan.

24.) Men is dikwijls liefdeloos uit ligtzinnigheid.

25.) Ons gevoel wordt in de wereld al te dikwijls bedrogen.

26.) Liefdeloosheid is ongevoeligheid omtrent het lijden en de vreugde zijns naasten.

27.) Diegene is niet liefdeloos, welke misdaden aan den dag brengt.

28.) Liefdeloos is hij, die onschadelijke zwakheden en gebreken zijns naasten voor oogen stelt.

§ 765. Vergelijkt men nu deze 28 gedachten, zoo bevindt men, dat de volgende te zamen behooren en onder een gezigtpunt kunnen gebragt worden:

1.) Bronnen der liefdeloosheid 1, 10, 15, 22, 24.

2.) Bewijs 2, 7, 8, 11, 21, 28.

3.) Gevolgen en andere gebreken 3, 6, 9, 13.

4.) Aard 4, 26, 27.

5.) Uitvlugten, verontschuldigingen en wederlegging derzelve 5, 14, 19, 20, 25.

6.) Middelen en beweegredenen ter vermijding 12, 16, 17, 18, 23.

§ 766. Worden deze 6 geslachtsdenkbeelden met elkander vergeleken, zoo zal men bevinden, dat te zamen behooren 1, 3, 4, en wederom 5 en 6. De stelling zoude dus zijn:

Onderrigt omtrent de liefdeloosheid.

1. Wat is de liefdeloosheid?

a.) Wat zij niet is 4, 27.

b.) Aanwijzing 2, 7, 8, 11, 21, 28.

c.) Bronnen, 1, 10, 15, 22, 24.

2. Hoe kan men zich voor liefdeloosheid hoeden?

a.) Uitvlugten en verontschuldigingen zijn ongegrond 5, 14, 19, 20, 25.

b.) Middelen en beweegredenen 12, 16, 17, 18, 23.

c.) Bijzondere regelen uit het voorgaande afgeleid.

§ 767. Ter eigene oefening volgen hier eenige opgaven van eenen gemengden inhoud.

1.) Welken invloed heeft de taal op den geest eener natie.

2.) Waarom zijn de menschen dikwijls juist tegen die gebreken het strengste, welke zij zelve hebben?

3.) Voor welke gebreken moet men zich in de vriendschap wachten?

4.) Waaruit is de, aan den ouderdom eigene, spaarzaamheid te verklaren?

5.) Verdiende Alexander werkelijk den bijnaam de Groote.

6.) Trekken tot schildering van het karakter eens nijdigaards.

7.) Welk einddoel moet de staat met deszelfs straffen verbinden?

8.) Tot welke nuttigheid strekt het eene stad, dat zij aan eene bevaarbare rivier ligt.

9.) Zijne fouten niet te verbeteren, is zoo goed, als nieuwe te begaan.

10.) Over de zelfsbeheersching.

11.) Over de gevolgen der ontdekking van Amerika.

12.) Over het onderscheid der standen en de ongelijkheid in vermogen.

13.) Over de vaderlandsliefde.

14.) Over de voordeelen des landbouws.

15.) Vergelijking van het bijzonder en openbaar onderwijs.

16.) Vergelijking van gemeenebesten, bepaalde en onbepaalde heerschappijen.

17.) Vergelijking van den gierigaard met den verkwister.

18.) Welke zijn de beste middelen, om zich menschenkennis te verwerven?

19.) Moeten wij eer boven gezondheid en leven schatten?

20.) In welke gevallen moeten wij anderen toegevendheid weigeren?

21.) Zijn leugens uit nood geoorloofd.

22.) Wederlegging der stelling: de oordeelvellingen van menschen over ons, zijn ons onverschillig.

§ 768. Opzigtelijk de onderrigtende schriften is nog in het algemeen op te merken, dat duidelijkheid derzelver eerste en voornaamste vereischte behoort te zijn; dewijl de onderwerpen, in deze

ſoort van ſchriften veelal duiſter en afgetrokken zijnde, meer nog dan andere ſchriften dit vereischte behooren te bezitten. Voorts moet men zich in dezen op juistheid toeleggen, ten einde zijne denkbeelden zonder eenige verwarring door anderen te doen bevatten. Eindelijk kan een doelmatig gebruik van de overige hulpmiddelen van den ſtijl de droogheid van ſommige onderwerpen grootelijks verminderen, en de voordragt verlevendigen; want offchoon ſtoute en hartstogtelijke figuren hier geenzins te pas komen, zoo kan men echter van gematigde overdragten, gelijkenisſen en dergelijken met vrucht gebruik maken.

Derde hoofdſtuk.

Orde of ſchikking der voordragt in het algemeen.

§ 769. Wij hebben tot hiertoe gezien, hoe de enkele bouwſtoffen naar redeneerkunſtige wetten zamengevoegd moeten worden, dat is, wij hebben over eene orde of ſchikking der ſtoffen gehandeld. Thans zullen wij handelen over de orde der voordragt in het algemeen, of hoedanig de vorm der opſtellen noodzakelijk zijn moet. Elke voordragt heeft nu regelmatig drie deelen in de volgende orde, te weten: de inleiding, de behandeling van het onderwerp en het ſlot.

1. De inleiding.

§ 770. De inleiding is bestemd, om belang te doen stellen in het onderwerp en tot hetzelve voor te bereiden, dat is, het onderwerp in het gezigtpunt te plaatsen, uit hetwelk wij willen, dat het beschouwd zal worden, en aan te brengen, of in het geheugen terug te roepen die noodzakelijke denkbeelden en voorafgaande kundigheden, welke tot verstand van het te verhandelen onderwerp gevorderd worden.

§ 771. Tot de inleiding kan men ook brengen de overgang ter behandeling van den inhoud des opstels, het voorstel zelf of de opgave van het onderwerp en het verzoek om toegevendheid of opmerkzaamheid.

§ 772. Opzigtelijk de inleidingen is aan te merken, dat dezelve alleen ontleend moeten worden van zaken, welke met het onderwerp der verhandeling in het naauwste verband staan; waartoe het niet ondienstig is, bij gewigtige voordragten eerst het onderwerp wel te overwegen, en eene schets der verhandeling te maken voor dat men aan de inleiding begint. Voorts behooren bedaardheid, zedigheid, ongekunstelde eenvoudigheid en beknoptheid in het algemeen in elke inleiding heerschende te zijn. Bij korte opstellen kan de inleiding gevoegelijk gansch weggelaten of ten uiterste kort gemaakt worden, en

vooral behoort gezorgd te worden, dat door de inleiding geen wezenlijk deel der verhandeling weggenomen worde.

2. *Behandeling van het onderwerp.*

§ 773. De behandeling des onderwerps ſtelt den inhoud in het geheel voor. Het voorſtel of de ſtelling (theſis) moet in eenvoudige en duidelijke bewoordingen, beknopt, en tevens volkomen vervat zijn.

§ 774. Het voorſtel of de ſtelling is eene vraag, welke onderzocht of beantwoord, of eene waarheid, welke bewezen, of een denkbeeld, dat verklaard moet worden. In al deze gevallen komt de volgende rangſchikking met weinig verandering voor: 1. ophelderingen (argumenta explicantia), 2. bewijzen en beſcheiden (argumenta probantia) en 3. middelen ter overreding (argumenta perſuadentia).

§ 775. Wat de ophelderingen betreft, hierbij komt in aanmerking het verhaal of de verklaring en de verdeeling. In het verhaal of de verklaring moet men de zaken in zulk een licht plaatſen, als datgene, wat men tracht te betoogen het meest begunſtigt, en nimmer van de waarheid en waarſchijnlijkheid afwijken. Het verhaal of de verklaring moet vooral duidelijkheid bezitten, voorts zekere beknoptheid, beſtaande

in de weglating van alles, wat het oogmerk des verhaals of der verklaring niet bevordert; eindelijk moet de ſtijl natuurlijk en eenvoudig zijn, wel met zekere mate van ſierlijkheid, doch zonder uitvoerige vergelijkingen of ſtoute en hartstogtelijke figuren.

§ 776. In vele gevallen, wanneer namelijk de kortheid van het opſtel, of de aard van het onderwerp of eenig bijzonder oogmerk zulks niet verbiedt, verſpreidt eene gepaste opgaaf den verdeeling van het onderwerp niet alleen veel licht over den geheelen inhoud, maar maakt ook het overzigt over het geheel veel gemakkelijker. De verdeelingen moeten natuurlijk en van elkander onderſcheiden zijn, dat is, de deelen behooren in een geregeld verband en in eene geleidelijke orde te ſtaan, en het eene deel moet niets bevatten, dat reeds in een voorgaand ligt opgeſloten. De verdeelingen moeten voorts volkomen zijn, dat is, de leden der verdeeling moeten het onderwerp in zijn geheel bevatten. Eindelijk moeten de afdeelingen niet alleen beknopt en juist zijn, ten einde gemakkelijker bevat te worden, maar men moet ook dezelve niet noodeloos vermenigvuldigen, daar zulks de voordragt meer verduistert dan opheldert; en de eenheid van onderwerp verbreekt.

§ 777. Ten voorbeelde der ophelderingen kan dienen het volgende over het *geweten:*

a.) Verklaring. Het zedelijk gevoel, zoo-

dra het ons onzen eigenen zedelijken toeſtand doet kennen, heet *geweten*, of nog naauwkeuriger: *geweten* is het met redelijk gevoel verbonden vermogen, om de zedelijkheid en onzedelijkheid onzer daden te beoordeelen. Dit denkbeeld grondt zich op het zedelijk gevoel, hetwelk door de voorſtelling opgewekt wordt, dat iets met de zedelijke wet overeenkomſtig of ſtrijdig is.

Men kan ook den loop der gedachten omkeeren en aldus beginnen. De mensch heeft een zedelijk gevoel, hetwelk hem zegt, dat iets met de zedelijke wet overeenkomſtig of ſtrijdig is. Wanneer niet alleen dit gevoel opgewekt wordt, maar ook de rede de zedelijke waarde of onwaarde erkent: zoo ontſtaat het met zedelijk gevoel verbonden oordeel, over de zedelijkheid of onzedelijkheid der daden, hetwelk men *geweten* noemt. De beſtanddeelen van het begrip zijn een zedelijke zin en het oordeel der rede.

b.) Verdeeling Naar mate het oordeel over onze daden goed of kwaad, klaar of duister, duidelijk of verward, waar of valsch, zeker of twijfelachtig is, naar die mate is zulks ook het geweten.

Het geweten doet zich op verſchillende wijzen voor. Rekent zich de mensch ſlechts zeer grove overtredingen toe, zoo heeft hij een *ruim* geweten; maakt het geweten hem ook bij kleinigheden ongerust, zoo heet het *beängst*; gaat het onze be-

ſluiten vooraf, zoo is het *waarſchuwend*; volgt het de daden, zoo is het *vonnisſend*. In deze toeſtanden is het geweten *wakend*; in de tegengeſtelde noemt men het *ſlapend*.

Tot voorbeelden kan men bijbrengen de naauwgezette, de gewetenlooze, enz. Op deze wijze laten zich, naar gelang van het onderwerp, de opheldering en nog vermeerderen, en uit vele andere gezigtpunten voorſtellen.

§ 778. Aangaande de bewijzen en beſcheiden, of het betoogend gedeelte eener voordragt is aan te merken, dat hieraan, als het gewigtigſte deel, de meeste vlijt behoort beſteed te worden, aangezien van de kracht en bondigheid der bewijzen de bereiking van het oogmerk voornamelijk afhangt. In het algemeen is in het oog te houden, dat alleen eene grondige kennis van het onderwerp de voldingendſte bewijsreden kan doen kennen, welke met duidelijkheid, klem en eene zekere mate van bevalligheid moeten voorgedragen worden.

779. Opzigtelijk de inrigting of ſchikking der bewijzen is in het bijzonder aan te merken, dat de algemeene bewijzen voor de bijzondere komen. Ook is het meestal doelmatig, om van zwakkere tot ſterkere bewijzen op te klimmen, ten einde den ſterkſten indruk voor het laatst te bewaren, en alzoo eene volkomene overtuiging te weeg te brengen. Voorts is het dienſtig die

bewijzen, welke eene groote kracht bezitten, afzonderlijk aan te dringen, zwakkere integendeel nevens elkander te plaatsen; ten einde de eerste niet door andere verduisterd worden, en de laatste door hunne menigte en gemeene strekking elkander onderling helpen onderschragen. Desgelijks moeten de bewijzen niet te ver uitgerekt of te zeer vermenigvuldigd worden, opdat men niet door het eerste den indruk verzwakke, of door het laatste verveling en wantrouwen veroorzake. Eindelijk moet men zorgen, om geene bewijsgronden van verschillenden aard onder een te mengen, hetwelk het geval zoude zijn, wanneer men b. v. de bewijzen voor de *waarheid* eener zaak, met die voor de *pligtmatigheid* of *nuttigheid* te gelijk voordraagt.

780. Wat de middelen ter overreding, ook wel het hartstogtelijk gedeelte genoemd, aangaat, hiervoor namen de Ouden aanleiding uit:

a.) Het lofwaardige, of schandelijke.

b.) Het voor- of nadeel.

c.) Het aangename of onaangename.

d.) De gemakkelijkheid of moeijelijkheid.

e.) De noodzakelijkheid of noodeloosheid.

Bij de gelijksoortige middelen ter opwekking der hartstogten, moet men van de min tot de meer gewigtige overgaan; zelden zal het omgekeerde geval dienen plaats te grijpen.

Ter opwekking der hartstogten, hetwelk na-

tuurlijk slechts plaats moet hebben, wanneer het onderwerp hiervoor vatbaar is, dient vooral, dat men zelf die aandoeningen gevoele, welke men bij anderen wil opwekken. Verder moet men in het hartstogtelijke niets vreemdsoortigs mengen, b. v. lange redeneringen, uitgebreide vergelijkingen en wat iets meer is. Eindelijk moet het hartstogtelijke niet te lang voortgezet, en even min oneigenaardig voorgesteld worden. Kort, afgebroken, stout en krachtig is de eigenaardige taal der driften; hierom moet men zich voor het al te uitvoerige, kunstige en gezochte wachten, b. v. voor uitvoerige vergelijkingen, allegorien, enz.; terwijl integendeel vragen, uitroepingen, spraakwendingen en dergelijke figuren hier met vrucht kunnen gebruikt worden.

3. *Het slot*

§ 781. Het slot dient ter korte en duidelijke herhaling van het voornaamste der verhandelde zaken, of om de voorgedragene waarheden aan de verbeelding of het hart aan te bevelen, of om er gevolgen of leeringen ter beoefening uit af te leiden.

§ 782. De korte herhaling en zamentrekking van het verhandelde is voornamelijk aanbevelingwaardig, om zich zelven en anderen van de orde der voordragt en de uitputting des onderwerps te

overtuigen. Lang moet echter deze herhaling niet zijn; dikwijls is een enkele volzin tot dat oogmerk toereikende. Men zorge zoo veel mogelijk, dat deze herhaling bedektelijk gefchiede; ten einde den fchijn te vermijden, als wantrouwde men het geheugen en de opmerkzaamheid van anderen. Eindelijk zij men op zijne hoede, om de rede niet plotfelijk af te breken, noch met een zwak of flepend flot te eindigen.

HANDLEIDING TOT DEN NEDERLANDSCHEN STIJL.

VIERDE DEEL.

KARAKTERS VAN DEN STIJL EN SOORTEN VAN ONGEBONDEN OPSTEL.

§ 783. Na in het voorgaande de wijze van voordragt of den ſtijl, benevens de vereischten en hulpmiddelen van eenen goeden ſtijl in het algemeen, behandeld te hebben, blijft ons nog overig te ſpreken over het karakter en de ſoorten van denzelven, dat is, over het eigendommelijke, dat de voordragt verkrijgt, door zekere in dezelve heerſchende eigenſchappen, en door den invloed, welke de bijzondere onderwerpen op de voordragt uitoefenen.

EERSTE AFDEELING.

KARAKTERS VAN DEN STIJL.

§ 784. De Ouden hadden vier onderſcheidene karakters van ſtijl, de lakoniſche, attiſche, rhodiſche en aziatiſche ſtijl. De kortheid der oude Lacedemoniers in alles, wat zij zeiden, ging zoo ver, dat zij dikwijls op eenen brief niets antwoordden dan *ja* of *neen*, en zelfs ſomtijds alleen met de eerſte letters dezer woorden.

De attische ſtijl was daarentegen iets woordenrijker, maar in het geheel altijd kort en bepaald; niet opgeblazen noch gezocht, maar geestig en ſchoon. Tegen denzelven ſtond lijnregt over de woordrijke aziatische ſtijl; terwijl de rhodiſche tusſchen de twee laatsgenoemden het midden hield.

§ 785. Naar mate in de voordragt ſommige eigenſchappen meer, andere minder en enkele in het geheel niet aangetroffen worden, verkrijgt de ſtijl onderſcheidene karakters, welke men oudtijds reeds tot drie hoofdkarakters van den ſtijl bragt, namelijk: den eenvoudigen, middelmatigen en verhevenen ſtijl; welke allen eenen goeden ſtijl kunnen opleveren. Wij zullen eerst deze verdeeling, naar welke velen zich thans nog ſchikken, volgen, en daarna het verſchil van ſtijl nog uit andere oogpunten beſchouwen.

1. *De eenvoudige ſtijl.*

§ 786. De eenvoudige ſchrijfſtrant is duidelijk, bevattelijk en natuurlijk. Zij onthoudt zich van alle ſieraden; echter heerscht in dezelve eenige levendigheid en waardigheid, zoodat zij niet droog en langwijlig wordt. Ook in volksſchriften behoort zij niet tot platheid, en in kindergeſchriften niet tot kinderachtigheid en beuzelachtigheid af te dalen. Zij is bijzonder geſchikt voor alle voordragten, die algemeene bevattelijk-

heid (populariteit) ten doel hebben; insgelijks voor brieven, gesprekken, verhalen, onderrigtende geschriften en dergelijke. Van gebreken tegen de zuiverheid van taal, schoonheid en welluidendheid behoort zij vrij te zijn.

2. *De middelmatige stijl.*

§ 787. De middelbare schrijfstijl is de taal der rust, der ernstige overtuiging en onderrigting. Er heerscht eene zorgvuldiger en juister uitdrukking van het beschaafd verstand in, en tevens van een levendig doordrongen zijn van het onderwerp, dat men wil voordragen. De bewoordingen zijn rijker en krachtiger; de zinnen en perioden voller en ronder, dan in den eenvoudigen stijl, zonder echter tot de sierlijkheid des verhevenen stijls op te klimmen. Zij houdt dus, in den volsten zin des woords, het midden tusschen den eenvoudigen en hoogeren schrijfstijl, schoon ook aan dezen stijl, in enkele gevallen, afdalingen tot den eenvoudigen, tot bevordering van duidelijkheid en bevattelijkheid van voordragt, en opklimmingen tot den hoogeren stijl, ter bevordering van aanschouwelijkheid des onderwerps voor de verbeelding en het gevoel, mogelijk en geoorloofd zijn. In zulk eene deftige houding is de taal ter voordragt van gewigtige aangelegenheden, zoo wel van het geheele menschdom als van enkele personen, bijzonder geschikt.

3. *De verhevene ſtijl.*

§ 788. De verhevene ſchrijftrant heeft ten doel, om, door middel van eene beeldrijke taal het hart te treffen en de driften in beweging te brengen. Door zich van alle ſieraden en hulpmiddelen der kunst te bedienen verzinnelijkt en verlevendigt zij de voorwerpen, wekt het gevoel en alle aandoeningen, als van vreugde, droefheid, medelijden, verontwaardiging enz. op, verſchaft een vrij ſpel aan de verbeelding, en is meer op gevoel en hartstogt dan op onderrigting en kracht van wil berekend. Deze ſchrijftrant het groote en verhevene voorſtellende, en daardoor reeds bewondering, verbazing en eerbied voor het onderwerp afperſende, mag echter even min in opgeblazenheid, overlading en overdrijving der ſchoonheden ontaarden, als tot het drooge en ſlepende afdalen. Zij verheft door de keus der woorden en de deftigheid der uitdrukking het beteekende voorwerp b. v. *beemden*, *kielen*, enz. voor *velden*, *ſchepen*.

§ 789. Men dient echter hierbij niet uit het oog te verliezen, dat deze ſchrijfſtijl, eene ſterkere ſpanning der zielskrachten veronderſtellende, ſpoedig deszelfs houding verliezen moet, en alzoo niet doorgaande kan gebezigd noch geheele boeken in dezelve kunnen geſchreven worden, maar dat hij ſomtijds den middelbaren ſchrijfſtijl behoort te

vervangen. Eene gepaste vereeniging van deze drie verſchillende karakters van den ſtijl, overeenkomſtig met het onderwerp en de bedoeling des ſchrijvers, zal de meeste verhevenheid kunnen voortbrengen.

§ 790. Deze drie hoofdkarakters of eigendommelijke verhoudingen ſluiten echter de menigvuldige tusſchenkarakters zoo weinig uit, dat zij in eene en dezelfde voordragt nooit geheel gelijkmatig voortgezet moeten worden, en dat derzelver overgangen, van den eenvoudigen in den middelbaren, en uit dezen in den hoogeren ſtijl, en omgekeerd, natuurlijk en onmerkbaar zijn moeten. De geweldige en onvoorbereide ſprongen uit den eenvoudigen in den verhevenen ſtijl, en omgekeerd, zijn ten uiterſte berispelijk.

§ 791. Daar ondertusschen de opklimmingen voor het gevoel met meer welgevallen gepaard gaan, dan de afdalingen, zoo moet men, bij niet al te lange opſtellen, liever het ſlot voor eenen verhevenen ſchrijfſtrant besparen, dan van den laatsten tot den eenvoudigen schrijfstijl terug treden.

4. *Drooge, platte of kunstelooze, nette, fraaije en bloemrijke ſtijl.*

§ 792. Behalve de drie opgegevene algemeene karakters van den ſtijl, zijn er dus nog vele middelſoorten en alle onderſcheid van ſtijl is op verre na in dezelve niet begrepen.

§ 793. Wanneer men dit verſchil nog uit andere oogpunten beschouwt, gelijk met opzigt tot de mate van ſierlijkheid aan denzelven eigen, zoo hebben hierin verſcheidene trappen plaats.

§ 794. Op den laagſten trap ſtaat die, welke de drooge manier wordt genoemd. Deze, van bevalligheid geheel ontbloot, legt zich alleen toe, om de zaken op eene verstaanbare wijze voortedragen, en is alleen in leerende en betoogende ſtukken te duiden.

§ 795. Eenen trap hooger ſtaat de platte of kunſtelooze ſtijl, waarin wel geene treffende ſieraden gebezigd, maar echter behalve voor duidelijkheid, tevens voor juistheid en zuiverheid gezorgd wordt, en aan welke levendigheid en nadruk somtijds niet vreemd zijn.

§ 796. Hierop volgt de nette ſtijl, in welke allerlei verfraaijing, behalve van de hoogſte en ſchitterendſte ſoort, voorkomt. Deze manier legt zich toe, behalve op duidelijkheid en juistheid, op schoonheid van uitdrukking en voordragt; en op het gebruik van figuren, echter geen ſtoute en vurige.

§ 797. Eenen trap hooger ſtaat die ſchrijftrant, welke de fraaije genoemd kan worden, en de uitſtekendſte ſieraden in eene ruime mate aanneemt; in een woord, die alles bevat, wat het oor ſtreelen en het hart treffen kan.

§ 798. Eindelijk heeft men nog eenen ſchrijf-

trant, welke gewoonlijk den naam van bloemrijken draagt. Deze wordt geboren door al te groote en te ontijdige overlading met schoonheden; wanneer men namelijk altijd aan zijne uitdrukkingen eenen schitterenden glans tracht te geven. Deze manier kan, door eenen valschen luister, slechts aan eenen bedorven smaak behagen, maar geenszins duurzame toejuiching verwerven.

5. *Uitvoerige en beknopte stijl.*

§ 799. Een ander oogpunt, waaruit men het onderscheid tusschen den stijl kan beschouwen, is dat met betrekking tot de meerdere of mindere mate van uitvoerigheid. Te dezen aanzien kan men twee soorten onderscheiden, den uitvoerigen namelijk en den beknopten stijl. De eerste ontwikkelt de denkbeelden in het breede en in alle hunne bijzonderheden, en spreidt overal eenen grooten rijkdom en overvloed ten toon; de laatste in tegendeel kiest het treffendst gezigtpunt ter voorstelling zijner gedachten, zonder in geringe bijzonderheden te treden, gebruikende de sieraden van den stijl, niet zoo zeer ter verfraaijing, als wel tot bevordering van sterkte en nadruk. Beide deze soorten zijn naar gelang van den smaak en de onderwerpen te gebruiken; alleen behoort te worden opgemerkt, dat uitvoerigheid ligtelijk in langwijligheid en beknoptheid in droogheid en duisterheid ontaardt.

6. *Natuurlijke en gemaakte stijl.*

§ 800. Een ander onderscheid van stijl is dat, hetwelk door eenen meer of min natuurlijken en gemaakten schrijfstrant geboren wordt. De eerste soort is gelegen in zekere natuurlijke gemakkelijkheid van uitdrukking en voordragt, met de hoogste sieraden zeer wel bestaanbaar. De gemaakte stijl, in allen opzigte berispelijk en het tegengestelde van den voorgaanden, legt in uitdrukking en voordragt eene kunstige werking aan den dag, en verraadt duidelijk door veelvuldig gebruik van kunstige figuren, zwierige omschrijvingen of ongewone woordvoegingen enz., dat men sierlijk of nadrukkelijk heeft willen zijn.

7. *Driftige of hartstogtelijke stijl.*

§ 801. Eindelijk is nog de driftige of hartstogtelijke stijl in aanmerking te nemen, waarvan het groote oogmerk is het hart te treffen en de driften op te wekken, waaraan dan ook alle hulpmiddelen der kunst dienstbaar gemaakt worden.

§ 802. Sommige uitersten dezer bijzondere karakters, als te groote uitvoerigheid, beknoptheid, en daaruit ontstaande zwakheid en duisterheid, bloemrijkheid en gemaaktheid, moeten altijd zorgvuldig vermijd worden.

§ 803. De overige, op zich zelve onberispe-

lijke karakters zijn goed of af te keuren, naar gelang zij met den verschillenden aard der onderwerpen over en der personen, tot welke men spreekt of schrijft, overeenstemmen en aan denzelven passen.

TWEEDE AFDEELING.

SOORTEN VAN ONGEBONDEN OPSTEL, BIJZONDER MET BETREKKING TOT DEN BEROEPSTIJL.

§ 804. Uit het onderwerp, dat wij voorstellen, en uit het doel, waarmede wij het voorstellen, zijn onderscheidene soorten van opstel ontstaan, welke, door gebruik en gewoonte gewijzigd, zich in de verschillende standen der maatschappij voordoen.

§ 805. Voor elke betrekking van het burgerlijk leven heeft zich een eigene toon in de voordragt gevormd, welke den geest van die betrekking kenmerkt, en zoo onderscheiden moet zijn, als de menigvuldige betrekkingen, werkzaamheden en beroepsoorten van het dagelijksche leven zelve. Van daar heeft bijna elke stand eenen bijzonderen stijl, beroepstijl genoemd, vanwelken, als een wezenlijk deel uitmakende van de kundigheden tot dien stand noodzakelijk, men niet gevoegelijk kan afwijken.

§ 806. De burgerlijke aangelegenheden in het

algemeen zijn of openbare werkzaamheden van den staat, of aangelegenheden van enkele bijzondere personen, zonder tusschenkomst van eenig bestuur; uit de eerste wordt de hoogere, uit de laatste de lagere beroepstijl geboren.

§ 807. Wanneer bij het voordragen eener zaak, deze voor zich zelve spreken of gelden moet, zoo is het blijkbaar dat alsdan eene geschikte voordragt een onontbeerlijk vereischte is. Deze kunst heeft even zeer aanspraak op het hoofd, als op het karakter des mans van beroep. Zij vordert een geoefend verstand, eene gemakkelijke en juiste bevatting, eene groote mate van oordeelskracht en een edel karakter, vereenigd met eene bespiegelende kennis van het te bearbeiden vak, bedrevenheid in taal en stijl; in elk bijzonder geval doorgronding van het onderwerp in alle zijne betrekkingen, klare inzage in het doel en de meest gepaste middelen, en tevens de in 't ooghouding van het eigendommelijke in grondstellingen en begrippen des persoons of bestuurs, aan wien de beoordeeling of beslissing der zaak is toevertrouwd.

§ 808. Het wetenschappelijk gevormde, met kennis verrijkte verstand zal nooit in verlegenheid geraken, hoe zich in een voorkomend, al is het ook vreemd onderwerp voor te bereiden, en hoe zich omtrent hetzelve en datgene te

onderrigten, wat somtijds uit een ander gebied der wetenschappen, ter ontwikkeling van hetzelve, vereischt wordt. De juiste bevatting en oordeelskracht zullen tot het hoofdpunt geleiden, op hetwelk alles aankomt, zullen het wezenlijke van het niet wezenlijke, het doelmatige van het ondoelmatige weten af te scheiden; zullen de verschillende zijden van het onderwerp uitvinden, en de voordeeligste en helderste uitkiezen; grondige kennis van zaken zal de denkkracht geleiden, bedrevenheid in taal zal de voorgestelde zaak aanbevelen, en de begaafdheid eindelijk om in den geest van hem te spreken, tot wien de voordragt gerigt is, zal den goeden uitslag waarborgen. Moet nu de man van beroep een beschaafd man zijn, zoo moet hij ook even zeer den edelen man in zich vereenigen, zijne levendige overtuiging van regt en onregt, en zijnen ijver voor het algemeen welzijn nimmer verloochenen, en zelfs de overijlde en onverstandig gekozene maatregelen van hoogere besturen, wel bescheiden, maar tevens onverschrokken aantoonen.

§ 809. Vereenigt met dezen aanleg en voorafgaande kundigheden de man van zaken de overige eigenschappen van den goeden stijl, namelijk: duidelijkheid, kracht en sierlijkheid, zoo zal zijne voordragt, als een schoon vrij voortbrengsel van zijnen geest verschijnen.

§ 810. De ſteller van openbare ſtukken, welke kunſten en handwerken betreffen, moet met de kunsttaal in dezelve gebruikelijk bekend zijn, en zich naar het gewestelijk of plaatſelijk gebruik naauwkeurig ſchikken, zoo hij niet duister zijn en kwalijk verſtaan worden wil.

§ 811. Redeneerkundige orde en opvolging van gedachten is de eerſte voorwaarde eener duidelijke en juiste voordragt; maar de schrijver van beroepſtukken moet nooit het onderſcheid uit het oog verliezen, dat tusſchen eene voordragt beſtaat, welke wijsgeerig gedacht, gerangſchikt en uitgewerkt is, en zulk eene, welke als eene wijsgeerige verhandeling of kanſelrede klinkt. De beroepſtijl is geene ſchooltaal en de collegien vorderen geen geleerd uitkramen van wijsheid, maar eene gemakkelijke en bevattelijke voordragt, in welke zich de innerlijke waarheid der bewijzen, zonder dwang of zonder geleerde praal, aan het gezond verſtand van zelve voordoet.

§ 812. In beroepſtukken komt het hoofdzakelijk er op aan, om aan alle bijkomende denkbeelden, alle vreemde ſpelingen van het vernuft achter wege te laten; het hoofddoel daarentegen zoo te kiezen, voor te ſtellen en uit te werken, dat het zich van zelve aan den lezer opdringt. Het te kiezen gezigtpunt moet wel altijd door den aard der zaak zelve bepaald worden, maar het laat ook veranderingen toe, welke met den

heerschenden geest eens bestuurs of persoons meer of minder overeenkomen.

§ 813. Met dezen geest bekend zijnde, zal men zich de vraag moeten doen: uit welk een gezigtpunt zullen en kunnen die genen, aan wien de voordragt gerigt is, overeenkomstig derzelver stand, denkwijze en wat iets meer is, het onderwerp betrachten en beoordeelen? Hiernaar moet de voordrager, wanneer het doel zulks veroorlooft, zich schikken, of zijne lezers van hunne eigene beschouwingen zoeken af te brengen en voor de zijne te winnen; in welk opzigt wederom het beleid in elk bijzonder geval moet beslissen, of dit door openlijke wederlegging, of slechts heimelijk diene plaats te hebben.

§ 814. Met elk onderwerp, dat wij voordragen, en met de betrekking, in welke wij tot de personen staan, aan wien wij onze voordragt rigten, is zekere gepastheid en gebruik verknocht, die men nimmer uit het oog moet verliezen. Een goede smaak en een zuiver gevoel zijn de eerste leermeesters van eene geschikte beroepsvoordragt, ondervinding en het lezen van goede beroepschriften voleinden datgene, wat men tact pleegt te noemen. Het zijn gebruikelijke vormen, naar welke men zich schikken moet en aan welke gewoonlijk zulk eene groote waarde gehecht wordt, dat zelfs de bestgeslaagde arbeid, wanneer daarin de regels der gepastheid en der

gewoonte verwaarloosd zijn, somtijds afgekeurd wordt.

§ 815. Tot het gepaste van den beroepſtijl behoort ook nog de inachtneming der wellevendheidsvormen en der gezamenlijke titels, welke in zekere aangenomene uitdrukkingen beſtaan, ter vastgeſtelde beteekenis van de uiterlijke waardigheden en wederkeerige betrekkingen der onderscheidene ſtaatsleden en collegien, der minderen jegens de meerderen, en welke titels in alle europeſche ſtaten, deels door ſtilzwijgende overeenkomst, deels door uitdrukkelijke voorſchriften zijn ingevoerd.

§ 816. De beroepſtijl, zoo wel de hoogere als de lagere, heeft gedurende de laatſte tijden in Nederland zeer in volkomenheid en beſchaving toegenomen; de eerſte door den verbeterden geest en den veredelden vorm, welke van de hoogere ſtaatsbeſturen uitgevloeid zijn, en hunnen weldadigen invloed op de ondergeſchikte beſturen uitoefenen; de laatſte in het bijzonder door het verbeterd lager onderwijs, dat zeker in geen ander land zoo algemeen en op zulk eene volkomene wijze gevonden wordt.

§ 817. De beroepſtijl loopt over de volgende maatſchappelijke handelingen.

I. In openbare aangelegenheden.

a.) Staten met ſtaten. Hiertoe behooren de

verbonden, oorlogsverklaringen, manifesten, vredesverdragen, zoogenaamde notas of geheime verhandelingen.

b.) De regering met de burgers van den ſtaat. Hierbij komen voor de kabinetsorders, proclamatien, beſluiten (decreten), publicatien, resolutien, enz., welke deels in naam van den vorst, deels in naam der ſtaatsbeſturen uitgevaardigd worden.

c.) De beſturen onder elkander. Daartoe worden gebragt, reſcripten, berigten, beſcheiden, mededeelingen, requiſitien, enz.

d.) De onderdanen met den vorst of het beſtuur. Hierin heeft men verzoek- klaag- en smeekſchriften, adresſen, voorſtellingen, bezwaren.

e.) De geregtelijke aangelegenheden der onderdanen onder elkander. Hiertoe behooren alle handelingen der regtspleging en politie, eiſchen, aanklagten, kennisgevingen, berigten, replieken, duplieken, volmagten, testamenten, enz.

II. In bijzondere aangelegenheden.

Deze bepalen zich tot handelingen tusſchen burgers, zonder medewerking der overheid, b. v. verbindtenisſen van allerlei aard, als: ruilkoop- en huurcontracten, ſchuldbrieven (obligatien), wisſels, quitantien, volmagten, getuigſchriften, aankondigingen, brieven, enz.

Eerste hoofdstuk.

Openbare beroepsvoordragt.

1. *De ministeriële of diplomatische stijl voor buitenlandsche aangelegenheden.*

§ 818. De opstellen, buitenlandsche aangelegenheden betreffende, worden nu eens onder den naam van het opperhoofd des staats zelven, dan weder in zijnen naam of op zijnen last vervaardigd. In een en ander geval is derzelver eigene taal deftige ernst, op eenen edelen, waardigen toon, in welken gematigdheid, beleid openlijke welwillendheid, vriendelijke teregtwijzing en heilige pligt voor het welzijn en het regt der volkeren doorstralen. Het is in deze opstellen geoorloofd de grenzen des middelbaren schrijftrants te overschrijden en den hoogeren te naderen. In de laatste tijden vindt men uitstekende voorbeelden van deze soort, welke met opzigt tot derzelver zakelijke beknoptheid, diepe staatkundige waarheid en schoone eenvoudigheid, niet slechts aan het bedoelde oogmerk volkomen beantwoorden, maar ook als uitmuntende voorbeelden van taal en stijl ten uiterste belangrijk zijn (*)

(*) Om niet wijdloopig te worden, zullen wij van deze en volgende soorten van openbare stukken geene voorbeelden bijbrengen; maar alleen opgave en aanwijzing doen van eenige uitmuntende stukken in elk vak, welke, als uit nog niet lang verloopene tijden ontleend, gemakkelijk door den desbegeerenden kunnen nagezien worden.

§ 819. Allezins voorbeeldig in dezen stijl is, de oorlogsverklaring van den keizer van Oostenrijk tegen Napoleon van 10 augustus 1814. Insgelijks kan tot voorbeeld van dezen stijl dienen: de conventie tusschen Pruissen, Oostenrijk en Rusland, te Parys den 26 september 1815 gesloten; even zoo de verklaring der verbondene Mogendheden, van den 13 maart 1815, ten gevolge van de landing van Napoleon in Frankrijk.

2. *De kabinetstijl voor binnenlandsche aangelegenheden.*

§ 820. In het schrijven, antwoorden en geven van bevelen, door het opperhoofd des staats aan zijne onderdanen, behoort verhevene ernst en welwillendheid door te stralen. De taal der majesteit bestaat echter niet in oostersche gezwollenheid en hoogdravende woorden, maar moet veeleer in de uitdrukking der gedachten liggen. De taal, in welke het hoogste staatsbestuur zich uitdrukt, behoort even ver van trotschheid en hardheid, als van zwakheid verwijderd te zijn. De magt, grootmoedigheid en wijsheid, de zachtheid, liefde en minzame goedheid moet door den geest en niet door woordenpraal aangekondigd worden. Duidelijkheid, bepaaldheid, beknoptheid en mannelijke ernst, in enkele woorden en geheele volzinnen, zijn onmisbare eigenschappen in kabinetschriften (*).

(*) Voorbeelden in dit vak vindt men overvloedig in de

3. *Proclamatien.*

§ 821. Oproepingen, die de vereeniging van den algemeenen wil tot een groot, gewigtig en edel doel ten oogmerk hebben, moeten het hart treffen, met geestdrift vervullen en tot eene onweerstaanbare sterkte en kracht verheffen. De steller van zulk eene oproeping moet een zielkundig menschenkenner zijn, en weten, hoe men de hartstogten in beweging brengt; hij moet weten, hoe hij den volksgeest aangrijpen moet, behoort de sterkste beweeggronden te kennen, en zelf met geestdrift vervuld te zijn voor de zaak, waar voor hij anderen wil winnen. Is hij dit alles niet, zoo zal zijne voordragt koud en krachteloos zijn en het doel missen. — De proclamatien moeten met gelijke sterkte het verstand overtuigen en op het gevoel werken; zij moeten eene hooge mate van eenvoudigheid en algemeene verstaanbaarheid bevatten, en op eene levendige wijze voorgesteld zijn.

§ 822. Tot dit alles zijn korte volzinnen en perioden het meest geschikt. Zijn zij tot het krijgsvolk gerigt, zoo moeten zij den krijgsman met geestdrift voor het gewigt van zijnen stand vervullen, en tot dapperheid en heldenmoed ontvlammen. — De geschiedenis der jongste tijden

Jaarboeken van het Koningrijk der Nederlanden, door STUART, waarheen wij ter bekorting de deabegeerigen verwijzen.

levert, in deze soort van beroepstijl, vele uitmuntende voorbeelden (*).

4. *Voordragt in staatsvergaderingen.*

§ 823. Deze voordragt, met die in de reeds behandelde stukken onder den algemeenen naam van staatkundige voordragt te begrijpen, bevat in het algemeen die stukken, bij welke men in staatsvergaderingen over de staats-

(*) Bijzonder dient hier ten aanzien dezer laatste soort van proclamatien vermeld te worden het werk getiteld: *Eloquence militaire ou l'art d'émouvoir le soldat. Paris chez Magimel* 1818. Men vindt in hetzelve alles omtrent dit onderwerp bijeenverzameld, wat uit de oude en nieuwe geschiedenis getrokken kon worden, zonder den gefnuikten franschen trots te zeer te beleedigen. Zoo vindt men dus in hetzelve niet die proclamatien, welke tijdens de heugelijke omwenteling in 1813 in ons vaderland menigvuldig zijn gedaan, en alle denzelfden geest van echte vrijheidszin en vaderlandslievende ademen. Die van het *Algemeen bestuur der Vereenigde Nederlanden van* 20 *en* 21 *nov.* 1813, en die van den *Admiraal* KIKKERT, verdienen hier herinnerd te worden; zij zijn, behalve in andere werken, geboekt in *Konijnenburgs Nationaal gedenkboek der Hern. Ned. Unie.* Behalve deze zijn in het krijgskundige nog te vermelden: *de oproeping aan de Duitschers van* KUTUSOW, in den naam des keizers van Rusland en des konings van Pruissen, te Kalisch 13/25 maart 1813; — voorts *de proclamatie van Alexander I, keizer van Rusland aan zijn leger*, eer hij van Wilna afreisde; — eindelijk *de proclamatie aan de belgische soldaten van den Luit. Gen.* EVERS; alle welke stukken in de geschiedkundige schriften van dien tijd te vinden zijn.

en volksbelangen handelt. Het hoofddoel dezer ſtukken is overreding tot zeker gevoelen, waartoe gewoonlijk mannelijke en ſierlijke redevoeringen het beste dienen. Het eerſte vereischte dezer redevoeringen is overtuiging van het verſtand, waartoe het opwekken der hartstogten niet zelden uitſtekend bevorderlijk is. Ten einde te zien, welk eene uitmuntende oefenſchool voor deze ſoort van voordragt ons vaderland in de vergadering der Staten-Generaal oplevert, hebbe men alleen op te ſlaan de meergemelde Jaarboeken van het Koningrijk der Nederlanden, of andere ſtaatsoorkonden waarin men menigvuldige uitmuntende voorbeelden in deze ſoort van ſtijl aantreft.

5. *Gepaste voordragt in wetten en verordeningen.*

§ 824. Door wetten verſtaat men, in den eigenlijken zin van het woord, de bepalingen van de pligten en regten der burgers van den ſtaat jegens den ſtaat zelven, of jegens elkander. Uit de eerſte betrekking ontſtaat de ſtaatswetgeving in politie- finantie- en krijgszaken; uit de tweede de wetgeving voor de regtspleging in burgerlijke en lijfſtraffelijke zaken.

§ 825. Daar elke wet eene uitdrukking van het ſtaatsdoel voorſtelt, en hieraan elk burger van den ſtaat zich moet onderwerpen, zoo vordert dezelve eene onbepaalde gehoorzaam-

heid, en daar ieder burger het ſtaatsdoel erkent, zoo kan bij het daarſtellen van den vorm der wet zelve het oogmerk niet zijn, om diegenen, welke men in verpligting wil ſtellen, door gronden te onderrigten of te overtuigen.

§ 826. Een en ander wordt als geheel overtollig aangemerkt, daar het in het gezond verſtand des burgers met regt verondersteld wordt. Hieruit blijkt, dat in de wetten, vorm en uitdrukking juist bepaald en gebiedend zijn moeten.

§ 827. De bepaaldheid vereischt niet ſlechts algemeene verſtaanbaarheid, maar ook zulke uitdrukkingen, welke de verwisſeling met overeenkomſtige denkbeelden volſtrekt onmogelijk maken. De vervaardiger eener wet moet dus in de keus der uitdrukkingen met de uiterſte omzigtigheid te werk gaan, dewijl de wet voor allen is. In elke wet, die voor alle burgers van eenen ſtaat verbindend zijn zal, moet men zich naar de ſtrengſte regels van den ſtijl gedragen. De juist bepaalde hoofdgedachten eener wet moeten zoo veel mogelijk zamengedrongen, en alles, wat niet onmiddellijk tot het oogmerk dienſtig is, afgeſneden worden. Het gebiedende en verbiedende moet liggen in de kortheid en juistheid van het gebod en verbod, en in de uitdrukkingen, die op den wil het ſterkſte werken.

§ 828. Door verordeningen verſtaat men

in het algemeen elke bepaling van organieke middelen ter bereiking van het ſtaatsdoel. Dikwijls echter worden reeds voorhanden zijnde voorſchriften nog naauwkeuriger door andere bepaald, en alsdan noemt men deze verklaringen (explicatien, interpretatien), ter onderſcheiding van dezulken, welke als geheel nieuwe en algemeene wetten aan te merken zijn, en bij voorkeur verordeningen genoemd worden. Zijn de verordeningen voor alle leden van den ſtaat verbindend, zoo heeten zij algemeene, maar hebben zij ſlechts betrekking tot zekere klasſen of enkele ſtaatsburgers, zoo zijn het bijzondere verordeningen.

§ 829. De algemeene verordeningen bevatten, naar het oogmerk, dat daardoor bereikt wordt, naar het onderwerp, dat zij betreffen, naar den vorm, in welken zij verſchijnen, de benaming: beſluiten (decreten), declaratien, publicatien, ook blootelijk verordeningen (b. v. ſtedelijke verordeningen), reglementen, circulairen, inſtructien, enz.

§ 830. De bijzondere verordeningen heeten reſcripten, beſcheiden, mandaten, enz.

§ 831. Beſluiten (decreten) zijn verordeningen, ter ſtipte nakoming, door den vorst zelven of het ſtaatsbeſtuur uitgevaardigd, zoo

wel voor het geheele volk, als somtijds slechts voor zekere bijzondere personen geschikt.

§ 832. Door patenten verstond men te voren die openbare stukken, welke door den vorst zelven of door het hoogste staatsbestuur, bij gewigtige veranderingen in de regering bekend gemaakt werden, ter nakoming of ter overneming van zekere pligten, welke in die veranderingen haren grond hadden, b. v. patent ter bijeenroeping der algemeene staten. Men houdt zich echter thans niet meer aan het gegeven begrip, maar geeft dien naam meer aan zoodanige stukken, die blootelijk een openbaar berigt bevatten, hetwelk of het geheele volk, of een gedeelte van hetzelve of enkele personen betreft. Zoo ook noemt men patent eenen vrijheidsbrief, waarin iemand zekere voordeelen of voorregten toegestaan worden, als: voor de vervaardiging van werktuigen, voor de bereiding van waren, enz.; van daar patentwaren, enz. Ook de jaarbrieven van allen, die eenig maatschappelijk bedrijf uitoefenen, heeten patenten, b. v. patent als kaaskooper.

§ 833. Reglementen bevatten de voorschriften en naauwkeurige omschrijving van de wijze, hoe men in de uitoefening van zekere bedieningen, of in het ten uitvoer brengen van wetten en besluiten zich moet gedragen.

§ 834. Somtijds betreffen de reglementen de bepaling van den werkkring (ressort) eens be-

ſtuurs, de regten, die hetzelve heeft, en de verpligtingen, die op hetzelve rusten. In dit opzigt zijn het eigenlijk inſtructien, en dienen ook alleen deze benaming te dragen; maar de grenzen der reglementen en inſtructien zijn niet naauwkeurig bepaald. Men heeft algemeene en bijzondere inſtructien, b. v. voor de regeringen en voor enkele takken van beheer in de regeringen, als: inſtructien voor de ontvangers, aannemers, enz.

§ 835. In alle verordeningen, welke onmiddellijk van het opperhoofd des ſtaats, of uit zijnen naam uitgevaardigd worden, doet het beſchaafde verſtand den onvoorwaardelijken eisch, dat zij met duidelijkheid, omzigtigheid, nadruk en tevens in eenen behagelijken vorm vervaardigd worden, en dat in dezelve een geest heerſche, welke van de hoogſte verlichting in den ſtaat te verwachten is.

§ 836. Zullen de verordeningen eene algemeen verbindende kracht hebben, zoo moeten zij ook voor de minder beſchaafde onderdanen volkomen verſtaanbaar zijn; dewijl juist op dat gedeelte des volks het meest door de wetten moet gewerkt worden.

§ 837. Hetgeen met weinige woorden verſtaanbaar kan gezegd worden, behoeft geene lange verklaringen, bijvoegſels, omſchrijvingen, enz. Al te groote kortheid is echter nog ſcha-

delijker; dewijl zij dikwijls tot misverstand of onduidelijkheid aanleiding geeft; te meer daar het publiek geene ophelderingen vragen kan, en het zeer ongeschikt is, wanneer de wetgever zich genoodzaakt ziet, met eene verklaring (interpretatie) der wet achteraan te komen.

§ 838. De vervaardiger eener verordening moet daarom de kennis en bekwaamheden van zijn publiek naauwkeurig kennen; bijzonder wanneer niet zoo zeer de bepaling van zekere regten, als wel iets, dat eene heilzame strekking heeft, bedoeld wordt. Daar hieromtrent de gevoelens van een groot publiek onderscheiden zijn; zoo moet de vervaardiger naauwkeurig in aanmerking nemen, uit welk gezigtpunt het bekend geworden onderwerp beoordeeld worde, ten einde alzoo tot het gevoelen van het publiek te kunnen afdalen, het juiste begrip des onderwerps bestemmen, en met gronden aantoonen, wat en waarom datgene opgevolgd moet worden, dat ter algemeene kennis gebragt wordt.

§ 839. Volgt op eene vroegere verordening eene nieuwe met bijvoegsels, om de eerste bepalingen nog naauwkeuriger uit te drukken en nieuwe voorschriften te geven, zoo is het altijd noodzakelijk naar de oude verordeningen te verwijzen, ter tijd, plaats en omstandigheden, onder welke zij gegeven werden, in de inleiding kort en geschiedkundig op te geven; opdat het algemeen

daardoor een bewijs verkrijge van het gewigt der zaak, en tevens eene beschamende herinnering aan het niet opvolgen van een nuttig voorschrift.

§ 840. Komen in eene algemeene verordening enkele voorschriften voor, welke niet met het hoofdonderwerp in een onmiddellijk verband staan, zoo moeten zij aan hetzelve ondergeschikt en zoo geplaatst worden, dat zij hetzelve niet verduisteren. Men moet het algemeene van het bijzondere scheiden; het eerste vooraf aanvoeren en het laatste zoo laten volgen, dat het altijd het eerste tot grondslag heeft. Hierdoor ziet men het geheel gemakkelijker over en maakt het gebruik der verordening gemakkelijker.

§ 841. Het algemeene in zulk eene verordening is of datgene, waartoe alle burgers van den staat verpligt zijn, of het is de voorstelling van het onderwerp en de voorwaarden, op welke hetzelve in het algemeen met de hulp der burgers verwezenlijkt moet worden. In den aanvang de orde op te geven, die men volgen wil, strijdt tegen den geest en vorm van zulke verordeningen; maar de grond der verdeeling moet bij elke afdeeling terstond in het oog vallen, opdat men in staat zij, de volgende hoofd- en onderverdeelingen zelf in zijne gedachten aan te vullen of het plan te overzien, hetwelk bij de verordening ten grondslag ligt.

§ 842. Heeft men op deze wijze het algemeene

duidelijk en in een helder licht daargesteld, zoo moet men het bijzondere, dat enkele burgers verpligt, of wat naauwkeuriger te omschrijven is, onder het beding volgen, dat de zamenhang met het algemeene terstond in het oog valle. De bijzondere voorstellen moeten behoorlijk op en uit elkander volgen, zoo dat elk een geheel uitmaakt, dat op zich zelf verstaanbaar is, en geene verdere verklaring door volgende voorstellen behoeft. Ook moet niets verondersteld worden, hetwelk zich niet naar de omstandigheden en gesteldheid der lezers laat veronderstellen. Daarbij denke men echter niet, door herhalingen, wijdloopige beschrijvingen, enz. dit te zullen verhelpen. De verstandige lezer wordt er door vermoeid en de minder beschaafde in verwarring gebragt.

§ 843. Eindelijk moet elke paragraaf slechts een hoofdvoorstel bevatten; of moeten er volstrekt verscheidene voorstellen verbonden worden, om juist door deze verbinding der voorstellen meer klaarheid te bewerken, of den indruk te versterken, zoo kan het toch slechts onder die voorwaarde geschieden, dat de gelijksoortige inhoud derzelve zulk eene verbinding toelaat, en de reden daarvan onmiddellijk in het oog valt.

§ 844. Daar de innerlijke doelmatigheid der wetten en verordeningen niet altijd genoegzaam is, om derzelver aanzien te doen gelden, zoo vereischt deze nog altijd zekere uiterlijke midde-

len, namelijk: de belooningen en straffen; dan het is op geenerlei wijze onverschillig, hoe van deze middelen gebruik gemaakt wordt, en men moet veelmeer met het grootste beleid te werk gaan, wanneer zij dat bewerken zullen, wat men van dezelve denkt te mogen verwachten.

§ 845. De belooningen bestaan deels in aanmoedigingen, deels in bepaalde beloften, welke vervuld moeten worden, zoodra de pligtschuldigen de voorschriften nakomen. De eerste worden in algemeene uitdrukkingen opgesteld, bij welke altijd het denkbeeld te gronde ligt: hoe zeer het den wetgever tot genoegen zal zijn, en hoe hij diegene met bijzondere goedheid zal aanzien, en naar gelang der omstandigheden beloonen en bevorderen zal, welke zich door de opvolging der bekomene bevelen onderscheiden. Gewoonlijk worden zulke belooningen of dadelijk bij het begin der bevordering uitgedrukt, of men besluit met dezelve. Het komt echter daarbij er op aan, dezelve die plaats te geven, waar de belofte den sterksten indruk maakt, en dat men door dezelve overtuigd worde, dat het ernstig gemeend en geen bloot voorgeven, of eene gewone spreekmanier zij, van welke men weet hoe men dezelve moet opvatten. Tegen zulk een oordeel moet de steller zich alzoo zoeken in zekerheid te stellen, en zijne uitdrukkingen zoo kiezen en zamenstellen als zulks het opgegevene

oogmerk vereischt. Meer laat zich in het algemeen hierover niet zeggen, dan dit nog, dat zulke aanmoedigingen immer groote uitwerkſelen zullen hebben, als de met nadruk uitgeſprokene bevelen, vooral in zaken, welke grootendeels van den goeden wil der burgers afhangen, en waarin aan derzelver willekeur een vrije loop gelaten moet worden; daar het in hunne magt ſtaat, tegen het bevel te handelen, zonder te vreezen, dat men hen ontdekt.

§ 846. De bepaalde beloften, dat men geld, prijzen, bevorderingen, eereteekens, enz. aan diengenen zal uitdeelen, welke de gegevene verordening ſtiptelijk en naar geweten opvolgt, hebben het goede, dat in het bijzonder zulke burgers tot naijver worden opgewekt, wien het, uit gebrek aan beschaving, aan edeler beweeg-redenen ontbreekt. Zij brengen echter ook aan den anderen kant het kwade te weeg, dat zij de eigenbaat aanzetten, en dikwijls zelfs tot bedriegerijen aanleiding geven, waardoor de goede bedoelingen des wetgevers ook bij de betergezinden kunnen verwoest worden.

§ 847. Op beide deze zaken moet men derhalve wel acht geven, en zich eerst de vraag voldoende beantwoorden, of met het bedoelde oogmerk overeenkome, eene belooning in geld of dergelijke te beloven. Ook moet men niet in het algemeen eene zekere ſom beloven, zonder er het

beding naauwkeurig bij te voegen, onder welk het zal uitbetaald worden, en dit naderhand aan het nader onderzoek en de beslissende omstandigheden willen overlaten. Waar bij het algemeen zulke twijfelingen over den onzekeren uitslag der zaak ontstaan kunnen, daar is de belofte zoo goed als niet gedaan. Hieruit heeft men den regel: dat men ook bij zulke beloften met de uiterste voorzigtigheid behoort te werk te gaan, en dat het raadzamer is, zoodanige slechts in het algemeen uit te drukken, om na gedaan onderzoek des te gepaster te kunnen beloonen.

§ 848. Wat de waarschuwingen, bedreigingen en straffen, bij verordeningen bepaald, betreft, zoo kan men niet ontkennen, dat zij dezen een zeker plegtig aanzien geven, eenen hoogeren graad van werkzaamheid mededeelen, en de betrekking bepaaldelijk doen kennen, welke er tusschen den wetgever en de onderdanen plaats zal grijpen. Dan ook hier verijdelen ligt verkeerde middelen het goede oogmerk, en men moet ook hier met de grootste voorzigtigheid en beleid, de bepaling eener straf wikken.

§ 849. De wetgevers dwalen namelijk veeltijds daarin, wanneer zij gelooven, dat de sterkste middelen ook het sterkste moeten werken. De strengste en zwaarste straffen worden juist het minste gevreesd; dewijl men weet dat zij toch niet naar derzelver gansche gestrengheid vol-

trokken worden, naardien zulks zonder de grootste onregtvaardigheid, en zonder den overtreder geheel ongelukkig te maken, niet geschieden kan. Zoo wordt met geldstraffen in vele gevallen weinig uitgerigt, aangezien de overtreders der wet van te voren hunne berekening maken, hoe veel zij, ontdekt wordende, te betalen hebben. Zij stellen daartegen de winst, welke zij aan den anderen kant bekomen, en zoo besluiten zij gemeenlijk met de wet te overtreden; dewijl het toch nog mogelijk is, dat zij niet ontdekt worden.

§ 850. Veel gemakkelijker zal dus het doel en de opvolging eener verordening te bereiken zijn, door of eene zeer zachte straf te kiezen, om dezelve des te gewisser uit te oefenen, of de straffen (zoo mogelijk) geheel onbepaald te laten; daarmede slechts in het algemeen te dreigen; het te doene onderzoek echter des te strenger interigten, en dan na bevind van zaken een regtvaardig vonnis, zonder aanzien des persoons, uit te spreken.

§ 851. De straffen moeten ook niet al te kort en hard zijn, en alzoo het aanzien hebben als of dezelve den wetgever door de hoogste gramschap waren ingegeven; maar veeleer uit de verordening zelve voortvloeijen, en in eenen ernstigen doch niet harden vorm verschijnen.

§ 852. Het opstellen eener nieuwe verordening, in het bijzonder wanneer deze eene alge-

meen verbindende kracht hebben zal, moet het werk van een rijp overleg en van het doordachtste onderzoek van alle betrekkingen en omstandigheden zijn. De opgeklaarde geest voor het algemeen welzijn en billijkheid, moet zich in elke verordening vertoonen, in elken regel waargenomen worden; zij moet aan geene verklaring (interpretatie), verandering (alteratie), vermeerdering (ampliatie) enz. onderhevig zijn, en elke twijfeling zelf beantwoorden. Is aan dit vereischte voldaan, zoo zullen de schadelijke gevoelens, dat men zich overhaast hebbe, en van zijne dwaling terug gekomen zijnde, zijne misslagen verbeteren zal, nooit kunnen opkomen. De wet zal door hare innerlijke waarde achting en eerbied inboezemen, en zich in het aanzien staande houden, dat ter gewillige en stipte opvolging onontbeerlijk is.

§ 853. Ten aanzien van den vorm der verordeningen is op te merken, dat elke verordening, die eenigermate van gewigt is, drie afdeelingen heeft: de inleiding, waarin de redenen en gronden aangevoerd worden, welke tot de verordening aanleiding gegeven hebben; de verordening zelve, en het slot. De voorstellen moeten in de verordening behoorlijk gescheiden, en of onder hoofd- en onderafdeelingen gebragt, of in doorloopende paragrafen en nummers afgedeeld worden, al naar mate, dat door het een

of ander het overzigt of het uitvinden der enkele voorschriften bevorderd wordt. Te dien einde worden ook wel de paragrafen met korte inhoudsaanwijzingen voorzien, die aan den kant der paragrafen of boven dezelve geplaatst worden. Bij korte verordeningen zijn de vermelde afdeelingen onnoodig.

§ 854. Het slot moet zich naar den inhoud der verordening schikken. Daarin wordt of vastgesteld, hoe de bekendmaking derzelve zal plaats hebben, of de wensch en hoop uitgedrukt, dat de pligtschuldigen de gegevene voorschriften pligtmatig zullen nakomen; ook wel tevens de straf bepaald, welke den overtreder der wet treffen zal; of er wordt kortaf met het formulier geëindigd: „waarnaar zich ieder te gedragen hebbe." Wat de overige gebruikelijke vormen betreft, zoo moet men zich naar het bestaande gebruik rigten. In de Nederlanden is de vorm zeer eenvoudig: boven wetten, verordeningen en andere stukken wordt de naam des Konings dan slechts geplaatst; wanneer zij van hem zelven voltrokken worden. Is dit het geval niet, zoo verschijnen zij zonder eenige formaliteiten, onder den naam der ambtenaren, welke dezelve uitvaardigen.

§ 855. Publication zijn openbare stukken, door welke of het geheele publiek of een gedeelte van hetzelve een berigt ter opvolging of leering wordt medegedeeld. In het eerste

geval komen zij niet de verordeningen overeen; in het laatste behelzen zij een openlijk onderrigt, om een algemeen nuttig doel te bereiken, of ook wel eene goedkeuring, waardoor daden, uit pligtgevoel verrigt en tot het algemeen welzijn strekkende, erkend worden. De onderrigtingen moeten zoo algemeen verstaanbaar en bepaald als mogelijk uitgedrukt worden, zoodat elk de voorschriften opvolgen kan, zonder verder onderrigt te behoeven.

§ 856. De bedoelingen moeten daarin met naauwkeurigheid en eene zekere vaderlijke welwillendheid opgegeven worden, zoodat er geene misvattingen plaats grijpen, geene bijoogmerken aangewreven worden en geene klagten van eenigen dwang zijn kunnen. Bij goedkeuringen moet het welgevallen in gepaste en edele uitdrukkingen opgesteld zijn, en daarbij wel bedacht worden, dat elke weifelende en voor meerdere uitleggingen vatbare uitdrukking, den geprezenen in de goede meening van het publiek kan doen dalen, en hem zelfs dikwijls belagchelijk maakt.

§ 857. Het opstellen van een reglement behoort tot de moeijelijkste werkzaamheden, welke eenen ambtenaar kunnen opgedragen worden. Het komt daarbij geheel op de juiste en duidelijke bewerking der onderwerpen aan, die in hetzelve ter opvolging gegeven en beschreven moeten worden.

§ 858. De hoofdregel bij het bearbeiden der reglementen is, de algemeene ambtspligten zoo duidelijk te bepalen, dat zelfs een gewoon verstand dezelve begrijpen kan, en daar, waar het op de eigenlijke behandeling der werkzaamheden en op eenen gelijken uitwendigen vorm aankomt, zeer naauwkeurig en uitvoerig te zijn.

§ 859. Hiertoe volgt, dat de steller van een reglement niet alleen eene grondige en veelomvattende kennis, zoo bespiegelende als beoefenende, in het gegevene vak hebben, maar, dewijl het staatsgebouw een geheel vormt, dat in zijne enkele deelen onafgebroken zamenhangt, ook de geheele staatsinrigting kennen moet; hetzij het daarop aankome, dat de takken van werkzaamheid verbeterd, of dat zij ten aanzien van derzelver vorm nieuw ingerigt (georganiseerd) moeten worden. Dan dit is nog niet genoeg; de steller moet de vereischte plaatselijke kennis bezitten; dewijl deze alleen hem in staat stelt, de voorwerpen uit derzelver waar gezigtpunt te beschouwen, en op het naauwkeurigste te bepalen. Bij dit alles is het nog noodzakelijk, ofschoon het eerste ontwerp eenen met zulke kundigheden toegerusten man overgelaten is geworden, dat hetzelve aan onderscheidene zaakkundigen voorgelegd en door hen onpartijdig onderzocht worde.

§ 860. In de inleiding van het regle-

ment worden zeer kort de redenen opgegeven, welke tot hetzelve aanleiding gegeven hebben. Somwijlen worden ook in de inleiding terstond de hoofdgronden opgegeven, waarop het geheele reglement berust, en deze terstond door eenen geschikten overgang met het reglement zelf verbonden. Aan de inleiding moet bijzondere vlijt besteed worden, om dezelve in een bevallig gewaad voor te dragen; opdat men niet dadelijk bij den aanvang door eenen moeijelijken stijl afschrikke. In het reglement zelve moeten, zoo als in andere verordeningen, de algemeene stellingen de bijzondere voorafgaan. Het geheel wordt naar zijnen omvang in afdeelingen, hoofddeelen, hoofdstukken en paragrafen verdeeld; en met de hoofd- en bijzondere inhoudsaanwijzingen voorzien. Betreft het reglement den werkkring van een bestuur of eenen enkelen ambtenaar, zoo is het eigenlijk eene instructie, bij welker vervaardiging de bovenaangevoerde regels in acht zijn te nemen.

§ 861. Circulairen of rondgaande brieven worden door een hooger bestuur aan de gezamenlijke, aan hetzelve ondergeschikte besturen of ambtenaars gerigt, om bevelen, besluiten en dergelijke tot derzelver kennis te brengen.

6. Schrijftrant in rescripten, resolutien en beschikkingen.

§ 862. Door rescripten verstaat men alle bijzondere voorschriften, welke namens den vorst, of het onmiddellijk aan hem ondergeschikte bestuur (ministerie), op het verzoek van een bijzonder persoon, op het berigt en voorstel van een ondergeschikt bestuur, of uit eigene beweging uitgevaardigd worden. Men noemt ook zulke stukken rescripten, welke van de opperste geregtsbesturen (minister, ministerie van justitie) aan de ondergeschikte besturen in burgerlijke (civiele) en lijfstraffelijke (criminele) zaken afgegeven worden, en waardoor of eene spoedigere regtspleging bedoeld, of het mededeelen van een berigt verlangd, of eene regtsverordening bepaald wordt.

§ 863. Doorgaans worden bij rescripten geene gronden aangevoerd, dewijl de ondergeschikten moeten vooronderstellen, dat de overheid, welke een rescript geeft, de zaak van alle zijden overwogen en onpartijdig beslecht heeft. In finantie- en politiezaken is het echter menigmaal noodzakelijk, door gronden op de overtuiging te werken, en de ondergeschikten in het juiste gezigtpunt te plaatsen, uit hetwelk zij de zaak te beschouwen hebben.

§ 864. De rescripten vorderen, volgens der-

zelver aard eene meer behagelijke wijze van uitdrukking dan de wetten en verordeningen, daar zij in zekere mate tot de perfoonlijke opftellen, of tot diegene behooren, welke aan een bepaald beftuur gerigt worden. Er behoort geen ruwe, bijtende toon in de ftukken der landscollegiën aan de ondergefchikten te heerfchen. Den dwazen der wijze men met gematigdheid en gronden te regt; in de vermaning menge men geene verachting en vernedering; bij berispingen make men geene toefpeling op perfonen, en bij ftraffen verrade men geenen haat; en verre zij in dit fchrijven alle zedepreken en elke ter zake niet dienende fpeling van het vernuft.

§ 865. De hoogere zullen aan hunne ondergefchikte beambten, zonder hun aanzien en dat van hunnen werkkring iets te kort te doen, hunne uitdrukkingen door het aangename van den vorm weten te verzachten. In plaats dus van den ondergefchikten bevelen toe te zenden, welke in eenen gebiedenden toon gefchreven zijn, of met eene aan droogheid grenzende kortheid opgefteld zijn, behooren veeleer de hoogere ambtenaars den geest en de beweegredenen van het bevel, tot welks uitvoering zij verpligt zijn, te ontwikkelen. Zulke vaderlijke inlichtingen zullen den onbedrevenen te hulp komen, het werk gemakkelijker maken en eenen fchoonen naijver verwekken; terwijl het daarentegen niet misfen kan, of

hardheid en onvriendelijkheid brengen in eene groote mate neerslagtigheid en misnoegen te weeg.

§ 866. De beroepstijl, als stijl van rescripten en lands beschikkingen in het algemeen, moet echter geen zwakke, zoete, geene pligtplegingsstijl zijn. Dit ware beneden de waarde eener regering en derzelver beambten. Deze moeten de waarde van hunnen post in geenen deele te kort doen; maar een geest vol menschenliefde moet zich in hunne taal even zoo wel voordoen, als zich die in elk beschaafd mensch voordoet, al spreekt hij ook met zijnen minsten bediende.

§ 867. Ook bij bevelen en verordeningen moet men het onaangename, dat zij mogten hebben en niet altijd te vermijden is, door het aangename van den vorm verzachten; het zij door dit als onvermijdelijke noodzakelijkheid; het zij als een natuurlijk gevolg der staatsinrigting, of der gestoorde orde voor te stellen. Men trachte door belangstelling de gemoederen genegener te maken, om zich aan het onvermijdelijke te onderwerpen, en, in plaats van dezelve tot misnoegen en haat op te winden, achting voor de wet en derzelver handhavers in te boezemen.

§ 868. Deze geest gebiedt om aan ambtenaren, welke eenen geringen misslag begaan hebben, en die anders met trouw, vlijt en omzigtigheid hun ambt waarnemen, niet even harde verwijtingen te

doen als aan anderen. Men late het veeleer bij eene herinnering verblijven, met de aanmerking, dat men zich in het toekomstige meer oplettendheid en eene naauwkeurige opvolging enz. belooft.

§ 869. Zijn er antwoorden of ophelderingen betrekkelijk gegevene berigten in rescripten voorhanden, zoo worden dezelve vermeld en de aanleiding er toe kortelijk opgegeven. Beschikkingen (dispositien) worden op voorstellingen en verzoeken gegeven, en zijn gunstig of ongunstig.

§ 870. De gunstige beschikkingen, bij welke een verzoek ingewilligd wordt, kunnen eenvoudig en kort zijn, daar de verzoeker meestal zelf de gronden opgegeven heeft, waarop zijn verzoek toegestaan kan worden, of de zaak is zoo duidelijk, dat het volstrekt nutteloos zijn zonde, daaromtrent nog iets te zeggen. De inwilliging moet evenwel met die waardigheid, ernst en bepaaldheid uitgedrukt worden, welke het onderwerp en het aanzien des bestuurs vorderen. Geheel anders is het daarentegen gelegen met de weigerende beschikkingen, die grooter van omvang zijn en naauwkeuriger uiteengezet moeten worden. De voordragt wordt namelijk geheel, zonder eenige bepaling afgeslagen, wanneer dezelve met de wetten strijdig is, of op valsche gronden steunt. In

het eerste geval wordt het verzoek kort en bepaald, met eene enkele verwijzing naar de bestaande wet of inrigting, als ongepast afgewezen. Eene wijdloopige bewerking zou hier zoo overtollig als ondoelmatig zijn. Berust het verzoek op valsche gronden of onjuiste daadzaken, zoo zoude het met de waarde des bestuurs strijden, wanneer het zich in uitvoerige wederlegging wilde inlaten, daar alleen de dwalende aan zich zelven zijne dwaling te wijten heeft, en het zij door zich zelven het zij door anderen van zijne dwaling kan overtuigd worden.

§ 871. Bestaat het verzoek uit onderscheidene punten, van welke eenige toegestaan en andere verworpen moeten worden, of zoo als het geval ook zijn kan, dat het ingediende stuk slechts een enkel onderwerp betreft, en dit op zich zelf wel, maar uit hoofde der omstandigheden, of zoo als het verzocht is, niet toegestaan kan worden, zonder dat men tegen de wetten handelt; zoo moet ook hiernaar de zamenstelling ingerigt worden. Men drukt zich namelijk in dezelve zoo uit, dat de opsteller van het verzoek terstond inziet, waarom hem hetzelve gedeeltelijk, zoo als het opgegeven is, geweigerd moet worden. Ook is het dan niet noodig, zich met de gronden in te laten, wanneer deze terstond in het oog vallen, of zonder moeite kunnen gevonden worden.

§ 872. Bij hoogere besturen is het volgen-

de van belang: wanneer iemand door een ondergeschikt bestuur wegens een ten deele onaannemelijk verzoek reeds is afgewezen, en echter zich niet van zijn ongelijk kan of wil overtuigen, maar zich aan het hoogere bestuur wendt, zoo wordt, bij bevind van juiste beoordeeling, de klager kortaf weder naar het ondergeschikt bestuur verwezen. Redenen zullen in zulk geval slechts dan te geven zijn, wanneer uit de voordragt duidelijk kenbaar is, dat men uit onwetendheid of onbekendheid met de wetten gedwaald hebbe; want zulk eene dwaling verdient verschooning.

§ 873. Eindelijk kan een verzoek ook om die reden geweigerd worden; dewijl daarin de wezenlijke punten niet bevat zijn, die aangevoerd moeten worden, wanneer daarop uitspraak moet gedaan worden. Hierop make men den verzoeker (requestrant) opmerkzaam en late het aan hem over, de gebreken te verhelpen.

§ 874. De regel om bij weigerende beschikkingen de redenen onaangeroerd te laten, is echter aan menigvuldige uitzonderingen onderhevig. Men moet daarbij telkenmale op het onderwerp en den persoon naauwkeurig acht geven, en daaruit volgt, dat het dikwijls noodzakelijk is, grondige en omstandige besluiten op te stellen.

§ 875. Elk onderwerp laat zich van verschillende zijden beschouwen, en elk, die bij een be-

ſtuur om iets verzoekt, meent regt te hebben en te kunnen vorderen, dat hem zijn verzoek toegeſtaan worde. De zaak kan echter van dien aard zijn, dat het moeïjelijk is, den verzoeker met weinige woorden en uitdrukkingen begrijpelijk te maken, waarom men zoo en niet anders beſlist hebbe; of er kunnen in eene en dezelfde zaak hernieuwde voorſtellingen en beſchikkingen (dispoſitien) voorkomen.

§ 876. Onder zulke en dergelijke omſtandigheden kan het voor een beſtuur niet om het even zijn, hoe de verzoeker over de uitſpraak denkt, en niet ſlechts vordert het de billijkheid, maar ook het beleid, dezen in hetzelfde gezigtpunt te plaatſen, uit welke de eerſte de zaak beſchouwd heeft, en bijgevolg de gronden voor de tot dusverre gegevene beſchikkingen aan te voeren; ten einde hem kortelijk van de onregtmatigheid zijner vordering te overtuigen en hem geruſt te ſtellen.

§ 877. Er heerſche voorts in het geheel eene ernſtige doch geenszins beleedigende taal, die duidelijk te kennen geeft, dat men wenscht te overtuigen en te onderrigten. Hoe voor het overige de gronden, de bijzondere onder de algemeene, of omgekeerd, gerangſchikt moeten worden, of zij met nummers voorzien, of alle in eene of meer volzinnen zamengedrongen moeten worden, hieromtrent moet het onderwerp van het ſtuk,

de perſonen, met wie men te doen heeft, en het doel, dat men bereiken wil, beſlisſen (*).

7. Berigtende voordragt.

§ 878. Door een **berigt** verſtaat men de ſchriftelijke mededeeling van een ondergeſchikt aan een hooger beſtuur over onderwerpen, die tot den werkkring van beiden behooren. Het ondergeſchikte beſtuur doet berigt of op order of ambtshalve. Naar aanleiding hiervan en volgens het doel der voordragt treft men de volgende ſoorten van berigten aan, als: **aanwijzing**; **verſlag** (rapport); **aanvragen**; **meeningen**; **het dienen van berigt**, **conſideratien en advies**, en **verantwoordingen**. Dikwijls vereenigen zich meer dan eene dezer ſoorten in één berigt, b. v. wanneer eene aanvraag zonder eene daarmede verbondene aanwijzing niet kan verleend worden.

§ 879. Het zamenſtel van alle deze berigten berust in het algemeen op dezelfde regels; maar de verſcheidenheid der onderwerpen in den openbaren werkkring vordert nu de eene, dan de andere voorſtelling en omkleeding. Hiervan zijn

(*) Wij verwijzen kortheidshalve naar de meergemelde *Jaarboeken van het Kon. der Nederlanden door* STUART, en tevens ook bijzonder naar het *Staatsblad*, alwaar men in deze en volgende soort van stukken mede uitstekende voorbeelden aantreft.

de volgende bijzonderheden omtrent de voormelde soorten op te merken.

§ 880. Het doel van elke aanwijzing is, den perſoon of het beſtuur, aan hetwelk dezelve gerigt wordt, eene juiste en volkomen geschiedkundige kennis van de daadzaak of verhandeling, welke het onderwerp uitmaakt, te verſchaffen.

§ 881. Geſchiedkundige waarheid, volkomenheid en klaarheid zijn de drie wezenlijke vereischten van eene aanwijzende voordragt.

§ 882. De berigten moeten zuiver geſchiedkundig zijn, dat is, men moet zich in dezelve alleenlijk tot berigtgeving bepalen, zich van alle inmenging van redekaveling onthouden, en dit aan hem overlaten, die ter beoordeeling der zaak, ter ontwikkeling der gevolgen uit de medegedeelde daadzaken, geroepen is.

§ 883. De onderwerpen der kennisgevingen zijn voorvallen, gebeurtenisſen, welke ter kennis van het hoogere beſtuur gebragt moeten worden. Is de zaak van dien aard, dat het ondergeſchikte beſtuur, tot wier kennisneming dezelve eigenlijk behoort, uit hoofde van derzelver gewigt, niet zelf beſlisſen kan, maar eerst bevel van het hoogere beſtuur inwacht, zoo is het berigt tevens eene aanvraag. Zulke ſtukken worden, zonder eenige inleiding, met de zaak zelve aangevangen, en in het ſlot wordt de zaak aan de beſlisſing van het hoogere beſtuur overgelaten.

§ 884. De inrigting der **aanvragen** wordt door de vraag zelve aan de hand gegeven: de aanvrager wil van zijnen twijfel ontheven en met betrekking tot zijn te houden gedrag door een antwoord onderrigt worden. Daaruit volgt, dat het **twijfelachtige punt** zelf, en de redenen waarom men zich in twijfel bevindt, klaar en duidelijk voorgesteld en ontwikkeld moeten worden.

§ 885. Dikwijls draagt men bij aanvragen ook **zijne eigene meening** voor, namelijk, in gevallen, dat zekere omstandigheden of betrekkingen twijfelingen veroorzaken. Alsdan kan de berigtgever bij de gronden van zijne twijfeling ook vermelden, hoe hij zelf deze twijfeling opgelost, en zelf gehandeld zoude hebben, wanneer hij de beslissing niet aan hooger inzigt had willen overlaten. Hij matigt zich op deze wijze niets aan, maar zal integendeel, wanneer zijne gronden gepast zijn, zich daarmede verdienstelijk maken. Slechts vordert de ondergeschikte betrekking, dat hij zijne meening niet in den vorm van eene regtstreeksche voordragt, maar slechts als een bij nadenken zich opdoend denkbeeld, doe voorkomen. — Wanneer men berigt inzendt omtrent een opgegeven onderwerp, met bijvoeging van zijne eigene meening en oordeel, alles op bekomen bevel of verzoek, zoo noemt men dit: **dienen van berigt, consideratien en advies.** — **Verslag** (rapport) wordt genoemd

elke dienstmededeeling ten gevolge van hiertoe ontvangen bevel.

8. *Verzoek- klaag- en smeekschriften; voordragten, gedenkschriften.*

§ 886. Verzoek- klaag- en smeekschriften (requesten, petitien, supplicatien) benevens voordragten en gedenkschriften zijn stukken, in welke bij besturen of enkele personen eene zaak voorgedragen wordt, met oogmerk om een besluit overeenkomstig met het gedane verzoek te bewerken. De zaak berust of op inwilliging van eene bloote gunst, of op het erkennen van een regt of eene billijkheid. In het eerste geval is het stuk een smeekschrift; in het tweede een verzoek- of klaagschrift. Bij de eerste liggen genadezaken, bij de laatste regtszaken ten gronde. Van deze stukken onderscheiden zich de gedenkschriften (memorien) alleen daardoor, dat bij deze alle formulieren van aanspraak wegvallen, en zij zich er bij bepalen, eene zaak kort en getrouw voor te stellen. Men bedient zich van dezelve deels als bijlagen in breedvoerige zaken, welke meeningen, voorslagen, enz. behelzen; maar deels ook, wanneer men eene aangelegenheid door een bestuur, aan hetwelk men niet ondergeschikt is, bij een hooge, of bij den vorst zelven, wil voordragen, en daarom den vorm eens verzoeks niet kiezen wil.

§ 887. De kunst der zamenstelling in deze stukken bestaat daarin, dat men de gronden voor de zaak zoo aan de gronden tegen dezelve weet over te stellen, dat de eerste het overwigt over de laatste behouden. De man van zaken komt zeer dikwijls in de noodzakelijkheid, om zaken te verdedigen, van welke hij zich zelven moet bekennen, dat de gronden voor door de gronden tegen eene zaak overtroffen worden. Hoe meer het gewigt van beide gronden aan elkander gelijk is, of naar de zijde van de tegengronden overhelt, hoe minder de steller van eene voordragt zich vleijen kan, dat de tegengronden een geheim voor anderen en voornamelijk voor hem blijven zullen, aan wien de voorstelling gerigt is. Hij moet veeleer veronderstellen, dat hij, die over de zaak beslissen moet, de tegenwerpingen of reeds kent en overziet, of dezelve opzoeken en met de gronden voor de zaak vergelijken zal. Daarom moet eene voorstelling, zal zij niet mislukken, in geenen deele eenzijdig gedacht worden, d. i. de steller moet bij het uitwerken van dezelve niet alleen de gronden opzoeken, welke voor zijne zaak spreken, hij moet ook overleggen, welke tegenwerpingen er voorhanden zijn; derzelver sterkte nagaan en of het wegens derzelver gewigt noodig is, dezelve elk in het bijzonder te weerleggen, of dat hij dezelve onaangeroerd kan laten, wel verzekerd, dat hare zwak-

heid en nietigheid ieder anderen, zoo wel als hem, moet in het oog vallen.

§ 888. Maar de zaak moet eenzijdig voorgesteld worden, dat is, de voordrager mag slechts dan zich inlaten, om de gronden voor en tegen af te wegen, wanneer hij genoegzaam zeker is, dat het gewigt de schaal naar zijnen kant doet overslaan. Alsdan kan hij het gerust aan den regter overlaten, de gronden aan weerszijden te onderzoeken; want hierbij waagt hij niets. In tegendeel wint hij, hoe klaarder en aanschouwelijker voor de bedaarde overtuiging hij het overwigt zijner gronden tracht te maken. Is de voordrager echter zelf onzeker, of niet de tegenwerpingen den voorrang verdienen, hoewel pligt of belang hem tot de sterkste verdediging opeischen, zoo is de vraag, of de gronden ter beslissing van stellige wetten, of van vrije wijsgeerige inzigten hunnen oorsprong ontleenen, of wel dat de uitspraak alleen van de stem des beslissers afhangt.

§ 889. Moeijelijk is in het eerste, veel gemakkelijker in het laatste, eene twijfelachtige, netelige zaak voordeelig voor te stellen. De menigvuldigheid van gevoelens en inzigten onder de menschen, over hetgene algemeen regt, waar en goed, wijs en voordeelig is, en de verscheidenheid van denkwijze maken het mogelijk, zelfs eene stelling, voor welker waarheid en regtmatigheid, naar algemeene grondstellingen geoordeeld, slechts

eene stem schijnt te bestaan, met goed gevolg aan te grijpen; maar waar de rede het gevoelen in de uitspraak van eene stellige wet geplooid heeft, daar vindt dit ten nutte maken van de menigvuldigheid der inzigten en gezindheden niet meer plaats.

§ 890. Ondertusschen moet men toch in beide gevallen beproeven met eene voorstelling door te dringen. Dan is de eerste regel, dat de voordrager in den toon van zelfvertrouwen op het gewigt zijner gronden spreke, derzelver zwakheid niet schijne te bemerken, maar het stilzwijgend aan den uitslag overlate, of men dezelve ontdekken zal of niet. Ten tweede wachte hij zich, de tegenwerpingen in een helder daglicht te plaatsen; immers, wanneer zij niet zoo nabij liggen, dat men dezelve niet kan voorbijgaan.

§ 891. Moeten echter de tegenwerpingen mede in den kring van het voorstel getrokken worden, zoo moeten zij van hare zwakste zijde getoond, daarentegen de gronden van derzelver overtuigendste zijde voorgesteld worden. Zelfs schijngronden mogen niet altijd geheel versmaad, maar aan dezelve kan een aangename, door schijn van nieuwheid verrassende glansgegeven worden.

§ 892. Bijzonder is het den pleitbezorger, zelfs naar de strengste zedekunde geoorloofd, in regtszaken, wanneer deze slechts geene bedriegerij ten oogmerk hebben, voor de zwakkere, naar

regterlijke waarschijnlijkheid verliezende partij, of voor den als misdadiger aangeklaagden en schuldig bevondenen nog eene beproeving te wagen, voor de eerste om het winnen der zaak, voor den laatsten om het verwerven van vrijspraak, verzachting of genade. Al staat hem hier ook geen ander middel ten dienste, dan eene kunstige, op schijngronden gebouwde voordragt, zoo heeft hij zijnen pligt vervuld, en het onpartijdig onderzoek der zaak aan den pligt des regters overgelaten. Dat door de uitvinding en 't opgeven van a f l e i d e n d e g r o n d e n geene verdichting van v a l s c h e d a a d z a k e n verstaan mag worden, behoeven wij naauwelijks aan te merken.

§ 893. Om een gunstig besluit bij dengenen voort te brengen, die de voordragt ontvangt, is er nog een ander a l g e m e e n h u l p m i d d e l, waardoor dikwijls meer dan door de innerlijke waarde der gronden zelven kan bewerkt worden, namelijk: de kunst om de zaak zelve den lezer zoo a a n t r e k k e l i j k als mogelijk te maken. Hiertoe behooren in het bijzonder zulke zaken, t e g e n w e l k e men v o o r i n g e n o m e n is, en die daarom met tegenzin aangehoord worden; verder ook die, welke van geen of slechts weinig belang zijn, en die men daarom met geene oplettendheid verwaardigt. Dit geschiedt door het belangrijkste der zaak te doen uitkomen, en het persoonlijke van hem, aan wien men de voorstel-

ling rigt, zich ten nutte te maken. Men moet hiertoe weten, welke gronden terug ſtooten en welke daarentegen het meeste bevallen. Kent men echter de bijzondere denkwijze des perſoons of den geest des beſtuurs, waaraan men ſchrijft, niet; zoo moet de voordrager zich vergenoegen met de zaak in een algemeen gezigtpunt voor te ſtellen, hetwelk hij zeker ſtellen kan, dat elk onpartijdige ook voor het zijne zal nemen.

§ 894. Bij de vervaardiging van verzoekſchriften moet naauwkeurig op de betrekking acht gegeven worden, in welke de vervaardiger tot hem ſtaat, van wien hij iets wenscht te verkrijgen. Men moet zich in dezen even ver van kruipende laagheid, als van kwetſing van het welvoegelijke verwijderd houden.

§ 895. Eene bijzonder moeijelijke zaak is bij verzoekſchriften de omſtandigheid, dat de vervaardiger zeer dikwijls genoodzaakt is van zich zelven te ſpreken, vooral bij het vermelden van wezenlijk verdienſtelijke handelingen, die de meerdere welligt het eerst door den verzoeker verneemt, welke toch alle verdenking van eigenbaat van zich wil afweren. Hier is een getrouw, waar en onopgeſmukt verhaal van hetgene voor het algemeen welzijn gedaan is, en waaruit het verdienſtelijke zich van zelf voordoet, zonder daarop uitdrukkelijk opmerkzaam te maken, op deszelfs regte plaats. In het verzoek

zelve toone men bepaald aan, waarin de hulp eigenlijk bestaan moete, wanneer dezelve als zoodanig behoort aangezien te worden; want eene te zedige bescheidenheid kan dikwijls juist het tegendeel voortbrengen van hetgene men bedoelt; terwijl alle wijdloopigheid, die nergens ongepaster dan in verzoekschriften is, volstrekt vermeden moet worden.

§ 896. Of het verzoek eene bijzondere inleiding behoort te hebben, hangt van het voortedragene af. In de meeste gevallen, en wanneer er niet reeds iets voorafgegaan is, kan dezelve geheel weg blijven, en terstond met het verhaal der hoofdzaak zelve begonnen worden.

§ 897. Het verhaal moet alleen zulke daadzaken en die hoofdomstandigheden bevatten, waaruit zich de bevoegdheid tot het verzoek van zelve doet kennen. Bijomstandigheden, welke voor den verzoeker alleen een bijzonder belang hebben, maar geene opshelderingen of gronden van de hoofdzaak bevatten, behooren in het verhaal niet opgenomen te worden.

§ 898. De vervaardiger eens verzoeks moet de redenen, waarom hij iets verzoekt, kortelijk opgeven, dat alles, wat hij als grond voor zijn verzoek aan te voeren heeft, mede in het verhaal der omstandigheden inweven, maar zoo bescheiden, dat het niet het aanzien heeft, als wilde men iets afpersen, of den wil van den meer-

deren tot iets bepalen, waartoe hij slechts door zich zelven bepaald kan worden.

§ 899. Daar het verzoek dus op eene natuurlijke wijze als slot van het geheel moet volgen, zoo is een kunstige overgang daartoe niet alleen overtollig, maar zoude ook te gemaakt schijnen en geenen goeden indruk veroorzaken. Het verzoek zelf moet kort en bepaald zijn, en niets meer behelzen, dan hetgeen reeds in het voorafgegane bevat is. Men besluite voorts, na het verzoek, eenvoudig met de gewone eerbetuigingen.

§ 900. De hier voorgedragene regels zijn grootendeels ook op *voordragten* toepasselijk. Bij dezen komt het meer dan bij verzoeken er op aan, om de eischen en aanmatigingen, welke door eene tegenpartij gemaakt worden, te wederleggen, en derzelver gronden te ontzenuwen. Hoofdzakelijk komt het daarbij er op aan, hoe de tegenpartij de *geschiedkundige* omstandigheden voorgesteld hebbe; want van deze hangt dikwijls alles af. Zijn nu de daadzaken door de tegenpartij niet met de behoorlijke trouw verhaald, zijn zij in een valsch licht geplaatst, zijn er gewigtige omstandigheden uitgelaten of verdraaid, zoo is het volstrekt noodzakelijk, het *valsche en gebrekkige* des verhaals te toonen, en het pogen van partij, om tot dwaling te vervoeren, in het licht te stellen. Wijdloopige *wederleggingen* zijn echter niet noodzake-

lijk, maar het is in eene voorstelling voldoende, de onbillijke eischen en aanmatigingen door eenige onwederlegbare tegenwerpingen krachteloos te maken. Hiertoe is het niet noodig, de partij op den voet te volgen, maar de hoofdzaak kort en naauwkeurig op te geven, en dan de waarheid met onomstootelijke gronden te bewijzen (zie verder boven § 87. en volgg.).

Voorbeelden.

1. Verzoekschrift (request) om burgerlijk pensioen.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassou, Groot-Hertog van Luxemburg; enz. enz. enz.

Sire!

Hendrik Paul Verbruggen ontvanger der convooijen en licenten te Amsterdam, nadert eerbiedig Uwe Majesteit, met onderdanig verzoek, om te worden gepensioneerd.

De adresfant vermeent al de vereischten te bezitten, welke de wet van den zeventienden mei 1814, no. 11 vordert.

Het bij deze petitie overlegd extract uit de registers van den burgerlijken stand te Haarlem, bewijst, dat de requestrant aldaar in den jare 1770 geboren is.

Sedert het jaar 1789 heeft de requestrant, blijkens nevensgaanden ſtaat van dienst in onderſcheidene militaire betrekkingen den ſtaat gediend; vijf wonden bekomen, en tien veldtogten mede gemaakt, tot in den jare achttienhonderd en veertien; als wanneer de adresſant zijnes ondanks zijne roemrijke loopbaan heeft moeten verlaten, dewijl een ligchamelijk ongemak, het gevolg van uitgeſtane vermoeijenisſen, hem tot den dienst verder ongeſchikt maakte.

Vervolgens in zijne tegenwoordige betrekking te Amſterdam geplaatst, heeft hij tot heden zijnen post met allen ijver en getrouwheid waargenomen; dan zijne van dag tot dag toenemende zwakke ligchaamsgesteldheid maakt hem zulks langer ondoenlijk, gelijk zulks uit het gelegaliſeerd en nevensgaande declaratoir van den geneesheer M. te Amſterdam voldoende blijkt. Redenen waarom de requestrant, na veertigjarigen dienst, de tien veldtogten namelijk medegerekend, vermeent de weldaden te mogen inroepen, welke Uwe Majesteit den braven ambtenaar verleend heeft, namelijk te worden gepenſioneerd op den voet bij art. 5 en 6 der aangehaalde wet.

Uit de almede hierbij overgelegde ſtukken blijkt, dat het tractement vier en twintig honderd gulden beloopt, zijnde derhalve voor het twee derde zestien honderd gulden.

Opgemelde redenen hebben den requestrant

wogen, zich tot Uwe Majesteit te wenden met eerbiedig verzoek, dat het Hoogstdenzelven moge behagen, hem zijn eervol pensioen te verleenen.

Hetwelk doende, enz.

Amsterdam, den 15 aug. 1820.

2. Klaagschrift (doleantie) over de plaatselijke belasting op de huurwaarde.

Aan de Edele Achtbare Heeren Burgemeesteren dezer stad.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen *Pieter Breukelaar*, mr. bezemmaker;

Dat hij in de belasting op de huurwaarde voor zijn huis, Wijk D, No. 70, is aangeslagen op *f* 80-, blijkens bij dezen requeste gevoegde kennisgeving.

De requestrant twijfelt niet of U. Ed. Achtbare, in aanmerking nemende de gewone huurwaarde der huizen in de kerkstraat gelegen, en den aanslag der huizen zijner buren met het zijne vergelijkende, zullen zich overtuigen van het ongelijk, hem door dezen aanslag aangedaan, en verzoekt denzelven goedgunstig te willen doen veranderen en verminderen, zoo als bevonden zal worden te behooren.

Hetwelk doende, enz.

Gouda, den

3. Smeekschrift om onderstand.

Aan Hare Keizerlijke Hoogheid, de Prinses van Oranje, Kroonprinses der Nederlanden, Grootvorstin van Rusland, enz. enz. enz.

MEVROUW!

Alleen de hartbrekendste toestand, in welken eene weduwe met drie nog jonge kinderen zich bevinden, kan de stoutheid verschoonen, waarmede zij zich aan de voeten Uwer Keizerlijke Hoogheid werpt, ten einde voorziening te smeeken in haar angstig lot.

De adresfante, *Carolina Vreesman*, weduwe van *Hendrik Rempol*, aide chirurgijn in dienst van dezen staat, verloor haren voorn. man kort na zijne in dienst treding, en kan wegens dien korten diensttijd, op geen weduwentractement aanspraak maken.

Bekend echter met de welwillendheid, en zucht om armen wel te doen van Uwe Keizerlijke Hoogheid, nadert zij Hoogstdezelve eerbiedig, met onderdanig verzoek, dat haar eenige onderstand worde toegestaan, namelijk, dat het der requestrante vergund worde, den naam van Uwe Keizerlijke Hoogheid, voor eene door Hoogstdezelve te bepalen somma, op eene inteekeningslijst van onderstand te plaatsen, ten einde dit schoone

voorbeeld moge nagevolgd worden door weldenkende en menschlievende ſtad- en landgenooten, en de requestrante daardoor uit de armoede en ellende, waaronder zij op het punt is van te bezwijken, gered worde, en in ſtaat geſteld zij om haar kroost tot nuttige burgers van het vaderland op te voeden.

Hetwelk doende, enz.

's Hage, den

9. *De geregtelijke ſtijl.*

§ 901. De voornaamſte vereischten van eenen goeden geregtelijken ſtijl zijn: beknoptheid, duidelijkheid en bepaaldheid. Overdaad van woorden, zonder wezenlijke denkbeelden, is overal, maar in dezen inzonderheid te wraken; dewijl het er hier veelal op aankomt, dat men door geene bijkomende denkbeelden opgehouden worde, om tot de hoofdzaak te geraken. De bijkomende denkbeelden moeten derhalve zoo kort mogelijk uitgedrukt worden, al moest dit zelfs ten koste der ſchoonheid geſchieden, welke bij opſtellen van deze ſoort altijd aan de duidelijkheid ondergeſchikt moet blijven. Duidelijkheid en bepaaldheid zijn onontbeerlijk in de taal en den ſtijl der regtsgeleerden; dewijl uit gebrek aan dezelve het grootſte misverſtand en de hardnekkigſte twisten ontſtaan kunnen. De regtsgeleerde moet daarom aan eene grondige ken-

nis des regts en der daadzaken, eene groote bedrevenheid in de gronden en regels zijner moedertaal paren; ten einde juiste bepalingen van zaken en woorden te geven, en zich te wachten voor het verwisselen van woorden, die slechts weinig van elkander verschillen.

§ 902. De middelen ter bevordering der duidelijkheid in het algemeen, en de evengemelde in het bijzonder, zijn dus in regtsgeleerde stukken van het uiterste belang. Zuiverheid van taal dient hier aanbevolen te worden, deels als zoodanig middel, deels omdat nergens meer dan bij regtsgeleerden, uit gewoonte en valsche begrippen van duidelijkheid en bepaaldheid, het gebruik van latijnsche, fransche en andere vreemde woorden en uitdrukkingen in aanzien staat. Offchoon men nu wel somtijds de duidelijkheid door te ver gedrevene zucht voor de zuiverheid der taal zoude kunnen benadeelen, wanneer namelijk voor een vreemd woord nog geen gangbaar nederlandsch woord voor handen is, of dat dit in de regtsgeleerde taal te opgesmukt en te gemaakt is; zoo is echter eene duidelijke omschrijving meest altijd, ter bevordering van duidelijkheid, meer dienstig, dan de duistere kortheid van eene voor mingeleerde Nederlanders onverstaanbare uitdrukking.

§ 903. De gewigtigste opstellen, welke in de school der regtsgeleerden voorkomen, zijn de verweerschriften (deductien) en de verde-

digingen (defensien). Elke ontwikkeling eener regterlijke zaak of eener regterlijke betrekking is eigenlijk wel eene deductie; maar volgens het spraakgebruik verstaat men door deductie het volkomen en grondig uit elkander zetten van een regtsgeschil voor het geregt, of eenige andere openbare aangelegenheid voor het publiek, van de laatste soort zijn de manifesten zie § 818.) De eerste heeten deductien in den eigenlijken zin van 't woord, wanneer derzelver onderwerp eene burgerlijke (civiele) zaak, en defensien, wanneer het eene lijfstraffelijke (criminele) zaak betreft. De deductien hebben de meeste overeenkomst met de gedenkschriften, onderscheiden zich echter van dezelve daarin, dat men bij de laatste bijzonder den persoon in aanmerking neemt, aan wien de voordragt gerigt is; bij de eerste daarentegen zich aan de zaak houdt.

§ 904. De hoofdvereischten eener grondige deductie zijn, dat men de juiste gronden opzoeke, en zich bij dezelve bepale. Daarbij zal het blijken, of de zaak zuiver geregtelijk (juristisch) zij, dan of de staatkunde, de politie, de staatshuishoudkunde daarmede iets te doen hebbe. In deze wetenschappen zoeke men de grondstellingen, op welke men de zaak denkt te bouwen, en stelle, wanneer zich verscheidene gezigtpunten aanbieden, de zaak uit elk derzelve zoo voor, dat, door het wederkeerige ondersteu-

nen der gronden en gevolgen, de zaak in hare volle klaarheid en ontegenſprekelijke waarheid verſchijnt.

§ 905. Hiertoe behoort verder, dat de enkele bewijzen en gevolgtrekking in eene geſtrenge redeneerkunſtige opvolging van ſluitredenen, en in eene ſtelſelmatige orde met de aangenomene beginſelen ſtaan, en daaruit afgeleid worden. De enkele deelen moeten echter zoo verbonden worden, dat het geheel niet in het kleed van eene leerſtellige voordragt of van eene twistrede verſchijne. Hiertoe moet men de enkele deelen van de betooggronden der deductie, zoo nevens elkander zoeken te plaatſen, dat of het verwante en overeenkomſtige, of het zuiver tegenovergeſtelde onmiddellijk op elkander volge, hetwelk beide ſtof tot het uitvinden van natuurlijke verbindingsmiddelen en overgangen aanbiedt.

§ 906. Schoon waarheid bij het geſchiedkundige, grondigheid bij het betoogende gedeelte der voordragt, daarvan onontbeerlijke vereischten zijn, zoo moet toch een goede ſmaak in de geheele voorſtelling doorſtralen. Deze laatſte zal beſliſſen, of eene drooge, dan wel eene levendige voordragt voor het onderwerp geſchikt is. De eerſte zal meer in aangelegenheden, het burgerlijk en ſtaatsregt, de openbare veiligheid en geldmiddelen betreffende, aan te wenden zijn; de laatſte in verdedigingen, waar

het op het redden van eenen onschuldig aangeklaagden, of op het afwenden van eene zware straf aankomt; in het algemeen in die gevallen, waar gewigtige belangen, het geluk of welzijn van enkele of meerdere op het spel staan, waar het er op aankomt, om den weg tot het hart des lezers of hoorders te vinden. Tot dit laatste nu moeten wij door overtuiging van het verstand geraken; want overtuigen wij niet door gronden, zoo zullen wij, al is onze voordragt ook nog zoo schoon, niets vorderen; aangezien men aan de regters koele onderzoekers heeft, die niet, voor dat zij door goede redeneerkundige gronden volkomen overtuigd zijn, zich aan de aangename indrukken eener sierlijke voordragt overgeven.

§ 907. Eene zoogenaamde inleiding, waarin de oorzaken opgegeven worden, welke tot de regtsverdediging aanleiding gegeven hebben, en waarbij men zich moeite geeft, om den regter voor zich en zijne zaak te winnen, is slechts in eenige zeldzame gevallen, en onder zekere bepalingen bij groote staatsschriften noodzakelijk. Eene zaak kan door toeval, of anderzins in het openbaar eenig opzien gebaard hebben, en op menigerlei wijze misvormd zijn geworden. In zulke en dergelijke omstandigheden kan eene inleiding, als eene van het opstel zelf onafhankelijke voorrede, strekkende om een gevoelen, hetwelk van het algemeene afwijkt, te beweren, volstrekt

noodzakelijk zijn; ten einde den vooringenomenen tot een bedaard onderzoek der voordragt voor te bereiden, en door eenige losse trekken aan te toonen, dat men het eerlijk met de zaak meent.

§ 908. Bij bijzondere deductien, voornamelijk in regtsgedingen, vindt zulk eene inleiding slechts in zoo ver plaats, als het bij het geregt gewoonte is, in het begin van het opstel te toonen, welk onderwerp daarin behandeld wordt, en dat men de geregtelijke gebruikelijkheden in acht genomen hebbe. Ook bij schriften van defensie kan eene korte inleiding vooruitgezonden worden.

§ 909. Hieruit spruit van zelf voort, dat de inleiding of van de zaak zelve, of van eene bijomstandigheid ontleend kan worden. In het eerste geval is de zaak onder een algemeen gezigtpunt te brengen, dat geschikt is, op eene regtmatig geoorloofde wijze voor de voordragt belang in te boezemen. In het tweede geval poogt hij, die de zaak voordraagt, nu zijn eigen persoon, dan dien zijns beschermelings of zijns tegenstanders of des regters, dan weder omstandigheden van tijd en plaats ten nutte te maken, om voor zijne voordragt belang te verwekken. Deze laatste soort van inleidingen is gewoonlijk veel natuurlijker en gepaster dan de eerste. Het beste middel om eene gepaste inleiding te vinden is, dat men, ten vollen bekend met alles wat het be-

lang der voordragt begunstigen of verminderen kan, zich geheel in de plaats des hoorders of lezers stelt. . In alle gevallen behoort echter eene inleiding vermeden te worden, die gezocht of plat, te lang of te onbelangrijk is, of in geen verband staat met de voor te dragene zaak.

§ 910. Na de inleiding, wanneer deze al noodzakelijk is, volgt de opgave der daadzaak (expositio facti). Dit is eigenlijk de grondvest des gebouws, op welke men tot het punt opklimt, waaruit den regter het licht der overtuiging ten helderste tegenstraalt. Om de daadzaak doelmatig voor te dragen, moet men, met kennis der uiterlijke kenteekenen van waarheid of waarschijnlijkheid, de enkele daadzaken behoorlijk weten te schikken, en geheel ongemerkt, als lichtende punten, die gene doen uitkomen, aan welke men zijne deductie of defensie verbinden wil. Hierbij is het noodig, met bevalligheid en eene aan de zaak passende afwisseling te kunnen verhalen, nu eens naar den aard der zaak aaneengeschakeld, dan weder stuksgewijze met invlechting van het bewijs, de deductie of defensie. Voor dit gedeelte geldt de algemeene regel, dat zoo dikwijls hij, die voordraagt, met reden bezorgd kan zijn, dat zekere daadzaak op den regter eenen eenigzins nadeeligen indruk kan maken, men aan denzelven geenen tijd moet laten om zich in te wortelen; maar uit de regtsontwik-

keling of verdediging zoo veel moet laten vooraf-gaan, als noodig is, om het diepe indringen tegen te gaan, en den regter te bewegen, om zijn oordeel nog op te schorten en de hoofdvoorstelling af te wachten, in zoo ver men niet gezind ware dezelve terstond voor te dragen.

§ 911. De hoogste kunst bij de voordragt der daadzaken is het verhaal (narratio); hetwelk uit de zaak zelve voortvloeit, zoo voor te stellen, dat het tevens als het eenig ware, of ten minste boven alle andere, als het waarschijnlijkste voorkomt. Dit is een moeijelijk werk, en vordert eene groote mate van menschenkennis en inzage in de verschillende drijfveren der menschelijke handelingen en begrippen, om te weten, waardoor de menschen in hun oordeel omtrent de waarschijnlijkheid van en de beweegredenen tot eenige daadzaak zich laten leiden.

§ 912. Verder komt de karakterschildering en de reeds vermelde kunst, om den regter voor den persoon en de zaak welwillendheid in te boezemen, in aanmerking, waaromtrent wij verwijzen naar het tevoren (§ 129) hierover aangemerkte. Zijn de daadzaken in de gevorderde bijzonderheden op het zorgvuldigste onderzocht, derzelver waarheid of valschheid aangetoond, en, hetgeen de hoofdzaak is, derzelver verhouding tot de wetten en alzoo tot de beslissing der zaak, zoo bewerkt, dat het

geheel zich als gunstig voor de zaak voordoet, zoo heeft de verdediger het zijne gedaan, en het komt nu op het even zoo gewigtig vereischte aan, namelijk, eene grondige kennis der wetten en derzelver toepassing op het onderhavig geval.

§ 913. Vooral komt het er op aan, dat men met volkomene juistheid den staat van het geschil (zie § 96.) bepale, door duidelijk aan te toonen, waarop het aankomt, en wat, als in geschil, door den regter moet beslist worden; ook in welke punten de gevoelens of het beweerde der partijen, zoo wel van de daadzaak zelve, als ook, wanneer dit het geval is, van het rangschikken der daadzaak onder zekere wet, van elkander afwijken. Voorts komt het op zulk eene plaatsing en rangschikking van alle deelen der voordragt aan, dat elk stuk daar staat, waar het de beste werking doet, om het geheel gemakkelijk te overzien en te omvatten, het door oefening tot hebbelijkheid gewordene redeneerkundig juist denken, of eene aaneenschakeling van eene geheele reeks redeneerkundige gevolgtrekkingen en besluiten, die, zonder in den vorm van schoolsche sluitredenen te verschijnen, toch volkomen proef houden.

§ 914. Het ligt in den aard der zaak zelve, dat men van de wapens, welke de redeneerkunde aan de hand geeft, zich gedeeltelijk aanvallender gedeeltelijk verdedigender wijze

bedient. Bij de laatste handelwijze moet men zich voor het gebrek wachten van te gelooven, dat men zijne partij niets moet toegeven, waaromtrent hierboven (§ 125, 126 en 127) het noodige gezegd is. Nog veel minder moet men de gronden zijner tegenpartij verdraaijen; daar zulks den regter natuurlijk met wantrouwen vervult (zie § 125).

§ 915. Somtijds kunnen er gevallen zijn, waarin het raadzamer is, den eenen of anderen grond der partij onaangeroerd te laten (zie § 128); waarbij echter de eigene gronden en die van partij naauwkeurig dienen gewogen te worden, en slaat de schaal dan evenwel nog voor den verdediger over, zoo kan hij zich die uitzondering op den regel veroorloven. Dit kan echter altijd alleen op zulk eene wijze geschieden, dat men of bij hem loffelijke beweegredenen veronderstellen moet, of dat ten minste twijfelachtig blijft, of niet, wanneer hij zich over het overgeslagene had uitgelaten, hij in staat zou geweest zijn hetzelve te bestrijden. Elk verdediger moet echter op zich zelven ten uiterste opmerkzaam zijn; want men kan namelijk van de waarheid eener stelling volkomen overtuigd zijn, en gelooven, dat men dezelve uit het juiste gezigtpunt beschouwd en duidelijk en bepaald uitgedrukt hebbe. Echter blijft dwaling en misvatting altijd mogelijk, die of uit eene te groote liefde voor het onderwerp, of uit

een te ingespannen en te aanhoudend nadenken ontstaat, waardoor eenigermate het vermogen verloren gaat, om de zaak nog van eene andere zijde te beschouwen. Hierdoor kan der goede zaak zeer veel nadeel toegebragt worden.

§ 916. Te voren (§ 88, 89 en 90, alsmede § 880) is reeds over de plaatsing en schikking der bewijsgronden gesproken. In het bijzonder is hierbij nog aan te merken, dat de verdediger zich moet wachten, van overtollige en wijdloopige gronden voor te dragen; dewijl het geheugen daardoor overladen, en het onderwerp te zeer gesmaldeeld wordt, hetwelk de opmerkzaamheid, ter omvatting der weinige maar overtuigende en wel uiteengezette gronden noodzakelijk, te zeer vermoeit.

§ 917. De bewijsgronden worden in dezelfde orde voorgedragen als de afzonderlijke te bewijzen zaken, zonder dat men zich bij de opgave der gronden aan eenen vasten vorm verbindt. Zoo vangt men somwijlen dadelijk met de uitspraak der wetten aan, ketent hieraan eerst de enkele daadzaken, en vergelijkt dan ten slotte de daadzaken elk in het bijzonder met de afzonderlijke wetten, en leidt daaruit gevolgen af; of men stelt eerst juist zoo de daadzaken voor, bewijst dezelve, brengt dan de wetten bij, en rangschikt de bewezene daadzaken onder dezelve.

§ 918. In het algemeen zijn er twee ver-

schillende wegen van behandeling. De verdediger toont namelijk den weg, dien hij nemen wil, in het geheel niet; hij brengt alleen gronden aan, die op een doel in eene reeks van gevolgtrekkingen berekend zijn. Hij begint met algemeene stellingen, wendt zich nu eens tot de ondervinding, dan weder tot het menschelijk gevoel, schakelt aan deze waarheden terstond eene andere stelling, welke hem zijn doel altijd nader brengt; gaat langzamerhand tot het onderhavige geval over, en trekt ten besluite, terwijl hij de algemeene waarheden met de enkele daadzaken vergelijkt, de noodige gevolgtrekkingen overeenkomstig de wetten. — Of hij stelt het te bewijzene naakt voor, verklaart vooraf, hoe hij bewijzen wil, en werkt bedaard elk der te bewijzen stellingen uit. De eerste weg is wel de moeijelijkste, en doet bij de mondelinge voordragt de meeste werking; de laatste is voornamelijk bij ingewikkelde regtszaken aan te prijzen.

§ 919. Over de wijze, op welke het slot eener deductie gemaakt zal worden, kan men niet wel bijzondere regelen opgeven; dewijl alles op het doel aankomt, hetwelk de verdediger zoekt te bereiken. Staat de geheele voordragt in een helder licht, en kan men op goedkeuring rekenen, zoo is aan het slot derzelve de herhaling der hoofdzaken overtollig; dewijl men daardoor den regter eenigermate de overtuiging schijnt te willen

afperſen. Men eindige dan, zonder eenige omſtandigheden, en late aan den regter de vereeniging der ſlotuitkomſten (reſultaten) over, welke hij ter beſlisſing der zaak noodig heeft.

§ 920. Daarentegen vordert het beleid, in uitvoerige deductien, bij welke niet veronderſteld kan worden, dat de ganſche loop der denkbeelden en alle bewijsgronden (volkomen) opgemerkt zijn, dat men aan het ſlot de hoofdſom van al het voorgedragene nog eens nadrukkelijk berhale.

§ 921. Wanneer overal waar mededeelïng vereischt wordt, de kunst van eene ſierlijke voordragt van gewigtigen invloed is, zoo ſtreve men ook in het geregtelijke beroepsleven, bijzonder in deductien en defenſien naar derzelver prijs. De ſchoone voordragt moet echter van eenen bedaarden en gematigden aard zijn; dewijl zij een middel ter bevordering van de overtuiging des verſtands zijn moet, en daarmede niets meer ſtrijdt dan hevigheid en onſtuimigheid. De hartstogten moeten derhalve niet voorthollen; maar juist in toom gehouden worden. Dan bedaard en gematigd is nog niet koud en kleumsch, en der hartstogten heer en meester te zijn beſtaat niet daarin, dat men er in 't geheel geene hebbe. Wat werkelijk ſchoon bij de voorſtelling zijn, en als zoodanig ook op anderen werken zal, moet niet alleen gedacht, maar ook gevoeld worden. Het beste mid-

del hiertoe is bovenal, dat ons altijd voor oogen zweve het denkbeeld des regts, welks uitvoering het geldt in de zaak, die wij verdedigen. Geen hulpmiddel is overigens ter overreding magtiger, dan het geloof aan de braafheid van hem, die ons tracht te overreden.

§ 922. Daar de deductien en defensien in het wezen der zaak dezelfde zijn, en slechts in eene kleine te voren (§ 903.) gemelde bijzonderheid van elkander verschillen, zoo is hetgeen van de eerste reeds gezegd is, ook volkomen op de laatste toepasselijk. Wij zullen derhalve alleen nog eenige algemeene aanmerkingen op beide soorten van stukken hier bijvoegen.

§ 923. Bij elke wetgeving moet gezorgd worden, dat de onschuldige geene straf onderga, en dat de schuldig bevondene nooit harder gestraft worde, dan hij werkelijk verdient. Een en ander te bewerken is de taak des verdedigers; den beschuldigden volkomen en doelmatig te regtvaardigen, dat is, elken grond, die in de daad zelve, of in den dader, of in het misdrijf gelegen is, en naar de wet den beschuldigden geheel of gedeeltelijk verontschuldigt, op te zoeken, en de eenzijdigheid in onderzoek en beoordeeling tegen te werken. Uit dien hoofde bevelen de wetten, dat elk lijfstraffelijk aangeklaagde verdedigd moet worden. De verdediger onderscheidt zich dus van den zaakbezorger in burgerlijke zaken.

daardoor, dat hij in de plaats van den ſtaat zelven treedt, en door dezen tot dienaar der geregtigheid, ter beſcherming der aangeklaagden tegen willekeur en onderdrukking, geroepen is.

§ 924. Wanneer de verdediger de regten van een mensch moet doen gelden, wien de ſtaat van zijn maatſchappelijk en dikwijls tevens van zijn natuurlijk aanwezen berooven wil, zoo veroorlooft reeds de aard van zulk eene verdediging eene gevoeliger en aandoenlijker voordragt, dan waar het bloot het weinigje mijn en dijn in de burgerlijke regtspleging geldt. De verdediger kan zelfs den ſtaat als medeſchuldigen aanklagen, wanneer dezelve niet voor middelen zorgde, om elke tot den arbeid gewillige hand werk te verſchaffen, om elken onderdaan, die door rampſpoeden, bijzonder door algemeene landplagen, waaraan de ſtaat zelf ſchuld heeft, in verarming en daardoor in eene hem te magtige verzoeking geraakt is, ten minſte eenen onderſtand te bezorgen. Hij kan zelfs het noodlot aanklagen, wanneer dit hem in zulk eene van hem geheel niet afhankelijke aaneenſchakeling van ongelukkige uiterlijke omſtandigheden en betrekkingen plaatſte, dat hij, als met een onweerſtaanbaar geweld, altijd meer en meer van den weg der zedelijkheid en deugd verwijderd, en eindelijk aan den afgrond gevoerd werd, in welken hij dan dikwijls weder meer ingeſtooten werd dan zelf afdaalde. Hij

kan zelfs in zulk een geval den regters met deze of dergelijke woorden aanspreken: „wie onder u „durft zeggen, dat, wanneer hij door deze „zelfde omstandigheden als ik voortgesleept wa„re, hij niet een even zoo groot, ja nog groo„ter misdadiger zoude geworden zijn." Door zulk eenen uitroep kan hij hen daarover doen sidderen, dat het alleen aan het hun gunstige toeval toe te schrijven is, dat zij de regters des beschuldigden zijn, en deze niet de hunne is. Hij kan in de diepten der wijsbegeerte en zielkunde doordringen, en uit dezelve de eerste beweegredenen opdelven tot besluit, en wat hetzelve niet is, tot hetgene vatbaar of niet vatbaar voor toerekening maakt. Hij kan zeer vrij met de zedelijke en burgerlijke waarde zijner aanklagers en beschuldigers omgaan, om hunne geloofwaardigheid te vernietigen of ten minste te verzwakken. Hij kan alle raderen in beweging brengen, om het medelijden der regters met den ongelukkigen op eene waardige wijze op te wekken.

§ 925. Een gezuiverde smaak en juist oordeel zal overigens den verdediger leeren, welke taal hij naar de onderscheidene gevallen te voeren hebbe; of de geringheid der zaak hem gebiedt binnen de grenzen des lageren stijls te blijven, of dat het gewigt der zaak, het algemeen belang

of iets dergelijks hem veroorlooft eenen verhevener ſtijl te bezigen (*)

§ 926. In den geregtelijken ſtijl komen nog ſommige gemakkelijker opſtellen voor, als: procesverbalen, memorien, rapporten, conſultaten, advieſen, enz. In al deze ſtukken, waaarvan wij de meeste reeds te voren onder de berigten, enz. behandeld hebben, en andere ten opzigte van den inhoud tot dezelve gebragt kunnen worden, zijn beknoptheid en duidelijkheid hoofdvereischten.

§ 927. De procesverbalen zijn wettige ſchriftelijke verhalen, ter naauwkeurige beſchrijving en bevestiging van zekere verrigtingen dienende. Zoo dienen zij ſomtijds om den uitſlag van eenig onderzoek, ſomtijds om dien van de

(*) Tot een voorbeeld geven wij in dezen op, het uittreksel uit eene van Cicero's redevoeringen, te vinden in BLAIRS *Lessen over de Redekunst en Fraaije letteren* D. II. bl. 205 volgg. De heerschende toon dezer redevoering stemt meest overeen met dien der hedendaagsche geregtelijke redevoeringen, welke in het algemeen niet zoo hoog hartstogtelijk als die der ouden gestemd zijn. — Als voorbeelden in onze taal en uit dezen tijd kunnen wij niets opgeven dan het merkwaardig pleitgeding, onlangs door de advokaten DE JONG en MEIJER gevoerd over het Paviljoen te Haarlem, en V. D. LINDEN's verzameling van merkwaardige gewijsden. Onze regtspleging is oorzaak van een volslagen gebrek in dezen; doordien hare gesteldheid de openbaarmaking der defensien niet gedoogde.

beraadslagingen eener vergadering te doen kennen, enz. Naar de verscheidenheid nu van deze verrigtingen of van het onderwerp dier stukken verschillen zij van elkander, en verkrijgen dienvolgens onderscheidene benamingen, als: procesverbaal van bezegeling, van bevrediging, enz. voor de vredegeregten; van inventaris, enz. door de notarisſen (*). De volgende algemeene aanmerkingen omtrent deze stukken zullen voldoende zijn, om een algemeen denkbeeld te verkrijgen van den aard en de inrigting dezer stukken, welke in het geregtelijke niet alleen, maar ook in vele andere werkkringen, zoo menigvuldig voorkomen.

§ 928. Ten aanzien van den vorm dezer stukken is op te merken, dat zij, zoo als de meeste openbare beroepsstukken, geschreven worden op vellen papier, die in de lengte in vieren gevouwen zijn, van welke vouwen de eerste ter linkerhand wit blijft. Nu begint men met op te geven den tijd der plaats hebbende verrigting, namelijk, jaar en dag, somtijds ook het uur; daarna beschrijve men de plaats. Vervolgens worden de personen, wien het stuk aangaat, terstond ge-

(*) Den geheelen omvang der procesverbalen en andere opgenoemde stukken hier te behandelen, zoude even noodeloos als ondoenlijk zijn. Men vindt toch voor hen, die hiermede te doen hebben, in de *Formulierboeken voor de onderscheidene regtsplegingen en het notarisambt*, alles wat men ten aanzien der gemelde stukken verlangen kan.

noemd en naauwkeurig beſchreven, ook de hoofdzaak, waarover het ſtuk handelt, zeer kort voorgeſteld, of men laat de aanleiding tot dezelve, indien deze beſtaat, onmiddelijk voorafgaan.

§ 929. Met betrekking tot den inhoud moet voornamelijk het volgende in acht genomen worden: behalve de naauwkeurige beſchrijving der perſonen, moet ook daarop acht gegeven worden, of zij in eigene of in vreemde aangelegenheden verſchijnen. Desgelijks moeten ook de daadzaken en omſtandigheden niet alleen eenvoudig en naar waarheid verhaald, maar ook naauwkeurig bepaald en beſchreven worden. Men moet derhalve, wanneer er ophelderingen noodig zijn, zich dezelve laten opgeven.

§ 930. Bij korte verhalen kan men ook de zaak in een kort begrip (ſummarisch) bevatten en alzoo nederſchrijven. Ook in moeijelijke en ingewikkelde gevallen is dergelijk beknopt verhaal zeer raadzaam. Men kan alsdan de hoofdpunten opmerken, en daardoor in ſtaat geſteld worden, om de voordragt des te ordelijker en duidelijker neer te ſchrijven.

§ 931. Om in een procesverbaal de daadzaak naauwkeurig en getrouw voor te ſtellen, is het niet alleen pligt, geen woord te gebruiken, dat den zin van het opgegevene misvormen kan, maar het is ook dikwijls noodzakelijk, de eigene uitdrukkingen der verhalers te behouden. Zulke

plaatſen is men alsdan gewoon wat binnenwaarts te plaatſen, te onderſchrappen, of door andere teekens te onderſcheiden.

§ 932. Is de verſchijnende opgeroepen of gedaagd, zoo moet hij eerst met het onderwerp der oproeping bekend gemaakt, en daarna over dezelve gehoord worden. De hoofdzaak is, dat er geene wezenlijke tot de zaak behoorende omſtandigheid overgeſlagen worde.

§ 933. De omſtandigheden, welke de zaak toelichten, moeten veelal door vragen verkregen worden. Lieden uit den zoogenaamden lageren ſtand ſtellen dikwijls hunne belangen onduidelijk, verward en zonder zamenhang voor; daarom moet men, alvorens met ſchrijven te beginnen, de zaak zoo lang met hen beſpreken, tot men met dezelve in orde is.

§ 934. Alle verkortingen, door- en uitſchrappingen, alsmede invoeging van woorden, en dergelijke meer moeten vermeden worden. Behalve dat dit onaangenaam en ongeſchikt is, geeft het ook grond tot het vermoeden, dat dergelijke veranderingen niet door diegenen gemaakt mogten zijn, wien het ſtuk betreft, waardoor dit alzoo in geloofwaardigheid verliezen moet, en waarom ook de wet zelve zulke gebreken uitdrukkelijk verbiedt. Is het echter niet mogelijk dergelijke dingen te vermijden, zoo vordert de wet, dat men op de onbeschre-

vene linkerzijde des blads, of aan het einde van het ſtuk, door eene bijzondere aanteekening de gemaakte veranderingen vermeldt, en ook deze door de belanghebbende personen bij onderteekening laat bevestigen.

§ 935. Niet tegenſtaande dit opgegevene algemeene, zijn de procesverbalen zeer onderſcheiden, naar de perſonen, die dezelve uitvaardigen en de zaken, welke er het onderwerp van zijn. In alle vakken van beheer en regtsvordering komen zij onophoudelijk voor (*). De gewone wijze, waarop de meeste zamengeſteld zijn, is te zien in het volgende

Procesverbaal.

Heden den eerſten augustus des jaars achttienhonderd en twintig verſcheen voor ons *G. A. Binnendijk*, commisſaris van politie te M..., de heer *Willem van Neuſtadt*, koopman alhier, welke ons het volgende te kennen gaf:

Dat hij heden morgen ongeveer te vijf ure, zijnde omtrent een uur vroeger dan hij gewoon was op te ſtaan, zich verbeeldde zijn voordeur te hooren openen; dat hij, hierop uit het bed geſprongen zijnde, door de raam zijne dienstmaagd

(*) Ter volkomene kennis der procesverbalen en andere genoemde stukken, verwijzen wij naar de *Handboeken enz. over de regtspleging en het notarisambt*, waarin men voor elk vak de noodige voorbeelden vindt.

Heintje Jongvrouw met een pakje onder haar voorschoot haastig had zien weggaan, en een oogenblik daarna zonder pakje weder te rug keeren, voor dat de comparant den tijd had, om zich slechts een weinig aan te kleeden, ten einde haar te volgen.

Dat gemelde dienstmaagd op des comparants vraag waarom zij uitgegaan was, een nietsbeduidend antwoord gaf, en op de vraag welk pakje zij uit het huis gedragen had en waarheen, zij stellig ontkende eenig pakje gehad te hebben.

Dat de comparant door dit hardniekkig ontkennen vermoeden gekregen hebbende, na gedaan onderzoek, gemist heeft een klein gekleurd vloertapijt, hetwelk in eene weinig bewoonde kamer op eenen stoel gelegen had.

Dat gemelde dienstmaagd, op de vragen haar omtrent dit gezegde tapijt gedaan, schijnbaar onverschillig geantwoord heeft, dat zij daarvan niets wist.

Dat de comparant echter, toevallig gisteren avond nog in dezelfde kamer geweest is, en aldaar het bewuste vloerkleed nog gezien heeft, alzoo uit een en ander moet besluiten, dat zijne voormelde dienstmaagd gezegd vloerkleed heden morgen uit het huis gedragen, en den comparant alzoo ontvreemd heeft.

Dat de comparant, hierdoor in zijne sedert eenigen tijd opgevatte vermoedens van de oneerlijkheid

der gezegde dienstmaagd bevestigd, zich, uit hoofde van zijne eigene en van de algemeene veiligheid verpligt heeft gevonden hiervan aangave te doen, te meer daar de bewuste dienstmaagd, uit medelijden door den comparant opgenomen, zich alzoo aan zeer groote ondankbaarheid ten zijnen opzigte heeft schuldig gemaakt.

Hiermede eindigende de comparant zijne verklaring, keurde dezelve, na gedane voorlezing goed, en heeft met ons onderteekend

(get.) W. V. Neustadt.
G. A. Binnendijk,
Comm. v. pol.

Tweede Hoofdstuk.

Bijzondere beroepsvoordragt.

§ 936. Tot den bijzonderen beroepsstijl kan men brengen: 1°. brieven; 2°. onderhandsche acten. Ieder toch heeft in zijnen bijzonderen werkkring, in welken hem zijne betrekking in de menschelijke maatschappij geplaatst heeft, met het schrijven van brieven te doen, en niet zelden ook zal men zich in de gelegenheid bevinden, om onderhandsche acten te vervaardigen, zoo als: wisfels, rekeningen, kwijtingen (quitantien); ja somtijds ook, daartoe in staat zijnde: huurcedels, koopcontracten, enz.

A. De briefstijl.

1. *Stof en andere inwendige eigenschappen der brieven.*

§ 937. Brieven zijn schriftelijke woordwisselingen met afwezenden, dus plaatsbekleeders van mondelijke gesprekken; derhalve moet in brieven de taal en stijl heerschen, die bij het mondeling onderhoud met den persoon, die ons geschrijf lezen moet, in acht zoude zijn te nemen geweest. Het eigenaardige en kenmerkende in eenen brief bestaat derhalve daarin, dat wij ons in eene persoonlijke betrekking verbeelden te zijn, en ons daarmede overeenkomstig uitdrukken.

§ 938. Natuurlijkheid moet derhalve het hoofdkarakter des briefs zijn, in zoo ver de taal der welvoegelijkheid en der maatschappelijke betrekkingen zulks toelaat.

§ 939. Daar echter elk schriftelijk opstel meer moeite en voorbereiding veronderstelt dan de mondelijke zamenspraak, en een brief met grooter opmerkzaamheid behandeld, en met meer gestrengheid beoordeeld wordt dan het mondelijke onderhoud; zoo is ook menig woord, en menige uitdrukking daarin niet geoorloofd, welke men aan het onvoorbereide gewone gesprek vergeeft. De briefstijl verlangt iets meer zorg in de keus en omkleeding der gedachten; hij strookt derhalve

niet met het alledaagsche, bij hetwelk een verkeerd gezegde dikwijls der aandacht ontglipt en geen spoor meer achterlaat.

§ 940. Men moet in brieven trachten de grondtrekken van achting, vriendschap en liefde op eene gemakkelijke, schoone en aangename wijze, die het wezen van eenen schoonen brief uitmaakt, uit te drukken, en even zeer van al te groote deftigheid en sieraden, als van onnaauwkeurigheid en slordigheid zich onthouden. Behalve de kennis der regels van taal en stijl, behoort tot eenen goeden briefstijl oefening en kennis van het menschelijke hart; in het bijzonder dient men acht te geven op den persoon, aan wien, en het onderwerp, waarover men schrijft.

§ 941. Wanneer men aan eenen onbekenden schrijft, zoo moet men bij den aanvang des briefs, al die ongunstige indrukken en vooroordeelen verstrooijen, die dikwijls bij de eerste beschouwing van eenen onbekenden bij ons ontstaan. Men verontschuldigt de vrijheid welke men neemt, om onbekend te schrijven; men verwacht zijne verontschuldiging van de edele denkwijze, van de gezindheid om ieder te verpligten; men voert aan, dat men van niemand eenen beteren raad, een grondiger onderrigt over de zaak hopen kon. Ook de kennis aan bloedverwanten, of vrienden van hem, aan wien men schrijft; een zelfde vaderland; gelijkheid van beroep, werkzaamheden,

of ſtudien, dit alles zijn onderwerpen, die men in zulke gevallen ten nutte kan maken.

§ 942. Heeft men van perſoonlijke bekenden reeds brieven in handen, dan ſchikt men zich, zoo veel mogelijk, naar den door hen zelven gegeven toon. Aan vrienden en bloedverwanten ſchrijft men in denzelfden toon en in dezelfde uitdrukkingen, waarvan men zich bij het mondelijk onderhoud met hen bedient.

§ 943. Schrijft men over zijne eigene zaken, zoo moet men met de grootſte zedigheid van zich zelven ſpreken, en zijne verdienſten niet willen verheffen; ook verraadt het eene groote eigenliefde, wanneer men veel van zich zelven ſpreekt.

§ 944. Beklaagt men zich, zoo moet zulks op eene eenvoudige wijze geſchieden, zonder het ongeluk, dat ons bejegent, of de onbillijkheid, die men ons aan doet, te vergrooten.

§ 945. Uit dit alles blijkt, dat de brieven een maatſtaf van het gevoel voor het welvoegelijke zijn, namelijk in de onderſcheidene behandeling van perſonen, wien men vriendſchap of liefde, en van zulken, wien men achting en eerbied ſchuldig is.

§ 946. In elken brief moet eene juiste en natuurlijke opvolging van gedachten heerſchen. Eer men den brief begint, overdenke men derhalve, wat men te ſchrijven hebbe, en bren-

ge het in eene behoorlijke orde, zoo dat men het gemakkelijk overzien kan.

§ 947. De inleiding des briefs, wanneer dezelve noodig is, behoort kort, natuurlijk, en niet van al te ver genomen te zijn; het slot desgelijks kort, en een en ander op eene gepaste wijze met den inhoud verbonden.

§ 948. Ten einde zich in het briefschrijven te oefenen, beginne men met antwoorden op brieven te schrijven. De brieven geven den loop der antwoorden aan de hand, en zijn tevens eene aanleiding hoe men schrijven moet.

§ 949. In het algemeen wordt de briefstijl verdeeld in brieven van wellevendheid, in verzoekende, gemeenzame, onderrigtende en beroepsbrieven.

§ 950. Het eigenaardige in brieven van wellevendheid is, dat men dezelve niet van ons eischt, maar wel van onze achting en wellevendheid verwacht. Hiertoe behooren: brieven van dankzegging voor bewezene diensten, voor vriendelijke deelneming in ons lot; — van gelukwensching aan bekenden en boven ons in rang verhevenen, wanneer hen eenig bijzonder geluk bejegent, of bij vrolijke voorvallen in maatschappelijke betrekking, als: geboorte, trouw, herstelling uit ziekte, enz.; — van rouwbeklag bij treurige voorvallen onder bloedverwanten. Men wachte zich in de welle-

vendheidsbrieven hoofdzakelijk voor eene overdrevene deelneming, voor gekunstelde gevoelens, voor uitweidingen en ver gezochte verzekeringen.

§ 951. Den **gemeenzamen** brief schrijven wij aan vrienden, bloedverwanten, ouders, echtgenooten, beminden, broeders, zusters, weldoeners: hij omvat de teederste betrekkingen des levens, en moet in eene zuivere en natuurlijke taal van het hart opgesteld zijn.

952. De **onderrigtende** brieven strekken zich tot wetenschappelijke onderwerpen uit, en bevatten de letterkundige, wijsgeerige en staatkundige brieven; terwijl de **beroepsbrieven**, waartoe de **koopmansbrieven** voornamelijk behooren, over alle beroepszaken, tot neringen en hanteringen betrekkelijk, handelen.

2. *Titels en andere uitwendige eigenschappen der brieven.*

§ 953. Alvorens de onderscheidene soorten van brieven eenigzins in het bijzonder te beschouwen, zal het niet ongepast zijn, omtrent de titels en het overige uiterlijke der brieven iets aan te merken, dat ook op zeer veel andere soorten van geschriften toepasselijk is.

§ 954. Bij de titels heeft men voornamelijk op vier zaken acht te geven, namelijk: de **aanspraak** of het hoofd, boven het begin van den brief staande; de **benaming**, in den zamenhang;

het onderschrift of slot, en het opschrift (adres). Alle deze zaken moeten in een bepaald verband staan. Het zoude even ongeschikt zijn, eenen brief, dien men b. v. met *hooggeleerde Heer* begonnen had, met *genegen dienaar* te eindigen, als het zoude zijn *verpligte dienaar* te zetten, wanneer men iemand met eenig verzoek nadert.

955. In het algemeen hangen de titels van geboorte, stand en burgerlijke betrekkingen af; in het bijzonder echter behoort de afhankelijkheid of onafhankelijkheid, in welke de schrijver tot den ontvanger staat, wel in aanmerking genomen te worden.

§ 956. In geschriften aan den Koning is: 1°. de aanspraak: *Sire;* 2°. de benaming in den zamenhang: *Uwe Majesteit* en *Hoogstdezelve;* 3°. het onderschrift: *van Uwe Majesteit de zeer gehoorzame dienaar en getrouwe onderdaan;* 4°. het opschrift: *aan Zijne Majesteit den Koning.* — Aan den Kroonprins schrijvende, is: 1. *Doorluchtigste Prins;* 2. *Uwe Koninklijke Hoogheid* en *Hoogstdezelve;* 3. *van Uwe Koninklijke Hoogheid de gehoorzaamste en onderdanigste dienaar;* 4. *aan Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins van Oranje, Kroonprins der Nederlanden.* Voor Prins Frederik is 1, 2 en 3 hetzelfde, en 4. *aan Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden, Grootmeester der Artillerie.*

§ 957. In geschriften aan de Koningin: 1. de

aanſpraak: *Mevrouw*; 2. in den zamenhang en 3. het onderſchrift, als aan den Koning; 4. het opſchrift: *aan Hare Majesteit de Koningin.* — Aan de Kroonprinſes: 1. *Mevrouw*; 2. *Uwe Keizerlijke Hoogheid* en *Hoogstdezelve*; 3. *van Uwe Keizerlijke Hoogheid de gehoorzaamſte en onderdanigſte dienaar*; 4. *aan Hare Keizerlijke Hoogheid, de Prinſes van Oranje, Kroonprinſes der Nederlanden, Grootvorſtin van Rusland.* — Aan Prinſes Marianne: 1. *Mevrouw*; 2. *Uwe Koninklijke Hoogheid*; 3. *van Uwe Koninklijke Hoogheid de gehoorzaamſte en onderdanigſte dienaar*; 4. *aan Hare Koninklijke Hoogheid, Wilhelmina Frederica Louiſa Marianne, Prinſes der Nederlanden.*

§ 958. Aan eenen minister, ſecretaris van ſtaat, ſtaatsraad, commisſaris-generaal, directeur generaal; inſpecteur-generaal, luitenant-generaal geeft men den titel van *Excellentie*, en bij inzending van ſtukken, is: 1. de aanſpraak: *Hoog Edel Geſtrenge Heer*; 2. benaming: *Uwe Excellentie* of U. H. E. G. (Uw Hoog Edel Geſtrenge); 3. het onderſchrift: *Uwer Excellentie gehoorzaamſte dienaar*; 4. het opſchrift: *aan Zijne Excellentie den* (*Minister van Marine*, of *Commisſaris-generaal*, enz.)

§ 959. Men ſchrijft aan de Staten-Generaal aldus: 1. aanſpraak: *Edelmogende Heeren*; 2. benaming: *Uw Edelmogenden*; 3. *van Uw Edelmogenden de gehoorzaamſte en onderdanigſte dienaar*;

4. het opschrift: *aan de Edelmogende Heeren Staten Generaal.* Voorts noemt men de staten eener provincie: *Groot Edel Achtbare Heeren* en *U Groot Edel Achtbaren;* — de burgemeesters eener stad: *Edel Achtbare Heeren* en *Uw Edel Achtbaren.*

§ 960. De hooge justitie - collegien heeten: *Hoog Edel, Hoog Gestreng;* de mindere: *Wel Edel Achtbaren;* — de generaal-majoors betitelt men: *Hoog Edel Gestreng;* en verder U. H. E. G., desgelijks andere hoofdofficieren. Aan kapiteins en luitenants, alsmede aan leden van geregtshoven, secretarissen, regtsgeleerden, enz. geeft men den titel van *Wel Edel Gestrenge Heer* en voorts U. W. E. G. — Voorts noemt men in geschriften een' hoogleeraar in de godgeleerdheid: *Hoog Eerwaarde, Hooggeleerde Heer;* andere hoogleeraren: *Wel Edel Hooggeleerde Heer;* de predikanten: *WelEerwaarde, zeer Geleerde;* de geneesheeren: *Zeer Geleerd;* eenen graaf: *Hoog Wel Geboren;* eenen baron: *Hoog Geboren;* anderen adel: *Hoog Edel Geboren Jonkheer;* iemand uit den aanzienlijken stand van minder adel: *Wel Edel Geboren;* voorname lieden uit den middelstand: *WelEdele;* elk ander uit den middelstand: *Mijnheer.* Aan vrouwen van rang schrijft men: *Wel Edel Geboren Mevrouw*, of enkel *Mevrouw;* aan ongehuwden: *Wel Edel Geboren Freule* en *Mejufvrouw.*

§ 961. Na het slot herhaalt men den titel van

hem, aan wien men den brief ſchrijft, en noeme zich van vorſten, den *gehoorzamen* en *onderdanigen dienaar;* van ſtaatsperſonen, den *gehoorzamen dienaar;* van anderen, den *dienstwilligen* of *dienstvaardigen dienaar;* terwijl men in den loop van den brief de titels bij verkorting herhaalt. Zie de voorbeelden zoo van verzoekſchriften, brieven, als anderzins gegeven.

§ 962. Behalve de titels is ten opzigte van de verdere inrigting der brieven een en ander aan te merken, wat ook meestal op andere beroepſchriften toegepast kan worden.

§ 963. Het gebruik van zuiver, wit en afgeſneden postpapier, en goeden zwarten inkt, die niet bleek of rood wordt, zijn de eerſte vereischten tot een ſchoon uiterlijk der brieven. Bij andere ſtukken dan brieven, neemt men geen postpapier.

§ 964. Een duidelijk ſchrift is verder eene noodzakelijke eigenſchap der brieven. Eenen brief zoo te ſchrijven, dat de lezer met moeite den inhoud verſtaan kan, is veel erger dan onduidelijk te ſpreken; want iemand, dien men niet verſtaat, kan men dadelijk vragen, maar eenen briefſchrijver niet. Vooral is eene duidelijke naamteekening van zeer veel belang; ſchoon velen in het begrip ſchijnen te verkeeren, dat men dezelve niet te onduidelijk en onleesbaar maken kan.

§ 965. Men vermijde vlekken, uit- en

doorſchrappingen, alsmede het gebruik van zand; men wachte zich voor naſchriften, dewijl zij meestal onachtzaamheid, overhaasting en verſtrooijing van gedachten te kennen geven. Ook neme men de gewoonte van vele lieden niet aan, om hunne brieven altijd te ſluiten met de woorden: „*in haast*," „*in grooten*" of „*zeer grooten*" of „*den grootſten haast.*" Heeft men werkelijk vele bezigheden, zoo zegge men dit, met bijvoeging van de aanleiding daartoe, op eene beknopte en beſcheidene wijze, in den brief zelven. Gewoonlijk echter is het ſlechts eene ellendige uitvlugt voor ſlordigheid in het ſchrijven, ſomtijds ook om zich een zeker aanzien van gewigt te geven.

§ 966. Aan perſonen, wien men hoogachting en eerbied ſchuldig is, is het ongeſchikt zijne brieven door anderen te laten ſchrijven en dezelve ſlechts te onderteekenen.

§ 967. De opſchriften der brieven moeten goed leesbaar en volkomen geſchreven worden; de naam des ontvangers wordt gewoonlijk met grooter, en de naam der plaats met nog iets grooter letter geſchreven. Voorts moet men, ſchrijvende aan perſonen in groote ſteden wonende, niet vergeten de ſtraat en het nummer van het huis op te geven.

§ 968. Men onthoude zich van alle kunſtig zamenvouwen der brieven. Brieven, die op de drie zijden beſchreven zijn, vooziet men met een

omslag, en aan personen, wien men achting verschuldigd is, wordt de brief nooit dan onder een omslag (couvert) afgezonden.

§ 969. Tot het verzegelen van brieven gebruikt men gewoonlijk rood of zwart lak, en roode, witte of zwarte ouwels. Van zwart lak en zwarte ouwels bedient men zich alleen bij doodberigten en in den rouw. Men neme voorts, om wel en duidelijk te verzegelen, niet te veel noch te weinig lak, dewijl in het eerste geval een dikke rand om het zegel komt, en in het laatste het zegel onduidelijk wordt.

§ 970. Brieven worden met boden of met gelegenheid, maar het zekerste met den post verzonden. De ontvanger betaalt doorgaans het vrachtgeld (de port); wanneer echter de afzender zulks betaald heeft, drukt men dit op de linkerzijde des opschrifts door het woord *vrachtvrij* (franco) uit. Sluit men eenen brief in eenen anderen, zoo drukt men op het opschrift des ingeslotenen briefs zulks uit door de woorden *onder omslag* (sous couvert), en geeft men dien aan eenen vriend of bekenden mede, door de woorden *met vriend* (par ami). Brieven aan voorname personen met gelegenheid te zenden, of in dezelve andere brieven ter verdere bezorging in te sluiten is onwellevend. Sluit men eenige muntspecie in eenen brief, dan schrijft men de waarde daarvan buiten op, en late de brieven zelven aanteekenen, gelijk ook die, welke papieren van waarde bevatten.

3. *Soorten van brieven.*

§ 971. De onderwerpen van het gemeene leven, welke tot brieven aanleiding geven, zijn zoo menigvuldig, dat zij niet alle naauwkeurig onder boven gegevene verdeeling (§ 949.) gebragt kunnen worden. Men verontſchuldigt zich, noodigt, herinnert, doet vermaningen, berispingen, verwijten, enz. of men vereenigt onderſcheidene onderwerpen in een' en denzelfden brief. Men onderſcheidt derhalve: berigten, gelukwenſchingen, brieven van vertroosting, van verzoek, van aanbeveling, van herinnering, van verontſchuldiging, van noodiging, van raadvraging, dankzegging, vriendſchappelijke brieven, gemengde brieven en antwoorden.

Berigten.

§ 972. Berigtſchrijven bevat aanwijzingen, verhalen en voorſtellingen van gebeurde zaken. Men neme hierbij de algemeene regelen van den ſtijl in acht, en legge zich vooral toe op duidelijkheid en beknoptheid. Kleinigheden en bijomſtandigheden ſtippe men ſlechts even aan, en brenge daarentegen de hoofdzaken des te meer vooruit. Onaangename berigten, zoo als ſterfgevallen en dergelijke, moeten niet terſtond in

het begin van den brief verhaald worden. Men zoeke den lezer met beleid en behoedzaamheid voor te bereiden, en den hevigen indruk te verzwakken, of men late eenen derden de zaak op eene gefchikte wijze bekend maken.

§ 973. In fterfgevallen meldt men met weinige woorden den naam en ouderdom des overledenen, den aard der ziekte, den tijd des overlijdens en de betrekkingen, waarin de overledene tot de overblijvenden en den fchrijver ftond. Bij eene huwelijksverbindtenis geeft men van het voornemen daartoe kennis, met vermelding van den dag, waarop de eerfte afkondiging zal plaats hebben en met aanbeveling in de vriendfchap.

§ 974. De volgende korte voorbeelden kunnen voor andere dergelijke dienen:

Berigt wegens het volbrengen van eenen opgedragenen last.

Rotterdam den 13 junij 1820.

Wel Edele Heer!

Hiermede heb ik de eer UWE. berigt te doen, dat ik den door UWE. mij onder 12 mei opgedragenen last ftiptelijk volvoerd heb.

Alvorens tot den aankoop van het huisraad over te gaan, heb ik de meeste winkels en pakhuizen bezocht en doorgezien, om mij te overtuigen, waar ik de gevraagde ftukken het best zoude

krijgen. Hetzelfde heb ik tén aanzien der aangekochte zijden en wollen ſtoffen in acht genomen. De lijst der gekochte zaken, benevens de voldane rekeningen der bijzondere verkoopers, ſluit ik hierin. Ik heb alles op het zorgvuldigſte laten inpakken, en heden met ſchipper *Pieterſen* medegegeven, die morgen van hier vertrekt, en uiterlijk den 17 dezer te M... zal aankomen.

Ik hoop, dat alles aan de verwachting van UWE. zal beantwoorden, en verzoek mij met verdere bevelen te vereeren. Door derzelver naauwkeurige opvolging zal ik altijd trachten de hoogachting aan den dag te leggen, waarmede ik verblijve

Wel Edele Heer!

UWE gehoorzame en dienstvaardige Dienaar.

P.

Eene weduwe berigt eenen vriend den dood hares mans.

S... den 12 julij 1820.

Zeer geachte vriend!

Gisteren ſloeg het vreesſelijke uur, waarin ik mijnen geliefden man, en met hem mijne rust en mijn geheel geluk verloor.—Gij kendet den braven, en weet alzoo dat hij mij alles was. Helaas, ik bevind mij thans in den ſchrikkelijkſten toeſtand! Leed ik alleen, zoo zoude ik niet klagen; maar

het lot mijner arme onschuldige kinderen jammert mij. Het hart dreigt mij te breken, wanneer zij weenend om hunnen vader roepen, en mij aanzien, als of zij mij zeggen willen: ongelukkige moeder, gij moet nu alleen voor ons zorgen! — Hoe zal mij dat mogelijk zijn? Gij weet, dat het mijnen man, bij alle zijne werkzaamheid en spaarzaamheid, onmogelijk was, veel over te garen; dat hij slechts weinig nalaten konde. Wat moet ik nu beginnen? — Bij wien kan ik raad, troost en hulp zoeken? Op u berust mijne hoop! God bewege uw hart, om mij arme ongelukkige weduwe bij te staan.

Geachte vriend!

UWE bedroefde vriendin.

S.

VERZOEKBRIEVEN.

§ 975. De aanleiding tot het verzoek, de gronden, waardoor hetzelve ondersteund wordt, de gewigtige voordeelen, welke men van deszelfs inwilliging kan verwachten, en de verpligting daarvoor, maken den algemeenen inhoud van elk verzoek uit. De taal moet in hetzelve openhartig, zedig en wellevend zijn. Somwijlen laten de verzoekbrieven, even als de verzoekschriften, eene levendige schildering der omstandigheden toe. Het verzoek moet altijd als iets zeer gewigtigs voorgesteld worden; zelfs kan men somtijds de moeijelijk-

heid, om het gevraagde te erlangen, aanroeren; ten einde daardoor den hoogen graad van verpligting aan te toonen. Heeft men reeds diensten en weldaden van hem, aan wien het verzoek gerigt is, ontvangen, zoo moet men dezelve niet voorbijgaan, maar nu zijn vertrouwen en zijne hoop daarop gronden. Daar deze brieven den gewonen briefvorm moeten hebben, zoo is het ongepast, dezelve aan te vangen met het gewone begin der verzoekschriften: *geeft met eerbied te kennen* (eene wending, om zich zelven niet 't eerst te noemen); even min eindigt men met 't slot: *hetwelk doende, enz.*. (door welk *enz.* men verstaat: *zult gij wel doen*) (*).

§ 976. Verzoeken om betaling of zoogenaamde maanbrieven, moeten met zeer veel omzigtigheid en zoo beleefd mogelijk geschreven worden. Van de omstandigheden en denkwijze der personen zal de toon afhangen, dien men bij de eerste aanmaning te houden hebbe. Somtijds zal het genoeg zijn alleen te vragen, of men de geleverde waren, enz. naar genoegen ontvangen heeft. Somtijds echter zal men zijne verlegenheid onbewimpeld kunnen ontdekken, en slechts in geval men zijn doel op deze wijze nog niet be-

(*) Veel van hetgene te voren omtrent de *verzoekschriften* gezegd is, kan ook op de *verzoekbrieven* toegepast worden; zoo als *het zediglijk spreken van zich zelven*; enz.

reikt, zal men zijne eifchen op eene nadrukkelijke, maar altijd befcheidene wijze, kunnen voordragen.

§ 977. Eene en andere foort van verzoekbrieven treft men aan in de volgende voorbeelden:

Verzoek om op een kantoor geplaatst te worden.

Mijn Heer!

Vernomen hebbende, dat UWE. iemand op uw kantoor noodig heeft, neem ik de vrijheid mij daartoe aan te bieden. Omtrent mijne kennis in handelzaken en mijn zedelijk gedrag leg ik het getuigfchrift van mijnen tegenwoordigen principaal, den Heer L. over, bij wien ik drie jaren geweest ben. Getrouwe vervulling mijner pligten is mij altijd heilig geweest en zal zulks altijd blijven.

In verwachting van UWE. antwoord ben ik met de meeste hoogachting

Mijn Heer!

UWE. dienstw. dienaar

P.

Verzoek om verlenging (prolongatie) eens wissels.

Hoog Edel Geftrenge Heer!

De wisfel, welken UHEG. van mij in handen hebt, vervalt den 18 dezer. Het zoude mij een groot genoegen zijn, wanneer UW E. G. kondet befluiten, denzelven nog twee maanden te verlengen (prolongeren). Alsdan zoude ik in ftaat

zijn, om met mijn eigen geld de betaling te doen, daar ik, mijn koorn nog niet tot eenen goeden prijs hebbende kunnen verkoopen, tot mijn groot nadeel gelden, ter betaling van den wisſel, zoude moeten opnemen. Wanneer UW E. G. het geld juist zelf niet noodig heeft, durf ik hopen, dat mijn vriendelijk verzoek niet zal afgeſlagen worden.

Ik verzoek UW E. G. mij hieromtrent antwoord te willen doen toekomen, en de verzekering mijner volkomene hoogachting aan te nemen, waarmede ik de eer heb te zijn,

Hoog Edel Geſtrenge Heer!

U. H. E. G. zeer gehoorzame
en onderdanige dienaar
N.

§ 978. Vooorbeelden.

Verzoek aan eenen vriend om eenig geld te leen.

Wel Edele Heer!

Onderſcheidene onvoorziene omſtandigheden brengen eene oogenblikkelijke geldeloosheid bij mij te weeg. Op UWE. vriendſchap rekenende, twijfel ik niet of UWE. zult aan mijn dringend verzoek, om *f* 80 : - voor eene maand te leen, indien zulks mogelijk is, gaarne voldoen. Dit bewijs van vriendſchap zal mij dubbel aangenaam zijn, daar ik liever aan UWE. dan aan iemand anders verpligtingen van dezen aard heb. Ik

verwacht UWE. antwoord, en zal mij verheugen, door wederdienst te toonen, hoezeer ik ben

Wel Edele Heer!

UWE. gehoorz. en dienstvaardige dr. en vriend.

M.

Verzoek om betaling (maanbrief).

Wel Edele Heer!

Eenige bijzondere huishoudelijke zaken hebben zoo vele uitgaven gevorderd, dat ik mij daardoor in verlegenheid bevinde. De verzekering hiervan, zal mij in UWE. menschlievende gevoelens verſchooning doen vinden voor het vriendelijk verzoek, van mij, in mijne dringende omſtandigheden met de betaling mijner kleine rekening goedgunſtig te onderſteunen.

Vertrouwende, dat UWE. dit verzoek geenszins ten kwade zult duiden, voeg ik hierbij de verzekering, dat het mij een bijzonder genoegen zal zijn, verder met uwe bevelen vereerd te mogen worden.

Ik heb de eer met alle hoogachting te zijn

Wel Edele Heer!

UWEs gehoorzame dienaar.

P.

DANKZEGGINGEN.

§ 979. Brieven van deze ſoort volgen op het

ontvangen van weldaden, diensten en pligtplegingen, die men niet geregtigd was te vorderen. Dankbaarheid is den onbaatzuchtigsten mensch aangenaam, en bewijst ten minste voor het eerste oogenblik, dat de weldaden aan geenen onwaardigen verkwist zijn. De uitdrukking in deze brieven moet natuurlijk zijn, en even ver van koelheid als van overdrevene dankbetuigen verwijderd blijven. Het eerste verraadt ongevoeligheid, het laatste beleedigt menschen van eene edele denkwijze. De dankbetuiging moet met de zaak, waarvoor men bedankt, in zekere verhouding staan.

§ 980. Met beloften van wederdienst, vergelding, enz. zij men behoedzaam. Men zoude daardoor tot het vermoeden aanleiding kunnen geven, als twijfelde men aan de belangeloosheid des gevers, of dat men vreesde verpligting aan hem te hebben; ook is men dikwijls onvermogend, om zulke beloften te vervullen. Daarentegen moet men het nut, gewigt en de voordeelen doen uitkomen, die men door de weldaden erlangd heeft; en wanneer men zich in een waar gevoel van dankbaarheid heeft uitgedrukt, zoo voege men er de verzekering bij, dat men zich der bewezene goedheid en toegenegenheid waardig zal toonen.

§ 981. Men geve overigens acht op de denkwijze, het karakter, de eerzucht en den stand van den ontvanger des briefs, ten einde zich naar het een en ander zoo veel doenlijk te schikken.

§ 982. Men moet met het ſchrijven van zulke brieven niet draſen, en daarom de redenen van vertraging, zoo deze plaats gehad heeft, met verontſchuldiging opgeven. Deze brieven worden gewoonlijk niet beantwoord.

Voorbeeld.

Dankzegging bij de terugbetaling van geleend geld.

Wel Edele Heer!

Met de levendigſte gevoelens van dankbaarheid, heb ik eindelijk het geluk, UWE. de mij zoo goedgunſtig geleende honderd gulden te kunnen terug geven. Ik gevoel al te wel, dat ik wegens de vertraagde vervulling mijner belofte harde verwijtingen verdien, en het alleen aan UWE. menschlievende goedheid te danken heb, zoo lang geduld met mij gehad te hebben. In ſtrijd met een hard noodlot, dat mij van alle kanten trof, verloor ik echter den moed niet, en na een zwaar lijden van eenige jaren lacht mij weder het geluk toe. Ik haast mij mijne ſchuld te voldoen, en hoop hierdoor UWE. vergiffenis te erlangen. Edele menſchenvriend, hoe zal ik in ſtaat zijn immer die groote goedheid te kunnen vergelden! Weinige mijner bekenden zouden mijne eerlijkheid als een genoegzaam onderpand aangenomen hebben, voor een belangeloos voorſchot, met hetwelk UWE. mij zoo grootmoedig uit den hoogſten nood hielpt. Woorden kunnen het zuivere

gevoel van dankbaarheid niet uitdrukken, dat nimmer in mijn hart zal versterven. Ik beveel mij bij voortduring in UWE. toegenegenheid, en verzoek UWE. de verzekering der onbegrensde hoogachting aan te nemen, waarmede ik de eer heb te zijn

Wel Edele Heer!

UWE. dienstv. dienaar.

D.

GELUKWENSCHINGEN.

§ 983. Deze brieven worden bij gelegenheid van huwelijk, standsverheffing, verjaardagen en bij andere gelukkige en aangename gebeurtenissen geschreven. In dezelve moeten de gevoelens van het hart in eene natuurlijke en ongekunstelde taal uitgedrukt worden. Somtijds worden zulke brieven alleen beleefdheidshalve geschreven, waarom men dezelve ook wel g e l e g e n h e i d s - b r i e v e n noemt.

§ 984. Men kan in dezen somtijds op eene bescheidene wijze te kennen geven, dat hij, wien men geluk wenscht, het geluk niet aan toeval, maar aan ijver, bekwaamheid, enz. te danken heeft. Men moet voorts het geluk niet te zeer verheffen of verlagen; wijl het eerste tot vernedering van den persoon zelven, en het laatste tot geringschatting van het geluk strekken kan. — Men moet almede niet wenschen, dat het geluk

van bestendigen duur moge zijn; wanneer de bezitter desgelijks wenschen konde, om dit spoedig met een ander te verwisselen. Eindelijk wensche men geenen hoogeren eerepost aan hem, die den hoogsten bereikt heeft, dien hij overeenkomstig zijne betrekkingen konde erlangen.

Voorbeeld.

Gelukwensch, bij eene bevordering in dienst van den staat, aan iemand met wien men vroeger in kennis stond.

Hoog Edel Gestrenge Heer!

Onder de gelukkigste schikkingen der Voorzienigheid tel ik het, dat Zij mij het genoegen laat smaken, U. H. E. G. tot den eervollen post van R... verheven te zien, en U. H. E. G. eerbiedig mijne hartelijke gelukwenschen daarvoor aan te kunnen bieden. Ik deel de vreugde met den braven burger van den staat, wanneer hij de verdienste ziet beloonen en dengenen in eenen ruimen werkkring geplaatst vindt, die zijne krachten voor het welzijn des vaderlands uit zuivere beginselen te werk stelt. U. H. E, G. heeft reeds in vroegere betrekkingen zoo veel goeds en nuttigs gesticht, dat zich nu in den uitgebreideren werkkring, van U. H. E. G. diepe, veelomvattende kennis en onvermoeiden ijver voor het heil der menschheid alles verwachten laat. Het bewustzijn, van altijd met de beste bedoelingen te handelen,

ſchenkt den edelen man vrolijke tevredenheid met zich zelven; maar zijne daden met het gewenschte gevolg bekroond te zien, is de hoogſte aardſche gelukzaligheid voor den braven dienaar des ſtaats. Moge de Voorzienigheid U. H. E. G. voor alle die rustelooze pogingen ten algemeenen beste, die hooge belooning ſchenken, en U. H. E. G. nog lang, tot nut van dit land, in een ongeſtoord levensgenot bewaren.

Ik verzoek U H. E. G. de verzekering der ongeveinsde hoogachting aan te nemen, waarmede ik de eer heb te blijven,

Hoog Edel Geſtrenge Heer!

U. H. E. gehoorz. en
onderd. dienaar.
M.

BRIEVEN VAN VERTROOSTING,
bijzonder VAN ROUWBEKLAG
(condoleantie).

§ 985. Deze vinden alleen onder bloedverwanten en vrienden plaats, en doen de beste werking, wanneer de eerſte hevigheid der ſmart voorbij is. De troostgronden moeten door het treurige voorval zelf, het beleid des ſchrijvers en de kennis aan het hart van hem, aan wien men ſchrijft aan de hand gegeven worden. De deelneming kan dikwijls het aanzien hebben, dat men zelf troost noodig heeft.

Voorbeeld.

Aan eenen vader, wiens zoon op het slagveld gebleven is.

Hooggeachte vriend!

De onverwachte en treurige tijding van den dood uwes zoons heeft den diepsten indruk op mij gemaakt. Wie een gevoelig hart heeft zal U beklagen, en de smart over het verlies van zulk een' hoopvollen jongeling regtmatig noemen. Mogt echter ook tevens de gedachte in uwe ziel regt levendig zijn, dat geen dood schooner en roemrijker is dan de zijne; een troostgrond, die u meer dan alle andere moet gerustftellen. Uw brave zoon stierf, als een dapper verdediger des vaderlands, zijnes konings, zijner medeburgers, op het bed van eer. Hij is daardoor voor ons hart onvergetelijk en aan allen oneindig dierbaar. Zijn aandenken zal nog door de nakomelingschap geëerd en op prijs gesteld worden. Schik u bedaard in uw lot; dit smeek ik u bij de vriendschap, die gij voor mij koestert, en bij de liefde, waarmede ik onveranderlijk ben

Uw opregte vriend.

W.

Aan eenen vriend, die door brand zijn huis en bezittingen verloren heeft.

Zeer waarde vriend!

Diep, zeer diep heeft mij de tijding van uw

ongeluk getroffen. Ach, wie kan het vooraf zeggen, wat hem in het volgende uur bejegenen zal? Maar, ik wil uwe smartelijke gewaarwordingen niet door mijne klagten vermeerderen. Gij hebt geen schuld aan uw ongeluk; dit moet uwen kommer verzachten en uwen moed staande houden. Vertrouw, dat die God, die gedoogde dat u zulk een zwaar lot trof, ook spoedig een weldoend vader voor u zijn kan. Dat dit ongeluk eenen nadeeligen invloed op uwe gezondheid kan hebben, maakt mij zeer bezorgd. Gij zijt echtgenoot en vader, de steun van een bedrukt huisgezin. Vat moed; veeltijds is de hulp het meest nabij, als de nood op het hoogste is geklommen. Reken op de hulp uwer vrienden, onder welke ik mij durf tellen. Met het bereidwilligste hart snel ik u met mijne hulp te gemoet. Gij hebt eene spoedige en krachtdadige ondersteuning noodig. Meld mij onverwijld, waarmede ik u voor het oogenblik dienen kan. Stel uw hart gerust. Ik ben meer dan ooit.

Uw ware vriend

L.

BRIEVEN VAN AANBEVELING.

§ 986. De genoegzaamheid van aanbevelingen onder bloedverwanten en vrienden is minder beperkt, dan aan andere personen. Vriendschap, maagschap, en waardigheid van hem,

dien men aanbeveelt, zijn gewoonlijk de aanleiding, dat wij iemands belang behartigen. Men kan slechts zulk eenen aanbevelen, dien men naauwkeurig kent, en van wien men overtuigd is, dat hij onze aanbeveling eer zal aandoen. Eene ware schildering der betrekkingen is een hoofdvereischte bij aanbevelingen. Is het mogelijk, dat hij, aan wien men iemand aanbeveelt, zich van de waarheid overtuigen kan, zoo moet men daarheen verwijzen.

§ 987. Daar het goed gevolg der aanbeveling meerendeels van het aanzien des aanbevelers afhangt; zoo is het niet alleen belagchelijk, maar ook ten hoogste onbescheiden, wanneer geringe personen brieven van aanbeveling aan voornameren schrijven. Alleen zeer bijzondere en zeldzame gevallen kunnen hier eene uitzondering maken.

§ 988. De aanleiding en de verpligting om iemand aan te bevelen, het onderwerp van het verzoek en de gronden, waarvan men verwacht dat de aanbeveling goed opgenomen worde, maken den inhoud van zulke schriften uit.

Voorbeeld.

Aanbeveling voor eenen jongman tot schrijver.

Hoog-Edel Gestrenge Heer!

Vernomen hebbende dat U. H. E. G. een goed schrijver voor U. H. E. G. ambtswerkzaamheden verlangt, verzoek ik tot dit werk eenen

jongman zich te laten aanbevelen, die zelf zich door de bewijzen zijner bekwaamheid en bruikbaarheid het best zal doen kennen. Hij schrijft schoon en naauwkeurig, kent de latijnsche en fransche taal, heeft tot heden onderwijs in die talen gegeven en van de vruchten dier vlijt nog eene oude moeder ondersteund. Ik ken hem sedert verscheidene jaren en kan verzekeren, dat hij zich altijd voorbeeldig en zedig gedragen heeft, en deswegens van ieder geacht en bemind wordt. Hij zal zeker zich door vlijt en stiptheid de volkomene goedkeuring van U. H. E. G. verwerven. De jongeling zal bij U. H. E. G. de beste gelegenheid vinden, om zich onder de leiding van U. H. E. G. tot de burgerlijke werkzaamheden bekwaam te maken. Door deszelfs aanneming zal U. H. E G. den grond tot zijn geluk leggen, zijne moeder eene groote gerustheid verschaffen en de uitstekende hoogachting vermeerderen, met welke ik de eer heb te zijn

Hoog Edel Gestrenge Heer!

U. H. E. G. gehoorzame dienaar

H.

Brieven van verontschuldiging.

§ 989. Verontschuldiging en regtvaardiging komen te pas, wanneer men zich aan werkelijke misslagen schuldig gemaakt heeft, of in verdenking geraakt is van dezelve begaan te hebben.

Men zij in zulke brieven opregt en late het hart ſpreken. Blote verontſchuldigingen, verdichte regtvaardigingen, enz. zijn veel erger dan eene openhartige bekentenis van het aangedane ongelijk en verzoek om vergeving.

Voorbeeld.

Verontschuldiging wegens niet genomen afscheid.

Waarde vriendin!

Als gij deze regelen lezen zult, ben ik reeds ver van u. Ik kon niet mondeling affcheid van u nemen; de ſmart der ſcheiding zoude voor mij te groot geweest zijn, en de uwe had dezelve nog vermeerderd. Hierom nam ik het beſluit, den dag van mijn vertrek voor u te verbergen. Mijn hart kantte zich tegen dit voornemen, maar de rede eischte het. Mijne tranen vloeijen; terwijl ik ſchriftelijk van u ſcheide, u in mijne armen ſluit en u het laatſte vaarwel toeroepe. Het hart konde mij breken, wanneer ik denk, dat gij om mij reeds mistroostig geworden zijt, en als gij dit leest in diepe treurigheid verzinken zult. Maar, mijne lieve vriendin, zie over den tijd onzer ſcheiding heen, naar het vrolijke uur des wederziens. In dien tijd zullen wij briefwisſeling houden; ik beloof u ten minſte alle maanden eenen brief, en gij zult mij beloonen zoo als ik het verdien. Mijne ontmoetingen, gedachten en wenſchen zal ik u mededeelen; gij zult mij de uwe

aanvertrouwen. Vaarwel! denk in uw hart, en in den kring onzer vrienden dikwijls aan uwe altijd getrouwe vriendin.

M.

KLAGTEN, VERMANINGEN, BERISPINGEN, VERWIJTGEN.

§ 990. Brieven van deze soort hebben op meer of min groote misslagen betrekking, en veronderstellen, dat men of door persoonlijke betrekkingen, of door omstandigheden daartoe geregtigd zij. Wie zonder opzet misdaan heeft, moet anders behandeld worden dan de ligtzinnige, en deze wederom anders dan de booswicht. Op den eenen werkt een koele ernst, op den anderen een bitterder toon. De een moet door gronden gewonnen, de andere door voorstellingen getroffen, een derde hevig geschokt worden. Wie reeds voor zijne dwaasheden boet, dien behooren meer nuttige leeringen en wenken dan eigenlijke verwijtingen gegeven te worden. Dikwijls vereischen zulke brieven eenen verschoonenden, met behoedzaamheid gekozenen toon, in welken het bekommerde, van toorn en haat even ver verwijderde hart spreekt. Eene onwellevende taal betaamt eenen braven man zelfs in drift niet. Zij bereikt ook nooit haar oogmerk, want zij verbittert, in plaats van te overtuigen en te verbeteren. Ruwe en lage scheldwoorden, enz. moeten in

alle brieven volſtrekt vermeden worden, opdat men, de misſlagen van anderen willende berispen, niet zelf zich aan eenen misſlag ſchuldig make.

§ 991. Zonder dringende noodzakelijkheid ſchrijve men echter deze ſoort van brieven niet, vooral niet aan perſonen, die in onze nabijheid wonen; maar zegge dezen liever mondeling, wat men te zeggen heeft. De ervaring leert, dat zulk eene briefwisſeling tusſchen beleedigde perſonen, ook bij alle behoedzaamheid in de uitdrukkingen, meestal meer verbittert dan te regt brengt, en twistzaken dikwijls meer verergert dan verbetert.

Voorbeelden.

Een meester klaagt over zijnen leerling bij diens vader.

Mijn Heer!

Het doet mij leed, U een onaangenaam berigt te moeten doen. Uw zoon gedraagt zich niet meer zoo goed als in 't begin. Hij arbeidt minder vlijtig, leert minder, is niet meer zoo vertrouwelijk jegens mij en mijne vrouw, en is onordelijk in zijne zaken. Eenige malen kwam hij zelfs laat en half dronken te huis, en ik heb reden om te gelooven, dat hij zich aan nog grootere buitenſporigheden heeft ſchuldig gemaakt. Het zoude zeer te bejammeren zijn, dat hij, bij zoo veel aanleg en een goed hart, verleid zoude worden. Ondanks mijne waarschuwingen, heeft hij

zijnen omgang met ligtzinnige en zeer middelmatige jonge lieden niet afgebroken.

Gij kent mij als een' geſtrengen vriend van orde en zedelijkheid. Blijft uw zoon niet binnen derzelver palen, zoo kan ik hem in mijn huis niet langer dulden. Gij kunt hem dus de ernſtigſte voorſtellingen doen, en ik wensch hartelijk, dat de uwe meer nut mogen doen dan de mijne.

Overigens verblijve ik

UWE. dien. en vriend.
T.

Namelooze (anonyme) waarschuwing.

Gij zijt ten uiterſte onvoorzigtig in uwe geſprekken en verſchoont zelfs die niet, van wien gij afhangt. In het gezelſchap van gisteren hebt gij u zelfs in uwen ſchertſenden toon over den heer N. uitgelaten. Men begrijpt naauwelijks hoe gij aldus tegen uw eigenbelang kunt handelen. Het is een geluk voor u, dat de heer N. zulk een geduldig man is; anders zoudt gij voor uwe onbezonnenheid mogelijk reeds heden boeten. Maar wees op uwe hoede! het zwaard hangt u over het hoofd, en zijt gij eenmaal gevallen, zoo reken er op, dat gij u niet weder zult verheffen. Wie u dit ſchrijſt, is u onverſchillig; genoeg, het ſchrijſt u

een welmeenend vriend.

Brieven van gemengden inhoud.

§ 992. Men verstaat hieronder zulke brieven, waarin onderwerpen van verschillenden aard voorkomen. Zij moeten zoo beknopt mogelijk voorgedragen worden, en zijn schoon te noemen, wanneer de onderscheidene onderwerpen zoo natuurlijk en ongedwongen vereenigd zijn, dat zij een behagelijk geheel uitmaken.

Voorbeeld.

Aan eenen afwezigen broeder.

Acht dagen zijt gij nu afwezig, lieve broeder, acht treurige dagen, in welke ik u zeer dikwijls gemist heb; veel meer dan gij gelooft. Ik kan het u niet genoeg zeggen, hoezeer mij uwe verwijdering ter harte gaat. In mijn gansche leven was ik zoo neerslagtig niet, als ik tegenwoordig ben. Onze goede ouders geven zich alle moeite om mij te vervrolijken, maar te vergeefs. Dat gij ook bij eenen koopman in H. moest op het kantoor gaan, daar er hier toch zoo velen zijn. Dikwijls komt de gedachte in mij op, dat uwe verwijdering eene straf voor mij is. Ik heb u door mijne haastigheid en door mijne eigenzinnigheid zoo veel verdriet veroorzaakt. Thans daar ik mijnen misslag erken, heb ik niet eens de gelegenheid, om denzelven weder goed te maken.

Dan vergeef den berouwhebbenden. Gij zult het doen; daar ik u nooit met opzet beleedigd

heb. Wanneer wij elkander weder ontmoeten, zoo zult gij aan mijne verbetering zien, dat ik u niet bedrieg.

Daar gij thans in H. zijt, en zeer zeker gelegenheid zult hebben, om alles, wat er in de muzijk nieuws uitkomt uit de eerste hand te hebben, zoo verzoek ik u mij datgene toe te zenden, wat uw gezuiverde smaak voor mij nuttig en aangenaam oordeelt.

Schrijf mij dikwijls, ten einde het verdriet over uw afzijn te verzachten, en geloof dat ik met de teederste broederliefde ben

Uw KAREL.

ANTWOORDEN.

§ 993. De inhoud van elken brief, dien men ontvangt, geeft van zelven aan de hand, of hij een antwoord behoeft of niet. De antwoorden moeten den inhoud des briefs punt voor punt oplossen, en geene vraag, verzoek of opdragt mag met stilzwijgen voorbij gegaan worden. Men moet zich echter wachten van iets te beantwoorden, waartoe men niet in staat gesteld of geregtigd is.

§ 994. In het beantwoorden van gemeenzame brieven moet men de vriendschappelijke gezindheden, in dezelve uitgedrukt, trachten te beantwoorden. Men zorge echter, om den stand, ouderdom, enz. van den schrijver, bij het be-

antwoorden, in acht te nemen, zoo dat men aan een' ouderen perfoon, die ons *lieve vriend* noemt, niet weder denzelfden naam geeft. Ook is het niet wellevend te fchrijven: *uw brief*, *uwe letteren*, maar *uw vriendelijke*, *geëerde brief*; *uwe aangename letteren*, enz. Desgelijks zegge men niet: *aan uwe bede zal ik voldoen*; maar men bediene zich van eenig ander woord, als: *uw verlangen*, *wensch*, *begeerte*, enz.

§ 995. Even menigvuldig als de aanleiding tot het fchrijven van brieven is, even zoo menigvuldig zijn de antwoorden. Het antwoord op eene gelukwenfching is eene dankzegging; dat op eene vraag een berigt, enz. De wellevendheid vordert, dat men het antwoorden op eenen brief niet te lang uitftelle.

Antwoord op eene uitdaging tot een tweegevecht.

Mijn Heer!

Gij hebt mij tot een tweegevecht uitgedaagd. Inderdaad een flecht eerbewijs, dat gij mijn doorzigt maakt; of worden beleedigingen door dood of verminking uitgewischt? Gij zet daardoor mijne zedelijkheid en mijnen moed op de proef; maar gij dwaalt, wanneer gij gelooft, dat ik ten opzigte van een van beide geen' toets zoude houden. Uwe begrippen van eer mogen dezelfde blijven; wat mij betreft, ik bezit te veel koelbloedigheid, om wegens een ingebeeld gevoel van eer mijn of mijns

naastens leven in gevaar te ſtellen, en te veel gevoel van eer, om mij zoo wel tegen de wetten des lands, als tegen mijn eigen verſtand te vergrijpen.

Gij kunt met uwe vrienden over mijne ſchijnbare lafhartigheid ſpotten. Liever wil ik aan onverſtandigen lafhartig ſchijnen, dan door verſtandigen voor eenen onverſtandigen gehouden worden.

Hierin ſtel ik mijne eer, dat ik, ſchoon zelf beleedigd, u de hand ter verzoening bied, ten einde u te overtuigen, dat eene kleinhartige gevoeligheid mij niet kan bewegen, in een enkel oogenblik van vriendſchap en achting tot doodelijke vijandſchap over te gaan.

Antwoord op eene huwelijksbekendmaking.

Waarde Neef en Nicht!

Met hartelijke deelneming en innige blijdſchap hebben wij het aangenaam berigt van UE. voorgenomen huwelijk vernomen. Wij danken er UE. welmeenend voor, en wenſchen U, lieve vrienden, met uw voornemen geluk. Dat uw huwelijk onder de gunſtigſte voorteekenen moge voltrokken worden. Gelukkig, driewerf gelukkig zij de heilige band, die UE. vereenigt, en nimmer worde dezelve jammerlijk verſcheurd. Smaak al die genoegens, welke gij u zelven hebt kunnen voorſtellen; immer zij uw huwlijkspad met roozen beſtrooid; bewandelt dat pad altijd vrolijk en

tevreden. In een woord weest zoo gelukkig als het menſchen zijn kunnen.

ANDERE SOORTEN VAN BRIEVEN.

§ 996. Van de gemeenzame of vriendſchappelijke brieven, voornamelijk dienende om de vriendſchappelijke betrekkingen ook bij afwezigheid aan te kweeken (zie § 951.), zijn onder de behandelde ſoorten reeds genoegzame voorbeelden opgegeven.

§ 997. De brieven, welke herinneringen aan eene zekere belofte, alsmede raadvragingen omtrent zekere onderwerpen behelzen, kunnen als bijzondere ſoorten van verzoekbrieven beſchouwd worden. Ook kan men de brieven van uitnoodiging tot bijwoning van bruiloften, begrafenisſen, gastmalen, enz. daartoe brengen; weshalve wij naar dezelve verwijzen (zie § 975).

§ 998. De koopmansbrieven, of dezulken, welke de bezorging van handel- of beroepsaangelegenheden ten doel hebben, zijn in niets van de gewone onderſcheiden, dan dat er geen vertrouwelijke toon in plaats heeft, en er ſomtijds eenige kunstwoorden, uit den handel genomen, in voorkomen.

§ 999. De letterkundige en ſtaatkundige brieven handelen over wetenſchappelijke en ſtaatkundige onderwerpen. Zij moeten het

algemeene karakter van den briefſtijl, ongedwongene natuurlijkheid namelijk, bezitten; offchoon de bijzondere aard en belangrijkheid der onderwerpen deze ſoort in vele opzigten van de overige brieffoorten onderſcheidt (*).

B. Onderhandſche acten.

§ 1000. Door onderhandſche acten verſtaat men die ſchriftelijke opſtellen, welke gewone maatſchappelijke handelingen ten onderwerp hebben en door de belanghebbende perſonen zelven gemaakt worden, zonder tusſchenkomst van eenige door de wetten aangeſtelde ambtenaars. Ten opzigte van deze ſtukken is aan te merken, dat

(*) In de meeste talen vindt men van voorname mannen brievenverzamelingen, welke belangrijk zijn, zoo wel uit hoofde van den inhoud der brieven, als van de kennis, welke wij door dezelve verkrijgen van het karakter, de zede en denkwijze der schrijvers en van den geest der tijden, in welke dezen geschreven hebben. Onder de Ouden munten de brievenverzamelingen van CICERO en PLINIUS, de eerste meer en de andere minder, door belangrijkheid van onderwerpen en ongekunstelde eenvoudigheid uit. Onder de nieuwere komen die van GELLERT, POPE, MADAME DE SEVIGNÉ, waarvan de meeste ook in onze taal overgezet zijn, als schoone voorbeelden in dezen stijl bevattende, in aanmerking; terwijl boven andere brieven, in het nederlandsch bijzonder die van den geschiedschrijver HOOFT, door derzelver levendigheid en vernuft uitsteken; hoewel de stijl, als voor brieven al te gedrongen en opgesierd, niet geheel navolgenswaardig kan genoemd worden.

niemand van eenige beteekenis in de maatschappij de kennis van deze stukken ontberen kan. Ieder toch komt in betrekkingen, die het aangaan van verbindtenissen, het geven van volmagten, getuigschriften, enz. noodzakelijk maken. Daar nu de geldigheid van de meeste dezer opstellen afhangt van de inachtneming van zekere regelen, door het gebruik of de wetten voorgeschreven; zoo kan het opgeven van die regelen, en derzelver toepassing in weinige voorbeelden van algemeene nuttigheid hier niet ondienstig zijn. In moeijelijke gevallen en zelfs bij twijfelingen, handelt men verstandig, met zich van den raad en de hulp van deskundigen te bedienen; maar in vele gevallen van het dagelijksche leven is eene geringe aanwijzing genoeg, om zelf die stukken op te stellen, en alzoo vele kosten, welke derzelver vervaardiging door anderen medebrengt, te voorkomen. Duidelijkheid, orde en naauwkeurigheid zijn de hoofdvereischten van den stijl in deze soort van opstellen. De meest gewone onderhandsche acten zijn: verbandschriften, volmagten, wissels, verklaringen, getuigschriften, kwijtingen, rekeningen, enz.

1. *Verbandschriften* (contracten).

§ 1001. Een contract, verdrag of verbandschrift is eene schriftelijke overeenkomst van verpligtingen, waartoe zich personen jegens elkan-

der verbinden. Bij elk verdrag zijn er twee of meer perſonen, van welke de een iets belooft en de ander de belofte aanneemt.

§ 1002. Tot deugdelijkheid van een verdrag wordt naar de beſtaande wetten gevorderd:

1.) Dat het verdrag omtrent eene geoorloofde handeling geſloten worde. Door contracten kan niemand tot daden verpligt worden, welke door de wetten verboden zijn, zoo als: ſlavernij, berooving of belemmering van vrijheid, van godsdienst en geweten, verheling van en aanzetting tot ongeoorloofde daden, levenslange ongehuwde ſtand, in een woord al wat ſtrijdig is met de goede zeden en de algemeene orde.

2.) De perſonen, welke een contract ſluiten, moeten daartoe bevoegd zijn. Minderjarigen, onder toeverzigt geplaatſte perſonen en getrouwde vrouwen kunnen zonder autoriſatie van voogden, curators of echtgenooten geene verbindtenis aangaan.

3.) De wederzijdſche toeſtemming der partijen is tot geldigheid van een contract volſtrekt noodzakelijk. Eene toeſtemming uit dwaling, bedrog of dwang is in regten niet geldend, en voldingend bewezen vernietigt zij het contract.

4.) Het onderwerp, waaromtrent men eene verbindtenis aangaat, moet

bepaald zijn. Het onderwerp moet over wezenlijk verhandelbare zaken loopen, welke ten aanzien van derzelver foort en hoeveelheid naauwkeurig behooren bepaald te worden.

5.) De contracten moeten dien vorm hebben, welken de wet tot geldigheid vordert. Hiertoe behoort voornamelijk, dat zij op gezegeld papier zijn, en onder zoo vele in de acte vermelde eensluidenden opgefteld worden, als er belanghebbende partijen zijn. Voorts moeten de geldfommen, wanneer deze voorkomen, naauwkeurig en voluit, dat is, in fchrijfletters uitgedrukt worden, terwijl de acten eigenhandig door de zich verbindende partijen moeten onderteekend worden.

RUILING, KOOP- EN VERKOOPCONTRACT, TRANSPORT, KUSTING.

§ 1003. Ruiling is een verdrag, waarbij partijen wederzijds de eene zaak voor de andere geven. In dit contract moet de huurwaarde der onroerende goederen bepaald worden; ten einde daaruit de registratie kosten te berekenen.

§ 1004. Koop en verkoop is een contract, waarbij de eene partij zich verpligt iets te leveren, en de andere hetzelve te betalen.

§ 1005. De prijs en het verkochte voorwerp moeten in het verdrag duidelijk uitgedrukt zijn. De kosten der acten, en hetgeen tot dezelve be-

hoort, komen, wanneer daaromtrent niets bedongen is, ten laste der koopers.

§ 1006. De verkooper verpligt zich tot de levering of de overdragt (transport) van het verkochte en tot de waarborg (garantie) er van, dat is, den kooper in het gerust bezit te stellen van het gekochte, en hetzelve te vrijwaren van de verborgene gebreken, of van dezulke, welke het contract van zelf vernietigen.

§ 1007. De voorname pligt des koopers is, de stipte betaling van den koopschat, op de wijze, den tijd en de plaats in het contract bepaald.

§ 1008. De verkooper heeft privilegie op het verkocht onroerend goed, en deze kusting, behoorlijk over- of ingeschreven, gaat voor alle overige schuldeischers.

Acte van ruiling.

De ondergeteekenden *Ane Dijkstra*, landman te *Oosterzee*, district *Lemmer*, landschap *Vriesland*, en *Bauke Riemersma*, mede aldaar woonachtig, verklaren onderling aangegaan te hebben het navolgend contract van ruiling, en zich deswegens verdragen te hebben, als volgt:

Ane Dijkstra staat, in ruil met het na te melden huis en erf, af, zijne tot dus verre bij hem bewoonde bouwmanswoning, schuur en erve, gelegen te *Oosterzee* voornoemd, geteekend Fo. 25, belend het veenland van *Fenne Sijbes de Jong* en het huis,

van *Sjoerd Terpſtra*, in vollen en vrijen eigendom en met de daaraan verknochte dienstbaarheden, aan gezegden *Bauke Riemersma*, en waardeert hetzelve op eene huurwaarde van veertig gulden. *Bauke Riemersma* ſtaat, in ruil met het voornoemde huis en erf, af, zijne tot dus verre bij hem bewoonde winkelwoning, en erve, geteekend No. 49, belend met de woning van *Wijbren van der Veen* en de turfſchuur van *Barre van de Wiel*, met de daaraan verknochte dienstbaarheden, aan gezegden *Ane Dijkſtra*, en waardeert hetzelve op eene huurwaarde van zeventien gulden.

Bauke Riemersma betaalt, daarenboven aan *Ane Dijkſtra* voormeld, eene ſomma van honderd en vijftig gulden, welke *Ane Dijkſtra* hierbij verklaart ontvangen te hebben, en deswegens voornoemden *Bauke Riemersma* te kwijten.

Ieder betaalt van heden af 's lands-, dorps- en andere lasten van het bij ruil verkregene.

Alle bewijzen, beſcheiden, en wat dies meer zij, zijn door partijen wederzijds overgegeven, waarvan zij elkander beiden zonder reſerve kwijten.

Partijen domicilieren zich ten effecte dezes in de herberg *de zwarte raaf* te Oosterzee, onder afſtand van elk ander domicilium contrarie dezes. Hiervan deze acte in duplo door partijen geteekend.

Gedaan te *Oosterzee* den 15 aug. 1820.

(*get.*) ANE DIJKSTRA.
BAUKE RIEMERSMA.

Koopcontract transport en kustingbrief.

De ondergeteekenden *Hendrik Velzen*, kaaskooper, wonende te *Zutphen*, en *Pieter van Thiel*, ſlagter mede aldaar woonachtig, verklaren aangegaan te hebben het navolgend koopcontract:

Hendrik Velzen verklaart bij deze, voor de ſomma van zestien honderd gulden te hebben verkocht, en diensvolgens af te ſtaan en in vollen eigendom over te dragen aan *Pieter van Thiel*.

Een huis en erve, onbezwaard met eenig hijpotheek, ſtaande en gelegen te *Zutphen* op de markt, Wijk D. No. 325, belend aan de eene zijde met het huis van *Hendrik van Tol*, en aan de andere zijde met dat van den heer *Christiaan van den Ende*, met alle de dienstbaarheden aan hetzelve verknocht.

De kooper *Pieter van Thiel* verklaart voorſchrevene koop aan te nemen, en diensvolgens aan *Hendrik Velzen* voornoemd of regtverkrijgenden, gezegde ſomma van zestien honderd gulden wettig ſchuldig te zijn, en daarvoor het verkochte en getransporteerde huis en erve te verbinden, volgens het privilegie, den verkooper bij de wet verleend. Voorts verklaart de kooper en ſchuldenaar welgemelde ſom van zestien honderd gulden te zullen betalen in goede, gangbare munt en in jaarlijkſche termijnen van twee honderd gulden, ingaande met den eerſten januarij aanſtaande. Bij

gebreke van deze aldus bepaalde aflosfing, of van de na te melden intrest geregeld te voldoen, zal het den fchuldeifcher, of zijnen regtverkrijgenden vrijftaan deze kusting dadelijk geheel op te zeggen.

De fchuldenaar verbindt zich bovendien, om aan gemelden fchuldeifcher of regthebbenden, te betalen mede in gangbare geldfpecie intresfen van de hoofdfom, tegen vijf ten honderd in het jaar; ingaande met den eerften januarij 1800 een en twintig, tot zoo lang voormelde fom kost- en fchadeloos zal zijn afgelost.

De kosten van registratie, zegels en transcriptie dezes komen ten laste van den kooper en fchuldenaar.

Beide partijen kiezen hun domicilium aan het bureau ter confervatie van de hijpotheken, te *Zutphen* gevestigd.

Aldus in duplo opgemaakt en door beide partijen geteekend den zeventienden october 1800 en twintig.

(*get.*) HENDR. VELZEN.
P. VAN THIEL.

HUUR- EN VERHUUR CONTRACTEN.

§ 1009. Er is tweederlei foort van huurcontract, namelijk, van zaken en van dienften. De verhuring en de huur van huizen, kamers, kelders, fchuren, enz. wordt huurcontract genoemd, terwijl aan de huur en verhuring van

landgoederen, landerijen, boerderijen, bosfchen, weilanden, boomgaarden, veenen, enz. de benaming van pachtcontract gegeven wordt.

§ 1010. De huur van diensten is voornamelijk van: 1°. dienstboden, 2°. voerlieden, fchippers en dergelijken; 3°. aannemers en handwerklieden.

§ 1011. De verhuurder is verpligt den huurder in het volkomen en ongeftoord genot van het verhuurde te ftellen, en het verhuurde behoorlijk te onderhouden.

§ 1012. De huurder is verpligt het gehuurde te gebruiken, zoo als het een goed huisvader betaamt, en de bedongene huurpenningen op den bepaalden tijd rigtig te voldoen. Hij is verantwoordelijk voor brand, ten zij deze ontftaan ware door onvoorzien onheil, door 't gebrekkige maakfel van het huis, of door het naburig huis. Hij mag ook, ten zij het in het contract anders bepaald ware, het verhuurde weder geheel of gedeeltelijk aan een ander verhuren; ook bij ontruiming, mits geene fchade aan het gehuurde toebrengende, weder afbreken, wat hij op eigene kosten heeft laten maken.

§ 1013. De dood van huurder of verhuurder, of de verkoop van het verhuurde, verbreekt het huurcontract geenszins.

§ 1014. De huurcedels moeten behelzen: den naam, het beroep en de woonplaats van den huurder en verhuurder; — de befchrijving van

den toestand en het gebruik van het verhuurde; — wanneer het genot van het verhuurde begint en eindigt; — den prijs waarvoor de verhuring geschiedt; — het tijdstip van betaling; — de bepalingen van wederopzegging en de eigenhandige onderteekening van huurder en verhuurder.

§ 1015. Somtijds bepaalt men ook eene zoogenaamde optie, dat is, dat de huurder; des verkiezende, langer in het genot van het gehuurde, bij voorkeur boven anderen, kan blijven.

Huurcedel van een huis.

Wij ondergeteekenden *Dirk Bosman*, koopman, wonende te Dordrecht, verhuurder, en *Everhard Tilleman*, winkelier, mede woonachtig te Dordrecht, huurder, zijn overeengekomen omtrent navolgend huurcontract:

Ik, *Dirk Bosman*, verklaar bij deze voor de somma van vierhonderd nederlandsche guldens te verhuren aan *Everhard Tilleman* voornoemd, voor den tijd van twee jaren (en nog een jaar *optie*), aanvang nemende den eersten mei achttienhonderd en twintig.

Een winkelhuis, staande en gelegen in de voorstraat, wijk D. N°. 531, met een pakhuis daarnevens, alles den huurder volkomen bekend.

De huurder *E. Tilleman* voormeld verklaard gezegde huur aan te nemen en zich te verbinden, aan den verhuurder of regtverkrijgenden opge-

melde somma te betalen, in vier gelijke termijnen, telkens met eenhonderd gulden; zullende de eerste betaling plaats hebben den 1 augustus aanstaande, en zoo verder tot het einde van den huurtijd.

De huurder verpligt zich het voormelde huis zelf te bewonen, en aan niemand, zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van den verhuurder, over te doen; tevens aannemende, de vensterglazen met glas digt te houden, en bij verhuizing in eenen goeden staat weder over te leveren.

De huurder neemt voor zijne rekening de stedelijke belasting op de huurwaarde en die op de deuren en vensters, benevens alle diegene, welke ten laste des huurders loopen of komen kunnen, zonder deswegens eenige vermindering van huur te kunnen vorderen.

Van dit alles is opgemaakt deze acte in duplo en door ons onderteekend.

Dordrecht den 3 april 1820.

D. Bosman.
E. Tilleman.

Leencontracten.

§ 1016. Leencontracten zijn schriftelijke verzekeringen, welke men voor eene geleende som geeft. In het algemeen noemt men dezelven obligatien; meer bijzonder schuldbekentenissen, wanneer men alleen verzekering doet,

de geleende ſom met of zonder betaling van renten terug te zullen geven; obligatien daarentegen, wanneer daarbij eenig onroerend goed, b. v. een huis, tuin, enz.; als waarborg verbonden wordt; — pand der minne, wanneer een ſchuldenaar tot zekerheid den ſchuldeiſcher eenig roerend goed ter hand ſtelt.

§ 1017. Bij het leencontract komt meermalen de borgtogt of borgſtelling (cautie) voor. Deze is de ſchriftelijke verbindtenis van eenen derden, om de verpligtingen van den ſchuldenaar te zullen vervullen, bijaldien deze in gebreke blijft de ſchuld te voldoen.

§ 1018. Tot een volkomen leencontract behoort:

1.) De naam, het beroep en de woonplaats des ſchuldeiſchers en des ſchuldenaars.

2.) De bekentenis, dat men de waarde werkelijk ontvangen hebbe.

3.) De bepalingen, zoo ter betaling der rente als van de hoofdſom.

4.) De plaats waar, en de tijd wanneer het verdrag geſloten is.

5.) De onderteekening des ſchuldenaars.

Voorbeelden.

Leen-obligatie met intrest, betaling in termijnen, prolongatie (verlenging) en cautie (borgſtelling).

Ik ondergeteekende, *Pieter de Bij*, leerkoö-

pet te *Medemblik*, landſchap *Holland*, noordelijk gedeelte, verklaar in goede gangbare munte ter leen ontvangen te hebben van, en deugdelijk ſchuldig te zijn aan den heer *Karel van Loon*, koopman in zout te *Hoorn*, de ſomma van vier duizend gulden, en dezelve ſomme te zullen wedergeven aan voornoemden heer *K. van Loon*, in zijne handen of in die van den wettigen houder dezes, in jaarlijkſche termijnen van vier honderd gulden; waarvan de eerſte verſchijnen zal den zeventienden october achttienhonderd en twintig, en zoo vervolgens van jaar tot jaar op denzelfden datum.

Wanneer echter de wettige houder dezes gezegde termijnsbetaling mogt uitſtellen, alsdan wordt deze obligatie gerekend te vervolgen in dier voege, dat wanneer na verloop van het jaar achttienhonderd en dertig deze obligatie niet geheel mogt zijn afgelost, alsdan door den wettigen houder dezes het geheele onafgeloste kapitaal te allen tijde kan worden gevorderd, mits daarvan een half jaar te voren waarschuwing gedaan worde. Voorts is bepaald, dat van het aan het hoofd zijnde kapitaal, op dezelfde wijze als omtrent hetzelve is bepaald, zal worden voldaan een jaarlijkſche intrest van zes ten honderd.

En verklaren wij medeondergeteekenden, *Petrus der Willigen*, koopman te *Middelburg*, en *Hendrik de Kortenaar*, ſchipper te *Nijmegen*, te

hebben gezien bovenstaande obligatie en bepalingen, en ons te stellen als geheele borgen van dezelve somma van vier duizend gulden, en bij deze afstand te doen van de uitzonderingen den borgen in regten besproken, in het bijzonder de eerdere uitwinning en de schuldsplitsing, en dien ten gevolge ons elk in het bijzonder niet anders te beschouwen, dan als schuldenaars van den heer *Karel van Loon* of van den wettigen houder dezes.

Aldus onderteekend te Amsterdam den 16 augustus achttienhonderd twintig.

Goed voor vier duizend gulden, hollandsch courant.

(*get,*) Pieter de Bij.
P. der Willigen.
H. de Kortenaar.

Leencontract met pand.

Ik ondergeteekende *Willem van Rijsel*, mr. metselaar te *Amersfoort*, landschap *Utrecht*, bekenne ter leen ontvangen te hebben van den heer *Simon van der Kemp*, rentenier te *Utrecht*, en aan denzelven deugdelijk schuldig te zijn, de somme van drie honderd gulden, welke somme ik aanneem een jaar na de onderteekening dezes wederom te zullen betalen, benevens een intrest van vijf ten honderd in het jaar, waarvoor ik te pand gegeven heb de navolgende zaken: eenen diamanten ring, ter waarde van tachtig gulden; eene gou-

den fnuifdoos, ter waarde van honderd en vijftig gulden, en twee juweelen oorringen, ter waarde van honderd gulden.

Deze vier ftukken zijn in een met mijn wapen verzegeld kistje gefloten.

En verklare ik mede ondergeteekende *Simon van der Kemp* bovenftaande kleinoodien, in gemeld kistje befloten, te hebben ontvangen.

Wijders zijn de beide partijen nog overeengekomen, dat, zoo de betaling niet op den bepaalden tijd plaats heeft, de fchuldenaar nog een half jaar uitftel zal genieten, om de voormelde kostbaarheden terug te bekomen, tegen betaling van kapitaal en verloopen intrest op den voet voormeld. In geval echter ook alsdan de verfchuldigde betaling niet gefchiedt, zoo zullen voormelde panden aan den fchuldeifcher als wettig eigendom verblijven.

Aldus in duplo opgemaakt en door beide partijen onderteekend.

Utrecht den 9 october 1800 en twintig.

(get.) WILLEM VAN RIJSSEL.
S. VAN DER KEMP.

2. *Volmagten.*

§ 1019. De volmagt (procuratie, mandaat) is eene acte, waarbij iemand eenen anderen last geeft en magtigt, om iets voor hem en in zijnen

naam te verrigten. De lasthebber is verpligt zijnen last stiptelijk te volgen; is verantwoordelijk wegens het niet uitvoeren van denzelven, alsmede de voor dengenen, dien hij in zijne plaats stelt (substitueert). Daarentegen is ook hetgene de gevolmagtigde (mandatarius), ingevolge den gegeven' last doet, aan te merken, alsof de lastgever (mandant) zulks zelf gedaan hadde, en deze moet daarmede genoegen nemen.

§ 1020. De volmagt moet, behalve de verrigtingen, welke opgedragen en kosteloos, ten zij er anders bepaald ware, verrigt worden, ook derzelver grenzen naauwkeurig bepalen; zij is algemeen (generaal) voor alle zaken, of bijzonder (speciaal) voor eene of meer zaken van den lastgever, en eindigt door hare herroeping of intrekking, door opzegging van de zijde des lastgevers of des lasthebbers, door natuurlijken of burgerlijken dood, interdictie of insolventie van een van beiden.

Voorbeelden.

I Algemeene lastgeving (generale procuratie).

De ondergeteekende *Pieter Willebrock*, boterkooper te *Delftshaven*, district *Rotterdam*, landschap *Holland*, zuiderkwartier, verklaart te volmagtigen den heer *Frans van Laren*, leerlooijer wonende te *Rotterdam*, en denzelven te stellen

tot zijnen algemeenen en bijzonderen gemagtigden, ten einde voor den ondergeteekenden te beheeren en te besturen zijne zaken en goederen, zoo roerende als onroerende, zonder eenig onderscheid, en zich in het volkomen bezit van dezelve te stellen; dien ten gevolge aan te nemen, of van de hand te wijzen alle erfenissen; te doen verzegelen of ontzegelen, of zich tegen dezelve te verzetten, rekening en verantwoording te doen en bij dezelve tegenwoordig te zijn; te koopen en te verkoopen zoo roerend als onroerend goed; de ingekomen kapitalen en intressen weder uit te zetten; voor de vredegeregten en andere geregts oven als eischer of gedaagde te verschijnen; ten einde naar bevind van zaken te handelen.

Te welken einde de lasthebber bij dezen volkomen wordt gemagtigd, om al dat gene te verrigten, wat tot bevordering van een of ander noodig mogt zijn, verleenende hem bij dezen zoodanige volmagt, als maar eenigzins aan een gemagtigden kan of mag gegeven worden, verklarende de handelingen van den gevolmagtigden (geconstitueerden) te zullen goedkeuren als naar regten.

Aldus onderteekend te *Delftshaven* den eersten october 1800 en twintig.

(*get.*) P. Willebroek.

Bijzondere lastgeving speciale procuratie met substitutie en bepaling van belooning.

De ondergeteekende *Hendrik Zuileveld*, grondeigenaar te *Kampen*, provintie *Overijssel*, verklaart te volmagtigen *Karel Hofwijk*, Notaris te *Arnhem*, provincie *Gelderland*, of dien deze zal substitueren, bijzonder om uit zijnen naam en zijnentwege te veilen en aan de meestbiedenden tegen gereed geld te verkoopen zijn huis, tuin en erve, staande en gelegen bij de Rijnpoort te *Kampen*, geteekend wijk K. No. 167, en verder alles, zonder nadere volmagt, te dezen te verrigten, wat zal bevonden worden te behooren, onder verzekering van deszelfs handelingen te zullen goedkeuren, deszelfs voorschotten en ter zake verrigte uitgaven te zullen voldoen, en hem wegens de werkzaamheden te deze schadeloos te stellen, gelijk zulks behoorlijk is.

Gedaan te *Kampen* den 27 september 1820.

(*get.*) H. ZUILEVELD.

Substitutie.

De ondergeteekende *Nikolaas van Randwijk*, Mr. loodgieter te *Gouda* gevolmagtigde van *Pieter Krul*, rentenier te *Haarlem*, tot het bijwonen van de vergadering van schuldeischers van *Hendrik Bulthuis* alhier en om aldaar naar bevind van zaken te handelen, verklaart volgens

de magt hem bij procuratie van den derden dezer gegeven te *Delft*, en aldaar geregistreerd denzelfden dag voor een regt van twaalf ſtuivers, te ſubſtitueren *Arij Rijswijk*, zaakwaarnemer alhier, en hem te dien einde in zijne plaats te ſtellen op denzelfden voet als hij gevolmagtigd is, onder verzekering van goedkeuring en verdiend ſalaris.

Aldus gedaan te *Gouda* den tienden junij 1800 en twintig.

(*get.*) N. v. RANDWIJK.

Volmagt bij brief.

's Hage den 15 januarij 1820.

Wel Edel Geſtrenge Heer!

Ik verzoek en volmagtig UE. uit mijnen naam en mijnentwege, op de conditien, tijdens de openbare veiling van het pakhuis van dh[r]. *Moritz*, door den notaris *Dendron* voorgelezen, dat pakhuis voor mij in te mijnen voor zes duizend gulden.

Hiermede zult U. W. E. G. verpligten

UEd. dw. dienaar.

Den heer Mr. *R. Vink*, H. VAN DRIEL.
advokaat te *Zwolle*.

3. *Wisſels, briefjes aan order, asſignatien, promesſen, acceptatien, quitantien, adviesbrieven.*

§ 1021. De wisſels behooren onder de ge-

wigtigste schuldbekentenisfen, dewijl zij naauwkeurige betaling op den bepaalden tijd vorderen, en bij gebreke van dien tot dadelijke vervolging in regten in staat stellen.

§ 1022. De wisfels worden getrokken van de eene plaats op de andere; drukken juist uit de som welke, den tijd wanneer en de plaats waar betaald moet worden, en bepalen of de waarde in specie, in koopgoederen, in rekening of op eene andere wijze genoten is. Zij loopen aan de order van een' derden of aan die van den trekker zelven, en duiden aan of zij de prima, secunda, tertia, enz. zijn.

§ 1023. Een wisfel krijgt volkomen bewijs voor de houders door de aanneming (acceptatie), uitgedrukt wordende op den wisfel door het woord *geaccepteerd*, met de onderteekening des betrokkenen. Binnen vier en twintig uren na de aanbieding moet de wisfelbrief geaccepteerd worden.

§ 1024. De wisfel wordt getrokken op zigt, op een of meer dagen, maanden, uso's na zigt; op een of meer dagen, maanden, uso's na dato, of op eenen bepaalden dag of tijd. De wisfel op zigt is betaalbaar op vertooning; die op uso na dertig dagen, enz. zonder ooit loop- of respijtdagen te hebben. Vervalt de wisfel op een' feestdag, zoo is dezelve daags te voren betaalbaar.

§ 1025. Men draagt den eigendom des wisfels

over door endossement, bevattende den datum, de voldoening der waarde, en den naam van hem, aan wiens order het gesteld is. De wissel moet betaald worden in de uitgedrukte munt en niet vóór den vervaldag. Bij niet betaling wordt de wissel daags daaraan geprotesteerd. De protesten van non-betaling, alsmede die van non-acceptatie, worden gedaan door twee notarissen, of door een' notaris en twee getuigen, of door een' deurwaarder en twee getuigen.

§ 1026. De wet op het zegel bepaalt, dat wissels en andere handelpapieren aan het handelzegel onderworpen zijn. Buitenlandsche moeten alvorens gebruikt te worden voor zegel geviseerd zijn. Men heeft noodig voor wisselbrieven van alle verhandelbare effecten beneden de *f* 200 tot en met *f* 200, een zegel van 2 st. 8 p. nominale prijs, maar van 3 st. 2 p. de 10e. en 15e. verhooging daaronder begrepen; van *f* 200 tot en met *f* 500 een zegel van 5 st. nom. en 6 st. 4 p. werkelijke waarde; voorts voor elke *f* 500 hooger een zegel van 5 st. nom. en 6 st. 4 p. werkelijke waarde hooger; zoo dat men, om te weten welk zegel men b. v. van *f* 6500 tot *f* 7000 behoort te gebruiken, men slechts te zien heeft hoeveel maal *f* 500 in *f* 7000 begrepen is, — hier 14 maal, en zoo veel maal 5 st. zal zijn de nominale, en zoo veel maal 6 st. 4 p. de werkelijke waarde der zegels. Het eerste *f* 3:10 het tweede *f* 4:7:8.

§ 1027. Bovenstaande bepalingen zijn ook op de briefjes aan order, enz. toepasselijk. Het briefje aan order bevat de te betalen som, den naam van dengenen, aan wiens order het onderteekend is, den tijd der betaling, en het relaas hoe de waarde is daargesteld.

§ 1028. Op assignatien of briefjes van aanwijzing worden de gelden afgegeven, die men schuldig is. Promesse wordt het briefje genoemd, waarbij men het verschuldigde voor zekere waren, op eenen bepaalden tijd, aanneemt te voldoen. Wanneer zulk eene schuld voortspruit uit geleende gelden, zoo noemt men dergelijk briefje eene acceptatie.

Voorbeelden.

Wissel aan de orde van zich zelven.

Amsterdam den 23 augustus 1820.

Goed voor *f* 730-:

Veertien dagen na dato gelieve UE. te betalen aan de order van mij zelven, de somme van zevenhonderd en dertig gulden. De waarde in rekening, zal UE. valideren als per advies van

UWEd. dv. dienaar

Den heer *Hendrik van Tol*, P. de KONINCK.

te Utrecht.

(endosfement)

Voor mij aan den heer *P. Vliet* of order, waarde naar genoegen ontvangen.

Amſterdam 26 aug. 1820.

P. DE KONINCK.

Wissel aan de orde van een' anderen.

Gouda den 19 ſeptember 1820.

Goed voor *f* 1737-:

Drie maanden na dato gelieve UE. te betalen aan de order van de heeren *Van Roon en Comp.* de ſomme van zeventien honderd zeven en dertig gulden, de waarde naar genoegen ontvangen. Het zal UE. in rekening valideren, als volgens advies van

UWEd. dw. dienaar

De heer *R. van Gorſum*, P. MIJNDERS.

te Dordrecht.

(endosſement)

Voor ons aan de order van den heer *R. de Koe*, waarde in rekening.

Rotterdam, 19 october 1820.

VAN ROON & Co.

Assignatie aan eigen order.

Dordrecht, 25 julij 1820.

De heer *P. Oostenrijk*, te Voorburg, gelieve te betalen, aan mijne order, de ſomme van vijfhonderd en twintig gulden; de waarde

in rekening en ſtelt op rekening van koffij, als met of zonder advies van

UWE. dw. dienaar

Zegge *f* 520 - : R. VAN APPELDORF.

Assignatie aan de order van een' anderen.

De heer *P. Krijnen*, te Sneek, gelieve te betalen aan de order van den heer *P. van Os*, de ſomme van achthonderd negentien gulden en veertig cents; het zal UE. in rekening valideren.

Zwol, 7 augustus 1820.

Zegge *f* 819 - 40. R. NOODHORST.

Promesse.

Op den 12 ſeptember eerstkomende neme ik aan te betalen aan den heer *N. van Dengen*, of order, de ſomme van vijfhonderd en twaalf gulden; de waarde genoten.

Schoonhoven, 15 junij 1820.

Goed voor *f* 512 - : G. PEILHAAK.

Quitantie.

Ontvangen van den heer *H. van Wageningen* de ſomme van negenhonderd dertien gulden, waarvoor UE. in rekening creditere.

Middelburg 30 ſeptember 1820.

Zegge *f* 913 - : L. DE VRIES.

Adviesbrief.

Den heer *Pieter de Lelij*,
te Vollenhoven. Vlaardingen 19 aug. 1820.

Mijn Heer!

Hiermede heb ik de eer te berigten, dat ik heden op UE. afgegeven heb, drie maanden na dato, *f* 2300-: aan de order van den heer *W. Klein.* UE. gelieve deze traite bij voorkomen te vereeren, en onze rekening daarvoor te belasten.

Ik heb de eer met achting te zijn

UE. dw. dienaar
R. Mallink.

4. *Verklaringen en getuigschriften.*

§ 1029. Eene verklaring en getuigschrift (declaratoir, certificaat, attest) is eene eenvoudige, duidelijke en vrijmoedige bekentenis der waarheid, zonder beweeggronden of redeneringen. Zij moeten niet meer noch minder behelzen, dan ter zake dient; en betreffen zij het gedrag van personen, zoo mogen er wel kleine, maar groote gebreken geenszins verzwegen worden. Zijn er groote gebreken, zoo is het somtijds beter het getuigschrift achterwege te laten.

Certificaat van de oorspronkelijkheid eener fabrijkwaar.

De ondergeteekende, *Hendrik Buitendijk*, fabrijkant, wonende te *Naarden*, verklaart, dat de alomvermaarde teekenpotlooden, uit zijne fabrijk

herkomstig, ten blijke van echtheid voorzien zijn van zijnen naam, en bovendien in een papier moeten gewikkeld zijn, dit certificaat bevattende, en door hem onderteekend en van zijn wapen voorzien.

Naarden den 20 mei 1820.

(*get.*) H. Buitendijk.

Getuigschrift (attest) van goed gedrag.

De ondergeteekende *Pieter van Stangen*, verklaart, dat *Willem Beler*, geboortig van *Doesburg*, vier jaren bij hem als koetsier in dienst is geweest, dat hij zich altijd getrouw, ordelijk en vlijtig gedragen, en geenen misslag van eenig belang begaan heeft.

Naaldwijk den 13 april 1820.

(*get.*) P. van Stangen.

5. *Kwijtingen, rekeningen, enz.*

§ 1030. Een briefje van ontvangst (recepis, reçu) bevat de schriftelijke bekentenis, dat men eene zaak rigtig bekomen heeft.

§ 1031. Kwijting (quitantie, acquit, decharge) is een geschrift, waarbij men verklaart, dat eene schuld betaald is of iemand van eenige verpligting ontslagen wordt. Het is noodzakelijk, naauwkeurig te bepalen, waarvoor men het geld ontvangen hebbe. Wanneer men dingen koopt, zonder dezelve dadelijk te betalen, geeft de ver-

kooper eene rekening, of lijst der waren volgens de orde der dagen, op welke zij gekocht zijn.

Briefje van ontvangst (recepis, reçu).

Verklare hiermede uit handen van den heer *P. Simons* ontvangen te hebben het boekwerk: *Stuart en Kuiper, de Mensch* 6 deelen in halve engelsche banden.

Elburg 7 julij 1820. (get.) R. SLUITER.

Kwijting (quitantie).

Ontvangen van *Willem de Gumſter*, leerbereider te *Schoonhoven*, de ſomme van vierhonderd en tachtig gulden, bedrag van een termijn van afloſſing en de intresſen van eene hijpotecaire obligatie te zijnen laste, in dato den 16 april 1818, groot oorſpronkelijk twee duizend gulden, als nu per resto twaalfhonderd gulden.

Afloſſing	*f* 400-:
12 m. intrest van *f* 1600 à 5 pct.	80-:
Utrecht 16 april 1820.	*f* 480-:

(get.) R. DE MEIJER.

Acquit.

Ik ondergeteekende gezien en onderzocht hebbende de rekening en verantwoording, op heden gedaan door *Pieter van der Zee*, graankooper te *Alkmaar*, omtrent de uitgaaf en ontvangst van deszelfs beſtuur over mijne vier huizen, te *Alkmaar*, waaruit blijkt, dat de ontvangst der huizen bedroeg twaalf honderd en zestien gulden,

en de uitgaven aan reparatie, 's lands lasten en administratieloon drie honderd negen en zestig gulden dertig cents, en derhalve een batig saldo oplevert van achthonderd zes en veertig gulden en zeventig cents; verklaar die rekening goed te keuren, en gezegde somme van achthonderd zes en veertig gulden en zeventig cents te hebben ontvangen; strekkende deze voor kwijting.

Purmerend, den 21 augustus 1820.

(*get.*) ALBERT RUISCH.

Voldane rekening

Rotterdam den 1 januarij 1824.
De Heer *N. Vermeulen*, debet
aan *P. Snel* kabinetwerker;
wegens gemaakt en geleverd huisraad.

1823.		Gl.	Cts.
maart 17	Eene schrijftafel van magonihout met slot en beslag	64	»
mei 15.	Eene groote laadtafel van eikenh. met 3 schuifladen, sloten en beslag	26	75
junij 28	Een speeltafeltje van magonihout	10	20
aug. 31	Een kaptafeltje van notenboomenhout met toebehooren	16	35

Somme 117 Gl. 30 Cts.

Voldaan den 15 januarij 1824.

P. Snel.

Te ROTTERDAM.

Ter Drukkerij van MENSING EN VAN WESTREENEN.

.o circumstances .
.ken from the Building

form 410

